

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

IV/2

LJUBLJANA

1953

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

- Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.
- Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.
- Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.
- Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanjih v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuju. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.
- Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.
- Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuju. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.
- Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 zvd. 8°.
- Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.
- Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.
- Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. 87 str. 8°.
- Arheološki vestnik II/2. Ljubljana 1951. 191 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/1. Ljubljana 1952. 168 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/2. Ljubljana 1952. 192 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/1. Ljubljana 1953. 192 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/2. Ljubljana 1953. 176 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

VSEBINA — CONTENTS

France Starč:

Bronasti figurinski ročaj iz Brežin 197
Ein bronzeener Figuralhenkel aus Brezice

France Starč:

Meč z okraseno nožnico s Črnača 205
Schwert mit verzierter Scheide aus Črnača

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

Josip Klemenč:

IV/2

Kronologija dveh rimskih napisov iz Sv. Vida nad Vitanjem 227
Chronologie zweier römischer Inschriften aus St. Viti nad Vitanjem

Josip Korosec:

Datacija slovenskih ostalov v okolici Skadra v Albaniji 234
Datierung der slawischen Überreste in der Umgebung von Scutar
in Albanien

POROČILA — REPORTS

Josip Korosec:

Novi kolčci na Ljubljanskem barju 296
Neue Pfahlbauten von Ljubljano barje (Laibacher Moor)

France Starč:

Trije prazgodovinski grobovi 264
Drei vorgeschichtliche Gräber

Rudolf Bratanič:

Novo najdbe iz Ptuj 282
Neue Funde aus Ptuj

Leonard Satec:

Novo najdbe iz Ptuj 290
Ein neuer Grabstein aus Ptuj

LJUBLJANA

1953

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 21. OKTOBRA 1953

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Tiskala Triglavsko tiskarna v Ljubljani

VSEBINA — CONTENTS

France Starè:

- Bronasti figuralni ročaj iz Brežic 197
Ein bronzener Figuralhenkel aus Brežice

France Starè:

- Meč z okrašeno nožnico s Cveteža 205
Schwert mit verzierter Scheide aus Cvetež

Duje Rendić-Miočević:

- Srebrne naušnice nepoznatih japodskih radionica u splitskom Arheološkom muzeju 211
Boucles d'oreille au Musée archéologique de Split sorties des ateliers japidiques inconnus

Josip Klemenc:

- Kronologija dveh rimskih napisov iz Sv. Vida nad Vitanjem . . . 227
Chronologie zweier römischer Inschriften aus St. Vid nad Vitanjem

Josip Korošec:

- Datacija slovanskih ostalin v okolici Skadra v Albaniji 234
Datierung der slawischen Überreste in der Umgebung von Scutari in Albanien

POROČILA — REPORTS

Josip Korošec:

- Nova kolišča na Ljubljanskem barju 256
Neue Pfahlbauten von Ljubljansko barje (Laibacher Moor)

France Starè:

- Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja 264
Drei vorgeschichtliche Gräber aus dem Save-Anraingebiet

Rudolf Bratanič:

- Nove najdbe iz Ptuja 282
Neue Funde aus Ptuj

Jaroslav Šašel:

- Nov nagrobnik iz Emona 290
Ein neuer Grabstein aus Emona

Jaroslav Šašel:

- Prerez severnih utrdb Emona 294
Schnitt durch die nördlichen Verteidigungsanlagen von Emona

Jaroslav Šašel:

- Spodnja Hajdina, parcela 1076/2 308
Spodnja Hajdina, Parz. Nr. 1076/2

Alojzij Bolta:

- Nov rimski nagrobnik iz Celja 319
Une pierre tombale de Celje

Alojzij Bolta:

- Nova rimska najdba na Mariborski cesti v Celju 321
Une trouvaille romaine dans la rue de Maribor à Celje

Paola Korošec:

- Staroslovanski grob pri cerkvi Sv. Petra v Ljubljani 324
Altslawisches Grab bei der St. Peters-Kirche in Ljubljana

KNJIZNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REWIEWS

M. V. Garašanin:

- Vladimir Miložič, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und
Südosteuropas 328

Josip Korošec:

- Hans Bott, Bajuwarischer Schmuck der Agilolfingerzeit, Formen-
kunde und Deutung 338
Rad vojvodjanskih muzeja, l. 1952 341
Draga Garašanin, Neolitska kamena plastika u Srbiji 343

Josip Klemenc:

- Alexander Randa, Der Balkan, Schlüsselraum der Weltgeschichte 344

B. Škerlj:

- Bulletin of the Department of Anthropology 346

Jaroslav Šašel:

- Führer durch das Parkmuseum. Klagenfurt 1952 348

B. Škerlj:

- Šestdesetletnica profesorja Srečka Brodarja 349

St. Jesse:

- Bibliografski prispevki 351
Zamenjava knjig 358

BRONASTI FIGURALNI ROČAJ IZ BREŽIC

FRANČE STARE

Figuralni ročaj, ki ga bom v tej razpravi opisal, je danes last prof. Franja Stiplovška iz Brežic. Izkopal ga je neki kmet na njivi v neposredni okolici Brežic. Sedanji lastnik je prejel ta dragoceni predmet leta 1939 od brežiškega učitelja Kodriča. Nemirni čas pretekle vojne je zabil sled za najditeljem, tako da ne poznamo podrobnejših podatkov. Vemo le to, da je bil ročaj izkopan na neki njivi, kjer so bile arheološke najdbe precej pogoste.

Bronasti ročaj (T. I, 1, 2, 3) ima žlahtno temnozeleno patino, ki je na nekaterih mestih nasilno odrgnjena. Ročaj je bil ulit v tridelnem kalupu, kar je še dobro vidno na tistih mestih, kjer je bil ulivni šiv, ki so ga po ulivanju zbrusili. Ročaj je izdelan v obliki plastičnega shematiziranega goveda. Dolžina figure od gobca do konca repa meri 8,3 cm. Glava goveda je dolga in ozka, gobec je predstavljen z globoko zarezo; iz zelo močno poudarjenega temena izhajata velika, naprej štrleča in na koncu nekoliko navzgor zavihana rogova, katerih razpetina meri 3,2 cm. Trup živali je okroglega preseka, odebeljen je le ob plečih in kolkih. Rep je proti koncu zožen in polkrožno zavihan navzdol. Sprednje in zadnje noge so strnjene in poenostavljene z dvema iz trupa izhajajočima nastavkoma sploščeno ovalnega preseka. Shematizirani sprednji nogi se končujeta v nekoliko razširjenem in od zadaj sploščnem zaključku, skozi katerega je zvrtna luknjica (premer 0,35 cm). Podobno se zaključujeta zadnji nogi, le da je tukaj zaključek dvakrat klekasto upognjen in ima na spodnjem kleku prav tako luknjico. Zakovici, ki sta bili vtaknjeni skozi omenjeni luknjici, sta pritrjevali ročaj na posodo, ki je bila prav gotovo bronasta. Kakšna je bila oblika te posode, pojasnujeta delno oba zaključka nog, kajti spodnji zaključek je bil nedvomno pritrjen na verjetno klekast največji obod posode, sprednji zaključek pa na notranjo stran navzven zavihanega ustja. Višina posodice od ustja do največjega oboda ni mogla presegati 4,5 cm, če upoštevamo, da je bil ročaj rahlo nagnjen k ustju, za kar govorijo krajše sprednje in daljše zadnje noge. Naš figuralni ročaj je po tehniki izdelave, stilu in motivu upodobitve predzgodovinski in ga lahko že po teh kriterijih postavimo v horizont starejše železnodobne kulture Ilirov.

V Sloveniji je to prvi primer predzgodovinskega bronastega figuralnega ročaja. Posoda, ki je imela ta ročaj, se ni ohranila, kar otežkoča podrobno časovno opredelitev predmeta in njegovo mesto v razvoju. Na osnovi podobnih primerov kovinskih posod s figuralno oblikovanim ročajem, katere je med drugim nedavno obravnaval Merhart,¹ pa lahko povzamemo marsikak važen element, ki bi omogočal ožjo tipološko razvojno in posredno tudi časovno sodbo o brežiškem figuralnem ročaju. Razen enega primera iz Hallstatta (T. II, 4) sodijo vsi figuralni ročaji k tipu bronastih ročk s kroglastim ali bikoničnim trupom, z več ali manj visokim vratom in navzven zavihanim ustjem, katerih višina znaša od 7,4 do 20,0 cm.² Bronasti ročaj je pri teh posodica h vedno trakast, predstavlja govedo in je pritrjen na vrat ter največji obod posode. Za tipološko razvojno in stilno tolmačenje je pri teh ročajih važna predvsem oblika glave goveda. Glava predstavlja namreč tisti del ročaja, po katerem nam je šele jasen pomen njegove »S« krivine (n. pr. T. II, 5). Ob poznanih primerih moremo reči, da je šel razvoj od preprostih linearnih upodobitev k plastičnim, čeprav opažamo skoraj vedno težnjo po stilizaciji. To razvojno pot stila kažejo predvsem ročaji na posodah iz Tannheima,³ Hallstatta (T. II, 5),⁴ Dürnberga (T. II, 1),⁵ Bisenzia (T. II, 2)⁶ in Vetulonije (T. II, 3).⁷ Izvor teh ročajev bi utegnili pojasnjevati primera iz Hajdu Samsona⁸ in Falkenberga,⁹ ki spadata v mlajše obdobje žarnih grobišč, oziroma v še starejši čas. Na podlagi teh primerov Merhart upravičeno sodi, da je treba postaviti izvor simbolov goveda na ročajih posod kot tradicijo nekam na področje srednje Evrope.¹⁰ To stališče nasprotuje Åbergovemu, ki domneva na podlagi najdenih ročajev iz Bisenzia in Vetulonije (T. II, 2, 3),¹¹ da so bile posode s figuralnimi ročaji uvožene iz Italije.¹² Že če bi italijanske primere samo stilno razčlenili, bi prišli do ugotovitve, da tiči za njimi dolg razvoj, ki v Italiji ni zastopan, pač pa ga imamo v Srednji Evropi. Italijanski primeri,

¹ Gero von Merhart, Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen, Festschrift des Römisch — Germanischen Zentralmuseums in Mainz, 1952, Bd. II, str. 1—71. V tem delu je zbrana vsa zadevna literatura.

² l. c., str. 22.

³ l. c., T. 14 : 1.

⁴ l. c., T. 14 : 4 (grob 220).

⁵ l. c., T. 14 : 9, 9 a.

⁶ l. c., T. 15 : 15.

⁷ l. c., T. 15 : 14, 15, 16.

⁸ l. c., Abb. 2 : 1.

⁹ l. c., Abb. 2 : 2, a, b.

¹⁰ l. c., str. 25.

¹¹ l. c., T. 15 : 15, 14, 15, 16, 17.

¹² N. Åberg, Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie, Teil II, str. 20 in sledeče.

posebno tisti iz Vetulonije,¹³ so po tipološkem razvoju relativno mladi, kajti trakast ročaj, ki sicer predstavlja govedo, se je posebno na nekem primeru iz Vetulonije¹⁴ že tako izoblikoval, da bi ob njem težko spoznali shematizirano govedo.

Brežiški ročaj moremo stilno postaviti relativno na sredo omenjenega razvoja, to je na višek, kajti brežiški ročaj je, če izvzamemo ročaj na kotličku iz Hallstatta (T. II, 4), edina polnoplastična bronasta, čeprav shematizirana upodobitev na omenjenem tipu kovinskih ročk. Pomen brežiškega ročaja je zlasti v tem, da se zaradi plastičnosti in preprostosti, ki s praktično uporabnega stališča ročaja ne pozna nepotrebnih priveskov, razlikuje od ostalih podobnih primerov. V čudoviti plastični stilizaciji goveda, ki je ohranila le tisto življenjsko, živali lastno bistvenost, in v presenetljivo dovršenem razmerju uporabnega in simbolično dekorativnega elementa v enem, se zrcali prizadevanje neke umetnoobratno nedvomno zelo napredne železnodobne delavnice. Da je bila ta delavnica nekje na Kranjskem, upravičeno domnevamo zaradi figuralnih upodobitev, ki so tehnično in stilno tesno zvezane z našim primerom; to so namreč plastične, včasih tudi v istem smislu shematizirane figurice konj, psov, ovmov in račk na kranjskih fibulah »cvetočega halštata« in delno tudi v času po njem, kar bi nam moglo dati tudi napotek za datacijo brežiškega ročaja.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein bronzenener Figuralhenkel aus Brežice

Der hier veröffentlichte Figuralhenkel ist heute Privateigentum von F. Stiplovšek aus Brežice (Rann). Der Henkel wurde im vergangenen Krieg von einem Bauern auf einem Felde in unmittelbarer Umgebung von Brežice ausgegraben. Der Henkel weist eine dunkelgrüne Edelpatina auf und er wurde in einer dreiteiligen Gussform gegossen. Die Länge der Figur, die ein Rindvieh darstellt, beträgt 8,5 cm, die Spannweite der Hörner 3,2 cm. Die schematisierten Vorder- und Hinterbeine des Tieres enden in je einem abgeplatteten durchlöcherten Abschluss. Durch die Nieten, die durch die beiden Abschlusslöcher gesteckt wurden, wurde der Henkel an das bronzene Gefäß befestigt und zwar derart, dass die Vorderbeine an die Innenseite des nach aussen gebogenen Mundsauemes, die Hinterbeine mit dem verkrümmten Abschluss aber an deren scharf betonten grössten Gefässumfang befestigt wurden. Das Gefäß war wahrscheinlich von kleineren Dimensionen. Mit Rücksicht auf kleine Bronzegefässe mit Figuralhenkeln, die immer ein Rindvieh veranschaulichen (siehe Anm. 1), kann man feststellen, dass die Entwicklung des figuralen Motives dieser Henkel von den einfachen linearen Darstellungen zu plastischen führte, obwohl man fast

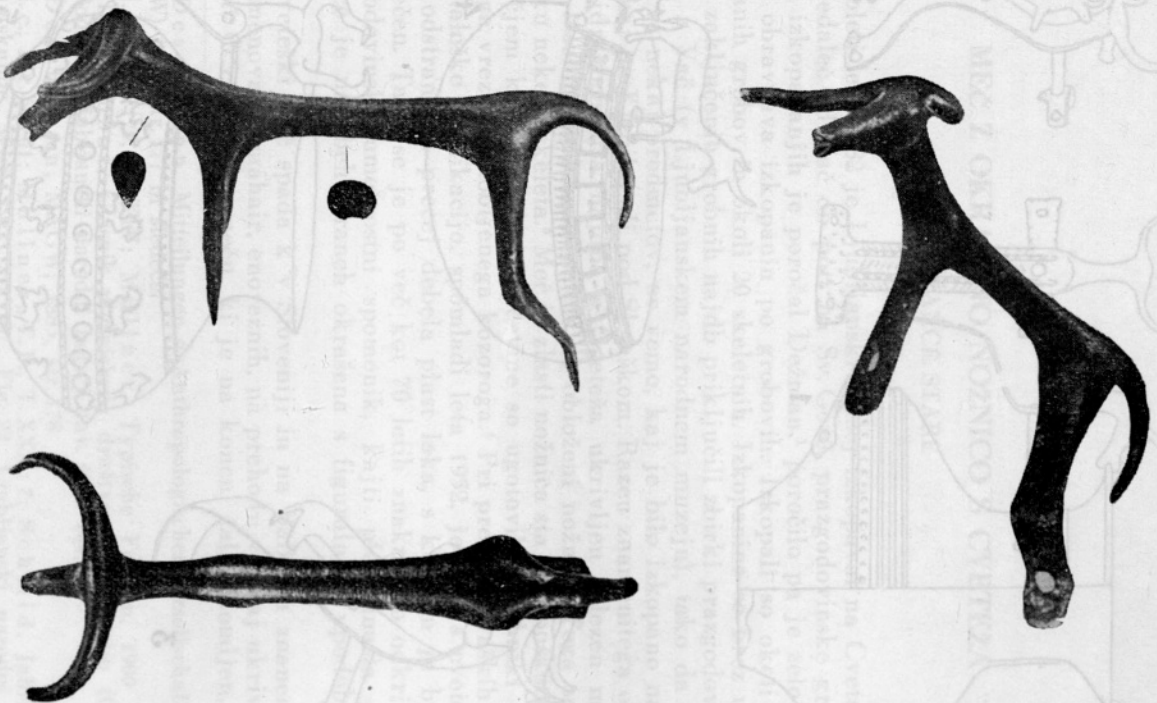
¹³ Merhart, op. cit. T. 15 : 14, 15, 16.

¹⁴ l. c., T. 15 : 14.

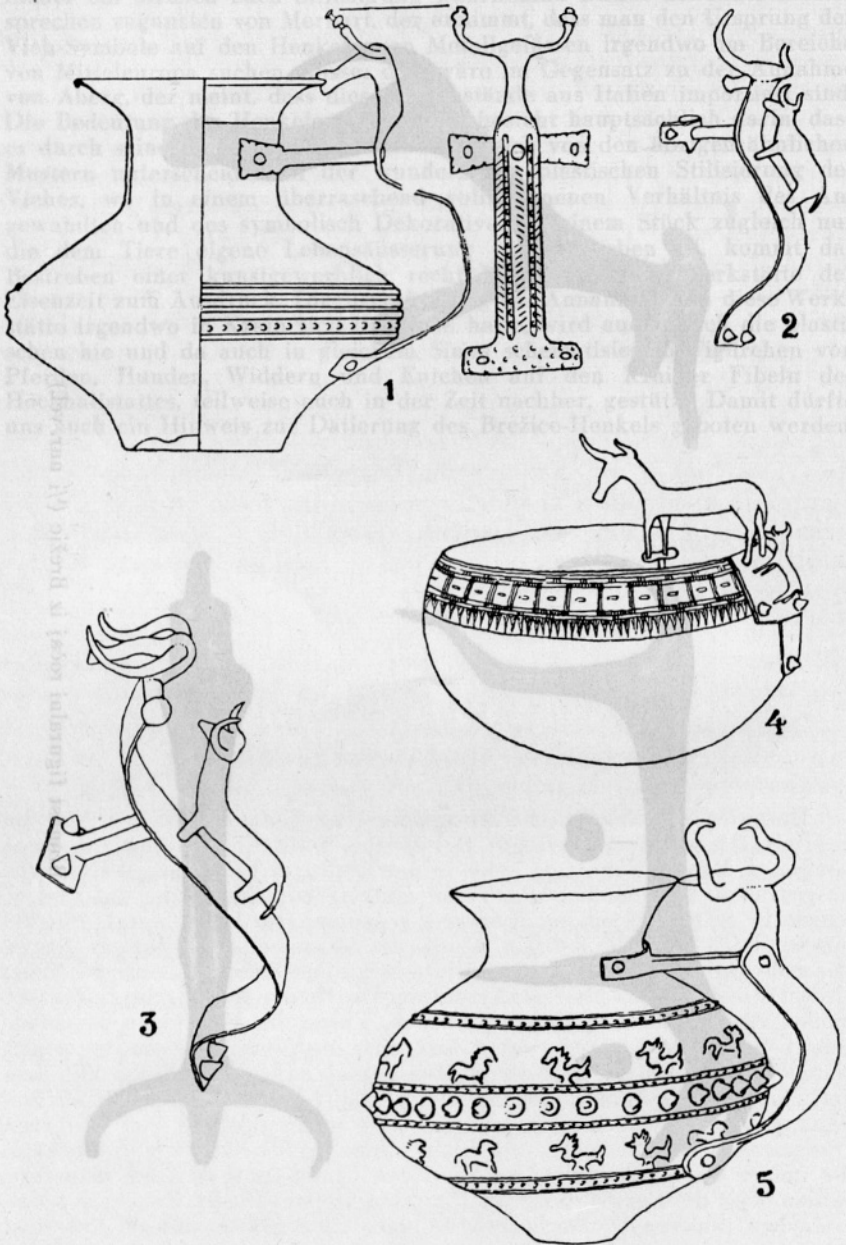
immer ein Streben nach Stilisierung wahrnimmt. Bisher bekannte Muster sprechen zugunsten von Merhart, der annimmt, dass man den Ursprung der Vieh-Symbole auf den Henkeln von Metallgefäßen irgendwo im Bereiche von Mitteleuropa suchen müsse; dies wäre im Gegensatz zu der Annahme von Aberg, der meint, dass diese Gegenstände aus Italien importiert sind. Die Bedeutung des Henkels von Brežice besteht hauptsächlich darin, dass er durch seine Plastizität und Einfachkeit sich von den übrigen ähnlichen Mustern unterscheidet. In der wunderbaren plastischen Stilisierung des Viehes, wo in einem überraschend vollkommenen Verhältnis des Angewandten und des symbolisch Dekorativen in einem Stück zugleich nur die dem Tiere eigene Lebensäusserung wiedergegeben ist, kommt das Bestreben einer kunstgewerblich recht fortschrittlichen Werkstätte der Eisenzeit zum Ausdruck. Die Berechtigung der Annahme, dass diese Werkstätte irgendwo in Krain sich befunden hatte, wird auch durch die plastischen hie und da auch in gleichem Sinne schematisierten Figürchen von Pferden, Hunden, Widdern und Entchen auf den Krainer Fibeln des Hochhallstattes, teilweise auch in der Zeit nachher, gestützt. Damit dürfte uns auch ein Hinweis zur Datierung des Brežice-Henkels geboten werden.

ZUSAMMENFASSUNG

Immer ein Streben nach Stilisierung wahrnimmt. Bisher bekannte Muster sprechen zugunsten von Merhart, der annimmt, dass man den Ursprung der Vieh-Symbole auf den Henkeln von Metallgefäßen irgendwo im Bereiche von Mitteleuropa suchen müsse; dies wäre im Gegensatz zu der Annahme von Aberg, der meint, dass diese Gegenstände aus Italien importiert sind. Die Bedeutung des Henkels von Brežice besteht hauptsächlich darin, dass er durch seine Plastizität und Einfachkeit sich von den übrigen ähnlichen Mustern unterscheidet. In der wunderbaren plastischen Stilisierung des Viehes, wo in einem überraschend vollkommenen Verhältnis des Angewandten und des symbolisch Dekorativen in einem Stück zugleich nur die dem Tiere eigene Lebensäusserung wiedergegeben ist, kommt das Bestreben einer kunstgewerblich recht fortschrittlichen Werkstätte der Eisenzeit zum Ausdruck. Die Berechtigung der Annahme, dass diese Werkstätte irgendwo in Krain sich befunden hatte, wird auch durch die plastischen hie und da auch in gleichem Sinne schematisierten Figürchen von Pferden, Hunden, Widdern und Entchen auf den Krainer Fibeln des Hochhallstattes, teilweise auch in der Zeit nachher, gestützt. Damit dürfte uns auch ein Hinweis zur Datierung des Brežice-Henkels geboten werden.

Bronast figuralni ročaj iz Brežic ($\frac{1}{4}$ nar. vel.)

1 — Dürrnberg, 2 — Bisenzio, 3 — Vetulonija, 4 — Hallstatt (grob 671),
 5 — Hallstatt (grob 500); 1, 2, 3, 5 okoli 1 : 5, 4 = 1 : 6 nar. vel. (po Merhartu)

MEČ Z OKRAŠENO NOŽNICO S CVETEŽA

FRANCÈ STARE

Poleti leta 1882 je Ljubljanski muzej izkopaval na Cvetežu, ki leži nedaleč od Vač ob poti na Sv. Goro, prazgodovinske grobove. O teh izkopavanjih je poročal Dežman,¹ poročilo pa je zelo skopo in ne obravnava izkopanin po grobovih. Izkopali so okoli 60 do 70 žganih grobov in okoli 20 skeletnih. Izkopanine so brez upoštevanja zaključenih grobnih najdb priključili zbirki prazgodovinskih najdb z Vač (v Ljubljanskem narodnem muzeju), tako da danes, razen za nekaj predmetov, ne vemo, kaj je bilo izkopano na Cvetežu, kaj na Kleniku ali pod Slemškom. Razen znamenitega obeska² je najdragocenejša najdba s Cveteža ukrivljen železen meč, ki tiči v leseni, z bronasto pločevino obloženi nožnici. Tega so našli ob boku nekega skeleta.³ Meč in zlasti nožnica sta zelo poškodovana; na večjem kosu bronaste pločevine so ugotovili v tehniki tremoliranega vreza upodobljenega kozoroga.⁴ Pri pregledu vaških najdb za kataloško publikacijo, spomladi leta 1952, je bila s cveteškega meča odstranjena precej debela plast laka, s katerim je bil meč prevlečen. Tako se je po več kot 70 letih »naknadno odkril nov« prazgodovinski umetnostni spomenik, kajti pločevinasta obloga nožnice je na obeh straneh okrašena s figuralnimi upodobitvami (T. I).

Cveteški meč spada k v Sloveniji in na Balkanu znanem tipu tako imenovanih máhair, enoreznih, na prehodu v ročaj ukrivljenih mečev.⁵ O cveteškem meču, ki je na koncu, žal, odlomljen, ročaj

¹ Deschmann, Mitteilungen d. Anthropologischen Gesellschaft, Wien (MAGW) 1883, str. 177 in sledeče.

² l. c., str. 179, T. XIV; Müllner, Typische Formen, 1900 (T. F.), T. XXIII, 2; Ložar, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo (GMDS), 1934, Pod. 20; Ljubljanski narodni muzej, inv. št. P 164.

³ Deschmann, MAGW, 1883, str. 178.

⁴ l. c., Fig. 60, 61; Müllner, T. F., T. XXX, 7; Schmid, Jahrbuch f. Altertumskunde, Wien 1911, str. 107, Fig. 22. Ljubljanski narodni muzej, inv. št. P 2, P 2 b.

⁵ Ta tip enoreznih mečev je najpogostnejši v Sloveniji, na Hrvaškem in v Bosni. Pittioni je mnenja (Allgemeine Urgeschichte u. Urgeschichte Oesterreichs, 1937, str. 186), da je ta oblika mečev doma na Balkanu. Kolikor mi je bila literatura na razpolago, sem sestavil naslednji pregled najdišč

på manjka, moremo na podlagi primerjalnega gradiva ugotoviti, da je bil relativno srednje dolg (ohranjena dolžina 59,8 cm), da ima nenavadno širok list (širina do 5,3 cm)⁶ in da je krivina na prehodu v ročaj zelo ostra. Nožnica, v kateri tiči list, je v osnovi lesena in obita s tanko bronasto pločevino. Leseni del nožnice je sestavljen iz treh delov: iz dveh širokih, do 0,4 cm debelih platnic in iz ozkega, prav toliko debelega hrbtnega dela. Leseni deli so na zunanji strani obiti z bronasto pločevino, in sicer vsak kos posebej, vsi deli pa so med seboj spojeni z bronastimi zakovicami na hrbtni in rezilni strani lista. Na hrbtni strani je ohranjenih osem, na rezilni strani pa dve zakovici. Zaradi hrbtnega dela nožnice je ta pri hrbtu širša (2,0 cm) kot pri rezilu (1,2 cm). Pod klekasto krivino lista oziroma nožnice sta na rezilni strani nožnice vdeta v masivno bronasto zanko, ki ima obliko črke U, dva ulita bronasta obročka polkrožnega preseka (premer 2,6 cm, debelina 0,4 cm), s katerima se je nožnica pritrdjevala na pas, še bolj verjetno pa na jermen, ki se je obešal preko rame. V zgornjem delu, nekoliko nad obročki, je nožnica na ožjih straneh odprta, da se je meč kljub krivini lahko potegnil iz nje. Nožnica je bila pri ustju ravno odrezana, proti rezilni strani pa razširjena v obliki manšete. Nastavek za mečev ročaj ni ohranjen, verjetno pa je bil ploščato skovan.

Kot omenjeno, se je pri odstranitvi laka pokazalo, da je nožnica na obeh straneh okrašena. Dosedaj je bila znana le ena upodobitev kozoroga z obrobno borduro na fragmentu, ki pri rekonstrukciji meča ni bil upoštevan. Ker je bil meč izdelan za desničarje, je

s takimi meči. Upošteval sem tudi velike bojne nože, ki so istega tipa kot ukripljeni enorezni meči. Na T. II so najdišča z ukripljenimi meči označena s črnim krogom, znak za bojne nože pa je izpolnjen trikotnik.

1. Vače (glej opombo 4), en meč.
2. Ljubljana, Kosov zbornik, 1955, en meč.
3. Šmihel pri Postojni (MAGW, 1888, T. IV, sl. 4, 5, 6), štirje meči.
4. Tržišče pri Cerknici (Jahrbuch f. Altertumskunde, 1911, str. 106, Fig. 21), sedem mečev.
5. Vinca (Treasures of Carniola, New York 1934, Pl. XI, 59), en meč.
6. Prozor (Ljubić, Popis, 1889, T. XXIX, 212, 215), dva bojna noža.
7. Ribić pri Bihaću (Wiss. Mitteilungen a. Bosnien u. d. Hercegovina [WMBH], 1900, str. 7, fig. 4, str. 8, fig. 6, str. 13, fig. 14), trije meči.
8. Jezerine (WMBH, 1895, str. 87, fig. 151, str. 117, fig. 274, str. 135, fig. 358, str. 156, fig. 468), trije meči, en bojni nož.
9. Sanski most (WMBH, 1899, str. 69, fig. 20, str. 76, fig. 48, str. 77, fig. 51, str. 80, fig. 66, str. 82, fig. 78, str. 87, fig. 88, str. 99, fig. 140, str. 101, fig. 149, str. 110, fig. 175, 176, 177), dva meča in devet bojnih nožev.
10. Donja Dolina (WMBH, 1904, str. 152, fig. 104, T. XLV, 13, T. L, 5, T. LXIII, 7, T. LXXIII, 4), dva meča in dva bojna noža.
11. Pariževci (WMBH, 1895, str. 149, fig. 51), en meč.
12. Glasinac (WMBH, 1895, str. 74, 76, 77, fig. 52—54), šest mečev.
13. Strbci (WMBH, 1899, str. 56, fig. 63), en meč.
14. Gorica (WMBH, 1902, str. 11, fig. 7, 8, 9), dva meča in en bojni nož.
15. Frögg (Pittioni, op. cit., T. 37 spodaj), en meč.
16. Hallstatt (Hoernes, MAGW, 1888, str. 251, fig. 51), en meč.

⁶ Povprečna širina ukripljenih enorezних mečev znaša od 2,5 do 3,5 cm.

očitno, da sodi ta fragment obloge s kozorogom sprednji, ventralni strani, in sicer delu nad klekasto krivino tik pod manšetasto razširjenim ustjem nožnice. Kozorog je upodobljen v smeri proti ročaju meča. Naslednja upodobitev na tej strani nožnice je prav tako usmerjen, prvemu skoraj popolnoma podoben kozorog, ki ga uokvirja cikcakasta bordura med dvema črtama. Na rekonstrukciji je pločevina za drugim kozorogom fragmentirana. Dalje sledi proti konici meča usmerjena žival z odprtim gobcem, pokončnimi črtami na vratu in z dolgim repom — zelo verjetno lev. Pred njim je upodobljena neka štirinožna žival, ki teče v isto smer kot lev in je le delno ohranjena. Pod obema živalima je že prej opisana bordura, ki je bila po vsej verjetnosti tudi vzdolž zgornjega roba. Hrbtna stran nožnične obloge je bila ob ustju še v času uporabe pokvarjena in nanovo zakrpana s kosom debelejšje pločevine in s štirimi zakovicami. Na tej ploščici je upodobljen geometrični motiv, ki sestoji iz že prej omenjene bordure in dvojne polovične elipse s trikotni ob robo. V smeri od konice proti ročaju se na nožnici vrste štirje bežeči konji, pod njimi pa je običajna bordura. Tudi upodobitve na tej strani nožnice niso ohranjene v celoti, najbrž manjka še kakšna žival na spodnjem koncu nožnice. Na rezilni strani nožnice je pločevina (ohranjena je le med obročkoma za obešanje), okrašena s prečnimi linijami.

Pri cveteškem meču je poleg oblike in sestava nožnice zanimiv in pomemben predvsem okras na nožnici. V okviru slovenskega prazgodovinskega gradiva je to edinstven primer figuralnega krašenja bronaste pločevine s tremoliranim vrezom. Tehnika krašenja s takimi vrezi je pri nas dokaj dobro zastopana, pojavlja pa se na ulitih bronastih predmetih ali pa na predmetih, ki so izdelani iz debelejšje bronaste pločevine. Za tehnične paralele tremoliranega vreza nam ni treba segati daleč od Cveteža, ker so v vaških grobovih našli kar lepo število predmetov, ki so tako okrašeni. Tremolirane vreze najdemo na pravokotnih bronastih pasnih sponah starejšega tipa,⁷ na bronasti rombični pasni sponi,⁸ in sicer v zvezi z motivom horizontalnih linij in vrezanih krožcev s piko, ki so med seboj tangencialno zvezani. V isti tehniki in z istimi motivi so okrašeni nekateri vaški uhani ploščatega tipa s kavljem.⁹ Tremolirani vrezi so precej pogosti tudi na ploščatih zapestnicah in narokvicah; v tej tehniki sta okrašeni še ena bronasta dvojnopetlasta fibula¹⁰ in ena certoška fibula klasičnega tipa.¹¹ Tremolirani vrez na cveteškem meču je v primerjavi z drugimi takimi vrezi na

⁷ Starè, Dekoracija pravokotnih pasnih spon, Arheološki vestnik (AV), III/2, 1952, T. I, 1, 2; Ljubljanski nar. muzej, inv. št. P 70, P 71, P 77.

⁸ Ljubljanski nar. muzej, inv. št. P 68.

⁹ Ljubljanski nar. muzej, inv. št. P 8170, P 412, P 419, P 420, P 417, P 415, P 459.

¹⁰ Ljubljanski nar. muzej, inv. št. P 422, P 154.

¹¹ Ljubljanski nar. muzej, in v. št. P 159.

Vačah neprimerno bolj droben in dosledno izdelan. To je opazno pri geometričnem motivu bordure, posebno pa še pri natančnih obrisih živali. Kljub težko izvedljivim potankostim, ki spremljajo ta tehnični postopek vrezovanja, je pri živalih osnovna risba »speljena« v enem. Živali so v večini primerov s to tehniko tako dobro upodobljene, da drugi tehnični prijemi upodabljanja niso bili potrebni. Razen tremoliranega vreza se je izdelovalec poslužil še tehnike tolčenja. Ta tehnika pa se omejuje le na manjše iztolčene pike, ki ponazarjajo oči živali in, v dveh primerih, konec odprtih gobcev (konj, lev); z nizom takih pik je izpolnjen rog prvega kozoroga in navzdol viseči rep leva.

Strukturo in kompozicijo dekoracije narekuje v večji meri oblika nožnice že sama po sebi. Ozka, na koncu nekoliko zaokrožena ploskev nepravilne pravokotne oblike je primerna osnova za tekoči friz. Hrbtna stran nožnice je dosledno tako pojmovana; konji se vrste tu drug za drugim v nepretrgani vrsti. Čeprav nožnica ni v celoti ohranjena, lahko z veliko verjetnostjo govorimo, da so bili konji upodobljeni po vsej tej strani in da je struktura upodobitve izrazito horizontalno tekoča, ponavljajoča. Za to najdemo ustrezne paralele pri naših okrašenih pravokotnih pasnih sponah.¹² Nekoliko drugačna je struktura dekoracije na sprednji strani nožnice. Usmerjenost upodobljenih živali je izrazito nasprotna. Oba kozoroga sta usmerjena proti ustju, ostali živali pa proti konici nožnice. Značilno je zlasti to, da sta oba kozoroga uokvirjena z borduro. Ti dve upodobitvi bi mogli prišteti glede na kompozicijo k tekoči ponavljajoči se motoviki. Drugače je z ostalimi figurami. Po vsej verjetnosti je bilo pred levom upodobljenih več konj;¹³ kompozicija tega dela je tekoča, zaključena.¹⁴

Motivi upodobitve na nožnici cveteškega meča so dosledno živalski, če upoštevamo bordure, pa tudi geometrični. Bordure same po sebi ne povedo mnogo; motiv cikcakaste črte med dvema linijama je tipičen za našo železno dobo. Pomembnejši je okras na ploščici ob ustju, kjer ima geometrični motiv vse znake zaključene okvirne dekoracije. Živalski motiv — bežeči konji na zadnji strani nožnice, je le okras brez globlje vsebine, seveda če domnevamo, da v ta prizor na spodnji strani nožnice ni bila vključena kaka divja zver, pred katero bi konji bežali, podobno kot na sprednji spodnji strani nožnice. Motiv konj, ki so komponirani v tekoči ponavljajoči se strukturi, bi lahko delno vzporejali z dekoracijo na neki pravokotni pasni sponi z Vač.¹⁵ Na sprednji strani nožnice sta dekorativno poj-

¹² Starè, AV, III/2, 1952, str. 186.

¹³ Rekonstrukcija našega meča oziroma nožnice ni povsem pravilna. Prizor leva za bežečim konjem se navezuje na borduro drugega kozoroga, torej je za dobre 4 cm prenizko nameščena. Primerjaj tudi odgovarjajoče luknjice zakovic na obeh hrbtnih straneh nožnice!

¹⁴ Starè, AV, III/2, 1952, str. 189 in sledeče.

¹⁵ I. c., T. II, 2.

movana le kozoroga, ki sta prav tako brez sleherne pripovedne vsebine. Fabula pa se pleče okoli spodnjega prizora na tej strani nožnice: lev preganja živali (konje). Ta motiv pri nas ni nov, poznamo ga iz spodnjega živalskega friza vaške situle;¹⁶ podobna upodobitev pa je bila morda še na dveh sponah z Magdalenske gore.¹⁷ Če primerjamo te prizore, zlasti prizor z vaške situle z našim na cveteškem meču, vidimo razloček v stilu, v ožjem smislu (v tendencah oblikovanja), in v večji življenjski dinamičnosti, ki je upodobitvam na vaški situli še popolnoma tuja. Motiv leva, ki napada živali, je orientalnega izvora, v cveteškem primeru pa je izgubil skoraj vse orientalizirajoče značilnosti. Upodobitve na cveteškem meču imajo za seboj precej dolgotrajen razvoj. Figure so svojevrstno stilizirane; stilizacija pa se na splošno ne nagiblje k ornamentalnosti. Izjema je prvi kozorog, ki ima vzdolž sredine telesa upodobljen dekorativen geometričen motiv cikcaka, ter rog drugega kozoroga, na katerem je upodobljen prav tak motiv. Dekoracija cveteškega meča je v tesni zvezi z našimi torevtičnimi upodobitvami. To nam kaže tudi punktiranje rogov, gobcev in repov živali na našem primeru, na pasni sponi iz Zagorja,¹⁸ na situli z Vač,¹⁹ na situli z Magdalenske gore,²⁰ na situli iz Valične vasi,²¹ na pokrovu situle iz Griž²² in na ozki pasni sponi z Vač.²³ Tip bežečih konj na cveteški nožnici je precej svojevrsten, kajti konji so upodobljeni v relativno dobro opazovanem diru. Česa podobnega ni upodobil torevt niti na znani sponi s konjeniškim dvobojem z Vač²⁴ niti pri jezdecu — lovcu na sponi iz Zagorja, ali jezdecu — dirkaču na sponi z Magdalenske gore,²⁵ kjer se konji ne morejo sprostiti togega koraka. Edino na mecklenburški sponi z Magdalenske gore, ki sem jo stilno postavil v mlajši čas,²⁶ so živali upodobljene v diru. Mislim, da je to važna poteza za ugotavljanje stilno-kronološke stopnje cveteškega meča, pri katerem kažeta tip in stil upodobitev na skoraj isti čas. Meč sodi v starejšo skupino »balkanskih« máhair, ki jih označuje zelo širok list. Majhna in ne čisto opravičena, toda žal, edina kronološka opora iz Slovenije bi bila depojska najdba iz Tržišča pri Cerknici,²⁷ kjer so našli med drugim tudi sedem máhair

¹⁶ Molè, Starinar, Beograd 1925, str. 81.

¹⁷ Starè, AV, III/2, 1952, T. VI, 2, 3.

¹⁸ l. c., T. IV, 1, 1 a.

¹⁹ Molè, op. cit., str. 81.

²⁰ V Ljubljanskem nar. muzeju. Müller, Argo II, 1895, T. III, 1.

²¹ Ljubljanski nar. muzej. Situla še ni objavljena.

²² Ložar, GMDS, 1937, str. 1 in sledeče, T. I.

²³ Starè, AV, III/2, 1952, T. V.

²⁴ l. c., T. III.

²⁵ l. c., T. VI, 1.

²⁶ l. c., str. 204, T. VI, 3.

²⁷ Schmid, op. cit., str. 106 in sledeče, fig. 24, 25.

in bronasto ulito (delno tudi kovano) čelado, ki sodi tipološko v obdobje certose in je s tega stališča starejša kot tipi »negovskih« čelad²⁸ ter mlajša kakor so dvogrebenaste²⁹ ali čelade, ki so sestavljene iz petih kosov.³⁰

Ni potrebno posebej poudarjati velik stilni razloček med cvetškimi figuralnimi upodobitvami in sličnimi mlajšimi upodobitvami alpskega področja izven Slovenije. Te upodobitve nadaljujejo v večini primerov tradicionalno žigosanje posameznih figur, pri čemer predstavljajo figure le do skrajnosti shematiziran člen geometrične dekoracije.³¹ Tudi meč iz Hallstatta s figuralno okrašeno nožnico³² spada v čisto drugo smer stilnega izražanja z močno črto keltskega elementa.

Upodobitve na nožnici cveteškega meča so ponoven dokaz pristnosti in svojskosti umetne obrti železne dobe na Kranjskem.

ZUSAMMENFASSUNG

Schwert mit verzierter Scheide aus Cvetež

In der Grabstätte von Cvetež, die nicht weit von Vače (Watsch) am Wege nach Sveta Gora gelegen ist, hat im Jahre 1882 das Museum von Ljubljana einige Ausgrabungen durchgeführt (Anm. 1). Für die Ausgrabungen sind keine Fundangaben vorhanden und sie sind heute in dem vorgeschichtlichen Fundinventar von Vače eingereiht. Zwei bekannteste Funde aus Cvetež sind ein grosses Anhängsel (Anm. 2) und ein gekrümmtes eisernes Schwert mit einer Scheide aus Bronzeblech (Anm. 3). Anlässlich der Katalogisierungsdurchsicht der Vačer-Funde im Frühling 1952 wurde von diesem Schwert ein dicker Lacküberzug entfernt. Auf diese Weise wurde festgestellt, dass der Scheideblechbelag auf beiden Seiten mit figuralen Bildern verziert war. Bisher wurde nur eine Abbildung des Steinbocks auf einem grösseren Blechfragmente bekannt (Anm. 4). Das Schwert aus Cvetež gehört zu dem in Slowenien und am Balkan bekannten Machairen-Typus, d. i. zu den einschneidigen beim Griffübergang gekrümmten Schwertern (Anm. 5). Das Schneideblatt des Schwertes aus Cvetež ist sehr breit und die Krümmung beim Griffübergang sehr scharf (T. I). Die Scheide ist aus Holz. Sie ist aus zwei breiten Seitenplatten und aus einem schmalen Rückenteil zusammengesetzt. Auf der Aussenseite ist das Holz mit Bronzeblech beschlagen und zwar jedes Stück besonders, alle Beschlagteile sind aber miteinander mit Bronzenieten zusammengenietet. Unter der Blattkrümmung befinden sich auf der Schneideseite der Scheide auf einer Bronzeschlinge zwei bronzene Ringe zwecks Gürtel- oder Schulterriemen-

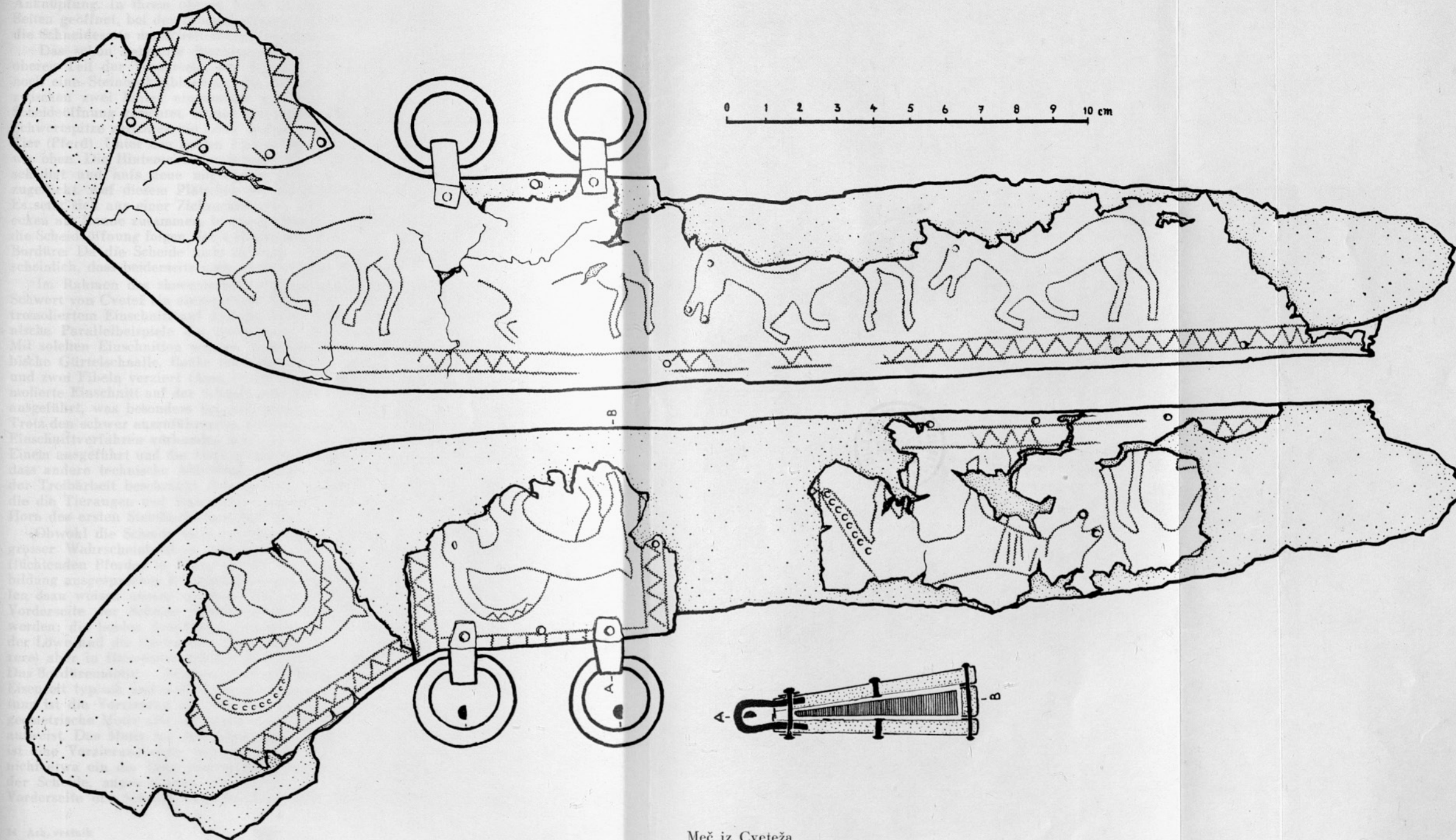
²⁸ Gabrovec, AV, I/1—2, 1950, str. 94, 100.

²⁹ MAGW, 1883, T. XXII, 2 a, b.

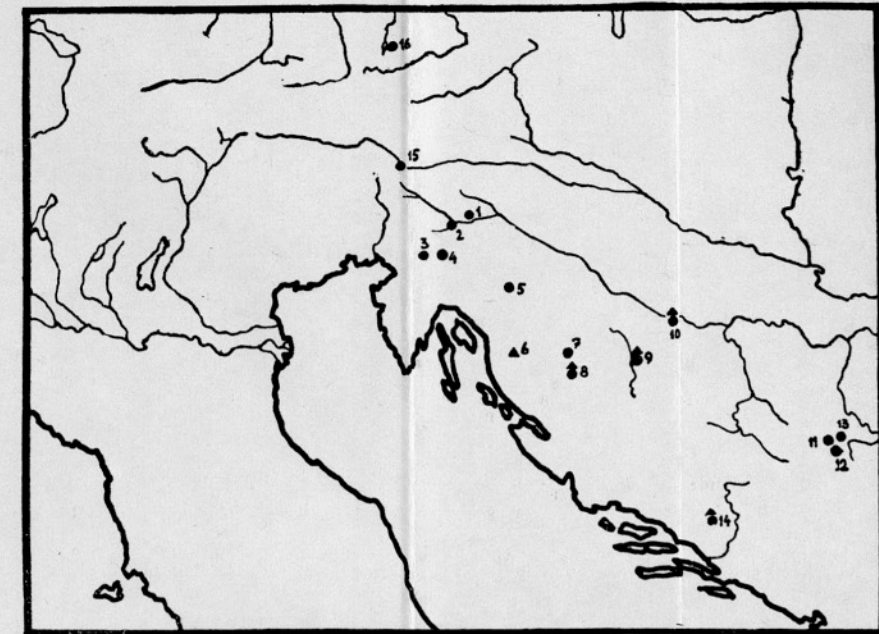
³⁰ MAGW, 1883, T. XXIII, 1 a—d.

³¹ Sacken, Das Grabfeld von Hallstatt, 1868, T. XI, 1, 2, 3, 5, 6; Aberg, Chronologie, II, 1951, fig. 172, 184.

³² Pittioni, op. cit., T. 36 desno.

Meč iz Cveteža

Najdišča enoreznih ukrivljenih mečev in bojnih nožev
(glej opombo 5)

Anknüpfung. In ihrem oberen Teile ist die Scheide auf den schmälere Seiten geöffnet, bei der Einstecköffnung ist sie glatt abgeschnitten, gegen die Schneideseite manschettenförmig verbreitet.

Das schon bekannte Blechfragment mit dem Steinbock gehört zum oberen Teil der Vorderseite der Scheide. Auf dieser Seite befindet sich noch eine Steinbock-Abbildung, die ebenfalls mit einer Zickzackbordüre zwischen zwei Linien eingerahmt ist. Beide Steinböcke sind gegen die Scheideöffnung gerichtet. Hinter den beiden Steinböcken folgt, gegen die Schwertspitze gerichtet, ein Löwe und ein vor ihm flüchtendes vierbeiniges Tier (Pferd). Unter den beiden Tieren befindet sich die erwähnte Bordüre wie oben. Die Hinterseite der Scheide war bereits zur Gebrauchszeit beschädigt und aufs neue mit einem dickeren Blechstück und 4 Nieten zugefleckt. Auf diesem Plättchen ist ein geometrisches Motiv dargestellt. Es setzt sich aus einer Zickzackbordüre und zwei Halbellipsen mit Dreiecken am Rande zusammen. In der Richtung von der Schwertspitze gegen die Scheideöffnung folgen sich 4 flüchtende Pferde, unter ihnen die übliche Bordüre. Da die Scheide nicht in ihrer Gänze erhalten ist, ist es wahrscheinlich, dass beiderseits noch einige Figuren fehlen.

Im Rahmen des slowenischen vorgeschichtlichen Materials stellt das Schwert von Cvetež ein einzigartiges Beispiel der figuralen Verzierung mit tremolierem Einschnitt auf dünnem Bronzeblech dar. Es gibt viele technische Parallelbeispiele des tremolierten Einschnittes in Watsch selbst. Mit solchen Einschnitten wurden rechteckige Gürtelschnallen, die rhombische Gürtelschnalle, flache Ohringe mit Häkchen, flache Armbänder und zwei Fibeln verziert (Anm. 7—10). Im Vergleich zu diesen ist der tremolierete Einschnitt auf der Scheide von Cvetež sehr dünn und folgerichtig ausgeführt, was besonders bei den genauen Umrissen der Tiere auffällt. Trotz den schwer auszuführenden Einzelheiten, die mit diesem technischen Einschnittverfahren verbunden sind, ist die Grundzeichnung der Tiere in Einem ausgeführt und die Tiere selbst sind dabei so gut getroffen worden, dass andere technische Abbildungsgriffe nicht nötig waren. Die Technik der Treiarbeit beschränkt sich nur auf geringere ausgeklopfte Punkte, die die Tieraugen und Maulenden veranschaulichen; sie füllen auch das Horn des ersten Steinbocks und den Löwenschwanz aus.

Obwohl die Scheide nicht in ihrer Gänze erhalten ist, kann man mit grosser Wahrscheinlichkeit behaupten, dass die Rückenseite mit den flüchtenden Pferden in Bezug auf die Struktur und Komposition der Abbildung ausgesprochen horizontalfliessend und wiederholend war; Parallelen dazu weisen unsere verzierte Gürtelschnallen auf (Anm. 12). Auf der Vorderseite der Scheide können zwei Hauptabbildungen unterschieden werden: die beiden Steinböcke sind in einer fliessenden wiederholenden, der Löwe und die flüchtenden Tiere (es waren ihrer wahrscheinlich mehrere) aber in fliessender geschlossener Struktur abgebildet (Anm. 13, 14). Das Bordürenmotiv — Zickzackstrich zwischen zwei Linien — ist für unsere Eisenzeit typisch und stellt keine Besonderheit dar, von grösserer Bedeutung ist die Verzierung am Plättchen neben der Scheideöffnung, wo das geometrische Motiv alle Merkmale einer geschlossenen Rahmendekoration aufweist. Das Motiv mit den flüchtenden Pferden auf der hinteren Seite ist eine Verzierung ohne tieferen Inhalt, insofern in diese Szene unten nicht etwa ein die Tiere verfolgendes Raubtier, wie auf der Vorderseite der Scheide, angeschlossen sein dürfte. Die beiden Steinböcke auf der Vorderseite der Scheide sind ebenfalls ohne jeden erzählerischen Inhalt

und nur dekorativ aufgefasst. Die Fabel entwickelt sich um die untere Szene auf dieser Seite, wo der Löwe die Pferde verfolgt. Dieses Motiv ist bei uns nicht neu (Anm. 16, 17). Von den bereits bekannten unterscheidet es sich jedoch nach seinem Stile im engeren Sinne (Formungstendenzen) und nach der Lebensdynamik. Das Motiv des angreifenden Löwen ist südlichen, orientalen Ursprungs, dieses Motiv hat auf der Cvetež-Scheide fast alle orientalisierenden Merkmale verloren. Die Abbildungen auf dem Schwerte von Cvetež haben eine ziemlich lange Stilentwicklung hinter sich. Die Figuren sind eigenartig stilisiert, die Stilisierung neigt jedoch im allgemeinen nicht zur Ornamentik. Eine Ausnahme bildet nur der erste Steinbock, der längs der Körpermitte ein geometrisches Zickzackmotiv aufweist, sowie auch das Horn des zweiten Steinbockes mit dem gleichen Motiv. Diese Stilisierung ist zwar nur eine Vereinfachung realer Formen, die schon anderswo hoch naturalistisch ausgeführt wurden; dies hebt den Zusammenhang der Dekoration des Cvetež-Schwertes mit unseren toreutischen Abbildungen hervor. Dies bestätigt auch die Punktierungsmanier auf Hörnern, Mäulern und Schwänzen der Tiere (Anm. 18—23). Der Typus der flüchtenden Pferde auf der Cvetež-Scheide ist bedeutsam. Die Tiere sind in einem relativ gut beobachteten Rennen abgebildet. Etwas ähnliches hat der Toreut nicht einmal auf den Schnallen von Watsch, Zagorje oder Magdalenberg erreicht. Dort können die Pferde einen steifen Schritt in ihrem Laufe nicht freibekommen (Anm. 24, 25). Nur eine Schnalle von Magdalenberg, die stilistisch jünger ist, könnte zu Vergleichszwecken herangezogen werden (Anm. 26). Es ist nicht nötig, den grossen stilistischen Unterschied zwischen den Figuralabbildungen und ähnlichen jüngeren aus dem ausserslowenischen Alpengebiet besonders hervorzuheben, denn in den meisten Beispielen dieser Abbildungen wird die traditionelle Ausstempelung der einzelnen Figuren fortgesetzt, wobei diese Figuren nur ein äusserst schematisiertes Glied der geometrischen Dekorierung darstellen. Auch das Hallstatt-Schwert mit der verzierten Scheide gehört in eine andere Stilausdrucksrichtung mit einem scharf betonten keltischen Element (Anm. 31, 32). Das Schwert von Cvetež könnte typologisch und mit Rücksicht auf den Abbildungsstil in einen breiten Rahmen der Certosa-Epoche gesetzt werden. Durch die figuralen Abbildungen wird aber auch ein Beweis der Echtheit und Eigenartigkeit des Krainer Kunstgewerbes in der Eisenzeit wiederholt erbracht.

SREBRNE NAUŠNICE NEPOZNATIH JAPODSKIH RADIONICA

u splitskom Arheološkom muzeju

DUJE RENDIĆ-MIOČEVIĆ

U prehistorijskoj zbirci Arheološkoga muzeja u Splitu čuva se nekoliko rijetkih i vrlo zanimljivih primjeraka srebrna nakita, nepoznata porijekla, koji nije još nigdje objelodanjen. Ovaj je nakit u muzejsku zbirku mahom dospio nabavkom od privatnih sakupljača, a potječe nesumnjivo iz nalazišta izvan današnje Dalmacije. Veći dio tih predmeta nabavljen je još prije zadnjega rata, i o njima nemamo u inventarima nikakovih podataka, što u znatnoj mjeri umanjuje vrijednost ovih zaista jedinstvenih primjeraka.

Među predmetima koji sačinjavaju ovaj nakit posebno mjesto zauzimaju naušnice, koje se ističu originalnošću ukrašavanja, izvedena u raznim tehnikama, od kojih su neke za ova naša područja i za ovo doba još dosta rijetke i izuzetne. Naročito su zanimljive među tim naušnicama nekoje, koje i pored jasno izražene individualnosti u pogledu oblika i osnovne zamisli povezuje sličan način ukrašavanja pozlaćenim iskucanim trakama i lateralnim dekorativnim aplikama. I ako nam, kako je rečeno, nije poznato porijeklo ovih naušnica, koje danas stoje potpuno izolirane u čitavoj prehistorijskoj baštini naših krajeva, može se ipak s dosta vjerojatnosti — na osnovi nekih drugih analogija, tehnoloških i dekorativnih podudaranja — ustanoviti barem približno područje njihova nalaza, a vjerojatno i samog postanka.

Dajući ovdje opis spomenutih naušnica, nastojat ćemo ukazati na neke uočene analogije, tražeći putove za lokaliziranje njihovih radionica, no bez pretenzija i namjere da već sada, samo na osnovi ovog nedovoljnog materijala, stvorimo neke definitivne zaključke i sudove.

1. Oblučasta naušnica s jantarskim zrnom

U muzejsku zbirku dospjela je samo jedna ovakva naušnica, bez svoga para (inv. br. N 1682). Njene su dimenzije slijedeće: dulj. od kraja do kraja oblučaste karičice 4,8 cm (od vanjskih strana

lateralnih aplika 5,2 cm), vis. bez jantarskog zrna 3,5 cm. Veličina jantarskog zrna $3,5 \times 1,6$ cm. Težina 13,33 gr.

Naušnica (T. I sl. 1 a, b; T. III sl. 1) je dosta jednostavna oblika: Na polukružnu masivnu karičicu od srebra¹ — promjera 2,5 mm — koja je s oba kraja luka, u visini gotovo do jedne trećine, gusto obavijena tankom srebrnom žicom (pr. 0,5 mm), vezuje se vodoravno postavljena žica (pr. 0,9 mm), na koju je nadjeveno veliko jantarsko zrno, čunjasta oblika,² sa zaravnanom gornjom površinom. Na krajevima oblučaste karičice — koja je s obje strane fiksirana — pričvršćene su, uspravno postavljene, dvije srebrne aplike u obliku rozete, koje s vanjske strane zakriljuju negledan spoj krajeva karičice sa žicom koja nosi jantarsko zrno. Rozete (pr. 1 cm) se nisu obje sačuvale: dok je jedna nadjena posve čitava, od druge se sačuvao samo dio sredine unaokolo fiksna masivna zrna — upravo zakovica s velikom jagodičastom glavicom — kojom je perforirana rozeta bila pričvršćena uz karičicu. Sačuvana rozeta, kojoj sredinu također ispunja kugličasta jagoda zakovice ima osam latica u obliku okruglih reljefnih ispupčenja (bobica), nastalih — kao negativan otisak — iskucavanjem. Obadvije rozete bile su, kao i ostali aplicirani dijelovi na naušnici, pozlaćene te se ostaci ove pozlate još i sada vrlo dobro vide.

Jantarsko zrno, u obliku odozgo zaravnana čunja, sa donje je strane rebrima podijeljeno u pet približno jednakih uzdužnih polja te naliči površini dinje (melon-ornament). Ono je uzdužno i poprijeko okovano uskim trakama od srebrna, pozlaćena lima (širina 6 mm), koje se na gornjoj i na donjoj strani, po sredini, križaju. Veća, uzdužna traka sa donje strane ide preko one poprečne, dok je ova — barem koliko se iz sadašnjeg stanja naušnice dade zaključiti — takav položaj imala na gornjoj površini. Provlačeci se tako naizmjenično jedna kroz drugu, one su davale još šarolikiji izgled naušnici, i više je dolazila do izražaja plastika ukrasnog zrna. (Kod naušnica koje niže opisujemo [2] ovaj obruč ide sa vanjske strane, pričvršćujući tako uzdužnu traku, koja je po svom položaju labilnija, uz »čunj« naušnice.) Kod ovog primjerka, kako je rečeno, uspravni obruč nema tu funkciju, koju zapravo vrši jedna metalna igla; idući sredinom jagode — odozgo dolje — ona pričvršćuje istodobno obje trakaste aplike uz jantarsko zrno. Po jedna mala rupica u središtu, gdje se ove dvije trake križaju — na gornjoj i na donjoj

¹ Naušnica je oblikom nalik na poznate fibule tipa *ad arco semplice* (up. oblik gudala naših narodnih gusala), s tom samo razlikom da je ovdje jantarsko zrno — koje se kod imenovanih fibula katkada javlja na luku — na vodoravnoj prečki, koja donekle odgovara tamošnjoj stremenici.

² Poznat je tip fibula sa sličnom jagodom (ne samo jantarskom), koje oponašaju »čunj« sa t. zv. čunjastih (*a navicella*) fibula. Ove se fibule smatraju mladima od ovih drugih, iako po svojoj jednostavnosti odaju primitivniji rad. Sr. članak S. Reinacha u Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, T. II, 2, s. v. *fibula* (str. 1106; v. sl. 2990).

površini — daju pretpostaviti, da je spomenuta igla završavala na oba kraja proširenom glavicom, koja je s donje strane barem — kako to vidimo i na jednoj od naušnica oblika čunja — vjerojatno imala izgled aplicirane kalote (Sr. slične igle-zakovice u središtu rozeta). Obje ukrasne trake prilično su sačuvane, iako su na par mjestâ oštećene; nedostaje samo na gornjoj površini jedan krak uzdužne trake, od središta prema sačuvanoj rozeti. Trake su ukrašene jednostavnim ornamentom, izvedenim u tehnici iskucavanja: niz zrnastih ispupčenja, koja idu sredinom polja, uokviruje profilacija od gusto izvedenih kosih zareza u negativnom, reljefnom odrazu.

Nepomičnost karičice, oko rubova koje je pričvršćena ravna žica što nosi jantarsko zrno, a k tome i žičani namot na njenim krajevima, znak su da se ova naušnica mogla nositi samo obješena o drugu karičicu, odnosno o kosu ili vrpču oko glave, a nije isključeno da se nosila i kao običan privjesak ili ukrasni predmet uz drugi neki dio tijela. Čini se, međutim, da na njoj ipak možemo otkriti tragove nekog mehanizma, ali nam ovaj danas nije više jasan. Oba naime kraja oblučaste karičice završavaju u nejednoliko proširenje (ono pod sačuvanom rozetom dosta je veće i zatvara se u spljošten obruč, koji na jednom kraju čini koljeno, reklo bi se kao za zadržavanje igle?), o koje se zaustavlja namot žice-nosača jagode. Kako je ovo proširenje na suprotnoj strani (na slici desno) bilo neznatno, to je oko njega, a pod samom rozetom, načinjen poseban limeni obruč, koji je u stanovitom smislu pokretan.

Analogija našoj naušnici, kako je naprijed rečeno, nema, utoliko da bi joj našli odgovarajuću sličnost među poznatim naušnicama prethistorijskog nakitnog repertoara. Ali, ako takovih analogija nedostaje u ovoj vrsti nakita, mogli smo ih jasno zapaziti kod nekih primjeraka najtipičnijeg prethistorijskog nakita, fibulâ, koje — kao nosioci stila te vremenske i etničke determinacije — često rješavaju pitanje kronologije i drugih atipičnih proizvoda materijalne kulture. Jednu takovu fibulu objelodanio je V. Čurčić u Glasniku Zemaljskog muzeja u B. I H. X (1898) u svom izvještaju o japodskoj nekropoli u Ribiću kraj Bihaća (str. 643, sl. 23).³ Ova ribička fibula je takodjer od srebra, a predstavlja poznati tip japodskih kopči s dvije spirale, spojene žicom, na koju je nadjeveno jajoliko jantarsko zrno. Fibulâ ovoga tipa, ali od bronce, našlo se i u drugim japodskim nalazištima kao u Jezerinama⁴ (Pritoka kod

³ *Ravna grobišta Iapoda u Ribiću kod Bihaća*, str. 627 i d. Sr. isti izvještaj u *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, VII, 1900, str. 3 i d. (*Ein Flachgräberfeld der Iapoden in Ribić bei Bihać*, sl. 25). Sr. i članak R. Bižić, *Pregled preistorijskih fibula Bosne i Hercegovine* (Glasnik Zem. muzeja B. H., N. S. VI, 1951, str. 281 i d.; v. T. III, sl. 39).

⁴ Sr. Radimsky, *Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća* (Glasnik Zem. muzeja B. H. V, 1893, str. 37, 237, 369, 575 i d. Sr. isti izvještaj u *Wiss. Mitth. aus B. H. III, 1895 (Die Nekropole von Jezerine in Pritoka bei Bihać)*, str. 248 i d.

Bihaća) i Prozoru.⁵ Spomenuta ribička fibula ima — kao i naša naušnica — jantarsko zrno (koje je također rebrima izbrazdano à la melon) okovano unakrst trakama od iskucana srebrnog lima (v. crtež na našoj Tabli I 2). I kod nje uzdužna traka (barem sa strane koja je iz priložena crteža vidljiva) ide preko one manje poprečne, i obje su na sličan način u sjecištima pričvršćene okrajcima jedne igle, koja ide sredinom jagode. Ornament trakâ na ovoj fibuli nešto je drugačiji od onoga na našoj naušnici, ma da se sastoji od istih jednostavnih elemenata: nizovi reljefnih zrna, s obje strane vrpce, ovdje su spojeni odgovarajućim nizom ravnih, isto tako reljefnih prutića.

Fibule s jantarom iz nekropola na gornjoj Uni nađene su uglavnom sa srednjo-latenskim fibulama, ali se one zbog svojih specifičnosti smatraju lokalnim varijantama tamošnjih radionica,⁶ djelovanje kojih stoji na prijelazu iz srednjeg- u kasno-latenski period. S takovim datiranjem slaže se potpuno i nalaz spomenute srebrne fibule iz Ribića, čija je nekropola nešto mlađa od one u Jezerinama i ide pretežno u kasno-latenski period.⁷ Dapače, njen nalaz u istom grobu — urni (br. 152) zajedno s rimskom fibulom tipa charnier (»na baglamu«), nesumnjivo govori za prilično kasno datiranje ove fibule, u vrijeme kad je već i u te krajeve bio dopro i stao se osjećati utjecaj kulture Apeninskog poluotoka. Čini nam se stoga, da ova rijetka pojava okivanja jantarskih zrna, koju smo u ovom obliku zasad mogli zapaziti samo na spomenutoj fibuli i našoj naušnici — a koja se, kako ćemo upravo vidjeti, jednako primijenjivala i na plemenite metale — predstavlja također jednu od specifičnosti ovih radionica, odraz razvijenijeg estetskog osjećaja i kvalitetnije umjetničke proizvodnje, a naročito u obradi srebra, po kojoj su mnogi krajevi današnje Bosne na glasu već od naj-davnijih vremena. Ovi krajevi ostavili su — kako je poznato — baš uslijed toga, relativno najveću količinu srebrna nakita, čija produkcija u prehistorijskim epohama predstavlja još uvijek pravu rijetkost.

I među drugim raznim nakitom, u kojem dominiraju svakovršni privjesci, aplikе, fibule i naušnice, ima zanimljivih detalja koji imaju analogija s pojedinim dijelovima naše naušnice. Tako, na primjer, u poznatom depotu srebrna nakita iz Štrbaca u istočnoj Bosni nalazimo veću količinu samostalnih rozeta, koje veoma nalikuju rozetama na našoj naušnici.⁸ Napravljene istom tehnikom iskucavanja, one se od naših razlikuju jedino po tome što, umjesto osam latica, koliko ih imaju rozete na našoj naušnici, imaju redovito

⁵ Sr. Ljubić, *Popis Arheologičkoga odjela nar. Zem. muzeja u Zagrebu*, I, Zagreb 1889 (T. XX, sl. 83).

⁶ R. Bižić, *Pregled preistorijskih fibula...* (str. 293).

⁷ V. Čurčić, c. dj. — V. našu bilj. 2.

⁸ Sr. M. Hoernes, *Srebrni pokladni nalazak iz Štrbaca u Bosni* (Glasnik Zem. muzeja B. H. XIII, 1901, str. 527 i d. (v. str. 533, sl. 16, 17).

šest, i što im je i sredina iskucana u jednom komadu s cijelom rozetom. Funkcija ovih rozeta, koje su različite veličine (pr. 2,9 do 8 cm; vis. 0,8 cm), nije nam poznata, ali njihov broj u samom ovom nalazu svjedoči o širokoj primjeni ovih ukrasnih predmeta. Obzirom na našu naušnicu, zanimljivo je napomenuti, da su srebrni ukrasni predmeti u japodskim radionicama (Ripač, Jezerine, Ribić) često bili pozlaćeni (pozlaćivanje srebrnih predmeta nalazimo u većem obimu na importiranom grčkom nakitu i predmetima iz Trebeništa i Budve, preko kojih se nesumnjivo, uz ostala središta i ekspoziture grčke kulture na periferiji ilirskih krajeva, vršio znatan utjecaj na »zlatarsku« produkciju ilirskih područja).

Upotreba pozlaćenih traka, a tako i pozlaćenih aplika, kao ukrasni motiv na predmetima ovih mlađih ilirskih — ili ilirsko-keltskih — radionica, mora da je bila dosta obljubljen, iako je zasa da na ovom području dokumentiraju samo rijetki primjerci (uglavnom naušnice koje ovdje obrađujemo). Između ovih dvaju tipova vjerojatno još stoji čitav niz proizvoda, koji nam danas nisu poznati. Naušnice čunjasta tipa s figuralnim aplikama nesumnjivo predstavljaju razvijeniju produkciju i veći umjetnički domet od opisane naušnice s jantarskim zrnom, ali je isto tako nesumnjiva činjenica, da ova posljednja — iako možda mlađa — predstavlja daljnji korak u povezivanju s bogatim tradicijama ilirskog, odnosno japodskog nakitnog obrta.

2. Čunjaste naušnice s figuralnim aplikama (maskama)

U prethistorijskoj zbirci Muzeja čuvaju se dvije ovakove naušnice, koje nesumnjivo predstavljaju par (inv. br. N 1663, 1664). Obzirom na to da je naušnica N 1664 kompletnije sačuvana, dajemo ovdje njene dimenzije: dulj. bez aplika 3,5 cm (s aplikama 4 cm), vis. »čunja« bez aplika 3 cm (od vrha aplika 3,5 cm), deblj. »čunja« po sredini 1,2 cm (pri krajevima 0,5 cm). Težina naušnice N 1663 iznosi 5,3 gr, a one N 1664 7,5 gr.

Naušnice su izradene potpuno od srebra i imaju oblik čunja (kahnförmige, a navicella)⁹ s ponešto produženim i izdignutim krajevima. (T. II, sl. 1, 2; T. III, sl. 1—3.) I jedna i druga nađene su bez karičice, tako da nam njihov oblik danas nije poznat. Vjerojatno je ova predstavljala običnu zakrivljenu iglu, kakovu vidimo na čunjolikim naušnicama iz Erduta i Radolišta koje je nedavno publicirao Z. Vinski,¹⁰ ali za njen mehanizam moramo na našim

⁹ Ovom su tipu vrlo slične one koje imaju pijavičasti oblik (*a sanguisuga*), s kojima se — naročito kod fibula — često i zamjenjuju.

¹⁰ Z. Vinski, *Zwei kahnförmige Ohrringe aus Erdut in Kroatien* (Poseban otisak iz *Jahrbuch für kleinasiatische Forschung*, I, 1950, sv. 1 [v. T. VIII 1—4]), V. i recenziju ovoga članka od J. Korošca u *Arheološkom Vestniku* III/2, 1952, str. 315 i d.

naušnicama pretpostaviti još neke dijelove na vrhovima čunja, koji se nisu sačuvali.¹¹

»Čunj« je oblikovan spajanjem dviju, kako izgleda nezaletovanih, srpastih i zaobljenih lama; njihovo središnje proširenje formira trbuh »čunja«. Vanjskim, t. j. donjim rubom čunja, dakle uzduž spoja dviju lama, teče pozlaćena traka od srebrna lima (šir. 5,5 mm), koja s jedne strane fungira kao njihova spojnica — njen ornament je zato i prilagođen tim oblicima — a s druge, zajedno s ostalim aplikama, predstavlja njen glavni ukras. Ova traka pričvršćena je uz naušnicu trima naročitim obručima načinjenim također od pozlaćena srebrna lima. Traka od koje su ovi obruči načinjeni nešto je šira od prije spomenute (7,5 mm) i od nje se, kako ćemo vidjeti, razlikuje i u ornamentu. Najveći je srednji obruč, koji ide sredinom trbuha, dok su dva lateralna, koji imaju gotovo vodoravan položaj (oni strše izvan krajeva samoga čunja), i nose figuralne aplike, znatno manja. Za razliku od opisane naušnice s jantarskim zrnom, ovdje srednji, uspravni, obruč — koji s glavnom trakom opetuje na donjoj strani poznati motiv križnog ukrasa — ima posebnu, aktivnu funkciju, koju tamo nije imao. Na sjecištu dviju traka, dakle na samom dnu naušnice, pričvršćena je uz ovaj obruč masivna srebrna bobica polygonalnih zaobljenih linija i malo spljoštena (promj. 5 mm, vis. 3,5 mm), koja zgodno akcentuira zamišljeni kraj naušnice. Izgleda da je ova bobica imala još nekakav nastavak (figuralni?), jer na donjem kraju vidimo tragove loma.

Aplicirane trake veoma su jednostavno ornamentirane. Taj ornament, ma da uvijek koristi isti siromašni repertoar zarezana prutića, nije istovjetan na svim trakama. Glavna traka, koja ide vanjskim rubom čunja, ima relativno nešto bogatiju dekoraciju, koja je zapravo prilagođena funkciji što je ona ima kao spojnica njegovih dijelova. Zanimljivo je, da je ornament ovih traka ljepše izveden na naušnici N 1663 nego na onoj 1664, iako nema sumnje da ova dva primjerka sličnih naušnica predstavljaju par. Ovaj ornament sastoji se od uske reljefne trake po sredini (sa stražnje strane joj odgovara žlijebić u kojemu se sastaju spojevi dijelova čunja) — izvedene u tehnici iskucavanja — od koje s jedne i druge strane ide niz paralelnih kosih linija, koje su dane u tehnici graviranja. Čitav ovaj ornament, koji naliči u osnovi ribljoj kosti ili jelinoj grančici, uokviren je na krajevima dvjema kontinuiranim linijama, također samo ugraviranim. Dok su na traci naušnice N 1663 kose linije veoma guste i pravilno izvedene, one su na naušnici N 1664 dosta rijetke i ne sasvim precizne, te zatvaraju s obje strane niz nejednakih i nepravilnih rombova. Ornament traka koje

¹¹ Na lateralnim aplikama, s unutarnje strane, ostali su tragovi letovanja onih dijelova, koji su negda odozgo zatvarali sada šuplje krajeve čunja, a koji su istodobno nosili karičicu. Na jednoj apliki nalazimo te tragove — što je neobično — i na vanjskoj strani gdje je maska.

se zatvaraju u obruče nešto je drugačiji i, što je naročito zanimljivo, nije kod obje naušnice izveden u istoj tehnici. U osnovi on je na njima isti: dvije bočne prutičaste trake, iskucane u reljefu, nokviruju niz dvostrukih zarezah, koji su na naušnici N 1663 izvedeni u obliku trokuta (sa vrhom okrenutim prema vani) — također u tehnici iskucavanja — dok su oni na naušnici N 1664, koja — kako smo vidjeli — odaje i inače manje precizan rad, dani kao obični linearni urezi, dosta nepravilno poredani. Šteta je, da se na tehnički dotjeranijoj naušnici N 1663 nije sačuvao srednji uspravni obruč, koji teče oko trbuha »čunja«, ali je posve opravdano i tu očekivati istu tehniku (iskucavanja) kao i na lateralnim obručima te naušnice, koji nose figuralne aplikacije. Sve spomenute trakaste aplikacije, koje nose još svježih tragove pozlate, dosta su dobro sačuvane. Oštećen je samo jedan krak uzdužne trake na naušnici N 1664, no ovo oštećenje nije znatno, i ni malo ne umanjuje dojam cjelovitosti ukrasnih dijelova ove naušnice.

Posebnu interesantnost i, možemo kazati, poentu ovih naušnica izazivaju pozlaćene srebrne maske, koje su aplicirane s vanjske strane malih traka-obruča, na samim krajevima »čunja«, gdje se ovaj spajao s karičicom. Ove figuralne aplikacije (vis. 1,8 cm, šir. 1,2 cm, deblj. 4 mm), koje su izvedene u dubokom reljefu, iskucavanjem, postavljene su tako, da stoje uspravno — okomito na naušnicu — i licem prema vani. Masku je sa stražnje strane obložena odgovarajućom srebrnom plohom, koja je zaletovana i s njom čini jednu cjelinu. Najolikog je oblika, sa šiljastom stranom prema dolje. Središnji dio ovoga ovala ispunja sama reljefna maska (T. III, sl. 4) sa zanimljivom modelacijom glave: Udubljena brazda ide, ravno, sredinom čela i označuje granicu lica i kose (?), koja je izražena nizom paralelnih uspravnih brazda, u pravcu tjemena. Mišljenja smo, da se ovdje ipak vjerojatnije radi o kosi i naglašenim joj pramenovima nego o kapi. Oči su predstavljene reljefnim kolutićima, koji su naglašeni odgovarajućim vanjskim i nutarnjim udubljenjima. Nos, koji ide u istoj — krivoj — liniji sa čelom sve do usta, gotovo da i nije posebno naglašen (najvećim dijelom ga uokviruju oči koje mu daju i modelaciju), osim što mu donji kraj ističu dvije male točkice, u kojima možemo prepoznati nozdrve. Ispod toga dana su — prilično realistički — usta, koja su naglašena horizontalnim udubljenjem, s proširenim krajevima. Modelacijom usta zgodno je istaknuta donja usna i brada. Ispod ovoga nazire se mali reljefni trokut, koji lomi kontinuitet okvira, predstavljajući, valjda, vrat ili nešto slično. Oko maske je 1—2 mm široka ovalna ploha, koja je potpuno ravna te čini skladan okvir i kontrast odveć naglašenom reljefu glave. Kao prelaz od duboka reljefa ove ka ravnom obodu aplikacije, u plitkom reljefu ide oko glave, u ovalu, uska traka, koja je priprosto ornamentirana nizom graviranih zračastih zarezah. Sličan ornament tekao je i vanjskim obodom aplikacije, ali mu se tragovi danas jedva naziru. Sve aplikacije nisu se jednako

dobro sačuvala (jedna na naušnici N 1663 potpuno fali, dok joj je i druga, sačuvana, pri dnu nešto oštećena), ali ipak dozvoljavaju da se na njima prate svi opisani figurativni i dekorativni elementi, koji čine osnov ove zanimljive kompozicije.

Ni ove naušnice, u obliku i dekoraciji kako su nam dane, nemaju bližih analogija, s kojima bismo ih mogli izravno povezati. Istina, naušnice čunjasta tipa nisu nepoznate na našem području. Z. Vinski je — kako smo spomenuli — nedavno objelodanio par zanimljivih takovih naušnica iz Erduta, koje je — upoređujući ih s naušnicom slična oblika i tipa iz Radolišta — datirao u 5. st., t. j. na prelazu iz kasno-halštatskog u rano-latensko doba.¹² Upozorili bismo ovdje uzgred na jednu malu, srebrnu naušnicu iz Glasinca,¹³ koja — poput erdudskih — ima čunjast oblik, s krajevima, u vidu konusa, obvijanim žicom. (Na slobodnom trokutu »čunja«, između ovih namota, nalazi se ornament — kako izgleda u filigrani — u vidu spiralno zamotane vitice.) Na ovu naušnicu izgleda da Vinski nije obratio pažnju tražeći analogije naušnicama iz Erduta. Ne ćemo se upuštati ovdje u problematiku putova i načina prodiranja tipa čunjastih naušnica na naše, t. j. staro ilirsko područje. Za erdudske i radolištske naušnice, kojima Vinski odriče ilirsko porijeklo, držeći ih grčkim, upravo jonskim importom, dao je pisac tamo dosta objašnjenja,¹⁴ koja će se donekle moći primiti i za naše naušnice. Mi ćemo se zadovoljiti da ovdje utvrdimo samo one analogije — uglavnom u dekoraciji — koji će naše naušnice neosporno označiti domaćim proizvodom i pretpostaviti na ilirskom području postojanje lokalnih radionica nakita, bez obzira što te radionice rade pod nesumnjivim grčkim utjecajem. Čini nam se da za to imamo dosta opravdanja i izravnih potvrda.

Već je, kad je bilo riječi o prethodnoj naušnici s jantarskim zrnom, bilo upoređenja s ovim ovdje naušnicama, koje imaju toliko zajedničkoga, da se ne može osporiti ista tehnika okivanja (tamo jantarske jagode, ovdje srebrna čunja) uskim srebrnim — pozlaćenim — trakama. Ova je, naime, tehnika na nakitu iz naših krajeva zapažena dosada samo kod onoga sa japodskog područja. Bilo kao način dekoracije, bilo pak kao proizvod za se — obzirom na istovjetne tehnike njihova pravljenja te na ornamentalne elemente — sve te trake pokazuju neobičnu srodnost i povezanost. Drugi elemenat, koji naše naušnice u stanovitom vidu povezuje, jest

¹² N. mj. (str. 67).

¹³ Objelodanio ju je F. Fiala u Glasniku Zem. muzeja B. H. VI, 1894 (*Uspjesi prekopavanja prehistoričkih grobova na Glasincu godine 1894*), str. 721 i d. (sr. str. 753, sl. 55). Isto u Wiss. Mitth. aus B. H. IV, 1896 (*Die Ergebnisse der Untersuchung prähistorischer Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1894*), str. 3 i d. (sr. str. 26, sl. 61). — Ova je naušnica otkopana u Rudinama (Rusanovići), u gromili III, a nađena je s još dosta drugih predmeta, među kojima ima i latenskog materijala. Naušnicu poznamo, nažalost, samo iz priložena crteža, dok u članku nema podrobnijeg opisa.

¹⁴ N. mj.

upotreba lateralnih aplika, koje su u prvom slučaju bile čisto ornamentalne (rozete), a u drugom figurativne (maske). Baš ove aplikacije s figurama (maskama), kojima ne znamo pravog tumačenja na nakitu, ako im ne ćemo možda pripisati apotropejsko značenje, daju nam mogućnost da s još više vjerojatnosti pripišemo ove naušnice japodskom umjetnom obrtu i tamošnjim domaćim radionicama. Zoomorfni i antropomorfni ornament obljubljen je motiv dekoracije nakita u nalazima jezerinačkih, ribičkih i prozorskih nekropola. Imamo sačuvan čitav niz primjera, počam od čitavih likova (na pr. lik vojnika sa šljemom koji prikazuje »teneće od zaponka« iz Jezerina¹⁵ ili čitav niz stiliziranih ljudskih likova na nakitu iz Prozora¹⁶) pa do glava i maska, najvećim dijelom iskucanih u srebru, koje ćemo naći također i kasnije na kamenim japodskim spomenicima rimskoga vremena. Sve to, pored očite simbolike i kulturnog značenja, ukazuje na zreli umjetnički smisao i sposobnost prikazivanja ljudske figure, koja se u tako razvijenoj i gotovo realističkoj formi mogla pojaviti samo u jednoj umjetnosti s bogatom tradicijom. Ovdje ćemo obratiti pažnju na nekoliko zanimljivih figuralnih aplika i privjesaka iz triju spomenutih japodskih nekropola, koji se nesumnjivo moraju dovesti u vezu s maskama-aplikama na našim naušnicama. Zanimljiv je u tom pogledu niz od sačuvanih pet glava-privjesaka sa jednog većeg ukrasnog privjeska iz Jezerina (v. T. II, sl. 5).¹⁷ Nakit je brončan, a glave su na njemu tako modelirane, da su — osim njihove forme — naglašene posebno još samo uši (u vidu perforiranih polukružića) i vratovi. Sličan privjesak, s gotovo istim maskama (naglašena kosa), sačuvao se u nalazu nekropole u Prozoru.¹⁸ No punu analogiju našim maskama nalazimo u jednom »ovalnom srebrnom uresnom tenećetu s iskovanim na odskok ljudskim licem« (T. II, sl. 3) iz Jezerina,¹⁹ koje je nađeno u jednom skeletnom grobu (grob br. 336), zajedno s jednom brončanom certoškom fibulom. »Teneće« ima otprilike dimenzije naših maski (dulj. 1,9 cm, šir. 1,6 cm). U sličnom okviru kao i tamo — sredinu mu ispunja niz malih kuglica — maska je ovdje ipak malo drukčije koncipirana: umjesto ravne linije, koja dijeli kosu (?) od čela, vidimo tu dvije valovite crte, koje se

¹⁵ Glasnik Zem. muzeja B. H. V, str. 78, br. 36 b (v. T. XX, sl. 23); isto Wiss. Mitth. aus B. H. III, str. 73, sl. 87. — Sr. i srebrnu protomu s ljudskom figurom u istoj nekropoli (Glasnik, ibid., T. XXIV, sl. 11; Wiss. Mitth., ibid., str. 150, sl. 437), koja donekle podsjeća na jednu sličnu, loše modeliranu, protomu iz Štrbaca (v. Hoernes, *Srebrni pokladni nalazak iz Štrbaca...*, c. mj., str. 534, sl. 20).

¹⁶ Ljubić, *Popis...*, T. XXII, sl. 132—139.

¹⁷ Glasnik Zem. muzeja B. H., V, T. XI, sl. 7; Wiss. Mitth. aus B. H. III, str. 122, sl. 305. (Na našoj je slici, u crtežu, dan samo donji dio privjeska, s figurama.)

¹⁸ Ljubić, *Popis...*, T. XXII, sl. 141.

¹⁹ Glasnik Zem. muzeja, n. sv., T. XXIV, sl. 16 (uz str. 391); Wiss. Mitth., n. sv., str. 144, sl. 388.

sastaju u sredini, dijeleći kosu na dva dijela. Sama kosa je ovdje drukčije izražena (slobodnim valovitim crtama), što bi se — u poređenju s našim maskama — moglo tumačiti ili kosom ženske osobe ili pak tako da na našim maskama imamo zaista kapu.²⁰ Zanimljivo je da je i modelacija lica i njegovih dijelova — naročito očiju — ovdje drukčija, ukoliko ne vara crtež objelodanjen na spomenutom mjestu. Umjesto dvaju koncentričnih krugova ovdje vidimo ovalne oči s posebno istaknutim obrvama. Druga takva, no sasvim mala »plojka«, također od srebra (vis. 7 mm; v. T. II, sl. 4),²¹ ima naprotiv istu modelaciju i isti traitement očiju (dva koncentrična kružića) i kose (kape [?]: lepezaste crte sa strogo odijeljenom granicom prema čelu) kao i maske-aplike na našim naušnicama. Ova plojka, koja potječe također iz jezerinačke nekropole (grob 278), ima u obliku, modelaciji i dimenzijama sličnost s drugom jednom maskom, postavljenom u više puta uokvirenoj (motiv biserâ i koncentričnih krugova) okrugloj pločici od srebra, nađenoj u nekropoli u Ribiću (grob 56).²² Na osnovi ovoga mogli bismo možda i za prethodnu plojku pretpostaviti sličnu funkciju i namjenu. Ribićka nekropola dala je još nekoliko zanimljivih maski, koje su — što je naročito interesantno — nađene u istom grobu s prethodnom. Radi se, naime, o četiri srebrna privjeska, koji u sredini imaju čovječju, upravo žensku masku (»weiblichen Masken«), oko koje su unaokolo pravilno nanizane četiri polukružne kape.²³

²⁰ Mi smo se naprijed već izjasnili u prilog kosi, ali to naše mišljenje ne predstavlja nipošto definitivnan sud. Ako bismo tu zaista imali kapu, morali bismo — po našem mišljenju — vidjeti u njoj vojničku kapu (kacigu), ma da je prilično neobično dovoditi u vezu ovakove ukrasne predmete s vojničkim emblemima i znakovima. Vidjeli smo, istina je, da se likovi vojnika javljaju kao dekoracija nekih ukrasnih predmeta, ali nam njihova prava namjena nije poznata. Moglo bi se ipak ovdje upozoriti na jedan detalj, koji onaj rebrasti dio glave naših aplika približuje — u izvjesnom smislu — donjem dijelu kacige jednog japodskog ratnika, prikazanog na ulomku reljefa iz Jezerina (v. Glasnik Zem. muzeja, n. sv., str. 578, sl. 55, Wiss. Mitth., n. sv., str. 182 [br. 3], sl. 594; *ibid.*, str. 516 i d. članak M. Hoernes, *Vorrömischer Grabstein von Jezerine*; T. XII). Na ovom reljefu — koji po Hoernesu ide u prelazno doba iz kasnog Halštata u rani Laten, a po Sergejevskom (*Japodske urne*, Glasnik Zem. muzeja N. S., IV—V [1950], str. 45 i d.) pripada rimskom vremenu — oči su, poput onih na našim aplikama, predstavljene običnom kružnicom.

²¹ Glasnik Zem. muzeja, n. sv., T. XXIV, sl. 10; Wiss. Mitth., n. sv., str. 129, sl. 545.

²² Glasnik Zem. muzeja X, str. 636, sl. 9; Wiss. Mitth. VII, str. 11, sl. 9. — Među materijalom iz ribičke nekropole, u sarajevskom Muzeju, izložen je i jedan mali brončani privjesak s čovječjom glavom (koliko nam je poznato u spomenutom izvještaju o nalazima u ovoj nekropoli nije publiciran), koji ima sličan traitement kose i očiju, koje su, samo, ovdje predstavljene dvjema koncentričnim elipsama.

²³ Glasnik Zem. muzeja, n. sv., str. 636, sl. 11 a, b; Wiss. Mitth., n. sv., str. 11, sl. 11 i 11 a.

Ne iscrpljujući sve ovakove primjere i analogije, koje smo zasada mogli utvrditi uglavnom na japodskom etničkom području, mislimo da smo i s ovih nekoliko izrazitijih potvrda mogli ukazati na vjerojatno porijeklo naših naušnica s maskama. Maska se u našim krajevima, vjerojatno kao grčki import, pojavljuje po prvi put u plemenitoj kovini u grobovima u Trebeništu,²⁴ još u toku šestog stoljeća prije n. e. Od trebeniških pravih maski, preciznih i suptilnih u modelaciji, do naših japodskih maski-privjesaka i aplika prilično je dug put, ali nam on očito kazuje, da su se u međuvremenu zbile mnoge važne stvari na polju umjetničkog importa i obrta. Nekad isključivo importirani umjetnički proizvodi, koji su u ilirsku unutrašnjost prodirali preko Makedonije i iz grčkim gradova na jadranskom primorju (potvrda su nam, uz ostalo, i grčke vaze nađene u grobovima u Jezerinima i Ribiću),²⁵ postali su svojina i tekovina domaćih ilirskih radionica. Ove su, naročito u dolini gornje Une — naseljenoj ilirsko-keltskim Japodima (a velik udio u visokoj tehničkoj i umjetničkoj proizvodnji moramo pripisati baš tom keltskom elementu) — ostavile prekrasne primjerke nakita i ostalih predmeta umjetničkog obrta, rađenih u svim onda poznatim tehnikama, među kojima prvo mjesto u obradi plemenita metala zauzima iskucavanje.

I maske i navedeni običaj okivanja nakita iskucanim (pozlaćenim) srebrom, koji nas vode u središte japodskog područja, imaju svoje prve uzore u umjetničkim radionicama klasičnog svijeta.²⁶ Ali estetska i tehnološka analiza naših naušnica jasno u njima prepoznaje ruku domaćih majstora, koji su se trudili da

²⁴ Za trebeništske nalaze — i posebno maske — sr. pored glavna izvještaja od B. Filowa (*Die archaische Nekropole von Trebenishte am Ochrida-see*, Berlin 1927) niz Vulićevih naknadnih izvještaja, naročito one objelodanjene u *Jahreshefte des Oesterr. archäol. Inst.* XXVII (1932), str. 1 i d. (v. sl. 1), XXVIII (1935), str. 164 i d. (v. sl. 72) te u *Jahrbuch des Deutschen archäol. Instituts* 45 (1930), *Archäol. Anzeiger*, str. 276 i d. (v. sl. 1), 48 (1935), *Archäol. Anzeiger*, str. 459 i d. — Zanimljivo je da neki likovi, kao na pr. Gorgone i sfinğa na zlatnim papučama (v. *Ö. Jh.* XXVII, n. mj. sl. 4—6), imaju oči točno onako izražene kako ih imaju maske na našim naušnicama.

²⁵ Sr. za ove vaze *Glasnik Zem. muzeja* V, T. XLVII (Jezerine) i X, str. 641, sl. 20 (Ribić), *Wiss. Mitth.* III, str. 149, sl. 452, str. 179, sl. 584 (Jezerine) i VII, str. 17, sl. 20 (Ribić). — Za utjecaje grčke umjetnosti na razvoj umjetnosti ilirsko-keltskih Japoda sr. navedeni rad D. Sergejevskoga. Sergejevski, koji tamo datira japodske urne i kompozicije na njima u rimsko doba (»uprkos nesumnjive zavisnosti od grčke arhaičke umjetnosti«), dao je tim radom odličan prilog proučavanju ilirske umjetnosti i njenih veza s arhajskom grčkom umjetnošću, koje se dadu slijediti još na kamenim spomenicima rimskog doba.

²⁶ Naročito su zanimljive u tom pogledu neke zlatne etruske fibule tipa *a sanguisuga*, kojima je samo ta dekoracija izvedena neuporedivo bogatijim ornamentalnim sredstvima (up. već spomenuti članak S. Reinacha u *Daremberg-Saglio, Dictionnaire ...*; v. sl. 2998 na str. 1107). To je još jedna potvrda da je ta dekoracija proizišla iz arhajske klasične baštine, koja se podjednako širila različitim područjima Mediterana.

što sretnije i potpunije oponašaju svoje velike uzore i importirane umjetničke predmete. Za njihove prilike oni su potpuno uspješni, ostavljajući nam, evo, i u ovim našim naušnicama dokaz visokog kvaliteta svoga obrta.

Tako promatrane, ove naušnice imaju posebnu vrijednost, i njima pripada naročito mjesto u zasad još uvijek slabo proučenoj i nedovoljno poznatoj ilirskoj umjetnosti.

RÉSUMÉ

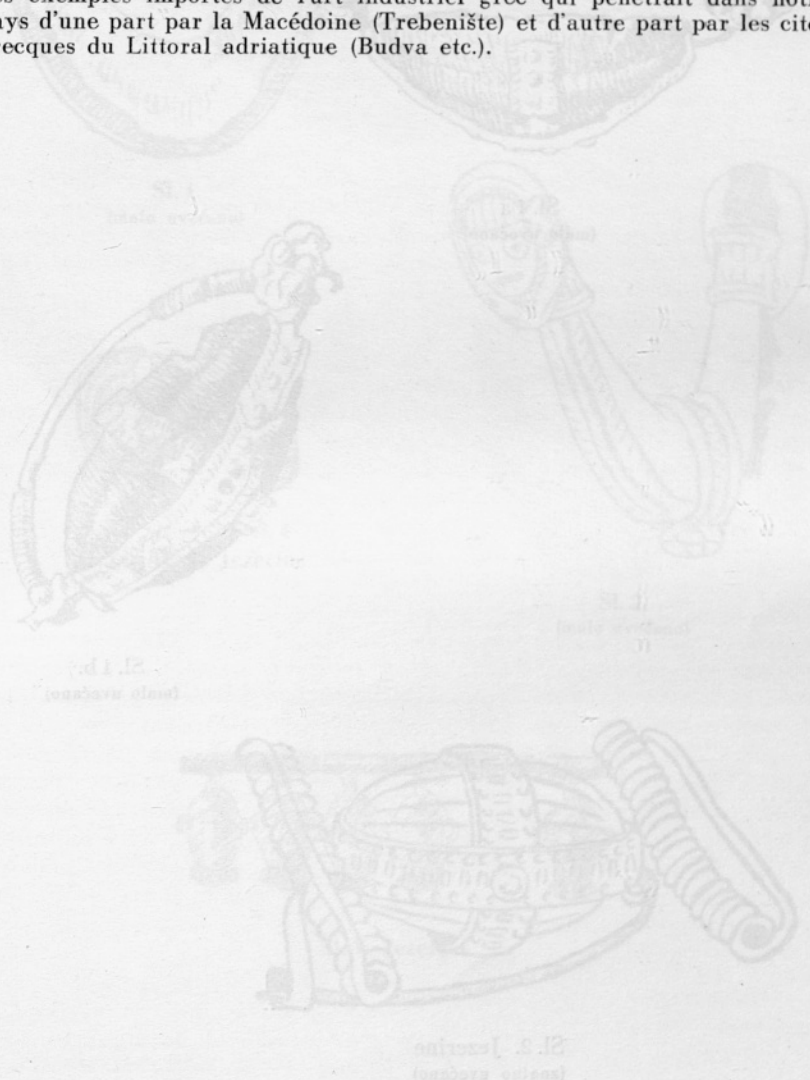
Boucles d'oreille au Musée archéologique de Split sorties des ateliers japidiques inconnus

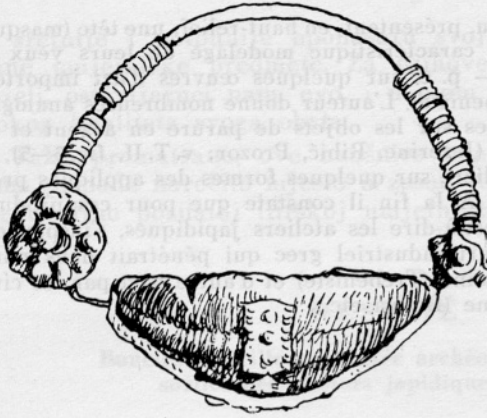
Dans la collection préhistorique du Musée archéologique de Split il y a, parmi la parure d'argent, trois boucles d'oreille (1 + 2) d'argent que nous publions ici. Elles sont très intéressantes tant par leur forme que par leur ornementation, et on ne trouve pas d'analogies plus proches dans les boucles d'oreille de nos lieux connus. Comme l'endroit où la trouvaille fut faite n'est pas connu, l'auteur, s'appuyant sur les comparaisons avec le matériel restant — principalement celui des vallées du cours supérieur du fleuve d'Una (nécropoles illyro-celtiques à Jezerine, à Ribić et à Prozor) — conclue que ces boucles appartiennent aux ateliers du pays, c'est-à-dire aux ateliers japidiques qui, sans doute, étaient sous l'ascendant des exemples classiques (en première ligne grecs).

Dans la première moitié de son article (la boucle d'oreille à la chaînette ovale et à la perle d'ambre) l'auteur traite de cette intéressante boucle d'oreille (T. I, fig. 1 a, b; T. III, fig. 1) pour laquelle il trouve une analogie dans une fibule de Jezerine près Bihac (v. T. I, fig. 3) qui, elle aussi, a une perle d'ambre, comme la boucle d'oreille mentionnée, armée de lames d'argent avec ornement en bosse. Ces lames, aussi bien que les appliques latérales de la boucle d'oreille, étaient dorées, ainsi comme on trouve des traces de dorure sur beaucoup d'objets de parure d'argent de ce ressort.

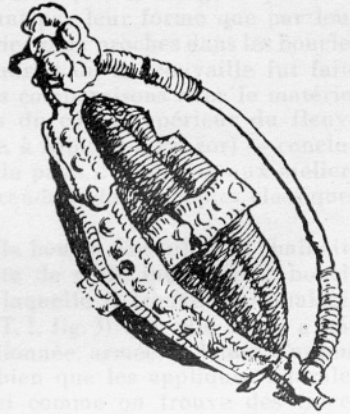
Dans la seconde partie (boucles d'oreille coniques aux appliques figurées) l'auteur publie deux boucles d'oreille d'argent particulièrement intéressantes (T. II, fig. 1, 2; T. III, 2—4) du type *a navicella* avec appliques figurées. Quant à l'ornementation on ne trouve pour ces boucles non plus d'analogies dans les boucles connues de notre pays. En raison de cet ornement (garniture de lames d'argent) l'auteur suppose certain connexe entre elles et la boucle d'oreille à la perle d'ambre décrite plus haut, mais il pense que cette dernière est quelque peu plus jeune, parce que sa perle imite la forme du cône. S. Reinach avait fait déjà depuis longtemps une supposition semblable (Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines s. v. *fibula*) au sujet des fibules de ce type. L'auteur trouve des analogies pour ces boucles dans l'ornementation de quelques boucles d'oreille italiques du type *a navicella* (*a sanguisuga*), où cette ornementation présente des éléments ornementaux plus riches. C'est une preuve indubitable des exemples classiques imités par les ateliers japidiques du pays. Les lames avec lesquelles ces boucles furent garnies, aussi bien que les appliques figurées ont été dorées. Sont particulièrement intéressantes les

appliques ovales qui, au milieu, présentent, en haut-relief, une tête (masque) d'homme. On trouve le très caractéristique modelage de leurs yeux — deux cercles concentriques — p. e. sur quelques œuvres d'art importées dans notre pays du sud (Trebenište). L'auteur donne nombreuses analogies pour les présentations figurées sur les objets de parure en argent et en bronze du terrain japidique (Jezerine, Ribić, Prozor; v. T. II, fig. 3—5), et appelle une attention particulière sur quelques formes des appliques presque identiques de ces lieux. A la fin il constate que pour ces produits d'art les ateliers du pays, c'est-à-dire les ateliers japidiques, s'inspiraient des exemples importés de l'art industriel grec qui pénétrait dans notre pays d'une part par la Macédoine (Trebenište) et d'autre part par les cités grecques du Littoral adriatique (Budva etc.).

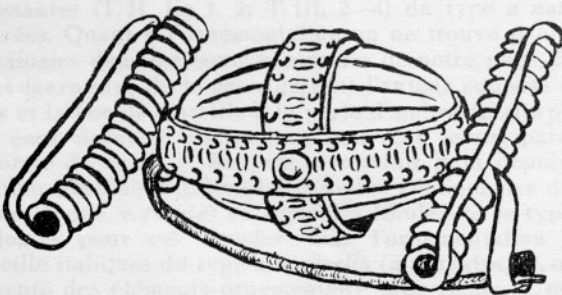

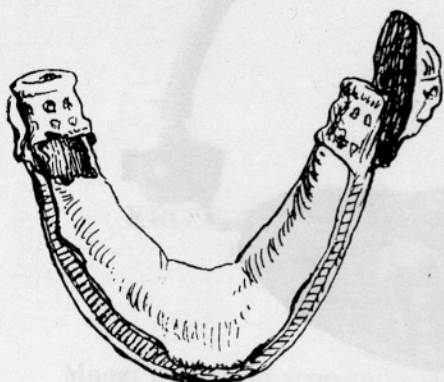
Sl. 1 a
(malo uvečano)

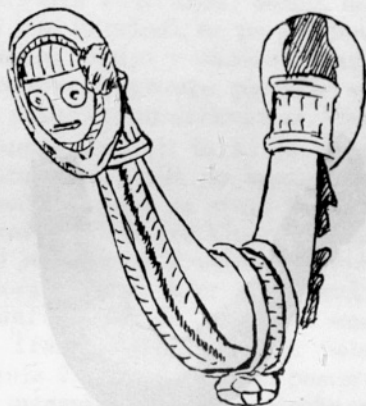
Sl. 1 b.
(malo uvečano)

Sl. 2. Jezerine
(znatno uvečano)

Sl. 1.
(malo uvećano)

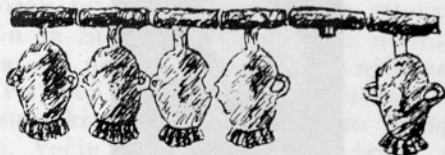
Sl. 2.
(malo uvećano)

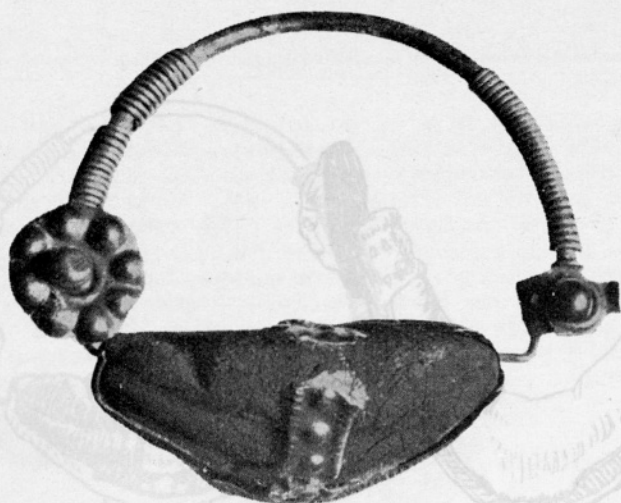
Sl. 3.
Jezerine

Sl. 4.
Jezerine

Sl. 5. Jezerine

Sl. 1.
(dosta uvećano)

Sl. 2.
(malo uvećano)

Sl. 3.
(malo uvećano)

Sl. 4.
(dosta uvećano)

KRONOLOGIJA DVEH RIMSKIH NAPISOV IZ SV. VIDA NAD VITANJEM

JOSIP KLEMENC

Mnogi marmorni spomeniki iz Št. Petra v Savinjski dolini, tako gradbeni kosi mavzoleja kakor razni kipi in reliefi, so, po mišljenju strokovnjakov, iz marmora, ki ga danes lomijo v okolici Vitanja. O tem piše dr. Janko Orožen. Na osnovi njegovega poročila smo odšli letošnje poletje v Vitanje in še naprej proti cerkvi sv. Vida.¹

Po prastari poti, ki vodi ob potoku Hudinji in ki je posuta z večjimi ali manjšimi kosi marmora, smo prišli do kamnoloma, kjer je slovenski kipar Berneker lomil marmor za svoje kipe. Tu leže še sedaj nekateri odbiti marmorni bloki, ki jih kipar ni mogel uporabiti v svoje namene. Pridobival je marmor iz velike in močne žile, ki se vleče po severnem pobočju hriba, kjer stoji cerkev sv. Vida, od potoka Hudinje v dolžini ca. 800 do 1000 m v smeri proti vzhodu čez posestvo Martina Tričarja (Hudinja 22), potem pa po zemljišču Jakoba Kovše (Hudinja 25). Na njegovem posestvu pod Sv. Vidom ta žila preneha. Ta marmorna plast je široka ca. 50 m, vendar je večkrat pretrgana. Toda ravno na planoti pod Sv. Vidom je najti mnogo tako imenovanih samic. To so veliki marmorni bloki, ki so popolnoma odločeni od marmorne žile in od vseh strani obdani z drugimi kameninami in prstjo. Te ogromne samice, pri lomljenju in rušenju še nepoškodovani marmorni bloki, so bili zelo priljubljen in dober material za večje marmorne objekte, ki so morali biti izklesani iz enega samega kosa, kakor na primer baldahin iz Št. Petra v Savinjski dolini. V večjih kosih opazimo večkrat te napake, da kvarijo njihovo enotnost velike temnejše žile. Po vsej poti ob potoku Hudinji leži mnogo večjih marmornih kosov, ki so se odkrhnili, ko so spravljali marmor do velike ceste. Večje število teh kosov izvira na vsak način še iz antike, ko so še Rimljani izrabljali te žile. Marmorne bloke so

¹ Orožen dr. Janko, Celje z zaledjem, Celje 1948, str. 190 sq: »... Ako pol ure nad Vitanjem zapustimo dolino in se napotimo preko pobočja na desni strani, pridemo v eni uri v Št. Vid, kjer lomijo lep bel marmor. Iz takega marmora so Rimljani v Celju in celjski pokrajini gradili svoje stavbe in klesali spomenike... Okrog cerkve je krasna planinska planota. A na njenem robu stoji lepa kapela z rimskimi spomeniki, ki so vzdani v tlaku.«

položili na prednji del voza z dvema kolesoma. Zadaj so pa bili veliki močni plohi, ki so s svojim zadnjim delom, ki se je vlekel vedno po tleh, zavirali voz, da ni zdrknil v dolino, kar bi se prav lahko zgodilo, ako bi bil na štirih kolesih. Večje marmorne kose spravljajo še dandanes tako v dolino.

Po daljšem poizvedovanju smo prišli v vas Hudinja, kjer smo zvedeli, da je Ana Kušar iz Hudinja št. 29 lastnica male zasebne kapelice, kjer so vzdani stari rimski napisi.² Prijazna starka nas je odpeljala na kraj sam in nam natančno razložila, kako je prišlo do tega, da sta bili ravno po njenem posredovanju rešeni omenjeni dve marmorni plošči.

Sl. 1

Kmalu po njeni poroki (leta 1902) so hoteli doma zravnati prej poševno ležeče dvorišče in je njen pokojni mož Ignac Kušar pričel razkopavati neke gomile, da bi dobil za to potrebni material. Gomila leži 80 m severno od omenjene kapelice. Poleg drugega kamena je našel v globini ca. 75 cm pod površino dve marmorni plošči, ki jih je hotel razbiti, pa jih je na željo svoje žene Ane dal vzdati v tlak hišne kapelice.

Ogledali smo si ta prostor in smo ugotovili še sedaj terenske oblike gomile, ki ima še dva metra relativne višine, čeprav so jo pri omenjeni priložnosti znižali za kaka dva metra. Gre za gomilo, ki so jo v zgodovinskem času nasuli nad grobovi umrlih oseb po prastarem običaju (sl. 1).

Omenjena dva napisa tvorita sedaj tlak majhne družinske kapelice. Desni (sl. 2) od njih je močnejše poškodovan, ker so po njem mnogokrat grebla vrata pri vsakem zapiranjju in odpiranjju. Levi napis (sl. 3) je visok 48 cm, širok 43 cm in je sestavljen iz

² Hoffiller V., Saria B., Antike Inschriften aus Jugoslawien, Zagreb 1958, str. 8.

Sl. 2

sedmih vrst; na dolnjem zunanjem robu je še majhen napis, ki je bil naknadno vklesan.

Levi napis se glasi:

BONIATUS	Boniatuſ
BARDONIS	Bardonis (filiuſ)
V. F. S. E. MOG	v(ivuſ). f(ecit). ſ(ibi). et Mog
LAE. TERTIANI.	lae. Tertiani (filiae).
SEPT. SECUND	Sept(imiuſ). Secund
INUS. M. LE. II. IT	inuſ. m(ileſ). le(gionis). II. It
A. STUP. XV. AN. XL	a(licae). ſtup(endioruſ). XV. an(noruſ) XL

Manjši napis se pa glasi:

AVRELIA URSA AN XXX Aurelia Ursa an(noruſ) XXX

Višina črk je v prvih sedmih vrstah od 4,8 cm do 3,4 cm, višina črk manjšega napisa pa je 1,5 cm. Značilnosti posameznih črk so: Črka S ima doljno polovico večjo in močnejšo od zgornje. Pri

črki M sta obe zunanji hasti precej poševni. Črka G ima spodnji notranji del prav malo navznoter nazaj zavrit. A ima vedno vodovodno črto, le v AN(norum) mu ta manjka. Črka R ima zgoraj na levi strani kratek nastavek. P je zgoraj popolnoma zaprt; lok pri tej črki ni okrogel, ampak skoraj štirioglat. Črka O je skoraj okrogla. Pri črki L, ki služi tudi za oznako petdeset, zamenjuje horizontalno poševna črta. Črke T niso dosledno izdelali. Včasih

Sl. 5

je pri tej črki horizontalna črta daljša, a včasih krajša ali pa komaj naznačena, kakor n. pr. pri T v IT(alicae).

Kot interpunkcijo in okrajšave so rabili okrogle točke ali pa majhne trikotnike brez vsakega pravila. Edina ligatura je T za et.

Vrsta na robu, to je na okviru, ima iste značilnosti kakor veliki napis. Že samo iz dejstva, da so črke vklesane v okviru, sledi, da je ta vrsta kasnejša.

Tudi vsebinsko lahko razdelimo napis na tri dele. Prvi del nam pove, da je neki BONIAT, BARDONOV sin, postavil nagrobni spomenik sebi in MOGLI, ki je bila hčerka nekega TERTIANA. Drugi del omenja nekega vojaka II. italske legije SEPTIMIJA SEKUNDINA, ki je bil star štirideset let, ko je umrl; v armadi pa

je služil petnajst let. V tretjem zadnjem in naknadnem delu na okviru napisa je omenjena neka Aurelia Urša, o kateri ne moremo z gotovostjo trditi, v kakšni zvezi bi bila z osebami, ki so omenjene v napisu. Zelo verjetno je bila žena Septimija Sekundina; umrla je stara 30 let.

Nedvomno je, da so imena Boniatius, Bardo in Mogla keltskega izvora in dokazujejo, da je bil keltski element v času, ko so postavili ta spomenik v naših krajih, še zelo močan.³ Kdaj pa je bil postavljen, nam točno pove drugi del napisa, ki omenja Septimija Sekundina, vojaka druge italske legije, ki je imela tudi še pridevek Pia. Zaradi kuge, ki so jo leta 166 po Kr. zanesle rimske čete iz Orienta, je bila rimska vojska tako oslABLJENA, da so morali tudi v Italiji po presledku enega stoletja začeti ponovno z rekrutacijo. Iz italske mladine so ustanovili dve legiji, od katerih se je ena imenovala »Legio Secunda Pia Italica«. To rekrutacijo je izpeljal M. Claudius Fronto,⁴ potem ko se je vrnil iz vojne proti Partom, ki se je končala leta 166 po Kr. Legija II. Pia Italica je torej morala biti ustanovljena konec leta 166 ali pa v pričetku naslednjega leta;⁵ to je bilo v času, ko se je cesar Mark Aurel pripravljal na vojno proti Germanom.

Ker je bila potreba velika, so v Italiji pobrali v vojsko pač vse, kar je spadalo pod vojaško obveznost. Tako je moral iti v vojsko tudi naš Septimius Secundinus, ki je bil star takrat, ko so ga izbrali, že 25 let. To nam pove napis, ki pravi, da je umrl star 40 let, a je služil vojsko 15 let. V vojsko je moral iti torej s svojimi petindvajsetimi leti. To je za rimsko vojsko nekaj neobičajnega, ker so navadno odhajali z 18 leti. Pač pa je to razumljivo za tedanje težke čase za vlade cesarja Marka Aurela.

»Legio II. Pia Italica« je bila najbolj zgodaj ustanovljena konec leta 166 po Kr.: Septimij Sekundin je moral torej po podatkih iz napisa po 15 letih vojaške službe, umreti okrog leta 181 po Kr. Takrat so mu tudi postavili spomenik. Zakaj so mu postavili spomenik ravno v teh krajih, si z največjo verjetnostjo razlagamo na ta način, da je bil Sekundin pač v službi v teh krajih. Morda je bil tukaj kak oddelek vojakov zaradi sužnjev, ki so delali v marmornih kamnolomih. Mogoče je tudi, da so bili beneficiarjem v pomoč pri njihovi policijski službi. Na vsak način pa je Sekundin umrl pri izpolnjevanju svoje vojaške dolžnosti.

Druga italska legija je imela svoje taborišče v Ločici med Št. Petrom in Polzelo v Savinjski dolini. Tega taborišča sovražniki niso nikdar zavzeli s silo. Kasneje je bila Sekundinova posadka premeščena v Lauriacum na severni meji, ker je neposredna ne-

³ A. Holder, *Altcelt. Sprachschatz* s. v.

⁴ CIL VI, 1957.

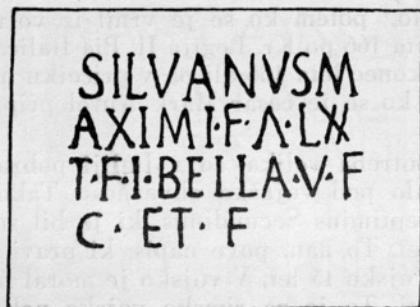
⁵ Zwicker W., *Studien zur Markussäule I*, Amsterdam 1941, str. 55, 59.

varnost za Italijo po zmagi nad Markomani minila. Zelo verjetno je, da je Septimij Sekundin pripadal drugi italjski legiji, ko je ta leta 181 po Kr. še taborila v Ločici, posebno ker so kasneje vklesani napisi iz časa kmalu po smrti cesarja Marka.

Desni napis (sl. 4) je mnogo slabše ohranjen od prej opisanega. Njegova širina znaša 50 cm, višina pa 56 cm. Napis sam je omejen od dvakrat profiliranega okvira. Prva vrsta teksta je popolnoma zabrisana in je ohranjena samo zadnja črka S. Ohranjeni tekst se glasi od druge vrste naprej tako:

SILVANUS M
AXIMI. F. A. LXX
T. F. I. BELLA. V. F.
C. ET. F

Silvanus M
aximi. f(iilius). a(nnorum). LXX
t(estamento). f(ieri). i(ussit). Bella. v(iva). f(ecit).
c(oniugi). et. f(ilio)

Sl. 4

Največja črka v besedi Silvanus je V, ki je visoka 5,3 cm, najmanjša pa 4,8 cm, visoki C v zadnji vrsti. V tem napisu ima črka L običajno vodoravno črto, črka A v besedi a(nnos) pa je brez srednje vodoravne črte, kakor je bilo tudi že pri prejšnjem spomeniku. Pri črki S sta zgornja in dolnja polovica enaki.

V napisu se omenja neki Silvan, Maksimov sin, ki je bil ob smrti star 70 let. Njegova hčerka Bella je dala postaviti ta spomenik njemu, sebi in drugim članom (možu) svoje rodbine.

Črke tega napisa so nekoliko bolj podolgate kakor pri prejšnjem in so tudi slabše izdelane, tako da lahko mirno trdimo, da je ta napis nekoliko mlajši od prvega. Verjetno je, da je bil postavljen okrog leta 200 po Kr. Na ta čas kaže namreč oblika črk.

ZUSAMMENFASSUNG

Chronologie zweier römischer Inschriften aus St. Vid nad Vitanjem

Während der Ausgrabung in Šempeter ob Savinji haben wir sehr viele Denkmäler aus dem sogenannten Bacherermarmor gefunden. Die Struktur des Marmors dieser Fundstücke ist sehr ähnlich jenen Marmorarten, die in St. Vid nad Vitanjem noch vor kurzem gewonnen wurden. Es ist wichtig, dass sich bei St. Vid sehr grosse Marmorblöcke, gelöst von anderen Steinarten befinden, denn nur aus diesen ist es möglich so grosse Denkmäler (5000 kg), so z. B. Baldachin eines Priscinianus, auszumeisseln. Diese schwere Arbeit in den Steinbrüchen ist von Sklaven geleistet worden. Zu ihrer Bewachung war das Militär notwendig. Es lag der Gedanke sehr nahe, dass der Soldat der II. Ital. Legion Septimius Secundinus diesen Dienst ausgeübt hat. Vielleicht war Aurelia Ursula seine Frau, die das Denkmal ihrem Gemahl hat aufstellen lassen. Dieses Denkmal stammt aus der Zeit um das Jahr 200 n. Chr. Aus dieser Zeit wird auch das Grabdenkmal von Silvanus und Ibella herrühren. Die zwei keltischen Namen Bononius und Ibella zeugen, wie stark vertreten noch um diese Zeit das keltische ethnische Element in der Umgebung von Celeia war.

DATACIJA SLOVANSKIH OSTALIN V OKOLICI SKADRA V ALBANIJI

JOSIP KOROŠEC

Danes vemo zelo malo o raznih najdbah s področja Albanije. Vendar se je pa tu ali tam le vkradla v razne strokovne arheološke časopise kako notica o albanskem arheološkem gradivu. Že geografska lega Albanije da slutiti izredno zanimivo arheološko gradivo vseh časov. To potrjujejo tudi sicer skromne najdbe in še skromnejše publikacije te vrste.

Med ostalim materialom imamo tudi nekaj najdb, ki sodijo časovno v zgodnji srednji vek po selitvi narodov. Kolikor je mogoče v tej zadevi ugotoviti po doslej objavljenem gradivu, so takšne najdbe odkrili v Tirani in tudi v nekaterih nekropolah severne Albanije, kakor je grobišče Kalaja Dalmaces v vasi Komani vzhodno od Skadra med rekami Kiri in Drimom, dalje na pobočju hriba Kruja, v Šurdi in v Kindži.¹ Nekateri so skušali te najdbe že objasniti ali pa so podali vsaj nekaka poročila o novo odkritih predmetih. Prvi, ki je postal na to pozoren in je nekatere grobove v Kalaja Dalmaces odkopal, je bil Degrand leta 1898. Ta svoja odkritja je poleg drugih beležk o kulturnozgodovinskih objektih tudi objavil.² Kratko poročilo o najdbi grobov je podal tudi Ippen v Glasniku Zemaljskog muzeja v Sarajevu.³ V letih 1899 in 1900 ter kasneje je tu raziskoval Traeger, ki je svoje rezultate priobčil v Zeitschrift für Ethnologie.⁴ V zvezi s tem je tudi Reinach prispeval članek v pariški L'Anthropologie.⁵ Med tem časom je Ippen ponovno odprl nekaj grobov ter skušal prikazati gradivo po gro-

¹ Nopcsa (WMBH XII, 191) omenja še nekaj najdišč, ki jih ne morem kontrolirati.

² Degrand, Souvenirs de la Haute-Albanie, Paris 1901, 258—264.

³ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1899. — Ippen, Prähistorische u. römische Fundstätten in der Umgebung von Skutari (WMBH VIII).

⁴ Traeger, Mitheilungen u. Funde aus Albanien (Zeitschrift f. Ethnologie, Berlin 1900). — Traeger, Begräbnissplätze u. Tumuli in Albanien (ZfE 1901). — Traeger, Neue Funde aus Albanien (ZfE 1902).

⁵ Reinach, Une nécropole en Albanie (L'Anthropologie, Paris 1901).

bovih.⁶ Ne dolgo za tem je nekaj novih objektov opisal tudi Nopcsa:⁷ kasneje pa je skušal podati tudi klasifikacijo vsega najdenega tovrstnega gradiva, njegovo opredelitev in tudi datacijo.⁸ Po prvi svetovni vojni se je v glavnem nekoliko dotaknil teh najdb Ugolini.⁹ Poleg njega so pa skoraj vedno upoštevali to gradivo tudi arheologi, ki se bavijo s slovansko arheologijo, kakor Niederle, Eisner, Werner in drugi; vendar pa ne prinašajo nič novega, temveč obravnavajo le doslej znane in objavljene predmete. Pač pa to ne velja za celotno gradivo, temveč le za posamezne predmete, ki trenutno zanimajo katerega od znanstvenikov, ali pa so posamezni objekti navedeni le kot analogije. Čeprav danes, vsaj kolikor je meni znano, še nimamo nikakršnega novega materiala, je potrebno tudi že sicer znano gradivo ponovno obdelati, ker je od časa prvih najdb in prvih publikacij preteklo že 50 let. Poleg tega moremó danes vse tozadevne najdbe razlagati že z drugega vidika in jih vsaj približno pravilno postaviti v čas, kamor spadajo.

Gradivo, ki je bilo objavljeno, a pripada raznim najdiščem v okolici Skadra, ni enotno in ne predstavlja celote, kakor so domnevali nekateri starejši avtorji. Med temi obstajata dve gledišči. Traeger n. pr. sodi, da imamo opravka z ilirskim grobiščem,¹⁰ medtem ko je nekatere izrazite grobove z materialom zgodnjega srednjega veka označil kot kasnejše pokope.¹¹ Takemu tolmačenju je nasprotoval Nopcsa, ki je mnenja, da ne moremo tolmačiti posameznih objektov kot vzrok kasnejšega pokopa, ker naj bi bili enotnega izvora. Ako bi tu obstajalo kasnejše pokopavanje, potem bi po sodbi Nopcese morali imeti različne uhane, fibule itd. ter spoj dveh kulturnih krogov, ne pa samo različne stile, ki se pa med seboj izpopolnjujejo.¹² Zato Nopcsa pripisuje vse gradivo romaniziranemu ilirskemu plemenu, ki je bilo sicer močno pod vplivom selitve narodov, a je kljub temu obdržalo še svoje rimske tipe fibul in barbarske oblike uhanov.¹³

Ako s tipološkega gledišča analiziramo celotno gradivo, ki so ga skoraj brez izjeme našli le v grobovih, lahko sklepamo, da spada v nekoliko obdobij, ne le v eno. Tu namreč nimamo nasprotujočih si elementov, temveč tudi oblike, tehnično delo, značaj in stil. Povsem zgrešeno je gledišče Nopcese, ki končno tudi ni bil arheolog,

⁶ Ippen, *Starine iz Albanije* (Glasnik Zemaljskog muzeja 1901). — Ippen, *Denkmäler verschiedener Altersstufen in Albanien* (WMBH X).

⁷ Nopcsa, *Brončani predmeti iz Kalaja Dalmaces* (Glasnik Zemaljskog muzeja 1907). — Nopcsa, *Bronzegegenstände von Kalaja Dalmaces* (WMBH XI).

⁸ Nopcsa, *Prinosi starijopovijesti sjeverne Albanije* (Glasnik Zemaljskog muzeja 1910). — Nopcsa, *Beiträge zur Vorgeschichte u. Ethnologie Nordalbaniens* (WMBH XII).

⁹ L. M. Ugolini, *Albania antica* 1, 1927.

¹⁰ ZfE 1900, 48.

¹¹ Tako n. pr. prvo okostje v 2. grobu v Kalaja Dalmaces (ZfE 1900, 46).

¹² WMBH XII, 203.

¹³ l. c. XII, 203.

da naj bi se ti objekti med seboj izpopolnjevali. Tu prihajata do izraza vsaj dva odločno nasprotujoča si stila, ki sodita v različne kulturne kroge in prav tako v različna časovna obdobja. En stil je še izrazito predzgodovinski, mešan z rimskimi elementi in časovno paralelen z rimsko civilizacijo in okupacijo tamkajšnjih krajev, ki je tudi v materialu samem zapustila močno sled v raznih fibulah, a tudi novcih in drugih objektih. Drugi stil pa je veliko kasnejši in spada v zgodnji srednji vek, sega pa s posameznimi elementi tudi v kasnejšo že srednjeveško dobo. Te značilne tipološke razlike pa ne moremo vedno razčleniti glede na grobove same. Vzrok temu je delno v nepopolnih objavah, delno pa amaterskih izkopavanjih, kolikor so se ta sploh vršila pod kakršnim koli vodstvom. Glavni del gradiva so namreč slučajno našli ali pa izkopali okolišni prebivalci ter ga dali muzejem, raznim zbirkam in posameznikom. Toda tudi po nepopolnih podatkih lahko izvajamo nekatere zelo zanimive sklepe, ki temelje na realni osnovi in potrjujejo tudi tipološke razlike.

Kolikor so nam grobovi v severni Albaniji danes znani in kolikor so raziskani, jih prištevamo k tipu grobov v obliki kamnitih skrinj (Steinkistengräber). Izdelani so iz kamnitih plošč. Medtem ko je ob straneh postavljena pokončno le ena plošča, je pokrov sestavljen iz več plošč (2 do 3), ki so položene druga poleg druge.¹⁴ V grobovih se nahajajo vedno le okostnjaki, ki so pa različno usmerjeni. Tako opazimo tukaj lege od zahoda proti vzhodu, od juga proti severu itd. Kakor je ugotovil že Traeger, nimamo nobene pravila niti enotnosti.¹⁵ Zanimivost teh pokopov pa je v povsem drugih detajlih. Le redki so primeri, kjer bi v enem grobu, v eni takšni kamniti skrinji, ležal le en okostnjak. Večina raziskovalcev, ki nam omenjajo in opisujejo grobove, govore navadno o dveh in celo o treh okostnjakih, ki leže zvečine, kolikor je mogoče soditi po podatkih, drug vrh drugega.¹⁶ Napaka velikega dela raziskovalcev je bila, da so vsebino enega groba skoraj vedno obdelali kot celoto, pri čemer je seveda prišlo do povsem napačne slike.¹⁷

¹⁴ ZfE 1900, 44 sl.

¹⁵ I. c. 1900, 45 sl. — ZfE 1901 (Verhandlungen), 49.

¹⁶ Tako sta v grobu št. 2 v Kalaja Dalmaces dva okostnjaka, drug vrh drugega (ZfE 1900, 45 sl.). V grobu št. 3 ležita prav tako dva okostnjaka in v grobu št. 4 tudi dva, ki sta drug vrh drugega (ZfE 1900, 47 sl.). — V enem izmed grobov v Surdi je bil le en skelet (ZfE, Verhandlungen 1901, 49). — V nekem grobu v Kalaja Dalmaces, ki ga je odprl Nopcsa, so našli tri okostnjake (WMBH XI, 86). — Podatkov Reinacha ne morem uporabiti, ker L'Anthropologie nimam na razpolago.

¹⁷ V zvezi s tem pogledjmo samo dva groba, ki jih objavlja Ippen (WMBH X, 16 sl., sl. 25, 26). Medtem ko so v enem grobu našli okoli 15 uhanov, tri kovinske ogrlice, eno biserno ogrlico, tri prstane, eno zapestnico, dve zaponki, dva noža, en sekač itd., sta v drugem dve fibuli, ena kovinska ogrlica, ena biserna ogrlica, dve sekiri, dva prstana, ena zapestnica, dve zaponki, dva okova, eno kresilo in več nožev ter fragmentov drugih predmetov.

S tega gledišča, oziroma s takim načinom obravnavanja, je tudi Nopcsa izpodbijal kakršne koli kasnejše pokope. Ako pa pregledamo tiste grobove, v katerih imamo označene pridevke po okostnjakih, bomo videli, da obstajata med njimi dve skupini, ki sta popolnoma pravilno napatili Traegerja, da je tolmačil eno kot provincialno ilirsko, drugo pa kot zgodnj srednjeveško. Imamo pa tukaj nekaj grobov, katerih vsebina ni jasna in je videti, da so se poročevalci glede na podatke zmotili: morda bo potrebno, take pojave tolmačiti na kak drug način.

Lahko se naslonimo le na nekaj grobov, ki so bili sistematično raziskani in imamo o njih vsaj skromne ustrezajoče podatke. To je nekaj grobov iz Kalaja Dalmaces, ki je v glavnem dala tudi največ zadevnih podatkov, en grob iz Šurde in en grob iz Kruje. Drugače pa obstajajo posamezne najdbe, ki izvirajo prav tako iz grobov in so jih našli v Draču, Kruji, Kindži in Kalaji Dalmaces, a jih pri delitvi ne moremo jemati v poštev, čeprav so tipološko zelo izraziti in je njih časovna opredelitev jasna.

Za nas so pomembni predvsem nekateri grobovi, o katerih nam poroča Traeger.¹⁸ Pri zgornjem okostnjaku groba št. 2 v Kalaja Dalmaces so našli en uhan z zvezdastim priveskom, dve zaponki in en prstan (sl. 1—4).¹⁹ Pri drugem spodnjem okostnjaku so pa odkrili dve železni fibuli (podobni sliki 47), železno ost za puščico, železen kavelj, železen nož, bronasto zapestnico, tri bronaste spiralno uvite cevi z obročkom na enem koncu, bronast prstan z vezanim likom ptice, bronast okrasek, dva bronasta obročka iz žice, dva gumba in belo stekleno jagodo.²⁰ Po pridevkih okostnjakov vidimo, da obstaja med njimi tako časovna kakor stilna in kulturno-tipološka razlika. Jasno se vidi, da so pridevki spodnjega okostnjaka veliko starejši kakor zgornjega in da ni nobenega predmeta, ki bi se ponavljal pri spodnjem in pri zgornjem okostnjaku. Poleg tega je pa tudi velika razlika v tem, kako so okostnjaki ohranjeni. Medtem ko je zgornji relativno dobro ohranjen, je spodnji čisto preperel, kar nikakor ne bi bilo mogoče, ako bi okostnjaka istočasno položili v grob. — V grobu št. 3 so našli tudi dva okostnjaka, ki sta pa s pridevki zelo skromna. Traeger jih v opisu tudi ne razlikuje. Priložen je en uhan s stožčasto spiralno uvitim koncem in en bronast okrasek z dvema obročkoma v obliki očal (sl. 5, 6).²¹ Po vsej verjetnosti je spadal uhan k zgornjemu okostnjaku, okrasek pa spodnjemu. Seveda je pa možno, da je bil tudi okrasek last zgornjega okostnjaka. V tem grobu sta oba okostnjaka enako preperela. — V grobu št. 4, ki je hranil prav tako dva okostnjaka, je zgornji dobro, a spodnji pa slabo ohranjen. Prvi je imel za pridevke uhane

¹⁸ ZFE 1900, 45 sl.

¹⁹ l. c. 1900, 46, sl. 5 b, 5 c, 5 d, 5 f.

²⁰ l. c. 1900, 46, sl. 6, 6 a, 6 b, 6 c, 6 d, 11, 12.

²¹ l. c. 1900, 47, sl. 6 e, 7.

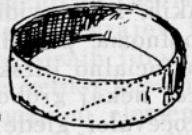
1

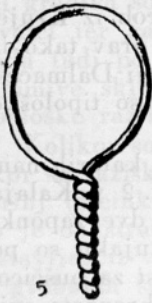
2

3

4

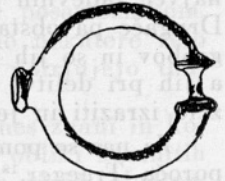
5

6

7

8

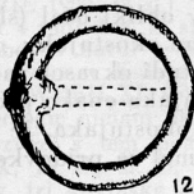
9

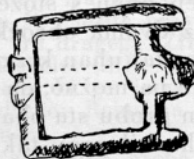
10

11

12

13

14

zvezdastega tipa in bronasto zaponko (sl. 7, 8),²² spodnji pa prstan z vrezanim pentagramom.²³ Tudi ta dva okostnjaka vkljub redkim pridevkom jasno kažeta na časovno in kulturno razliko. Medtem ko v rimskih grobovih nikdar ni podobnih uhanov zvezdastega tipa, so prstani, kakršne so našli v spodnjih grobovih, zelo pogosti; kasneje jih pa nimamo.

Ako sedaj na temelju zgornjih elementov analiziramo ostale grobove, kolikor so se nam ohranili kot celota, ne glede na število okostnjakov v posameznih grobovih, vidimo, da lahko že na temelju te analize delimo obstoječe gradivo. V poštev pa prihaja zopet zelo majhno število grobov. Grob iz Šurde, kjer so poleg okostnjakove glave našli lonček (sl. 46),²⁴ v tem pogledu ne pride v poštev, ker je bil v grobu le en okostnjak, kolikor so bila opazovanja pač natančna. Upoštevati pa moramo en grob iz Kalaja Dalmaces, v katerem so bili, kot vemo, trije okostnjaki in so imeli kot pridevke en par uhanov z zvezdastim priveskom (sl. 15), en par obsenčnih obročkov s kvačico na enem in petljo na drugem koncu (sl. 21) ter eno zaponko (sl. 23).²⁵ Nesporno je okostnjak, ki je imel zvezdaste uhane mlajši. Okostnjak, ki je imel zaponko, pa mu je bil, kot je videti, dosti blizu, čeprav so takšne zaponke uporabljali v veliki meri že poprej. Odprto pa ostane vprašanje le glede na obsenčne obročke zaradi odeljenega dela v obliki jagode ali pa rozete na obročku samem, kar je izrazita tipološka posebnost. Seveda je tudi možno, da ti obročki spadajo v kasnejši čas. — Kolikšno število okostnjakov je bilo v posameznih drugih grobovih, ne vemo. Dva groba z izredno bogato vsebino, ki sem jih omenil že poprej,²⁶ hranita gradivo, ki jasno kaže, da je moralo biti v grobu več okostnjakov, ako nimamo opravka celo z večjim številom grobov. Tu so tipični predmeti, ki jih imajo po drugih grobovih mlajši okostnjaki, pa tudi pridevki, ki bi jih prisodili starejšim okostnjakom. Med prve moramo šteti uhane z zvezdastim priveskom, uhane s stožčasto spiralno zvitim koncem, kresilo itd., med druge pa razne fibule in okove. — Tudi v grobu iz Kalaja Dalmaces, ki ga objavlja Traeger in omenja le en okostnjak, je moralo biti, po materialu sodeč, večje število okostnjakov.²⁷ Med raznimi starejšimi predmeti, fibulami in okovi je tudi en okrasek, ki se po svoji tipološki posebnosti od drugih v tem gradivu loči (sl. 9). Mogoče bo treba sem prišteti tudi še eno zapono (sl. 10).²⁸ — Podobno je tudi z grobom, najdenim v Kruji.²⁹ Poleg izrazitih starejših in rimskih

²² I. c. 1900, 47 sl., sl. 3 e, 7 a.

²³ I. c. 1900, 48, sl. 8.

²⁴ I. c. 1901, (Verhandlungen) 49, sl. 35.

²⁵ WMBH XI, 86, sl. 6.

²⁶ WMBH X, 17, sl. 25, 26.

²⁷ ZfE 1900, 45 (grob št. 1).

²⁸ ZfE 1900, 46, sl. 3, 3 a.

²⁹ ZfE 1902, (Verhandlungen) 58 sl., sl. 4—14.

objektov so odkrili tudi luničast srebrn uhan, okrašen s filigranom, fragment uhana z zvezdastim priveskom, dve ploščati fibuli ter eno ločno fibulo (Sprossenfibel). Mogoče bi mogli sem prišteti tudi še en prstan, kar pa ni zanesljivo (sl. 24—28).

Če pregledamo gradivo iz severne Albanije s tipološkega in primerjalnega gledišča, ugotovimo prav tako dve kulturni in časovni skupini. Ne bom se zadrževal na izrazitih objektih rimskega in predzgodovinskega časa, kakor so razne fibule, ki imajo še izrazit značaj predzgodovine, a bodo časovno sodile že v rimsko obdobje (sl. 47).³⁰ dalje izrazite rimske fibule,³¹ razne zapestnice,³² prstani s pentagramom, z različnimi kamni, z napisi in z raznimi figuralnimi upodobitvami³³ itd. Za nas so najpomembnejši tisti objekti, ki sodijo v kasnejši čas in jih lahko pripišemo slovanskemu prebivalstvu. Vendar je še vedno nekaj predmetov, ki jih danes ne moremo točno opredeliti. K temu bi pripomoglo le nekaj sistematično odkopanih in raziskanih grobov.

Fibule. V poštev prihajata dve ploščati fibuli, najdeni v Kruji.³⁴ Ena je izredno velika (8,5 cm v premeru); izdelana je iz dveh tankih bronastih sestavljenih ploščic. Spodnja ploščica je gladka, zgornja pa ima vtisnjene ornamente, sestoječe iz vrezanih koncentričnih krogov, manjših krogov, kvadratov ter manjših okroglih in podolgovatih vzboklin. Igla ni na sredi spodnjega dela, temveč je postavljena le ca. 3 cm od roba (sl. 24).³⁵ Druga manjša fibula pa je bila po vsej verjetnosti ulita v kalupu (sl. 25). Ima okrogle vzbokline in krog na sredi. Igla je bila na zadnji strani v isti legi kakor pri prejšnji fibuli.

Ploščate fibule se javljajo kasneje v köttlaški kulturni skupini.³⁶ Pred tem jih pa imamo tudi v avaro-slovanski, keszthelyski.³⁷ Med temi in tistimi, ki so jih našli v Albaniji v Kruji, je sicer razlika, vendar pa ne stilna. Tako nam je mogoče te fibule veliko bolj gotovo povezati med seboj, kakor pa z nekdanjimi antičnimi fibulami, ki se razlikujejo od naših dveh po stilu in upodobitvah. Z avaro-slovanskimi jih veže tudi tehnična izdelava, najsi so ulite v kalupu ali pa izdelane iz dveh ploščic. Na vprašanje, od kod je prišla pobuda za izdelovanje teh fibul, ki so doslej znane le v Kruji,

³⁰ ZfE 1900, 46 sl., sl. 1, 4, 5. — ZfE 1901, (Verhandlungen) 44 sl., sl. 1. — ZfE 1902, (Verhandlungen) 58, sl. 4. — WMBH XII, 191, sl. 50—52.

³¹ ZfE 1902, (Verhandlungen) 61, sl. 15. — WMBH XII, 191, sl. 53, 54.

³² ZfE 1902, (Verhandlungen) 61, sl. 11.

³³ ZfE 1900, 47, sl. 6 c; 48, sl. 8, 8 a. — ZfE 1901, (Verhandlungen) 47, sl. 28 do 50. — WMBH XII, 194, sl. 61—66.

³⁴ ZfE 1902, (Verhandlungen) 60, sl. 6, 6 a, 7, 7 a.

³⁵ l. c 59 sl.

³⁶ Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, Ljubljana 1952, 326 sl.

³⁷ l. c 324. — Hampel, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, Braunschweig 1905, I, 531 sl., sl. 828—835. — Hampel III, T. 170, sl. 1—7; T. 171, sl. 1—5; T. 177, sl. 8; T. 216, grob 504, sl. 5; T. 220, grob 556, sl. 5 itd.

15

16

17

18

19

20

21

22

23

je možno hipotetično odgovoriti na več načinov. Vsekakor je izvor enih in drugih isti.

Na istem najdišču v Kruji so našli tudi ločno fibulo (Sprossen-fibel),³⁸ ki je doslej edina te vrste v Albaniji (sl. 28). Svoje paralele bi imela v ločnih (tako imenovanih gotskih) fibulah ob Dnjepru, ki so se razširile tudi po Balkanu.³⁹ Že Werner omenja to fibulo in jo pripisuje kot poseben tip slovanskim fibulam 7. stoletja.⁴⁰ S tem je, glede na prepričljive dokaze, tudi vprašanje te fibule razjasnjeno, posebno če jo povežemo tudi z ostalimi albanskimi najdbami na eni, kakor tudi s podobnimi in sorodnimi fibulami, najdenimi na Balkanu, na drugi strani.

Uhani. Najbolj pogosti in tudi najkarakteristični so razni tipi uhanov, ki so jih našli po raznih mestih severne Albanije, predvsem v okolici Skadra. V največjem številu so odkrili uhanе z zvezdastim priveskom (sl. 3, 7, 15—18),⁴¹ ki so zanimivi tako po obliki kakor po tehnični izdelavi. Na obročku s kvačico na enem in petljo na drugem koncu visi štirioglat trak, ki se končuje v zvezdo s petimi roglji. Srednji del zvezde je izbokel in ornamentiran v obliki križa ali pa rozete. Ornamentirani so pa tudi roglji in trak. S tehnične strani lahko razdelimo uhanе v dve skupini. Eni so uliti v kalupih ter je obroček ulit skupaj z uhanom, drugi so pa izdelani iz dveh ploščic bronaste pločevine, ki so sestavljene in pritrjene na obroček. Sprednja stran, z večjo vzboklino na sredini ter raznimi manjšimi vzboklinami na rogljih in na traku, kakor tudi zadnja stran, ki ima prav tako majhne vzboklinice na srednjem delu zvezde, je bila odtisnjena v kalupu, ne predstavlja ročnega dela. To je ugotovil že Nopesa na enem paru uhanov iz Kalaja Dalmaces, ki sta ne samo medsebojno identična in enako ornamentirana, temveč imata tudi isto razporeditev vzboklinic, ki so enako oddaljene v obeh primerih.⁴² Jasno je, da so morale biti odtisnjene v kalupu. Do istega sklepa prihaja tudi Werner.⁴³

Ako pogledamo vse te uhanе z zvezdastim priveskom in jih skušamo povezati z drugimi na Balkanu, v Panonski ravnini, Rusiji itd., vidimo, da so precej različni od drugih oblik. Pravilno pa omenja Werner, da je osnovna oblika uhana jasna in da spadajo, vkljub različnim oblikam in drugemu tehničnemu postopku v izdelavi, v skupino uhanov, ki se širijo v 7. stoletju po Ukrajini, Panonski ravnini in po nekaterih drugih pokrajinah.⁴⁴ Pri nas pri-

³⁸ ZfE 1902, (Verhandlungen) 59, sl. 5. — WMBH XII, 192, sl. 56.

³⁹ Korošec, Uvod, 322 sl.

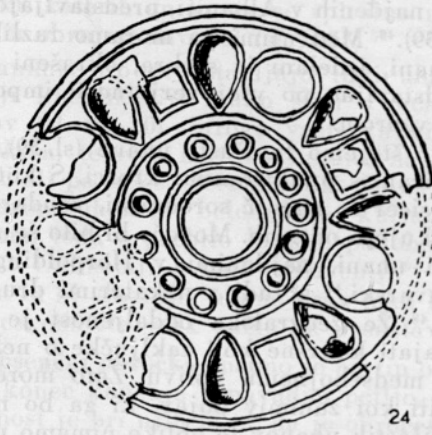
⁴⁰ Reinecke Festschrift, Mainz 1950, 155, 171.

⁴¹ ZfE 1900, 46, sl. 3 d, 3 e. — ZfE 1901, (Verhandlungen) 47, sl. 31. — ZfE 1902, (Verhandlungen) 60, sl. 9. — WMBH X, 17 sl., sl. 26, Nr. 12. — WMBH XI, 86, sl. 6 b. — WMBH XII, 194, sl. 68, 69, 70.

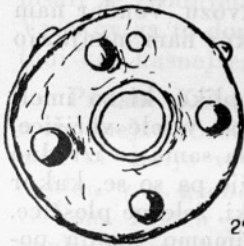
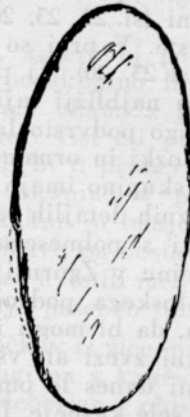
⁴² WMBH XI, 86 sl.

⁴³ Reinecke Festschrift, 158.

⁴⁴ l. c. 158, T. 31, sl. 2—4; T. 32, sl. 1, 5; T. 33.

24

25

26

27

28

hajajo analogni primeri v poštev v Čadjavici in v Biskupiji pri Kninu (kjer so našli model za odtiskovanje uhanov).⁴⁵

Drugo skupino uhanov, najdenih v Albaniji, predstavljajo luničasti uhani (sl. 22, 23, 26, 39).⁴⁶ Med njimi pa moramo razlikovati tri podvrste. V prvi so uhani, izdelani iz srebra, okrašeni s filigranom (sl. 23, 26). Ti predstavljao po vsej verjetnosti import ali pa so vsaj najbližji tujim vzorom.

V drugo podvrsto lahko štejemo luničaste uhane (sl. 39), ki so relativno ozki in ornamentirani s punktiranimi krožci. S köttlaško kulturno skupino imajo ti sicer še največ sorodnosti, vendar se pa v posameznih detajlih razlikujejo od njih. Mogoče bi bilo še največ podobnosti s polmesečnimi uhani, najdenimi v Hörpoldingu pri Traunsteinu in Zgornji Bavarski,⁴⁷ a tudi z nekaterimi drugimi z vzhodnoalpskega področja.⁴⁸ Že geografska oddaljenost je danes prevelika, da bi mogli izvajati kakršne koli zaključke o nekakšni medsebojni zvezi ali vsaj medsebojnemu vplivu. Zato moremo te podobnosti danes le omeniti kot zanimiv pojav, ki ga bo mogoče tolmačiti šele kasneje. Luničastih uhanov te oblike nimamo namreč nikjer vzhodno od alpskega področja. Kolikor se pa javlja kak osamljen primer, ga bo treba verjetno prisoditi uvozu. Vendar nam tudi uvoz iz Albanije danes ne bi bil razumljiv, ker nam manjkajo kakršni koli vmesni členi.

V tretjo podvrsto spadajo uhani luničaste oblike, ki so imeli vzdolž lunule navito žico s petljami, na katerih so visele verižice, izdelane iz členov v obliki črke S (sl. 22).⁴⁹ Lunula sama je izredno ozka, ponekod komaj naznačena. Na koncu verižic pa so se, kakor domneva Nopcsa, nahajali tudi še nekakšni priveski, železne ploščice, kakor on misli.⁵⁰ Doslej na drugih najdiščih nimamo znanih podobnih oblik luničastih uhanov z obešenimi verižicami. Popolnoma drug značaj imajo luničasti uhani iz Starega Města, ki imajo verižice, a so obešene na lunulo.⁵¹ Mogoče bi bili albanskim še najbolj sorodni, čeprav je med njimi precejšnja tipološka razlika, luničasti uhani iz Ptujja, kjer so bile ob lunuli tri žice.⁵² Na vsak način je pa tudi tu zaradi velike oddaljenosti direktna povezava nemogoča.

⁴⁵ Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb 1942/43, T. III, sl. 6, 7. — Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, 1930, sl. 147.

⁴⁶ ZfE 1902, (Verhandlungen) 60, sl. 8. — WMBH XII, 195, sl. 71—73. — WMBH X, 18, sl. 27, Nr. 3.

⁴⁷ Riegel-Zimmermann, Kunstgewerbe des frühen Mittelalters II, Wien 1923, 74, sl. 66, 67.

⁴⁸ MAGW 1942, T. I, sl. 1, 5, 7, 8. — Itd.

⁴⁹ WMBH X, 18, sl. 27, Nr. 3. — WMBH XII, 195, sl. 71.

⁵⁰ WMBH XII, 195.

⁵¹ Niederle, Rukovět slovanské archeologie, 195, 89. — Poulík, Staroslovanská Morava, Praha 1948, 47, sl. 15.

⁵² J. Korošec, P. Korošec, Predzgodovinska in staroslovanska nekropola blizu Turnišča pri Ptujju, Razprave III, Ljubljana 1953, 201, sl. 10, T. XVI, sl. 25.

Med albanskimi uhani je tudi nekoliko tipov, ki pripadajo izraziti avaro-slovanski kulturni skupini. To so uhani, ali bolje, obsenčni obročki, katerih en konec se spiralno uvija v stožec, čigar vrh je pri tem obrnjen navzdol (sl. 5, 37).⁵³

Zanimiv tip predstavljajo tudi uhani, katere bi po naši dosedanji klasifikaciji lahko šteli v neko podskupino belobrdskih uhanov (sl. 19, 20). Strogo vzeto tu nimamo uhana z grozdastim priveskom, temveč majhno lunulo, na kateri visi ali piramidalen obesek ali pa neke vrste grozdič. Še najbolj bi ti primeri ustrezali nekaterim uhanom belobrdske kulturne skupine s privešenim grozdom, toda s prebito lunulo, podobno kakor jo imajo nekateri uhani v Dalmaciji, a tudi v Sloveniji.⁵⁴ V bistvu pa obstaja razlika tudi tu in bi albanske uhane prav tako lahko uvrstili med luničaste s priveskom. Na vsak način pa predstavljajo poseben tip.

Obsenčni obročki. Imamo le en tip obročkov iz žice, pri katerih se en konec končuje v navadno petljo, drugi pa v kvačico (sl. 21). Posebnost je pri njih le to, da je obroček odebeljen v obliki jagode ali rozete. Ni pa za sedaj še jasno, ali moremo ta obroček res pripisati že zgodnjemu srednjemu veku ali pa pripada še rimski dobi. Vzrokov za to domnevo je več. Vendar bi ga bilo mogoče tolmačiti tudi kot kasnejšega.

Prstani. Kakor sem že poprej omenil, pripada večina prstanov v zgodnejše rimsko obdobje. Vendar pa najdemo tudi nekaj prstanov, ki sodijo verjetno v kasnejši čas. Tak je na primer prstan, najden v 2. grobu v Kalaja Dalmaces skupaj z zvezdastim priveskom. Prstan je ornamentiran z gravirano cikcakasto linijo in punktiranimi linijami (sl. 4). Mogoče bi mogli sem prišteti tudi ploščat prstan, ki so ga našli v Kruji, s presežnimi konci in graviranimi linijami (sl. 27).⁵⁵ Manj je pa verjetno, da bi spadala v to skupino dva druga prstana, ki so jih odkrili v Kalaja Dalmaces in v Šurdi; od teh je eden ploščat s presežnimi konci in ima vrezan križ (sl. 30), drugi pa ima vložen košček stekla na obročku z graviranimi krožci (sl. 31).

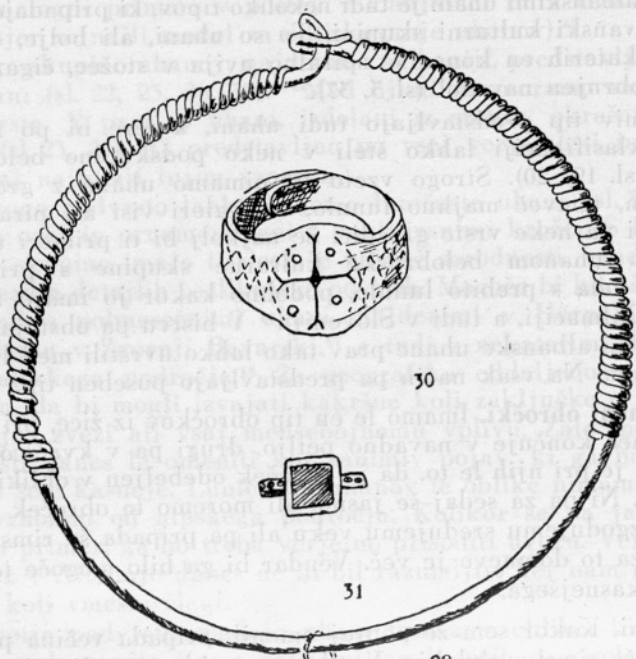
Kovinske ogrlice in zapestnice. Dokaj pogostne so v Albaniji tudi razne kovinske ogrlice. Vendar pa velik del teh najbrž ne sodi v zgodnji srednji vek, temveč je verjetno zgodnejši. To so predvsem ploščate ogrlice z dvema kvačicama, ornamentirane s

⁵³ Korošec, Uvod, 275. — Hampel I, 459, sl. 1286—1288.

⁵⁴ Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1940, 31, sl. 29 (v spodnji vrsti, drugi uhan z leve). — Korošec, Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji. Celje 1947, 72. — Karaman, Starohrvatsko groblje na Majdanu, T. XVIII (zadnji uhan v spodnji vrsti). — Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1905/1904, str. 79, sl. 31, Nr. 2. — Carniola 1908, T. II, sl. 18.

⁵⁵ ZfE 1902, (Verhandlungen) 60, sl. 10.

punktiranimi linijami in graviranimi krožci.⁵⁶ Najraje so se pa uporabljale ogrlice, izdelane iz debelejšje bronaste žice s kvačico na enem in s petljo na drugem koncu. Deli ogrlice proti obema koncema so oviti z ožjim bronastim trakom (sl. 29).⁵⁷ Te ogrlice nimajo nikjer v slovanskem inventarju zgodnjega srednjega veka neposrednih analogij. Podobnost in celo sorodnost pa lahko najdemo skoraj povsod, celo v belobrdski kulturni skupini pri ogrlicah, zvitih iz treh in več žic, ki imajo tudi konce ovite z zelo tanko žico.⁵⁸ Tako bi bili skoraj upravičeni, da bi albanske ogrlice te vrste tolmačili kot zgodnesrednjeveške, kar bi v nekaterih primerih potrjevali celo na ogrlice obešeni kraguljčki, ki vise na kratki verižici iz dveh členov v obliki osmice. Ker pa danes nimamo še nikakršnih stratigrafskih podatkov, moramo dopustiti tudi možnost, da so te ogrlice lahko tudi starejše, čeprav nimamo zanje nikakršnih analogij med ilirskim materialom.

Bolj redke so zapestnice, ki so pa starejše. Te so ploščate, odprte ali zaprte in različno ornamentirane.⁵⁹

Biserne ogrlice. Našli so relativno veliko število biserov od navadnih pa do millefiori biserov.⁶⁰ Večina spada pač v zgodnejši čas. Predvsem raznobarvni biseri, biseri z očesci, itd. Vendar je pa med njimi tudi nekaj biserov, ki jih moramo uvrstiti v zgodnji srednji vek. To so v prvi vrsti tisti, ki nosijo obliko vodne kapljice ali bučnih semen, kakor jih mnogi imenujejo, in ki so vodeča oblika v avaro-slovanski kulturi Panonske ravnine.⁶¹ Poleg teh imamo tudi še nekatere druge oblike, kot so okrogli biseri sestavljeni v paličicah (vodeča oblika v belobrdski kulturni skupini), itd. (sl. 32—35).

Kraguljčki. Našli jih niso veliko; šteti jih moramo kot priveske na ogrlicah, kar izpričujejo kovinske ogrlice, na katerih so bili obešeni (sl. 20, 38). Oblike so iste, kakor jih imamo v zgodnjem srednjem veku. Ker pa je vprašanje, ali kovinske ogrlice, na katerih so bili obešeni, ne sodijo mogoče tudi v zgodnejši čas, še odprto, je za sedaj nerešeno tudi vprašanje kraguljčkov. S čisto tipološkega gledišča bi sodil, da kraguljčki ne spadajo v rimsko dobo.

Zapone. Tudi velik del zapon moramo pripisati zgodnejšemu času. Vendar je med njimi tudi nekaj primerov, ki že po stratigrafskih podatkih sodijo v zgodnejši srednji vek. To so predvsem zapone, najdene v grobovih ob okostnjakih, ki imajo tudi druge

⁵⁶ WMBH X, 20, sl. 32, 35.

⁵⁷ WMBH X, 17, sl. 25, Nr. 5; sl. 26, Nr. 3, 4; sl. 27, Nr. 1, 2. — ZfE 1901, (Verhandlungen) 45, sl. 2.

⁵⁸ Korošec, Uvod, 306 sl.

⁵⁹ WMBH X, 20 sl., sl. 34—36. — ZfE 1900, 47, sl. 7 in druge.

⁶⁰ ZfE 1901, (Verhandlungen) 46, sl. 8—25. — ZfE 1902, (Verhandlungen) 61, sl. 13, 14. — WMBH X, 21, sl. 37—40.

⁶¹ WMBH X, 21, sl. 38. — Hampel I, 463, sl. 1463, 1464.

nesporno zgodnjersrednjeveške predmete (sl. 1, 2, 8). Glede na material, predvsem v avaro-slovanski kulturni skupini, pa moremo prišteti sem s tipološkega gledišča še nekaj drugih zapon raznih tipov (sl. 10—14).

Vse naše zapone lahko razdelimo v nekaj skupin: I. Podolgovate zapone, izdelane v prebiti tehniki (sl. 1, 11, 14). II. Štirioglate zapone, ki imajo le okvir (sl. 10, 15). III. Štirioglate zapone, ki so deljene in se ovalno končujejo (sl. 2). IV. Navadne okrogle zapone (sl. 12). V. Okrogle zapone s posebej izdelanim ležiščem za trn ali iglo (sl. 8). Tipi, kakor so v skupini II.—V., se javljajo tudi v rimski kulturi.

Jeziček pri pasici. Našli so le en primer navadnega, masivno litega in prebitega jezička (sl. 36). Čeprav je naš primer zelo preprost, ima analogije v avaro-slovanski kulturni skupini.

Okraski. Imamo večje število okraskov, ki so pa za sedaj glede na časovno opredelitev še dvomljivi. To so liti okraski v obliki očal iz bronaste žice (sl. 6), od katerih imajo nekateri še druge dodatke.⁶² Precej podobni so tudi nekateri drugi okraski bolj polkrožne oblike.⁶³ S tipološkega gledišča pa spadajo ti okraski najverjetneje v ilirsko dobo, skoraj nobenega dokaza pa nimamo, da bi jih mogli prištevati k zgodnjemu srednjemu veku. Nekoliko drugače je z okraskom, kjer je v krogu, okrašenem z vzboklinami, predstavljena štirinožna žival (sl. 9), ki nas tako stilistično kakor z upodobitvijo spominja na celo vrsto sorodnih upodobitev avaro-slovanske kulturne skupine, prav tako pa tudi na posamezne motive köttlaških emajliranih predmetov.

Sekire. Zelo pogosten pojav v grobovih so tudi sekire, ki sodijo skoraj izključno v zgodnji srednji vek. Po literaturi sta doslej znana dva tipa. Prvi je tip podolgovate, nekoliko povite sekire z malo razširjenim rezilom proti spodnji strani. Čelo je štirioglato, razširjeno v kladivasto obliko. Stranice ušesa so bile na spodnji strani trikotno zaključene (sl. 40). Vrsta sekir s kladivastim dodatkom na čelu je zelo razširjena v Panoniji.⁶⁴ Drugi tip sekire, ki ima čelo tudi štirioglato oblikovano, ima na dolgem vratu ozek, a dolg, navzdol viseč list. Stranice ušesa se tako na spodnji kakor na zgornji strani trikotno končujejo (sl. 41). Tudi ta tip je v raznih inačicah v zgodnjem srednjem veku zelo razširjen.

Puščične osti in noži. Časovno danes ni mogoče točno opredeliti tu in tam najdenih puščičnih osti (sl. 42). Prav tako je tudi z noži, od katerih bi nekatere lahko šteli k zgodnjemu srednjemu veku (sl. 43).

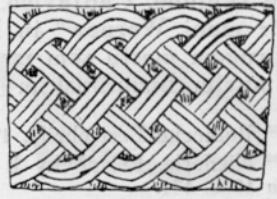
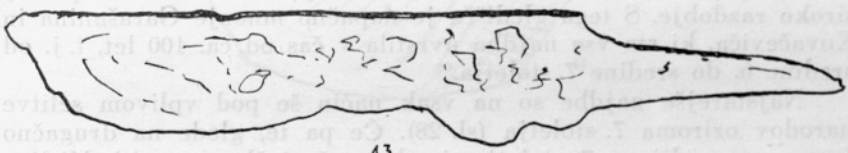
Kresila. Niso ravno pogosten pridevek, vendar jih moramo vkljub nekoliko različni obliki, ki se opaža v širini in pa v oblikovanju koncev, pripisati zgodnjemu srednjemu veku (sl. 44).

⁶² WMBH X, 18, sl. 27, Nr. 6, 7. — ZfE 1900, 47, sl. 7.

⁶³ WMBH X, 18, sl. 27, Nr. 4 a, b.

⁶⁴ Hampel I, 86, sl. 99—102. — Itd.

Keramikka. Keramiinien esineitä on ollut
muun muassa erilaisia keraamisia
esineitä, jotka on valmistettu
keraamisista aineista. Ne ovat
ollut käytössä jo pitkään.

Keramika. Keramični objekti skoraj niso znani. Našli so samo en lonček v nekem grobu v Šurdi (sl. 46). Ta je jajčasto ovalne oblike z navzven upognjenim ustjem in poševno odrezanim robom in ima tudi ročaj. Ornament predstavljajo odtisi prstov, vbodi in valovnica. Na dnu je kot lončarski znak plastičen križ v krogu.

*

Analiza materiala nam kaže, da moramo velik del objektov pripisati zgodnjemu srednjemu veku. Mnogi znanstveniki so storili to tudi že doslej, toda le v zvezi s posameznimi predmeti. Datacija posameznih objektov pa je bila dokaj različna. Werner opredeljuje n. pr. fibulo iz Kruje, kakor tudi uhanе z zvezdastim priveskom v 7. stoletje.⁶⁵ Niederle je obravnaval uhanе z zvezdastim priveskom kot grobo barbarsko imitacijo bizantinskih uhanov. Datiral jih je v 8. stoletje.⁶⁶ Podobno mnenje ima tudi o tipu luničastih uhanov s privešenimi verižicami (sl. 22), ki jih razlaga kot imitacijo sirskegipčanskih vzorov.⁶⁷ Garašanin in Kovačević pripisujeta večino albanskih najdb tako imenovani kuturgurski skupini 6. in prvi polovici 7. stoletja. Po njuni sodbi predstavljajo razni tipi nakita zmes slovanskih elementov in staronaseljencev.⁶⁸

Če pregledamo vse gradivo, ki ga moramo danes pripisati zgodnjemu srednjemu veku, bomo videli, da so mnogi znanstveniki imeli popolnoma prav, ko so datirali posamezne predmete. Celotna ostalina pa nikakor ne kaže le na neki krajši čas, temveč na precej široko razdobje. S tega gledišča je napačno mnenje Garašanina in Kovačevića, ki sta vse najdbe uvrstila v čas od ca. 100 let, t. j. od sredine 6. do sredine 7. stoletja.⁶⁹

Najstarejše najdbe so na vsak način še pod vplivom selitve narodov oziroma 7. stoletja (sl. 28). Če pa te, glede na drugačno formo, res sodijo v 7. stoletje, je danes še težko govoriti. Mislim, da je najtočneje, če za sedaj postavimo take primere na konec 7. in na začetek 8. stoletja. Tudi uhani z zvezdastim priveskom najbrž nimajo več veliko skupnega s podobnimi uhani iz martinovske kulturne skupine, Čadjavico, Cosovenii-de-Jos, Maros-Gombasem itd., kakor meni Werner⁷⁰ in kakor domnevata Kovačević-Garašanin.⁷¹ Na drugem mestu sem izrazil mnenje, da bi ti uhani mogli nastati pod novim bizantinskim vplivom, medtem ko so prvi pontskega

⁶⁵ Reinecke Festschrift, 155, 158.

⁶⁶ Niederle, Příspěvky k vyvoju byzantských šperku ze IV—X století, Praha 1930, 131.

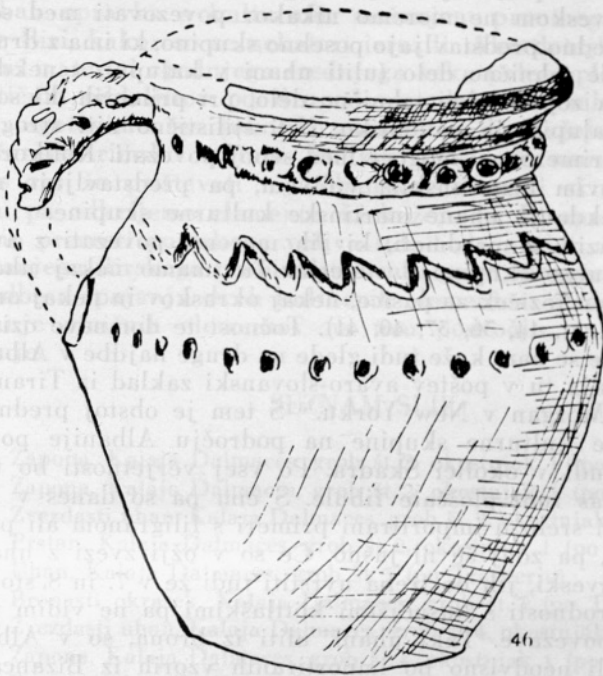
⁶⁷ l. c. 129.

⁶⁸ Garašanin-Kovačević, Pregled materijalne kulture južnih Slovena, Beograd 1950, 30 sl.

⁶⁹ l. c. 30 sl.

⁷⁰ Reinecke Festschrift, 158 sl.

⁷¹ Garašanin-Kovačević, Pregled materijalne kulture, 30 sl.

46

47

izvora, oziroma so dospeli od tam tudi na področje Panonske ravnine.⁷² Podoben primer kasnejšega drugega vpliva vidimo lahko tudi pri belobrdskih uhanih z zvezdastim priveskom. Vendar pa tudi teh dveh skupin, t. j. albanskih in belobrdskih uhanov z zvezdastim priveskom ne moremo nikakor povezovati med seboj. Prvi danes še vedno predstavljajo posebno skupino, ki ima z drugimi skupno delno le tehnično delo (uliti uhani v kalupu), z nekdanjo martinovsko pa zopet delno tehnično delo, pri primerih, ki so bili odtisnjeni v kalupih, in pa obliko. Niti stilistično niti strogo po obliki pa teh primerov ni mogoče med seboj povezati. Kolikor niso nastali pod novim bizantinskim vplivom, pa predstavljajo reminiscenco na nekdanje uhane martinske kulturne skupine.

Dokaj izraziti so predmeti, ki jih moremo povezati z avaro-slovansko kulturno skupino 8. stoletja. Tu imamo nekaj uhanov, nekaj zaponk, en jeziček za pasico, nekaj okraskov in nekaj orodja (sl. 1, 2, 5, 8, 9, 11, 14, 36, 37, 40, 41). Točnost te domneve oziroma takšne povezave se nam kaže tudi glede na druge najdbe v Albaniji. Predvsem prihaja tu v poštev avaro-slovanski zaklad iz Tirane, ki je v zbirki P. Morgan v New Yorku.⁷³ S tem je obstoj predmetov avaro-slovanske kulturne skupine na področju Albanije potrjen in razumljiv tudi v okolici Skadra. Po vsej verjetnosti bo treba staviti v isti čas tudi ploščate fibule. S čim pa so danes v zvezi luničasti, bodisi srebrni importirani primeri s filigranom ali pa liti bronasti uhani, pa zdaj še ni jasno. Če so v ožji zvezi z uhani z zvezdastimi priveski, jih bo treba uvrstiti tudi že v 7. in 8. stoletje. Vkljub vsej sorodnosti s kasnejšimi köttlaskimi pa ne vidim nikakršne možne povezave. Taki uhani, uliti iz bronu, so v Albaniji verjetno nastali neodvisno po importiranih vzorih iz Bizanca. Ni pa izključeno, da spadajo tudi v nekoliko kasnejši čas.

Predmetov kasnejšega časa po 8. stoletju je za sedaj še dokaj malo. Vendar pa imamo vkljub temu ustrezajočo skupino; to so uhani, ki so sicer luničaste oblike, pa spominjajo na belobrdske uhane (sl. 19, 20). Njihova točna časovna uvrstitev za sedaj še ni mogoča. Za mnenje, da so to grobišče uporabljali tudi še po 8. stoletju, pa najjasneje kaže lonček, ki so ga našli v enem izmed grobov (sl. 46), katerega bi lahko po tehniki izdelave in po drugih detajlih pripisali koncu 9. ali pa začetku 10. stoletja.

Tako imamo v okolici Skadra grobove že iz rimsko-ilirskega časa; uporabili so jih ponovno v zgodnjem srednjem veku od 7. pa vse do 10. stoletja. Že značaj najdb sam tudi etnično opredeljuje te druge pokoje v že obstoječe starejše grobove. Analogije lahko dobimo le med slovanskimi kulturnimi skupinami Panonske ravnine in Balkana. Vendar pa so v tem gradivu posebnosti, ki se na drugih

⁷² Zgodovinski časopis, Ljubljana 1951, 344.

⁷³ Riegel-Zimmermann, Kunstgewerbe II, 49, sl. 39. — Strzygowski, Altai-Iran und Völkerwanderung, Leipzig 1917, 1—40. — Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission, Wien 1903, 283, sl. 230—232.

najdiščih ne javljajo, posebnosti, ki dajejo tej kulturni skupini svoj pečat in jo bomo morali označiti kot samostojno, ne glede na vzroke, zaradi katerih je prišlo do različkov.

Tu bi se dotaknil še vprašanja, v kakšni meri imamo pri teh najdbah opravka s kulturnim mešanjem prvotnega prebivalstva, t. j. z Iliri, kakor so se nekateri izrazili. Ako detajlno analiziramo celotni material zgodnjega srednjega veka poleg splošnih in karakterističnih oddaljitvev od drugod znanih stilističnih posebnosti in form, ugotovimo res nekoliko elementov, ki kažejo na eni strani na starejšo rimsko kulturo, kolikor se seveda morejo ti predmeti danes res že prištevati tej albansko-slovanski skupini, na drugi strani pa odkrijemo elemente, ki kažejo na Bizanc. Seveda pa ne smemo prezreti pontskega vpliva itd. Toda nikjer ni videti vpliva nekdanjega ilirskega prebivalstva, niti ga ni mogoče dokazati. Zato so sodbe o spajanju dveh kulturnih elementov, glede na domnevno križanje etničnih elementov na tem področju, za sedaj še pregodnje.

SEZNAM SLIK

- Sl. 1. Zapona, Kalaja Dalmaces, grob št. 2, okostnjak 1 (po Traegerju)
- Sl. 2. Zapona, Kalaja Dalmaces, grob št. 2, okostnjak 1 (po Traegerju)
- Sl. 3. Zvezdasti uhan, Kalaja Dalmaces, grob št. 2, okostnjak 1 (po Traegerju)
- Sl. 4. Prstan, Kalaja Dalmaces, grob št. 2, okostnjak 1 (po Traegerju)
- Sl. 5. Uhan, Kalaja Dalmaces, grob št. 3 (po Traegerju)
- Sl. 6. Bronasti okrasek, Kalaja Dalmaces, grob št. 3 (po Traegerju)
- Sl. 7. Zvezdasti uhan, Kalaja Dalmaces, grob št. 4, okostnjak 1 (po Traegerju)
- Sl. 8. Zapona, Kalaja Dalmaces, grob št. 4, okostnjak 1 (po Traegerju)
- Sl. 9. Bronasti okrasek, Kalaja Dalmaces, grob št. 1 (po Traegerju)
- Sl. 10. Zapona, Kalaja Dalmaces, grob št. 1 (po Traegerju)
- Sl. 11. Zapona, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 12. Zapona, Šurda (po Nopcsi)
- Sl. 13. Zapona, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 14. Zapona, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 15. Zvezdasti uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 16. Zvezdasti uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 17. Zvezdasti uhan, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
- Sl. 18. Del zvezdastega uhana, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
- Sl. 19. Uhan, Drač (po Traegerju)
- Sl. 20. Uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 21. Obsenčni obroček, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 22. Luničasti uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 23. Luničasti uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
- Sl. 24. Ploščata fibula, Kruja, grob št. 1 (po Traegerju)
- Sl. 25. Ploščata fibula, Kruja, grob št. 1 (po Traegerju)
- Sl. 26. Luničasti uhan, Kruja, grob št. 1 (po Traegerju)
- Sl. 27. Prstan, Kruja, grob št. 1 (po Traegerju)

- Sl. 28. Ločna fibula, Kruja, grob št. 1 (po Traegerju)
 Sl. 29. Kovinska ogrlica, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
 Sl. 50. Prstan, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
 Sl. 51. Prstan, Šurda (po Nopcsi)
 Sl. 52. Steklена jagoda, Šurda (po Traegerju)
 Sl. 53. Steklена jagoda, Šurda (po Traegerju)
 Sl. 54. Steklена jagoda, Šurda (po Traegerju)
 Sl. 55. Steklена jagoda, Šurda (po Traegerju)
 Sl. 56. Jeziček pri pasici, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
 Sl. 57. Uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
 Sl. 58. Kraguljček, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
 Sl. 59. Luničasti uhan, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
 Sl. 40. Železna sekira, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
 Sl. 41. Železna sekira, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
 Sl. 42. Puščična ost, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
 Sl. 45. Železni nož, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
 Sl. 44. Železno kresilo, Kalaja Dalmaces (po Nopcsi)
 Sl. 43. Železni nož, Kalaja Dalmaces (po Traegerju)
 Sl. 46. Lonec, Šurda (po Traegerju)
 Sl. 47. Predzgodovinska fibula, Kruja (po Traegerju)

ZUSAMMENFASSUNG

Datierung der slawischen Überreste in der Umgebung von Scutari in Albanien

Verschiedene frühmittelalterliche Funde aus der Umgebung von Scutari sind schon seit langem bekannt. Sie wurden zuerst von Degrand, Reinach, Ippen, Traeger und Nopcsa veröffentlicht. Als Analogiebehelf wird beim Erforschen von slawischen Funden recht häufig auf einzelne Gegenstände, die bereits am Anfange dieses Jahrhunderts gefunden wurden, Rücksicht genommen. Doch wurden alle diese Überreste als ein Ganzes noch nicht zusammengefasst und noch nicht zeitgerecht datiert. Ausser dem Material aus dem frühen Mittelalter besitzen wir jedoch auch viel älteres Material, das an das Ende des vorgeschichtlichen Zeitalters und in die römische Zeit gehört. Da sich jedoch in einzelnen Gräbern gewöhnlich mehrere Skelette (2 bis 5) mit verschiedenem Beigabematerial befinden, war es falsch, dass das gesamte Material von einigen als eine Ganzheit behandelt wurde. Es wurde schon von Traeger bemerkt, dass einige Skelette zu den Nachbestattungen in den schon bestehenden römischen Gräbern gehören. Diese späteren Nachbestattungen gehören in das frühe Mittelalter. Einige Skelette, die genau bezeichnete Gegenstände bei sich haben, können recht gut eingeteilt werden. Auf Grund dieser Einteilung ist es auch möglich, wenigstens beiläufig auch das übrige Material einzureihen.

Als frühmittelalterlich könnten zwei in Kroja gefundene Scheibenfibeln (Abb. 24, 25) betrachtet werden. Ebenso hat aber auch schon Werner auf eine ebenfalls in Kroja gefundene Sprossenfibel hingewiesen, er datiert sie mit dem 7. Jahrhundert. Alle übrigen werden viel jünger sein. Unter den

charakteristischsten Ohringen mit sternförmigem gebuckeltem Ansatzstück, die jedoch einen Sondertypus darstellen, bestehen zwei Arten, von denen die eine gegossen, die andere aber in Pressmodellen in zwei Teilen ausgearbeitet und dann zusammengesetzt wurde (Abb. 3, 7, 15—18). Eine Gruppe von Ohringen ist ringförmig mit spiralförmigem Ende, wie wir solche auch aus der Keszthely-Kultur kennen (Abb. 5, 37). Eine weitere Gruppe wird von mondförmigen Ohringen dargestellt; von diesen Ringen sind einige von irgendwo aus dem Osten importiert, andere sind aber heimische Arbeit (Abb. 22, 23, 26, 39). Die ersteren sind in Filigran verziert, die letzteren aber gegossen. Einige haben auch Kettchen. Für sie gibt es keine Analogien, vielleicht werden solche nur in einigen Ohringen, die bisher nur aus Slowenien bekannt sind (Turnišče bei Ptuj), gefunden werden. Eine besondere Gruppe bilden die Ohringe, die mit den Belobrdο Ohringen in Zusammenhang gebracht werden könnten, obwohl sie mit diesen ausser der technischen Arbeit und einer entfernten Verwandtschaft nichts gemeinsames besitzen. Als eine Art Schläfenringe könnte ein besonderer Typus der Ringe genannt werden; diese Ringe haben an einer Stelle eine perlartige Verdickung (Abb. 21). Diese Ringe können jedoch heute zeitlich nicht klassifiziert werden, weil es leicht möglich ist, dass sie noch in die Römerzeit gehören. Die Fingerringe sind selten und nur einige kommen als mittelalterlich in Betracht (Abb. 4 und Abb. 27 [?]). Andere Fingerringe werden wahrscheinlich in eine frühere Zeit gehören (Abb. 30, 31). Unter den bisher gefundenen Halsbändern kommt für das frühe Mittelalter nur ein Halsbandtypus in Betracht, dem zuweilen auf einem Kettchen eine Schelle angehängt ist (Abb. 29). Es besteht jedoch kein direkter Beweis, dass dieser Typus schon früher nicht in Gebrauch gewesen wäre. Unter den Perlhalsbändern, bzw. unter den Glasperlen, gibt es ebenfalls eine Anzahl solcher, die dem frühen Mittelalter zugerechnet werden müssen (Abb. 32—35). Die Schellen sind zwar selten, sie könnten jedoch aus einer älteren Zeit herrühren, obwohl ich sie in das frühe Mittelalter setzen würde (Abb. 29, 38). Einige Schnallentypen sind aus späterer Zeit und werden nicht in die römische Zeit gehören, obwohl dies ihrer Form nach auch möglich wäre (10—14). Unstrittig später sind nur einige Beispiele, die zeitlich und auch typologisch in die Keszthely-Kultur gehören (Abb. 1, 2, 8). Die Riemenzunge (Abb. 36) und einige Schmuckstücke (Abb. 9) gehören in das frühe Mittelalter. Dies gilt auch für einige Beiltypen (Abb. 40, 41) und für das Feuerzeug (Abb. 44) und vielleicht auch für einige Messer (Abb. 43) und Pfeilspitzen (Abb. 42). In eine bereits spätere Zeit wird aber das einzige bisher gefundene Töpfchen aus Šurda gehören (Abb. 46).

Vom typologischen Standpunkte aus gehören alle diese Gegenstände nicht in die gleiche Zeit. Die älteste ist jedenfalls die Sprossenfibel. Es folgen darauf einige Beschläge, eine Riemenzunge, einige Schnallen, Ohringe mit sternförmigem Ansatzstück und noch einige andere Gegenstände, wie Ohringe mit spiralgewundenem Ende und einiges Werkzeug (Abb. 1, 2, 5, 8, 9, 11, 14, 36, 37, 40, 41). Diese Gegenstände werden ebenfalls ins VIII. Jahrhundert gehören, indessen die Sprossenfibel aller Wahrscheinlichkeit nach auch aus dem VIII. Jahrhundert herrührt, wenn nicht schon aus dem VII., wie dies Werner annimmt. In eine spätere Zeit, das ist ins IX. Jahrhundert, würde ich einige Typen mondförmiger Ohringe, gegen das Ende dieses Jahrhunderts aber auch die Ohringe, die irgendwie mit jenen von Belobrdο verwandt sind, setzen. Das in Šurda gefundene Töpfchen gehört wahrscheinlich schon in den Anfang des X. Jahrhunderts.

POROČILA

NOVA KOLIŠČA NA LJUBLJANSKEM BARJU

Josip Korošec

Ljubljansko barje, ki je postalo znano v arheologiji po kulturi svojih kolišč, je imelo doslej znano in raziskano kolišče pri Notranjih goricah, kolišče ob Strojanovi vodi blizu Iga in kolišča pri Igu. Kolišče ob Strojanovi vodi blizu Iga pa doslej še ni točno lokalizirano.¹ Po Ložarjevih domnevah bi v okolici Iga moralo biti več kolišč; deloma so jih že raziskovali ali pa so jih vsaj ugotovili.² Medtem ko Melik omenja pet kolišč, kakor jih ima označena na načrtu mostiščarskega jezera, od katerih bi peto po Dežmanovi skici ležalo ob Ižici,³ sodi Ložar, da so po Dežmanovih poročilih le štiri kolišča. Po vsej verjetnosti je Melikovo gledišče popolnoma točno, ker obstaja navadno med enim in drugim koliščem večja cezura, ki obsega 150 do 200 in več metrov, tega pa nikakor ni moči prištevati samo eni naselbini. Tako bi mogli za sedaj označiti prvo kolišče ob Ižanski cesti, drugo kolišče, ki leži vzhodno od prvega, tretje kolišče, ki leži severovzhodno od prvega, četrto kolišče ob Ižici jugovzhodno od prvega in peto kolišče ob Strojanovi vodi jugovzhodno od prvega. Od teh sta pa raziskani v glavnem le dve oziroma delno tudi tretje, medtem ko so ostala samo ugotovljena.

V novejšem času je bilo odkrito novo kolišče pri Blatni Brezovici. Omenja ga že Melik ter podaja glavno njegovo lokalizacijo.⁴ To kolišče leži okoli 320 m jugozahodno od osamelca, na katerem stoji Blatna Brezovica, in 250 m od sedanje Ljubljaniče. Po podatkih Narodnega muzeja v Ljubljani⁵ in po kontroli samega mesta je kolišče ob prekopu »Lipovec«. Tu vidimo še delno kole razne debeline v dolžini okoli 70 m. So pa okoli

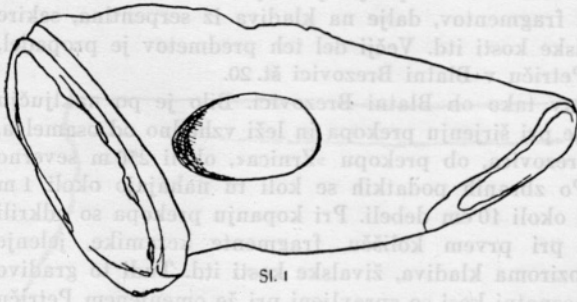
¹ Ložar, GMDS 1942, 88. — Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, 75 sl. — Avtorja se ne ujemata glede lege kolišča. Ložar domneva, da je razdalja od kolišča pri Igu do novega kolišča bila 2 km ob nekdanji Strojanovi vodi, medtem ko ga Melik postavlja le ca. 1,5 do 1,5 km oddaljenega od prvega kolišča. Ležalo pa naj bi ob novi Strojanovi vodi, ki je identična z Maharskim grabnom. Izkopavanja, ki jih je Ložar vršil na mestu, kjer je domneval od Dežmana omenjeno kolišče, so bila negativna.

² GMDS 1942, 89.

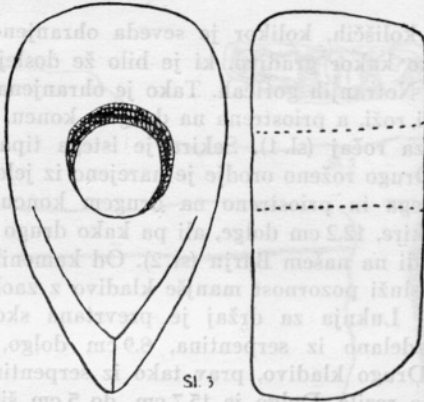
³ Melik, Mostiščarsko jezero, 74 sl in karta Mostiščarsko jezero.

⁴ l. c., 81.

⁵ Zahvaljujem se upravi Narodnega muzeja za vse podatke.

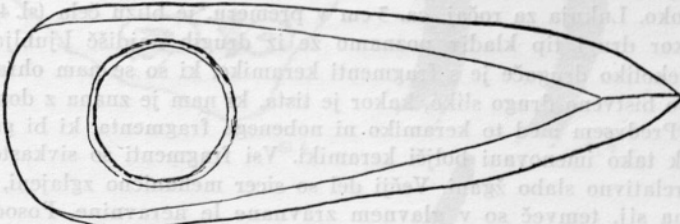
Sl. 1

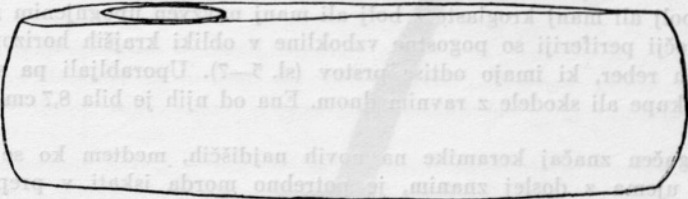
Sl. 3

Sl. 2

Sl. 4

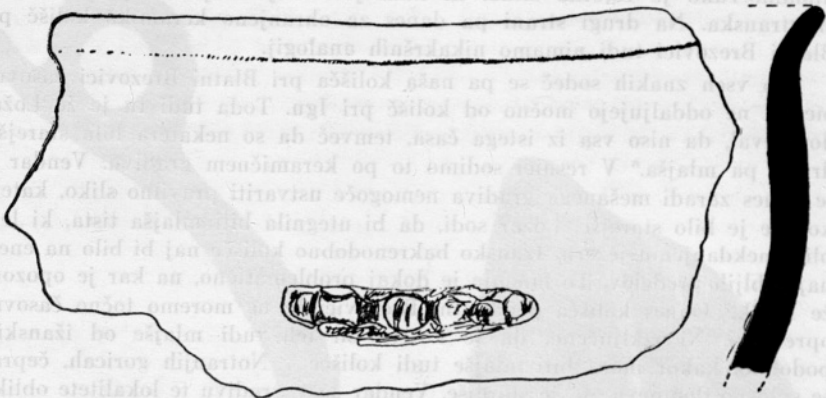
50 cm pod današnjo površino. Ob kopanju prekopa so našli tudi na večje število keramičnih fragmentov, dalje na kladiva iz serpentina, sekire iz jelenovega roga, živalske kosti itd. Večji del teh predmetov je propadel, del je pa shranjen pri Petriču v Blatni Brezovici št. 20.

Drugo kolišče je prav tako ob Blatni Brezovici. Bilo je po naključju odkrito za časa okupacije pri širjenju prekopa in leži vzhodno od osamelca, na katerem je Blatna Brezovica, ob prekopu »Zrnica«, okoli 250 m severno od mostu čez prekop. Po zbranih podatkih se koli tu nahajajo okoli 1 m pod površino. Bili so pa okoli 10 cm debeli. Pri kopanju prekopa so odkrili podobne najdbe kakor pri prvem kolišču, fragmente keramike, jelenje rogove, kamene sekire oziroma kladiva, živalske kosti itd. Tudi to gradivo je zvečine propadlo, le neznatni kosi so spravljani pri že omenjenem Petriču v Blatni Brezovici.

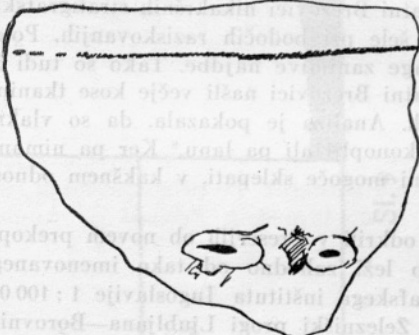
Gradivo, najdeno v novih koliščih, kolikor je seveda ohranjeno, kaže v nekaterih predmetih isto sliko kakor gradivo, ki je bilo že doslej znano z drugih najdišč pri Igu in pri Notranjih goricah. Tako je ohranjena sekira iz jelenovega roga, obsekana pri roži, a priostrena na drugem koncu. Sekira, dolga 13 cm, je imela luknjo za ročaj (sl. 1). Sekira je istega tipa kakor večje število že doslej znanih. Drugo roženo orodje je narejeno iz jelenovega parožka, preluknjano blizu enega in priostreno na drugem koncu. Predstavlja prav tako neko vrsto sekire, 12,2 cm dolge, ali pa kako drugo orodje. Sam tip je pogosten in znan tudi na našem Barju (sl. 2). Od kamenih predmetov, ki so nam ohranjeni, zasluži pozornost manjše kladivo z zaobljenim čelom in zaokroženim rezilom. Luknja za držaj je prevrtana skoraj na sredini kladiva. Kladivo je izdelano iz serpentina, 8,9 cm dolgo, 5,1 cm široko in 4,0 cm visoko (sl. 3). Drugo kladivo, prav tako iz serpentina, ima pa zaobljeno čelo in zaokroženo rezilo. Dolgo je 15,7 cm, do 5 cm široko in 4 cm visoko. Luknja za ročaj, ca. 3 cm v premeru, je blizu čela (sl. 4). Tako prvi kakor drugi tip kladiv poznamo že iz drugih najdišč Ljubljanskega barja. Nekoliko drugače je s fragmenti keramike, ki so se nam ohranili. Ti pa kažejo bistveno drugo sliko, kakor je tista, ki nam je znana z dosedanjih najdišč. Predvsem med to keramiko ni nobenega fragmenta, ki bi ga mogli prišteti k tako imenovani boljši keramiki. Vsi fragmenti so sivkaste barve in tudi relativno slabo žgani. Večji del so sicer mehanično zglajeni, vendar nikdar na sij, temveč so v glavnem zravnane le neravnine. Posode so v glavnem bile bolj velike, čeprav imajo nekatere dokaj tanke stene. Oblike so bile bolj ali manj kroglaste z bolj ali manj navzven upognjenim ustjem. Na največji periferiji so pogostne vzbokline v obliki krajših horizontalnih plastičnih reber, ki imajo odtise prstov (sl. 5—7). Uporabljali pa so tudi konične kupe ali skodele z ravnim dnom. Ena od njih je bila 8,7 cm visoka (sl. 8).

Drugačen značaj keramike na novih najdiščih, medtem ko se ostalo gradivo ujema z doslej znanim, je potrebno morda iskati v preprostem vzroku, da so nekdanj shranjevali le cele kose in pa take, ki so bili ornamentirani, medtem ko so druge pustili glede na tedanji način dela vnamar. Ako zadevno pogledamo odnos med koščenim in roženim orodjem ter keramičnimi ostalinami kolišč pri Igu, pridemo do presenetljivega zaključka,

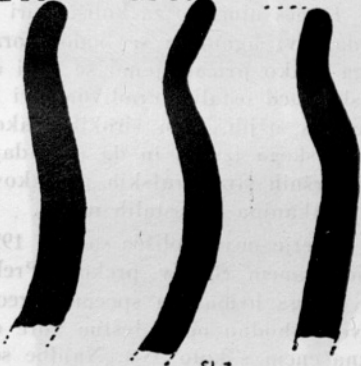
da je več prvih izdelkov kakor pa drugih. Čeprav v resnici to ni mogoče. Če je pomno opaziti, da tako imenovane grobe, vsakdanje keramike skoraj nikoli niso izdelane iz celotne glinice, ki nam jo najdemo najpogosteje v obliki...

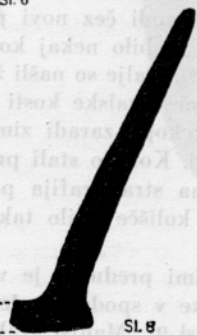
Sl. 5

Sl. 6

Sl. 7

Sl. 8

Med najbolj zanimivimi predmeti, ki jih najdemo v obliki polkroglaste oblike, so predvsem tiste, ki so izdelane iz glinice. Te so zelo zanimive zaradi svoje oblike in velikosti. Včasih so tudi izdelane iz keramike, kar je zelo redko. Te izdelke najdemo v različnih oblikah, od majhnih do velikih. Nekatere so zelo zanimive zaradi svoje oblike in velikosti. Včasih so tudi izdelane iz keramike, kar je zelo redko. Te izdelke najdemo v različnih oblikah, od majhnih do velikih.

* GMD 1942, 92 sl.
* Molk, Mostišarsko jezero, 77 sl.
* Analize je napravil Kozljak v kemijem inštitutu SANU.

da je več prvih izdelkov kakor pa drugih, čeprav v resnici to ni mogoče. Dalje bomo opazili, da tako imenovane grobe, vsakdanje keramike skoraj nimamo. Tako je celotna slika, ki nam jo nudijo najdišča pri Igu, zelo enostranska. Na drugi strani pa danes za ohranjeno keramiko kolišč pri Blatni Brezovici tudi nimamo nikakršnih analogij.

Po vseh znakih sodeč se pa naša kolišča pri Blatni Brezovici časovno menda ne oddaljujejo močno od kolišč pri Igu. Toda tudi tu je že Ložar domneval, da niso vsa iz istega časa, temveč da so nekatera bila starejša, druga pa mlajša.⁶ V resnici sodimo to po keramičnem gradivu. Vendar si je danes zaradi mešanega gradiva nemogoče ustvariti pravilno sliko, katero kolišče je bilo starejše. Ložar sodi, da bi utegnila biti mlajša tista, ki leže bliže nekdanjemu jezeru. Izansko bakrenodobno kolišče naj bi bilo na enem najglobljih predelov. To mnenje je dokaj problematično, na kar je opozoril že Melik.⁷ Danes kolišča pri Blatni Brezovici še ne moremo točno časovno opredeliti. Ni izključno, da je katero od teh tudi mlajše od izanskih, podobno, kakor mora biti mlajše tudi kolišče v Notranjih gorah, čeprav se splošno domneva, da je starejše. Vendar so v gradivu te lokalitete oblike, ki nikakor ne morejo biti starejše od izanskih kolišč.

Danes nimamo za kolišča pri Blatni Brezovici nikakršnih stratigrafskih podatkov; ugotoviti se bodo morali šele pri bodočih raziskovanjih. Poleg tega lahko pričakujemo še tudi druge zanimive najdbe. Tako so tudi že doslej med ostalim gradivom pri Blatni Brezovici našli večje kose tkanine, tkane v ožjih, 2 cm širokih trakovih. Analiza je pokazala, da so vlakna rastlinskega izvora in da pripadajo konoplji ali pa lanu.⁸ Ker pa nimamo nikakršnih stratigrafskih podatkov, ni mogoče sklepati, v kakšnem odnosu je ta tkanina do ostalih najdb.

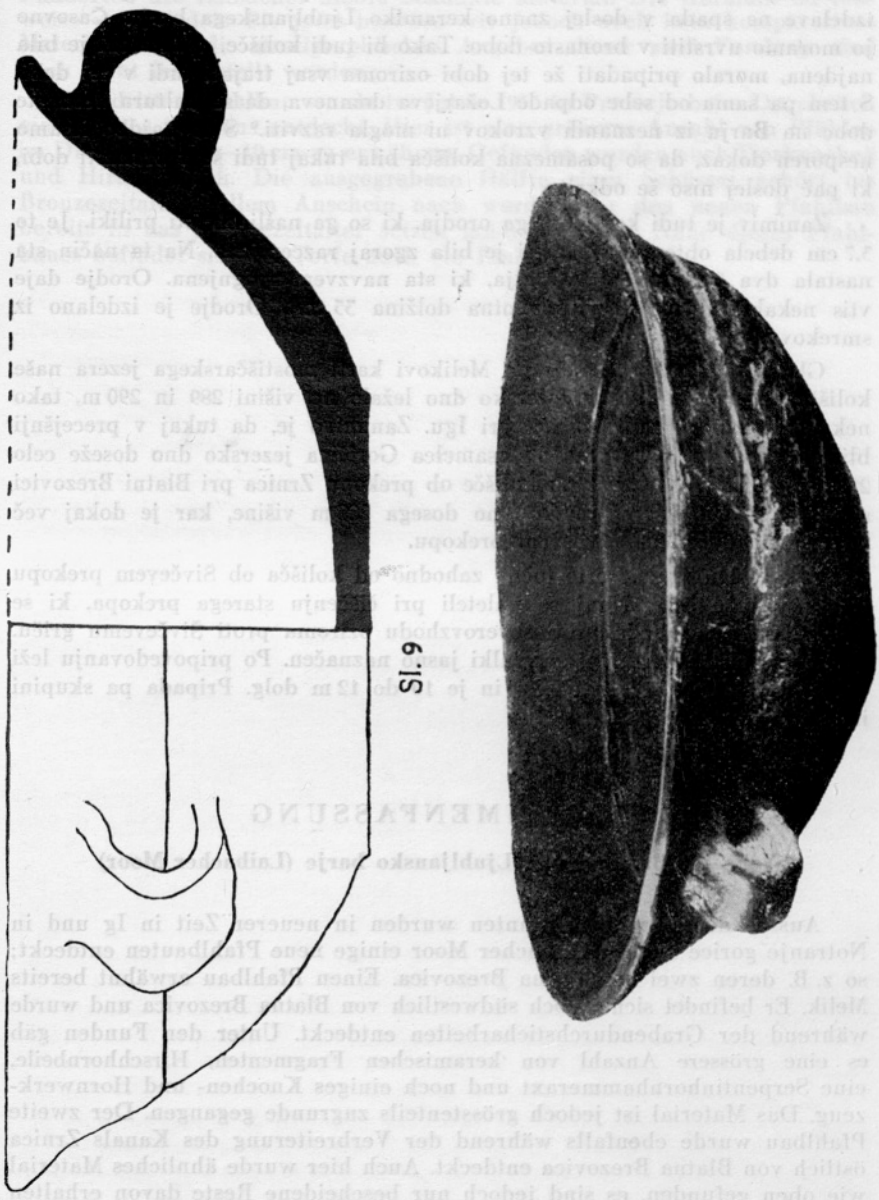
Tretje novo kolišče so leta 1953 odkrili v Preserjih ob novem prekopu, imenovanem Šivčev prekop. Prekop leži zahodno od tako imenovanega Šivčevega hriba (na specialki geografskega inštituta Jugoslavije 1 : 100 000 severozahodno od Žalostne gore ob Železniški progi Ljubljana—Borovnica označenem s koto 354). Najdbe so odkrili ob kopanju prekopa med 80 in 150 m južno od mostu, ki vodi čez novi prekop od severozahodnega kota Šivčevega griča. Odkritih je bilo nekaj kolov 8 do 10 cm v premeru; med njimi so pa bili tudi manjši. Dalje so našli živalske kosti. Po pripovedovanju so baje našli tudi obdelane živalske kosti in rogovje. Večina teh najdb je propadla. Pri kopanju prekopa zaradi zimskega časa najdbam niso mogli posvetiti dovolj pozornosti. Koli so stali približno 70 do 80 cm pod sedanjo površino. Točna vertikalna stratigrafija pa tudi tu ni ugotovljena. Sodeč po vseh znakih se je to kolišče širilo tako na eni kakor na drugi strani prekopa.

Med najbolj zanimivimi predmeti je več kot polovica ohranjene večje skodele polkroglaste oblike v spodnjem delu z močno navzven upognjenim in zelo širokim ustjem (sl. 9). Manjši trakasti ročaj je na zgornjem delu

⁶ GMDS 1942, 92 sl.

⁷ Melik, Mostiščarsko jezero, 77 sl.

⁸ Analizo je napravil Koželj v kemijskem inštitutu SAZU.

6.15

trebuha pod ustjem (višina 10,7 cm, premer ustja okoli 32 cm, premer dna ca. 11 cm). Posoda je bila najdena med koli. Tako po obliki kakor po tehniki izdelave ne spada v doslej znano keramiko Ljubljanskega barja. Časovno jo moramo uvrstiti v bronasto dobo. Tako bi tudi kolišče, v katerem je bila najdena, moralo pripadati že tej dobi oziroma vsaj trajati tudi v tej dobi. S tem pa sama od sebe odpade Ložarjeva domneva, da se kultura bronaste dobe na Barju iz neznanih vzrokov ni mogla razviti.⁹ S to najdbo imamo nesporen dokaz, da so posamezna kolišča bila tukaj tudi še v bronasti dobi, ki pač doslej niso še odkrita.

Zanimiv je tudi kos lesenega orodja, ki so ga našli ob isti priliki. Je to 3,7 cm debela obtesana veja, ki je bila zgoraj razcepljena. Na ta način sta nastala dva 21,5 cm dolga roglja, ki sta navzven upognjena. Orodje daje vtis nekakih dvozubih vil (celotna dolžina 35 cm). Orodje je izdelano iz smrekovega lesa.

Glede na barska tla leži po Melikovi karti mostiščarskega jezera naše kolišče na mestu, kjer je jezersko dno ležalo na višini 289 in 290 m, tako nekako, kakor so tudi kolišča pri Igu. Zanimivo je, da tukaj v precejšnji bližini, zahodno in severno od osamelca Goričica jezersko dno doseže celo 286,9 m višine. Medtem je pa kolišče ob prekopu Zrnica pri Blatni Brezovici stalo na mestu, kjer jezersko dno dosega 288 m višine, kar je dokaj več kakor pri kolišču ob Šivčevem prekopu.

Okoli 80 m zračne črte točno zahodno od kolišča ob Šivčevem prekopu leži v šoti še čoln. Nanj so naleteli pri čiščenju starega prekopa, ki se raztepa od jugozahoda proti severovzhodu oziroma proti Šivčevemu griču. Prekop je na že omenjeni specialki jasno naznačen. Po pripovedovanju leži čoln okoli 1 do 1,50 m globoko in je 10 do 12 m dolg. Pripada pa skupini izdolbencev.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Pfahlbauten von Ljubljansko barje (Laibacher Moor)

Ausser den bereits bekannten wurden in neuerer Zeit in Ig und in Notranje gorice in dem Laibacher Moor einige neue Pfahlbauten entdeckt; so z. B. deren zwei bei Blatna Brezovica. Einen Pfahlbau erwähnt bereits Melik. Er befindet sich jedoch südwestlich von Blatna Brezovica und wurde während der Grabendurchsticharbeiten entdeckt. Unter den Funden gab es eine grössere Anzahl von keramischen Fragmenten, Hirschhornbeile, eine Serpentinhornhammeraxt und noch einiges Knochen- und Hornwerkzeug. Das Material ist jedoch grösstenteils zugrunde gegangen. Der zweite Pfahlbau wurde ebenfalls während der Verbreiterung des Kanals Zrnica östlich von Blatna Brezovica entdeckt. Auch hier wurde ähnliches Material wie oben gefunden, es sind jedoch nur bescheidene Reste davon erhalten geblieben.

⁹ GMDS 1942, 93 sl.

Das Material liefert ein gleiches Bild wie das bereits von anderen Fundorten des Laibacher Moors bekannte Material. Die Keramik ist teilweise verschieden. Bis jetzt besitzen wir jedoch noch kein komparatives Material. Auch die stratigraphischen Angaben dieser zwei Fundorte sind noch nicht festgestellt worden.

Ein dritter Pfahlbau wurde im Jahre 1955 in Preserje beim Durchstich eines neuen Grabens entdeckt. Hier ist eine grössere Anzahl von Pfählen im Durchmesser 8—10 cm zu erwähnen. Gefunden wurden auch Tierknochen und Hirschgeweih. Die ausgegrabene Hälfte einer Schüssel gehört ins Bronzezeitalter. Allem Anschein nach werden wir den neuen Pfahlbau bereits in das Bronzezeitalter setzen müssen. In der Nähe dieses Pfahlbaues befindet sich im Torfe auch ein Einbaum.

TRIJE PRAZGODOVINSKI GROBOVI IZ ZASAVJA

Francè Starè

Da bi arheološko gradivo, ki so ga nepoklicani, toda vneti iskalki starin izkopali pred okoli 20 leti v okolici Litije, ne šlo po poti tisočih izkopanin iz Kranjske v pozabo, ali pa da bi sčasoma ne postalo le znanstveno nepomemben inventar muzejske shrambe, objavljam izkopanine naslednjih treh grobov. Le ti so važni zlasti zato, ker jim dajejo najdiščni podatki »kronološko vrednost«, ki sicer naše prazgodovinsko gradivo le redko spremlja.

Spomladi leta 1951 so domačini iz Vintarjevca pri Litiji odkopali gomilo na Šumperku (jugozahodno od Vintarjevca) in v njej našli dva skeletna groba s pridevki. O tej najdbi je na kratko poročal Ložar;¹ ker pa je njegovo poročilo zelo skopo, se mi zdi potrebno, da se najdba podrobno objavi. Janez in Alojz Hauptman iz Vintgarjevca, ki sta gomilo odkopala, sta mi dala naslednje podatke: Gomila je bila majhne razsežnosti, bila je okoli 0,75 m visoka in okoli 2,5 do 3,0 m v premeru. Oba skeleta sta bila orientirana v smeri vzhod—zahod, ležala pa sta v isti globini eden poleg drugega.

Pri prvem, moškem skeletu so ležali naslednji pridevki:

1. Železna sulična ost z dolgim tulcem in ozkim, močno poudarjenim rebrom lista. Dolžina osti 51,8, dolžina lista 16,8, širina lista 3,3 cm (P 6665, T. V, 5).²

2. Železna ost kopja z razmeroma dolgim tulcem, ki ima na spodnjem koncu luknjico za žebelj, in z oglato skovano konico kvadratnega preseka. Celotna dolžina 20,7, dolžina konice 10,0 cm (P 6666, T. V, 1).

3. Železna tulasta sekira zelo vitke oblike v ušesom in ovalno »izrezanim« (skovanim) tilnikom. V tulcu je še ostanek lesenega toporišča. Dolžina sekire 17,4, dolžina tulca 8,5, širina rezila 5,3, premer tulca do 3,6 cm (P 6667, T. V, 2).

4. Pravokotna pasna spona iz bronaste pločevine. Na ožjih stranicah sta po dve, v sredi spona pa ena kroglasta zakovica za pripenjanje na pas; s šesto prav takšno zakovico je bil na ploščo pritrjen masiven bronast kavelj za spenjanje. Sprednja stran spona je bila spodvita pod sprednji

¹ Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 1953, str. 47, 48, sl. 33, 34.

² Prva številka v oklepaju je inventarna številka predmeta v ljubljanskem Narodnem muzeju.

zakovici; srednja in zadnji dve zakovici pa imata na spodnji strani bronaste ploščice. Ob daljših stranicah je bila spona okrašena z nizom drobnih iztolčenih pik. Dolžina pravokotne plošče 15,5, širina do 2,4 cm, dolžina kavlja 4,8, debelina do 0,55, širina do 1,1 cm, celotna dolžina spone 18,2 cm (P 6668, T. VI, 1).

5. Trije pasni okovi iz bronaste pločevine. Vsak okov ima cevasto in spodvito zanko, v kateri tiči masivno ulit obroček rombičnega preseka. Vsak okov je bil pritrjen na pas z dvema zakovicama s kroglasto glavico; daljše stranice okovov so okrašene s poševnimi obrobnimi vrezi. Premer obročkov 2,4, debelina 0,4, dolžina okovov z zanko 4,4, 4,1, 3,8 cm, širina 1,4, 1,4 in 1,5 cm (P 6674, T. VI, 2, 3, 4).

6. Dve celi in ena odlomljena žbljičasta bronasta zakovica z majhnimi ploščicami na koncih; dolžina do 2,5 cm. Dva fragmenta pasnega okova; ohranjena dolžina 2,4 in 1,0 cm (P 6674, T. VII, 1).

Pri drugem, ženskem skeletu so našli:

1. Dve popolnoma enaki bronasti certoški fibuli z dolgo samostrelno peresovino in pasom prečnih vrezov na prehodu loka v nogo in loka v peresovino. Fibuli sta bili med seboj zvezani z bronasto verižico, sestavljeno iz okroglih členkov. Dolžina fibule 5,8, dolžina noge 2,0, dolžina peresovine 5,5 cm. Obema fibulama manjka igla (P 6675, T. I, 1).

2. Majhna bronasta fibula certoškega tipa s preprosto peresovino na dva zavoja. Igla je fragmentirana. Dolžina fibule 3,2, dolžina noge 1,5 cm (P 6676, T. I, 2).

3. Fragmentirana živalska fibula, manjka ji peresovina, del igle in sprednja figurica. Fibula je bila sestavljena iz treh delov: iz bronaste noge in žičnega loka, ki je iz zmesi bronu in srebru, iz svinčenega psička, ki je bil ulit na žični lok, in še iz neke svinčene figurice (verjetno račke), ki je bila pritrjena na koncu noge. Ohranjena dolžina fibule 4,7, dolžina noge 2,5 cm (P 6677, T. I, 5).

4. En cel uhan in trije fragmenti verjetno še dveh ploščatih uhanov iz bronaste pločevine s cevastim kaveljčkom, ki se je vdeval v drobno luknjico. Uhani so bili okrašeni s horizontalnimi in vertikalnimi nizi iztolčenih pik in črt. Širina uhanov 1,7, 1,5 in 1,9 cm (P 6675, T. I, 4).

5. Votla zapestnica iz bronaste pločevine, konca sta spojena z vrnjenim vmesnim členom. Zapestnica je bila okrašena z drobnimi prečnimi vrezi, en konec pa z dvojno cikcakasto črto. Premer 7,6, debelina do 1,4 cm (P 6671, T. II, 1).

6. Votla zapestnica iz bronaste pločevine z vdetima koncema. Zapestnica je okrašena z drobnimi prečnimi vrezi; en konec, ki je trikotno prirezan, pa je mrežasto narezan. Premer 6,6, debelina do 1,0 cm (P 6672, T. II, 2).

7. Votla nanožnica iz bronaste pločevine z vdetima koncema. Nanožnica je bila okrašena z menjajočimi se pasovi prečnih vrezov in dvojne cikcakaste črte. Premer 12,2, debelina do 1,0 cm (P 6669, T. III, 1).

8. Prav taka nanožnica, okrašena z enakim ornamentom. Nanožnica je bila še v uporabi popravljena s cevastim plaščem, in sicer tam, kjer se konci vdejavajo. Premer 11,9, debelina do 0,9 cm (P 6669, T. III, 1).

9. Votla nanožnica iz bronaste pločevine z vdetima koncema. Nanožnica je okrašena z drobnimi prečnimi vrezi in s tremi pasovi dvojne cikcakaste črte. Premer 11,8, debelina do 0,8 cm (P 6670, T. III, 5).

10. Štirje masivni bronasti košarkasti obeski z žično zanko. Višina 2,1, 1,9, 1,9 in 1,8 cm, premer od 1,1 do 0,9 cm (P 6678, T. I, 3).

11. Devet bobničastih obeskov iz bronaste pločevine s cevasto zanko. Premer od 1,2 do 1,0 cm (P 6678, T. II, 4).

12. Šest školjk kavri, vsaka visi na drobnem obročku iz bronaste žice (P 6679, T. II, 5).

13. Štirje fragmenti, ki verjetno pripadajo železni pasni sponi ovalnega tipa. Ohranjena dolžina okoli 7,7 cm (T. II, 5).³

14. Ovratnica iz steklenih obeskov v obliki ovnovih glav, iz steklenih jagod z očesci, iz drobnih steklenih obročkov, jantarjevih jagod in iz drobnih košenih cilindričnih ploščic. Spiralno zaviti rogovi ovnov so odibiti. Ohranilo se je še nekaj steklenih in jantarjevih jagod, ki pripadajo tej ovratnici, so pa zelo zdrobljene (P 6681, T. IV, 1).

15. Šestnajst steklenih jagod zelenomodre barve z belimi in modrimi očesci in rumenimi bunčicami (P 6680, T. IV, 2).

V tej gomili najdena keramika se je razbila in se ni ohranila, ohranjen je le en majhen fragment iz sivočrno žgane, z drobnim peskom pomešane gline in z uglajenim ostenjem, ki verjetno pripada nekemu situlastemu loncu. Na fragmentu je ohranjena večja stožčasta bradavica, okoli katere je venec okroglih jamic. Velikost fragmenta $4,7 \times 5,0$ cm (T. VII, 2).

Pred 19 leti so kmetje pri rigolanju vinograda v Veliki Kostrevnici pri Litiji na parceli št. 1461 KO Liberga, ki je last kmeta Dobravca (pd. Kajè), naleteli na grobove s pridevki. Izkopanine bi se izgubile, če jih ne bi od najditeljejev pridobil Jože Stare iz Šmartnega, ki je takrat zbral tudi podatke o izkopanih grobovih.⁴ Grobovi so bili plani, skeletni in so ležali v sipki apnenčevi preperini okoli 70 cm pod površino, v smeri vzhod—zahod. Kmetje so našli tri skelete, ob vsakem skeletu nekaj lončenih posod, katere pa so v nevednosti uničili in zavrgli. Pri enem skeletu, po najdbah sodeč ženskem, so ležali naslednji predmeti:

1. Bronasta, drobno nasvitkana zapestnica s po tremi vrezi med svitki. Zapestnica se je pri ulivanju pokvarila ali pa so jo še v uporabi popravili s prav tako nasvitkanim vmesnim členom, ki je na zapestnico pritrjen z dvema drobnima kovicama. Premer 8,0, debelina do 0,5 cm (T. VII, 3).

³ Fragmenti so v depozu ljubljanskega Narodnega muzeja.

⁴ V najožji okolici izkopanih grobov je pričakovati še več grobov, posebno na parcelah 1463, 1462 in 1451 KO Liberga. Nad rahlo nagnjenim pobočjem, kjer so našli grobove, je večji, danes z gozdom zaraščen plató (parcelna št. 1460), ki ima vse terenske značilnosti prazgodovinskega naselja.

2. Ulita bronasta pasna spona ovalnega tipa, izdelana v enojnem kalupu v predrti tehniki. Na zadnjem vertikalnem kraku je zakovica za pritrjanje na pas. Dolžina 8,0, širina ovala 2,3 cm (T. VIII, 1).

3. Ulit bronast križni gumb z dvema zankama na spodnji strani. Razpetina krakov 2,1 cm (T. VIII, 2).

4. V zanke zvita bronasta žica okroglega preseka, ostanek okrasa samostrelne peresovine fibule. Dolžina 4,0, debelina žice 0,15 cm (T. VIII, 3).

5. Bronasta samostrelna fibula srednjelatenske sheme z listnato razširjenim lokom in z nazaj zvito ploščato glavico v obliki konjske glave. Glavica in lok sta okrašena z vrezi. Peresovina je ovita okoli železnega žeblička. Dolžina 5,0 cm (T. VIII, 4).

Inventar opisanih grobov iz Vintgarjevca in V. Kostrevnice je tako značilen, da grobov ni težko kulturno opredeliti. Moški grob iz Vintgarjevca ima tipično orožje ilirskega bojvnika:⁵ bojno sekiro, sulico in kopje. Kopje v ilirskih grobovih razvite železne dobe ni tako običajno kot sulica, zelo verjetno pa je, da se je kot vrsta metalnega orožja (Wurfwaffe) razvilo iz sulice, na Kranjskem prav gotovo iz dolgih ozkolistnatih sulic z močnim rebrom. Te ozkolistnate sulice, posebno pa še kopja so imela svoj uničujoči učinek v globino, medtem ko so imele širokolistnate sulice učinek tudi v širino. Najbližjo paralelo našemu kopju iz Vintgarjevca najdemo v nekaj primerih na Vačah.⁶ Poleg orožja so pri moškem skeletu našli še pravokotno pasno spono z okovi in obročki za spenjanje. Tudi ta predmet je značilen za grobove ilirskih bojvnikov razvite in delno tudi mlajše železne dobe na Kranjskem.⁷ Vintarjevška spona je tipološko zelo zanimiva, kajti identično obliko najdemo na Vačah, razloček je le v dekoraciji. Oblikovno razvojno moremo to ozko in dolgo spono postaviti v precej mlad čas, kar se ujema tudi s stilom in strukturo dekoracije na Vaškem primeru.⁸ Vintarjevško in omenjeno vaško spono bi lahko delno primerjali s tipom dolge pravokotne spona, n. pr. z Brezja pri Mirni peči in tej podobnimi sponami,⁹

⁵ Primerjajmo le najbolj tipične moške grobove železne dobe Kranjske, n. pr. grob iz Griž pri Štični (GMDS 1937, str. 1 in sledeče, za orožje tega groba str. 6, Pod. 4 a—d); grobove z Magdalenske gore: gomila A, grob 1, 13, 38, 46, 47, 18, 41, 42, gomila B, grob 55, 84, 119, 132; iz Hrastja pri Grosupljem groba 22, 23; grobove iz Šmarjete, iz Brusnic itd. (vse v WPZ II, 1915, str. 100 in sledeče), grob z oklepom iz Novega mesta (v ljubljanskem Narodnem muzeju, neobjavljeno); grobove iz Vač (Hochstetter, Denkschriften der mathem.-naturwissenschaftlichen Classe, XLVII, 1883, str. 180, sl. 15 a—f. — Dežman, Erster Bericht der prähist. Comm., 1879, str. 16, T. XII, 1, 2, str. 15, T. XVI, 1, 6, 2, 17).

⁶ Ljubljanski Narodni muzej, inv. št. P 26, P 12.

⁷ Starè, Arheološki vestnik III/2, str. 173 in sledeče.

⁸ l. c., str. 195, 196, T. V.

⁹ Brezje, gomila VII, grob 1, Naturhist. Museum Wien, inv. št. 33914; Magdalenska gora; izkopavanja Mecklenburške gomile, IV, grob 1 (GMDS 1934, str. 10, 11, T. I, 5, primerjaj Treasures of Carniola, 1934, 74/6), Sv. Lucija (Marchesetti, Bollettino della Società Adriatica, Trieste 1893, T. XXVI, 6, 2 do 5).

ki imajo sicer nekatere tipne in tehnične posebnosti, so pa prav tako mlajšega datuma. Tudi ženski grob iz Vintarjevca ima značilnosti ilirskih ženskih grobov razvite železne dobe. To kaže predvsem samostrelni certoški fibuli, ki sta bili speti z verižico,¹⁰ votli zapestnici in nanožnici z vdetimi konci in prečnimi vrezji; k tipično ilirskim najdbam je šteti še votle bobničaste obeske iz pločevine, ulite košarkaste obeske, posebno pa še ploščate pločevinaste uhane s kaveljčkom. V čisto posebno poglavje sodi vintarjevška živalska fibula, zlasti zato, ker je kronološko ozadje in vprašanje pojava ter geneze tega tipa fibul še precej nerazjasnjeno. Živalske fibule železne dobe Slovenije moremo glede na način upodabljanja in glede na razmerje upodobitve do predmeta (fibula kot sredstvo za spenjanje) razvrstiti v dve skupini. V skupino, ko se javlja upodobitev na predmetu le sporadično;¹¹ upodobitev je tu le samostojen, vsebinsko (kolikor ima vsebino) zaključen okras, ki nima do predmeta nobenega razmerja. Drugo skupino predstavljajo tiste fibule, kjer so za fibulo praktično nujni elementi (n. pr. lok, noga) preoblikovani v figuro ali pa celo v zaključen motiv.¹² K tej drugi skupini moremo prišteti tudi fibulo iz Vintarjevca, ki ima tipološke paralele v primerih iz Sv. Lucije in Zagorja.¹³ Vintarjevška fibula se od teh razlikuje po materialu (svinec in bron z znatno primesjo srebra) in po tehniki izdelave. Fragment keramike (T. VII, 2) pripada pri nas zelo razširjenemu tipu situlastih loncev, ki imajo po navadi nizko nogo in nizek cilindričen vrat. Pri našem fragmentu je pomembna predvsem dekoracija z velikimi koničnimi bradavicami, okoli katerih je venec okroglih jamic. Podobno dekoracijo srečujemo predvsem pri omenjenem tipu posod v Smarjeti in na Rovišču.¹⁴

Ženski grob iz Vel. Kostrevnice stoji v luči dveh, morda le na videz različnih kulturnih struj. Najmočnejša je tipično ilirska, h kateri moremo prišteti drobno nasvitkano zapestnico, križni gumb in v zanke zvito žico, ki je ostanek neke (najbolj verjetno certoške) fibule s samostrelno perezovino. Izven te ilirske tipike stoji samostrelna fibula srednjelatenske sheme s konjsko glavico. Presenetljivo podobno fibulo so našli na Vačah (T. IX, 2),¹⁵ le da ima ta s tremi profiliranimi zakovicami pritrjen okvir v obliki lire.

¹⁰ Primerjaj Magdalenska gora, gomila VII, grob 24 (Mecklenburška), GMDS 1934, str. 16, T. III, 6.

¹¹ N. pr. fibula iz Št. Vida pri Stični (Treasures of Carniola, 1934, Pl. XXXII, 128), fibule iz Vač (Müllner, Typische Formen, 1900, T. XXII, 2, 11).

¹² N. pr. fibule iz Sv. Lucije (Marchesetti, op. cit., T. XX, 9—12), fibula iz Vač (Treasures of Carniola, Pl. XXIX, 140), fibula z Vinice (l. c., Pl. XXI, 115); fibule z Brezj (V Naturhist. Museum Wien), iz Rovišča (Müllner, op. cit., T. XXII, 7), z Magdalenske gore (Treasures of Carniola, Pl. I, 11, 44), z Vinice (l. c., Pl. XII, 54, XIII, 62, XIV, 65, 66, 68, XV, 75, XVII, 80, 89, XIX, 105, XX, 107, XXI, 119), iz Zagorja (Ljubljanski Narodni muzej, inv. št. P 4280, P 4281, P 4546, P 4547).

¹³ Sv. Lucija: Marchesetti, op. cit., T. XX, 9; Ocepkov hrib pri Zagorju (Ljubljanski Narodni muzej, inv. št. P 4546, P 4547, Müllner, op. cit., T. XXII, 6).

¹⁴ Müllner, op. cit., T. XVI, 3, 4, 5, 9.

¹⁵ Hochstetter, op. cit., str. 7, fig. 10.

Da sta fibuli z Vač in Kostrevnice v najožji zvezi in da moremo ob njiju sklepati na isto delavnico, če že ne na istega izdelovalca, nam kaže vaška fibula brez okvira (T. IX, 2). Pasna spona ovalno poudrtega tipa je na kranjskih najdiščih zelo redka. En primer je znan iz Šmarjete (T. IX, 1);¹⁶ temu tipu spona pa utegnejo pripadati tudi železni fragmenti, najdeni v ženskem grobu iz Vintarjevca (T. II, 5). Tipološko ozadje tega tipa pasnih spon je morda v ovalnih sponah (te so po navadi železne), so pa najbrž neka varianta mlajšega tipa rombičnih spon. Na rombične spona spominja vertikalna prečka na primeru iz Kostrevnice.

Časovna opredelitev grobov iz Vintarjevca in Kostrevnice je dana v večji meri že s primerjalnim gradivom. Moški grob iz Vintarjevca stoji v časovnem horizontu mlajših grobov iz Vač; v tem smislu ga opredeljuje železna ost kopja in nenavadno ozka ter dolga pravokotna pasna spona. Ženski grob iz Vintarjevca je zaradi najdiščnih okoliščin v razmerju do moškega skeleta v isti gomili slej ko prej z njim istočasen. Najdbe ženskega groba vsebujejo sicer elemente, ki so značilni za 5. stoletje pred n. e. n. pr. zapestnice, nanožnice in uhani, vendar je tak nakit v uporabi tudi v poznejšem času.¹⁷ Izven okvira 5. stoletja stojita brez dvoma certoški fibuli na verižici, pri katerih dolga samostrelna peresovina in polkroglasta glavica na izredno dolgem vratu govorita za zelo mlado varianto certose 4. stoletja. V 4. stoletje ali pa še v mlajši čas moremo postaviti stekleno ovratnico, posebno obeske v obliki ovnovih glav, ki so značilni za mlajšo¹⁸ železno-dobno materialno kulturo južne Kranjske, predvsem japonskih grobov. Tudi domnevna pasna spona ovalnega tipa bi govorila za ta čas. Skratka ima inventar vintarjevške gomile dve potezi: značaj vaške delavnice v razviti železni dobi (Vače II b = 450–350 pr. n. š) in primes jugozahodnih kranjskih značilnosti mlajše železne dobe, med drugim tudi viniškega kroga. Ženski grob iz Kostrevnice kaže navidezno mlajše poteze. Te so zajete predvsem v latenoidni formi fibule in pasne spona poudrtega ovalnega tipa. Če se pri časovni opredelitvi groba opremo na oblikovno razvojne in kronološke formalno opredeljene posebnosti »latenskih«¹⁹ fibul, moramo kostrevniški fibuli glede na njeno zelo zgodnjo srednjelatensko shemo odkazati čas okoli konca 4. stoletja. Križni gumb, ki je bil sestavni del pasu, nam ne pove mnogo, kvečjemu terminus ante quem non, to se pravi nekako konec 5. stoletja. Taki gumbi pa so se uporabljali in izdelovali še v zelo poznem času.¹⁹ Podrobnejša časovna opredelitev kostrevniške (in vintarjevške) pasne spona ostane za sedaj še nejasna, čeprav bi mogli pojav tega tipa spon postaviti izven okvira 5. stoletja. Za vintarjevskim in kostrevniškim grobnim

¹⁶ Müllner, op. cit., T. XXVIII, 7.

¹⁷ Ploščate uhane in votle zapestnice je izkopal W. Šmid na karakterističnem grobišču mlajše železne dobe na Apnu pri Vačah (v ljubljanskem Narodnem muzeju — neobjavljeno).

¹⁸ N. pr. grob 31 na Vinici, izkopavanja Mecklenburške (Treasures of Carniola, 1934, str. 88/55).

¹⁹ Med izkopanim gradivom iz naselbine pri Vintarjevcu, ki jo je leta 1951 izkopala Arheološka sekcija SAZU, smo v hiši IV našli več bronastih križnih gumbov in odlomek glinastega kalupa za take gumbce. Po najdbah moremo inventar stavbe postaviti celo v 2. stoletje po n. š.

inventarjem stoji naš veliki železnodobni center Vače s posebnostmi svoje kovinske obrti. Vintarjevške in kostrevniške najdbe dokazujejo, da je bila v 4. stoletju tradicionalna ilirska oblikovna tvornost še vedno v polnem razmahu in da kljub novim keltsko-latenskim elementom²⁰ ni usahnila. Dolina Črnega potoka, kjer leži Vintarjevec, pa tudi Kostrevniška dolina, so vrata med Dolenjsko in srednjim Zasavjem. Zato je upravičena domneva, da je vaški center sprejemal svoji tvornosti tuje elemente materialne kulture 4. in 5. stoletja prav po tej poti. Tu mislim predvsem na tiste, v Sloveniji najstarejše keltske ter na Japodom lastne izdelke, ki so si utrli pot iz doline Krke in Mirne na sever. V vsem tem pa se odražajo razmerja treh bistvenih značilnosti v mlajši železni dobi Kranjske: razmerje med Iliri, Kelti in keltsko-ilirsko mešanico Japodov.

ZUSAMMENFASSUNG

Drei vorgeschichtliche Gräber aus dem Save-Anraingebiet

Im Jahre 1931 wurde in Šumperk in der Nähe von Vintarjevec bei Litija (Littai) in einem Erdhügel (Höhe ca. 0,75 m, Durchmesser von 2,5 bis 3 m) gegraben und wurden darin zwei Skelettgräber entdeckt. Die beiden Gräber waren in der Richtung Ost-West orientiert und lagen nebeneinander in der gleichen Tiefe (Anm. 1). Bei dem ersten, männlichen Skelett wurden eine eiserne Lanzen spitze (T. V, 3), eine eiserne Speerspitze (T. V, 1), eine eiserne Tüllenaxt (T. V, 2), eine Gürtelschnalle aus Bronzeblech (T. VI, 1), drei bronzene Gürtelbeschläge (T. VI, 2—4) und drei nadelförmige bronzene Niete (T. VII, 1) gefunden. Bei dem zweiten, weiblichen Skelett wurden zwei bronzene, mit einer Kette verbundene Certosa-Fibeln gefunden (T. I, 1), ebenso eine kleine bronzene Certosa-Fibel (T. I, 2), eine beschädigte Tierfibel aus einer Bronze-Silber und Blei-Legierung (T. I, 5), drei flache bronzene Ohringe (T. I, 4), zwei hohle bronzene Arminge (T. II, 1, 2), drei bronzene hohle Fussringe (T. III, 1—3), vier bronzene korbformige Anhängsel (T. I, 3), neun bronzene trommelförmige Anhängsel (T. II, 4), Kaurimuscheln auf kleinen bronzernen Reifchen (T. II, 3), Fragmente einer eisernen Gürtelschnalle ovalen Typus (T. II, 5), ein Glasperlen-Halsband und widerkopfförmige Anhängsel mit gläsernen Reifchen, Bernsteinperlen und Knochenplättchen (T. IV, 1, 2) und ein keramisches Fragment (T. VII, 2).

Im Jahre 1934 wurden in Velika Kostrevnica bei Litija Skelettgräber entdeckt, wo bei einem weiblichen Skelett folgendes gefunden wurde: ein bronzenes Arming (T. VII, 3), eine bronzene Gürtelschnalle (T. VIII, 1), ein bronzener Kreuzknopf (T. VIII, 2), Reste einer Armbrustfederverzierung von einer Fibel (T. VIII, 3) und eine bronzene Fibel (T. VIII, 4).

Das männliche Grab aus Vintarjevec enthält die typische Waffe eines illyrischen Kriegers (Anmerkung 5). Die nächste Parallele zum Speer von Vintarjevec finden wir in Watsch (Anm. 6), ebenfalls auch den Typus der

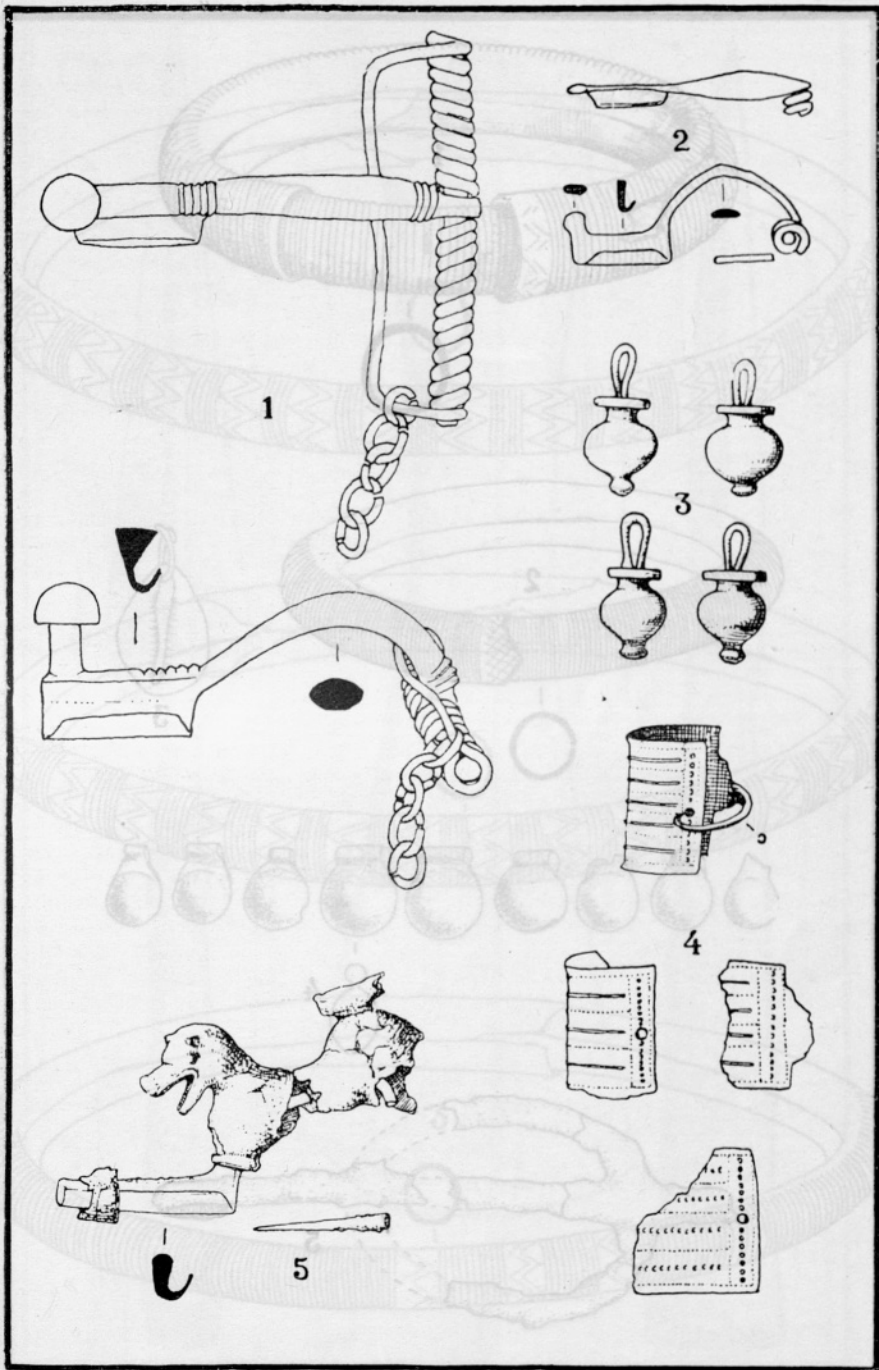
²⁰ Na Vačah so razen fibule v obliki lire (T. IX, 2) našli še dve latenoidni fibuli. Prva ima tipično srednjelatensko shemo (Ljubljanski Narodni muzej, inv. št. P 213), druga (v Naturhist. Museum Wien) pa ima vse značilnosti zgodnjelatenske sheme.

Schmalblattlanze, was in erster Linie für die jüngeren eisenzeitalterlichen illyrischen Gräber in Krain bezeichnend ist. Die Gürtelschnalle aus dem Mannesgrab ist sehr interessant, denn in Watsch finden wir eine identische Form (Anm. 7, 8). Diesen Schnallentypus könnte man teilweise mit dem Typus der langen rechteckigen Schnalle aus Brezje bei Mirna peč, vom Magdalenenberg und aus St. Lucija vergleichen (Anm. 9). Auch das Frauengrab aus Vintarjevec zeigt die kennzeichnenden Merkmale illyrischer Frauengräber aus dem Hocheisenzeitalter. Neben Hohllarm- und Fussringen, Anhängseln und flachen Ohringen weisen vor allem die beiden Certosa-Kettenfibeln (Anm. 10) dahin. Vom besonderen Interesse ist die in diesem Grab gefundene Tierfibel, besonders darum, weil der chronologische Hintergrund und die Frage des Vorkommens dieses Fibeltypus bei uns noch ungeklärt ist. Unsere Tierfibeln können in zwei Gruppen geteilt werden und zwar: in eine Gruppe, wo die Abbildung auf dem Gegenstand nur sporadisch vorkommt (Anm. 11) und wo die Abbildung ein selbständiges inhaltlich (insofern es einen Inhalt hat) abgeschlossenes Ornament darstellt, welches zum Gegenstand in keinem Verhältnis steht. Zur zweiten Gruppe gehören jene Fibeln, wo die für die Fibel praktisch notwendigen Elemente (z. B. Bogen, Fuss) zu einer Figur oder sogar zu einem abgeschlossenen Motiv umgeformt sind (Anm. 12). In diese zweite Gruppe kann man auch die Fibel aus Vintarjevec setzen; diese Fibel hat ihre typologischen Parallelen in St. Lucija und Zagorje (Anm. 13). Das keramische Fragment gehört zu dem bei uns sehr verbreiteten Typus der situlaförmigen Töpfe, die gewöhnlich einen niedrigen Fuss und einen niedrigen zylindrischen Hals haben. Eine unserem Fragment ähnliche Dekoration finden wir vor allem in Smarjeta und in Rovišče (Anm. 14). Das Frauengrab aus Velika Kostrevnica könnte vielleicht unter der Annahme zweier scheinbar verschiedener Kulturströmungen verstanden werden. Die stärkste von diesen beiden Strömungen ist typisch illyrisch (Armband, Kreuzknopf, Schlingendraht — Rest einer Certosa-Armbrustfibel). Ausserhalb dieser illyrischen Typik steht die Armbrustfibel vom Mittel-La-Tène-Schema mit Pferdeköpfchen, die Parallele findet man in Watsch (T. IX, 2, Anm. 15). Die Fibeln aus Watsch und Kostrevnica stehen im nächsten Zusammenhang zueinander, so dass man auf eine und die gleiche Werkstatt, wenn schon nicht auf den gleichen Verfertiger, schliessen kann. Die Schnalle des oval durchbrochenen Typus ist in Slowenien sehr selten. Ein solches Muster ist bekannt aus Šmarjeta (T. IX, 1; Anm. 16). Auch die eisernen Fragmente aus dem Frauengrab von Vintarjevec gehören zu dem gleichen Schnallentypus (T. II, 5). Den typologischen Hintergrund zu diesen Fibeln kann man vielleicht in den Ovaltypen vermuten, die wahrscheinlich eine Variante jüngeren Typus von rhombischen Schnallen darstellen; das vertikale Querbälkchen auf dem Kostrevnica-Schnalle lässt daran denken.

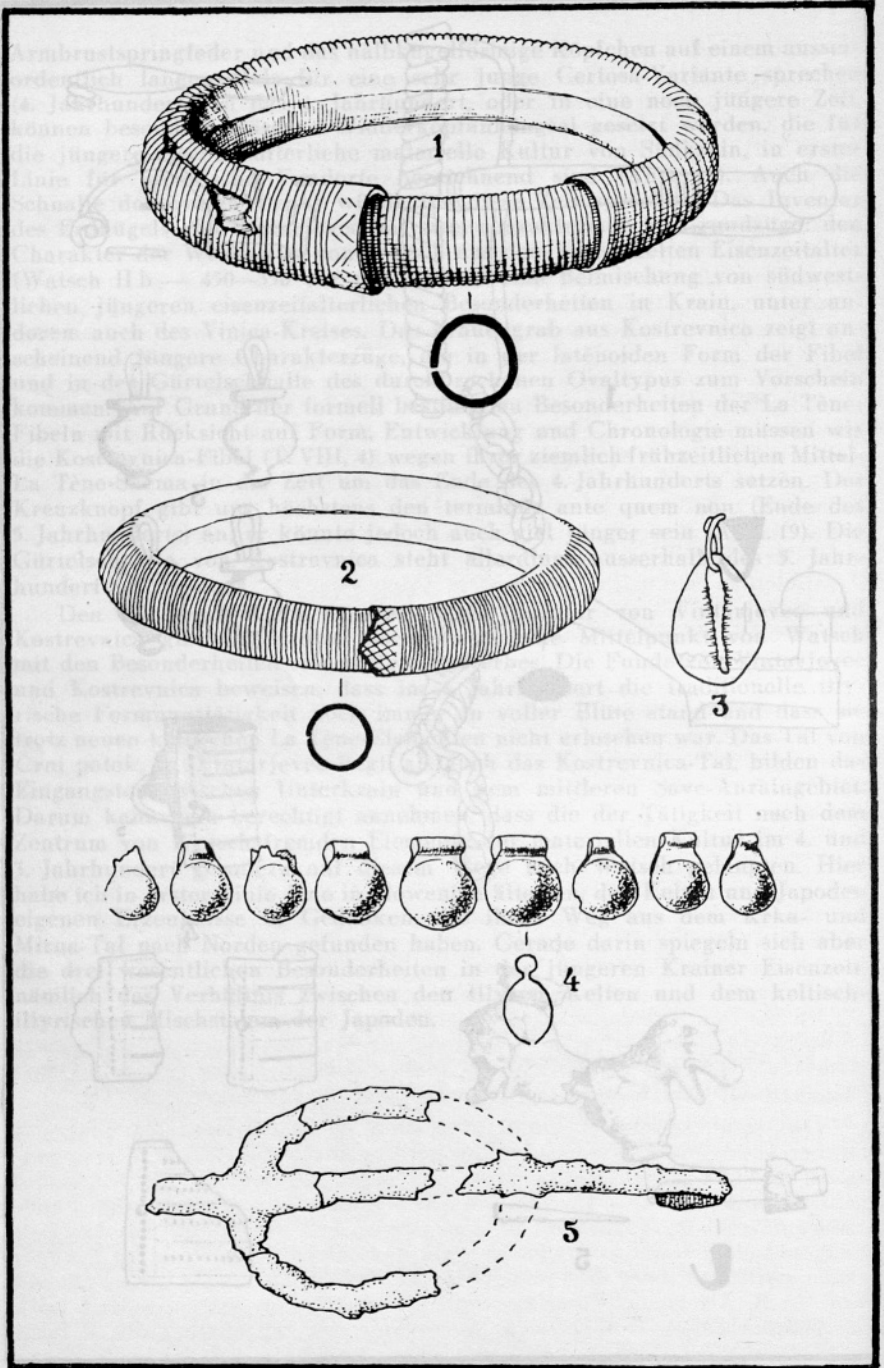
Das Mannesgrab aus Vintarjevec steht im Zeithorizont der jüngeren Gräber aus Watsch. In diesem Sinne wird es durch die eiserne Wurfspiessspitze und die ungewöhnlich enge und lange rechteckige Gürtelschnalle zeitlich bestimmt. Das Frauengrab aus Vintarjevec ist wegen der Fundumstände und im Verhältnis zu dem männlichen Skelett in dem gleichen Erdhügel ohne weiteres als gleichzeitig anzusetzen. Die Funde im Frauengrab enthalten zwar Elemente, die für das 5. Jahrhundert bezeichnend sind (z. B. Armringe, Fussringe und Ohringe); sie waren jedoch auch in späteren Zeiten in Gebrauch. Ausserhalb des Zeitrahmens des 5. Jahrhunderts stehen zweifellos die beiden Certosa-Fibeln, bei denen die lange

Armbrustspringlefeder und das halbkugelförmige Köpfchen auf einem ausserordentlich langen Hals für eine sehr junge Certosa-Variante sprechen (4. Jahrhundert). In das 4. Jahrhundert, oder in eine noch jüngere Zeit, können besonders gläserne Widderkopfanhängsel gesetzt werden, die für die jüngere eisenzeitalterliche materielle Kultur von Südkrain, in erster Linie für japodische Fundorte bezeichnend sind (Anm. 18). Auch die Schnalle des ovalen Typus würde für diese Zeit sprechen. Das Inventar des Erdhügels von Vintarjevec hat zwei charakteristische Grundzüge: den Charakter der Werkstätte von Watsch aus dem entwickelten Eisenzeitalter (Watsch II b — 450—550 vor uns. Z.) und eine Beimischung von südwestlichen jüngeren eisenzeitalterlichen Besonderheiten in Krain, unter anderem auch des Vinica-Kreises. Das Frauengrab aus Kostrevnica zeigt anscheinend jüngere Charakterzüge, die in der latènoïden Form der Fibel und in der Gürtelschnalle des durchbrochenen Ovaltypus zum Vorschein kommen. Auf Grund der formell bestimmten Besonderheiten der La Tène-Fibeln mit Rücksicht auf Form, Entwicklung und Chronologie müssen wir die Kostrevnica-Fibel (T. VIII, 4) wegen ihrer ziemlich frühzeitlichen Mittel-La Tène-Shema in die Zeit um das Ende des 4. Jahrhunderts setzen. Der Kreuzknopf gibt uns höchstens den terminus ante quem non (Ende des 5. Jahrhunderts) an, er könnte jedoch auch viel jünger sein (Anm. 19). Die Gürtelschnalle von Kostrevnica steht allerdings ausserhalb des 5. Jahrhundert-Zeitrahmens.

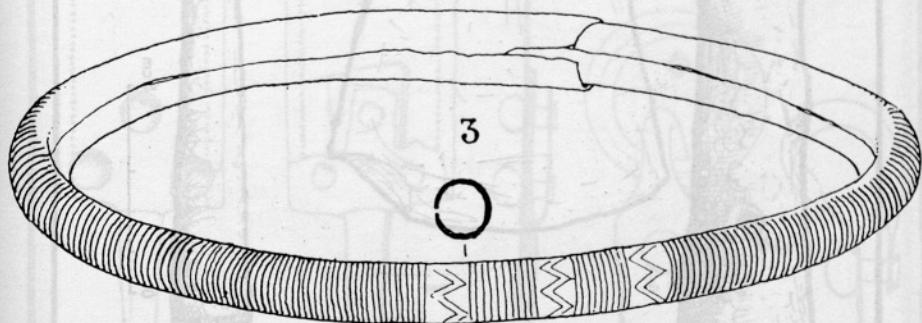
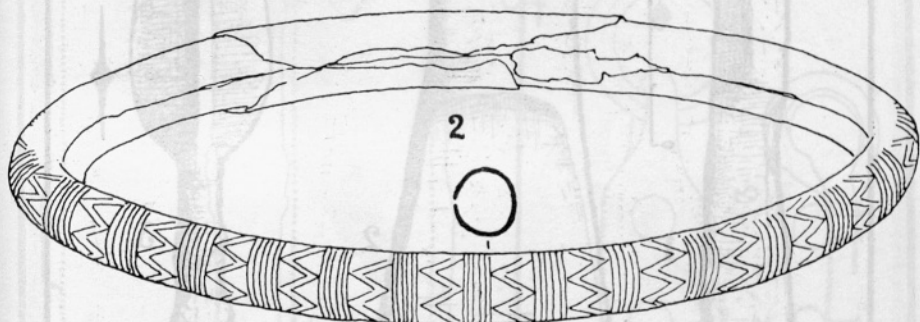
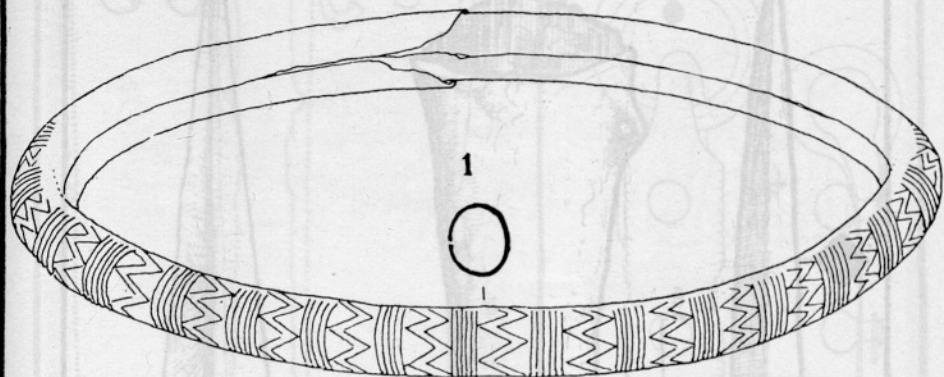
Den Hintergrund zu unserem Grab-Inventar von Vintarjevec und Kostrevnica gibt der grosse eisenzeitalterliche Mittelpunkt von Watsch mit den Besonderheiten seines Metallgewerbes. Die Funde von Vintarjevec und Kostrevnica beweisen, dass im 4. Jahrhundert die traditionelle illyrische Formungstätigkeit noch immer in voller Blüte stand und dass sie trotz neuen keltischen La Tène-Elementen nicht erloschen war. Das Tal von Črni potok, wo Vintarjevec liegt, als auch das Kostrevnica-Tal, bilden das Eingangstor zwischen Unterkrain und dem mittleren Save-Anraingebiet. Darum kann man berechtigt annehmen, dass die der Tätigkeit nach dem Zentrum von Watsch fremden Elemente der materiellen Kultur im 4. und 5. Jahrhundert geradezu auf diesem Wege nach Watsch gelangten. Hier habe ich in erster Linie jene in Slowenien ältesten, den Kelten und Japoden eigenen Erzeugnisse in Gedanken, die ihren Weg aus dem Krka- und Mirna-Tal nach Norden gefunden haben. Gerade darin spiegeln sich aber die drei wesentlichen Besonderheiten in der jüngeren Krainer Eisenzeit, nämlich das Verhältnis zwischen den Illyren, Kelten und dem keltisch-illyrischen Mischstamm der Japoden.

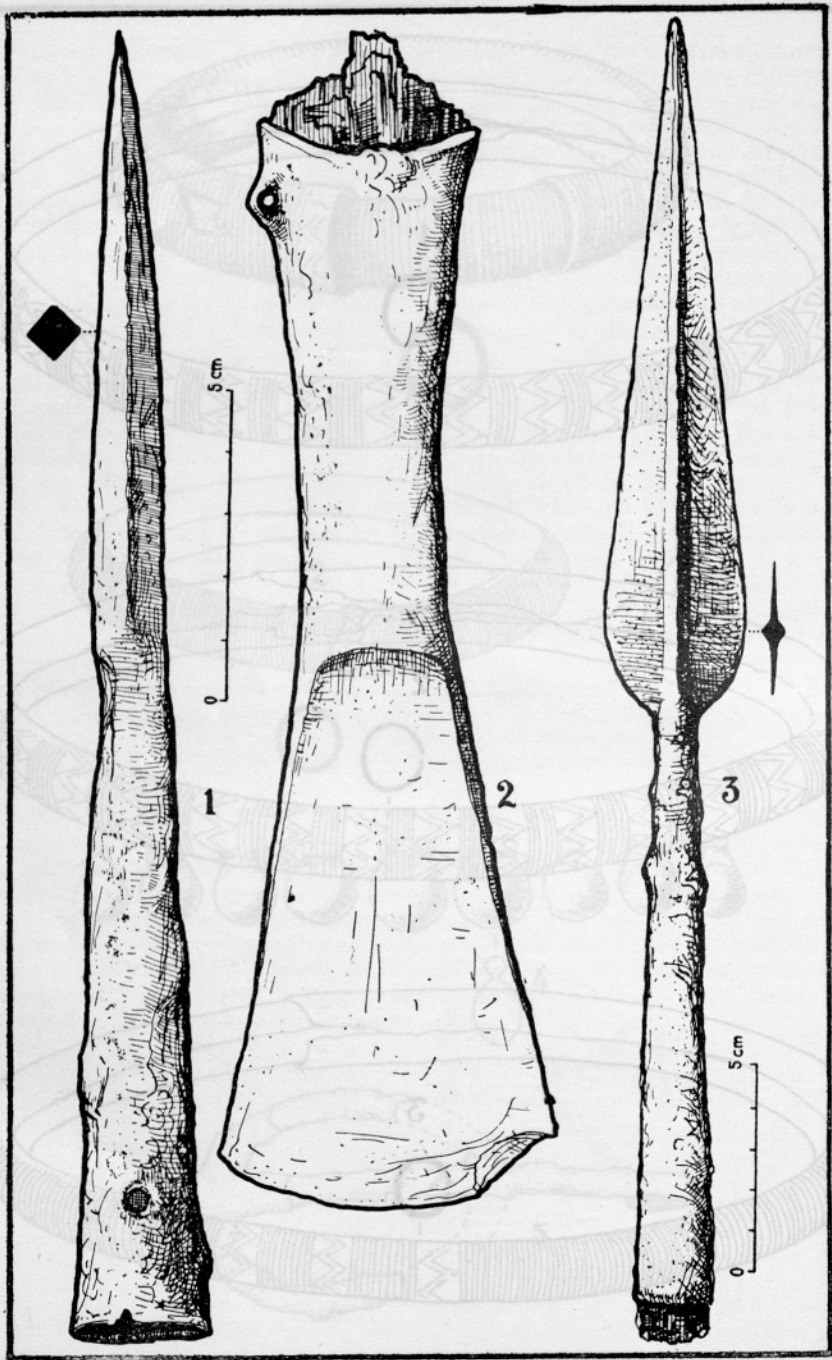
1—5 Vintarjevec (1 : 1 nar. vel.)

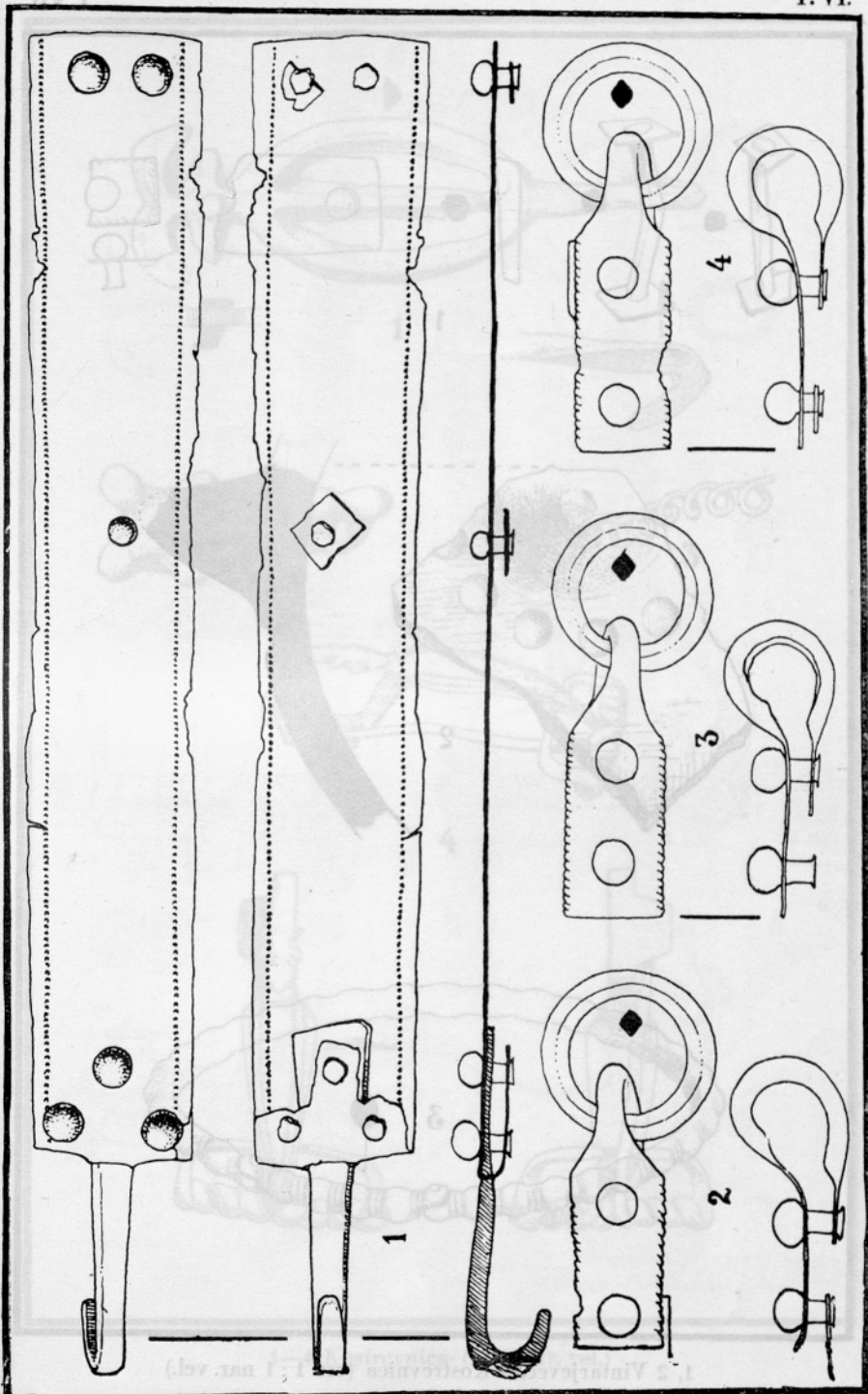
1—5 Vintarjevec (1 : 1 nar. vel.)

1—3 Vintarjevec (1 : 1 nar. vel.)

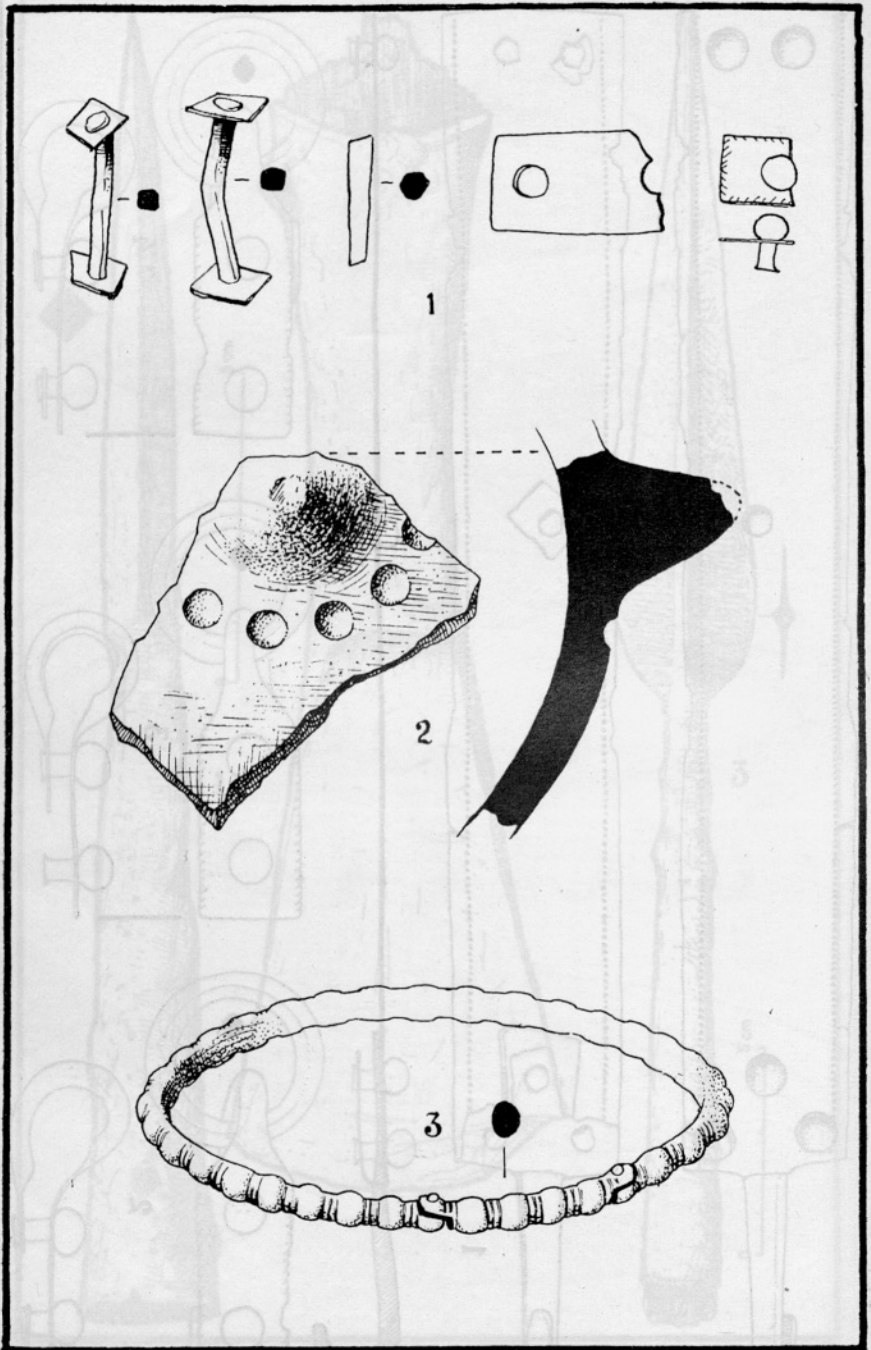

1—3 Vintarjevec

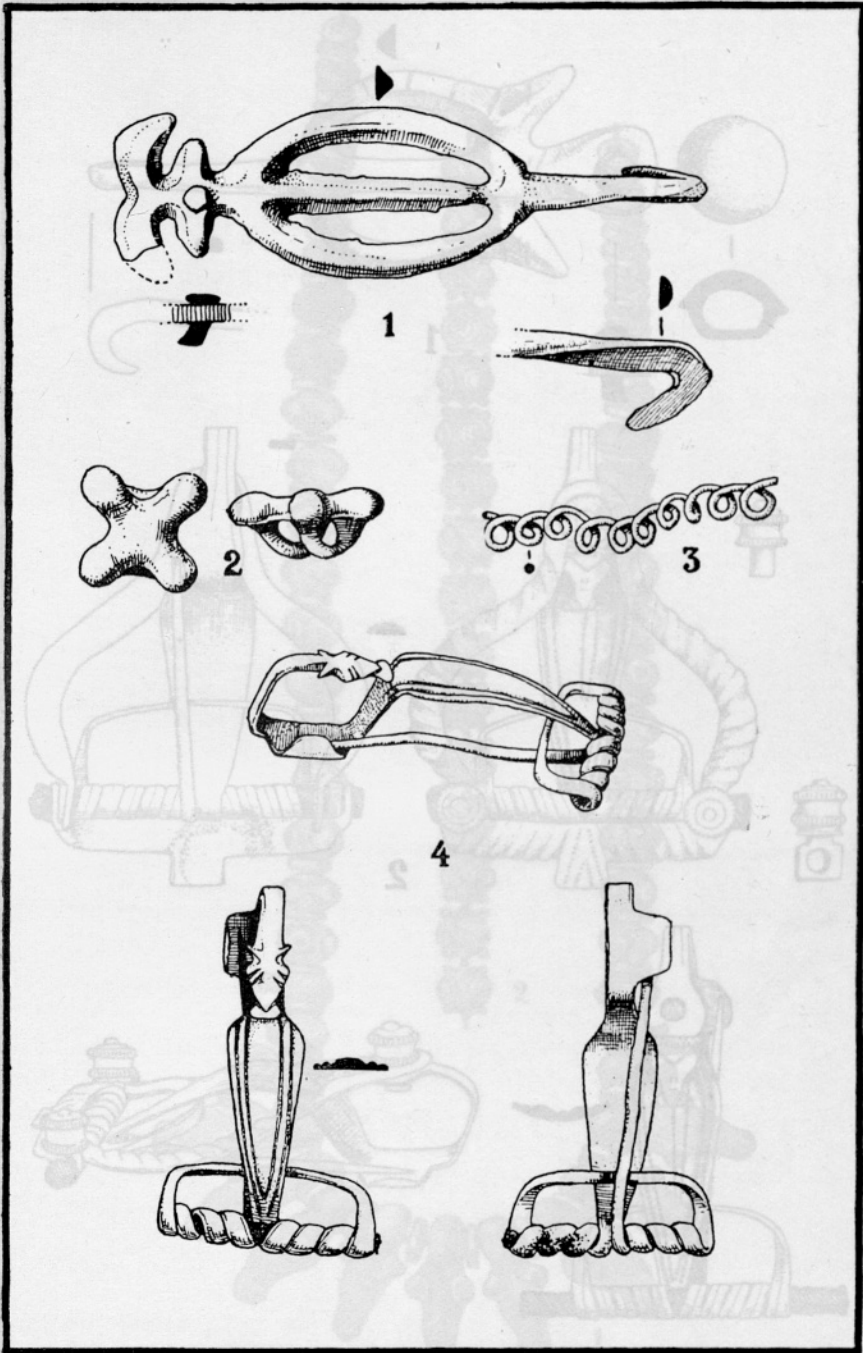

1—4 Vintarjevec (1 : 1 nar. vel.)

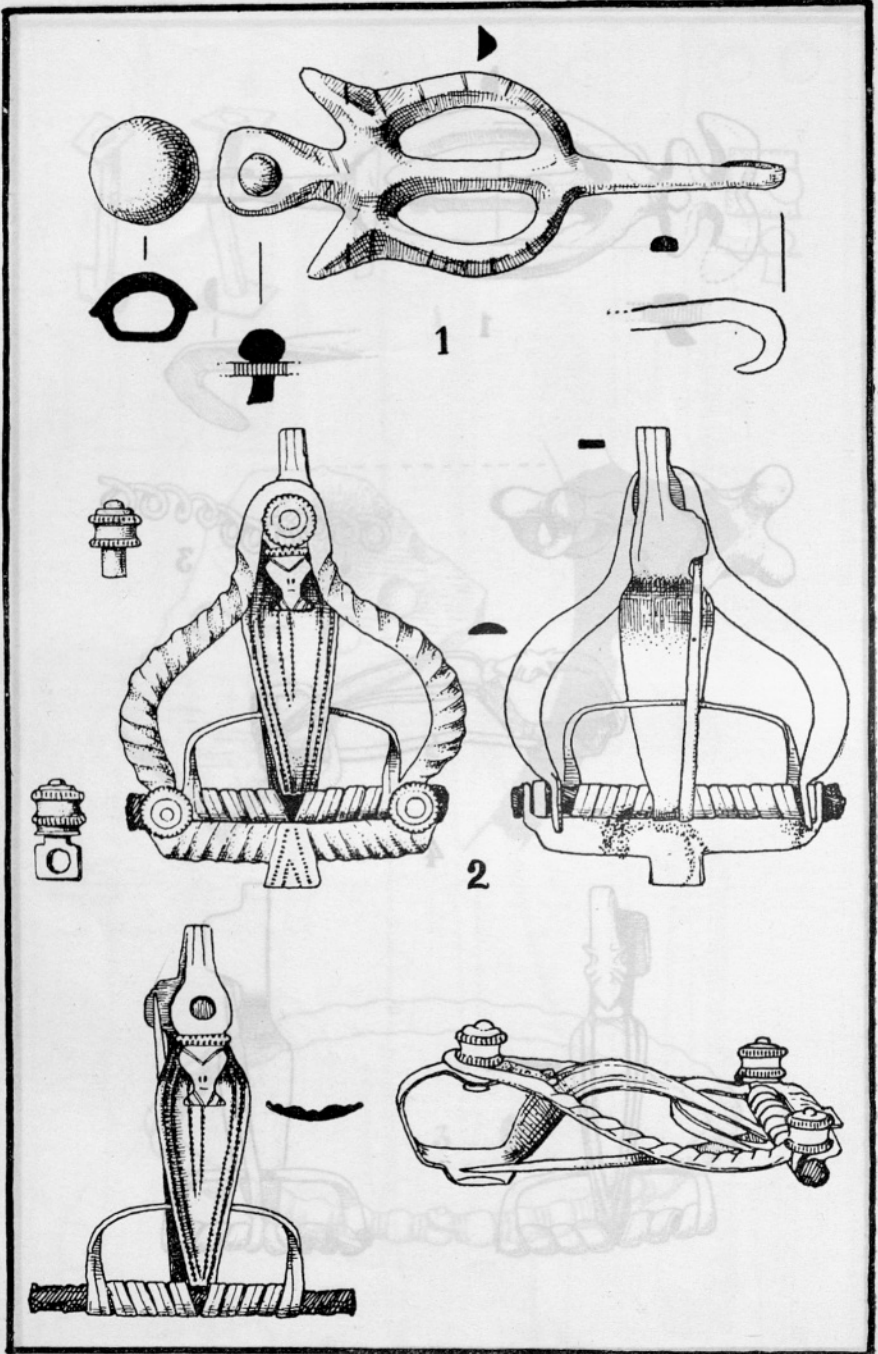

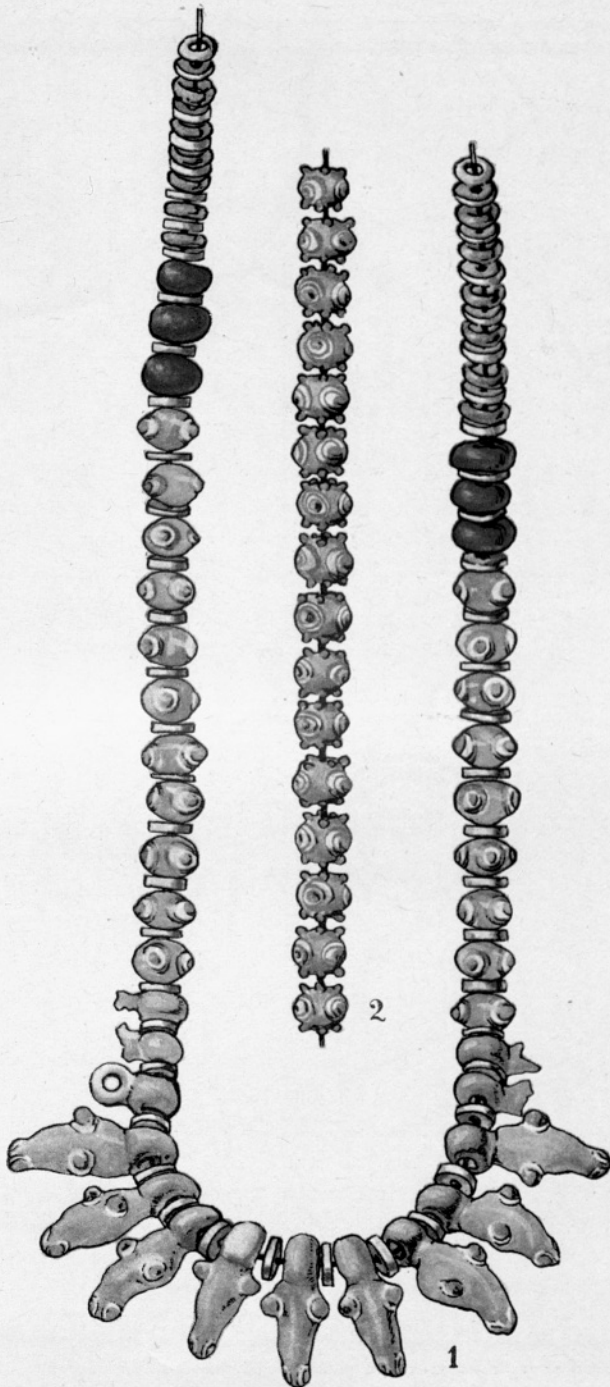
1, 2 Vintarjevec, 3 Kostrevnica (vse 1 : 1 nar. vel.)

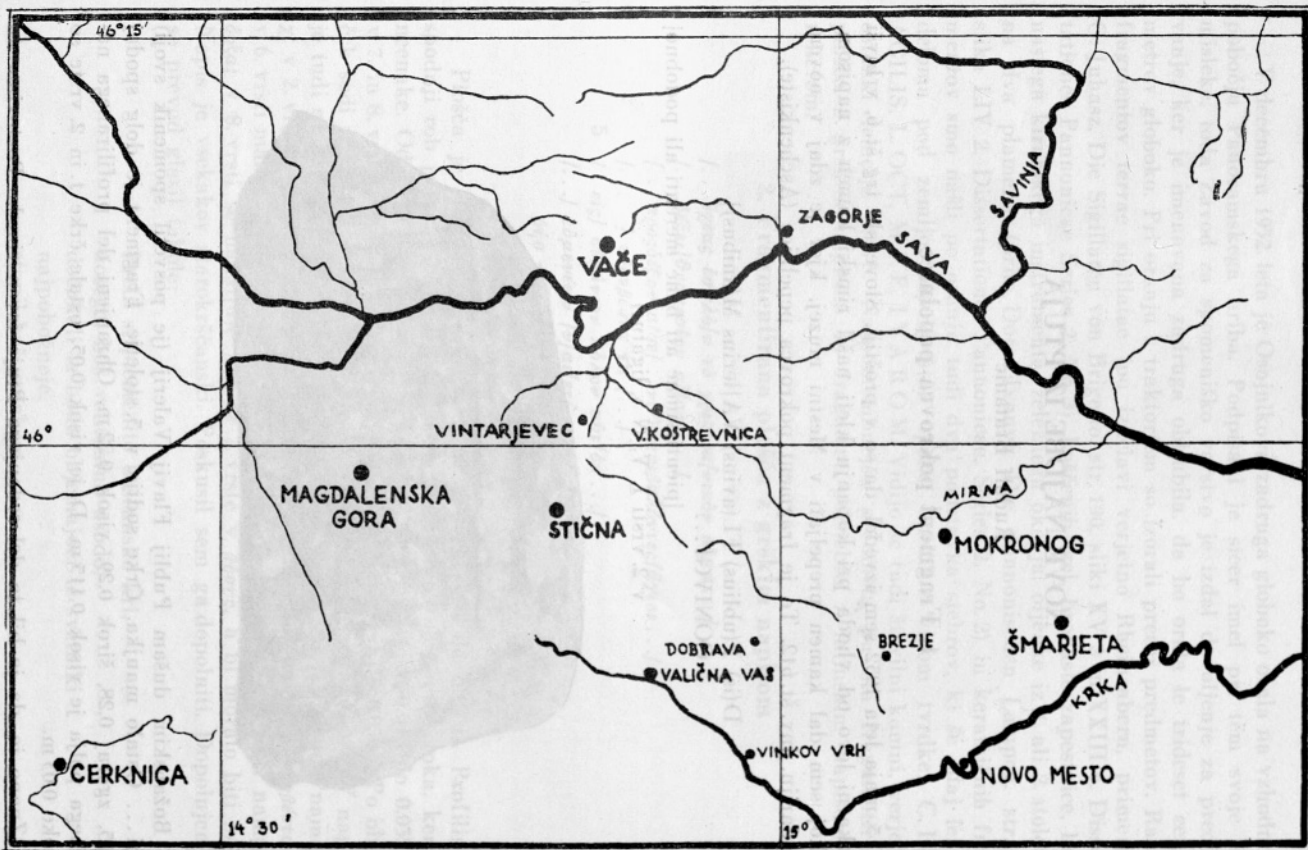
1—4 Kostrevnica (1:1 nar. vel.)

1 Šmarjeta, 2 Vače (vse 1:1 nar. vel.)

Vintarjevec (1 : 1 nar. vel.)

Glavna mlajšeželeznodobna najdišča med Savo in Krko

NOVE NAJDBE IZ PTUJA

Rudolf Bratanič

1. Fragment pokrovec pepelnice

5. maja leta 1952 sem izvedel, da so v proštiji, Slovenski trg št. 6, v bivši mlekarni levo od vhoda pri kopanju kleti našil rimski kamen z napisom. Takoj sem dal kamen prepeljati v Mestni muzej, kjer je zdaj v novem lapidariju, inv. št. 612. To je fragment pokrovec pepelnice (Aschenkiste).

D(is) P(ublius) FL(avius) VA[lerius M(anibus)]
CONIVGI...

[pientissimae ali bene merenti ali podobno]
v 2. vrsti I, V, N v ligaturi

Božanskim dušam Publij Flavij Valerij (je posvetil spomenik svoji ženi... Ostalo manjka. Črke sodijo v 3. stoletje. Fragment je dolg spodaj 0,405, zgoraj 0,28, širok 0,29, visok 0,22 m. Ohranjeni del profiliranega napisnega polja je visok 0,115 m. D je visok 0,05, ostale črke 1. in 2. vrste so visoke 0,05 m.

Znano je, da je bil ta del sedanjega Ptuja izven rimske Poetovione in da je po Prešernovi ulici in Slovenskem trgu vodila rimska cesta s številnimi grobovi.

V decembru 1952. leta je Osojnikova zadruga globoko orala na vzhodnem pobočju Panoramskega hriba. Podpisani je sicer imel pri tem svoje pomisleke, toda Zavod za spomeniško varstvo je izdal dovoljenje za preoravanje, ker je imenovana zadruga obljubila, da bo orala le trideset centimetrov globoko. Pri oranju s traktorjem so izorali precej predmetov. Razen fragmentov terrae sigillatae (po izdelavi verjetno Rheinzabern, primerjaj G. Juhasz, Die Sigillaten von Brigetio, str. 190, sliki XV 2 in XXIII 6, Dissertationes Pannonicae Series 2, No. 3), koščenih igel, bronaste zapestnice, bronaste kirurškega instrumenta, železnega okovja, oljenke iz 1. ali 2. stoletja na dva plamena (prim. Dora Ivanyi, Die pannonischen Lampen, str. 16, slika LIV 2, Dissertationes Pannonicae, Series 2, No. 2) in keramičnih fragmentov smo našli po oranju tudi dva podstavka stebrov, ki še zdaj ležita deloma pod zemljo, hipokavstne opeke, opeke z žigom tvrdke: C. IVL. AGILIS, L. OCT, M. I. F, I V A R O M. Vidijo se tudi številni kamni, verjetno ostanki temelja stavb. Najpomembnejša predmeta pa sta fragmentirana plošča z grškim napisom in fragment polstebra z latinskim napisom in reliefom.

2. Fragmentirana plošča z grškim napisom

[... ἔχεας ἐσθλὸν τὸ χριστια[νικὸν αἶμα...]

[... δέξει]θεσπεσίην α[ίσαν...]

[... προσδέξονταισε]... ν(?)ἀμισιβαλόντες[ἄγιοι...]

[...] εὐσεβέστα τα [...]

5 [εἰς] οὐράνιον πόλον αὐτ[όν...]

[...] εὐμενέων [ν]αι[ετῶν...]

ῥήσ νε ἰλφ δοξα ν [...]

νς τῶνδ: [μαρτύρων]

Plošča je široka 0,75, visoka 0,705, debela 0,09 do 0,15 m. Profilirani spodnji rob je širok 0,14 m. Črke je izdolblja precej nespretna roka, ker so neenake. Od prve ohranjene vrste do šeste so črke visoke 0,033 do 0,035 m. v 7. in 8. vrsti, torej ob koncu, pa so namenoma večje, in to 0,05 m. Po obliki črk sodi napis v četrto stoletje. Plošča je iz pohorskega marmora. V napisu je tudi nekaj pravopisnih in slovniških napak. V 1. vrsti je pisano κ namesto χ ; v 2. vrsti *θεσπεσίην* namesto *-αν*; v 4. vrsti *εὐσεβήσταιγα* namesto *εὐσεβέστατα*; v 6. vrsti manjka *ν* pred *αι*; v 7. vrsti je pisano *ιε* namesto *εν* in *δοσα* namesto *δοξα*; v 8. vrsti se nadaljuje *ρησ* iz 7. vrste v *βήσης*, a bi moralo biti *βήσει*. Napis je vsekakor starokrščanski. Poskusil sem ga dopolniti. Dopolnjen bi se prevod glasil takole:

Prelil si plemenito krščansko kri,

dosegel boš veličastno usodo,

dočakali te bodo objemajoči te svetniki

najpobožnejše,

stopil boš v nebesa

milostnih prebivalcev

v blaženi slavi teh mučenikov

Profesor Fr. Alič predlaga sledečo dopolnitev in ustrezajoči prevod:

[... ἐσθλὸ]ν τὸ χριστια[νικὸν σῶμα ...]
 [...] θεοσεβή ναὶ [...]
 [...] ο]ν ἀμφι βαλόντες [...]
 [...] εὐσεβέστατα [...]
 [...] οὐράνιον πόνον ἀν[ι]φ[ῶ]...]
 [...] εὐμενέων ἀ[ν]...]
 [...] βησ νε | ἴλω [ε]σοσαν [...]
           ης | τῶνδε | ρ

Blago krščansko truplo, po božjem sklepu tu ležeče, so kar najbolj vestno zagnili in mu dali bogovi nebesa, bivališče blaženih...

Profesor Alič smatra besede ΒΗΣ ΝΕ

ΙΣ ΤΩΝΔΕ

7. in 8. vrste za nerešljive in kakršno koli rešitev za problematično.

Aličeva in moja dopolnitev in razlaga sta seveda le subjektivni. Zelo bi me veselilo, če bi še drugi, odločilnejši strokovnjaki izrazili o tej zadevi svoje mnenje. Inv. št. 616.

Žal ni imena pokojnika, toda iz sloga napisa se da sklepati, da se napis nanaša na mučenika ali pa na cerkvenega dostojanstvenika. Morala je to biti splošno znana in priljubljena oseba. V Ptujju bi se moglo pomisliti na Viktorina, ki je po cerkveni tradiciji 2. novembra 503. ali 504. leta padel kot žrtev Dioklecijanovega preganjanja. Po izročilu je Viktorin prišel v Ptuj iz grških krajev in je bolj govoril grški kakor latinski. Dasi je bila v začetku

krščanstva grščina uradni jezik krščanske cerkve, sta vendar bila v četrtem stoletju vsaj v zahodnih krajih, to je v romaniziranih provincah, oba jezika že enakopravna. Napis se v naših krajih lahko nanaša samo na grškega duhovnika, v Ptuju na primer na Viktorina.

Ta napis ni mogel ležati osamel na Panoramskem hribu, temveč je morala tam stati tudi starokrščanska cerkev. Zanimivo je, da je to, kolikor mi je znano, prvi starokrščanski napis v grščini v Sloveniji.

3. Fragment votivnega oltarja z napisom

V I C T O
 R I A E
 A V G (ustae) · S A C (rum)
 C (aius) · C A S S I
 5 V S
 S I L V E S T E R
 V E T (eranus) · L E G (ionis) · IIII
 F [l(aviae) · fel] I C I S
 [pro salut] E
 10 [sua suorum
 que omnium
 v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)]
 ali pa: [pro salute Auggustorum]
 n(ostrorum) ·] ali podobno,

posvečen sijajni zmagi. Gaj Kasij Silvester, veteran četrte Flavijeve srečne legije, je po obljubi prostovoljno postavil oltar za svoj blagor in blagor svoj (ali pa: za blagor naših cesarjev) ali podobno.

V 8. vrsti se vidi začetek črke L besede F(laviae), v 9. vrsti pri koncu pa zgornji del črke E. Črke so v prvi vrsti visoke 0,02, v 2., 3. in 4. vrsti 0,017, v 5. vrsti 0,019, v 6. in 8. vrsti 0,017, v 7. vrsti 0,016 m. T v 6. vrsti je visok 0,025 m.

Ohranjeni del profiliranega napisnega polja je visok 0,26, širok 0,139 m. Žal manjka spodnji del napisa in reliefov. Po črkah sodi napis v začetek tretjega stoletja. To se popolnoma strinja z zgodovinskimi podatki o III. legiji. To legijo je ustanovil Vespazijan (69–79 n. e.). Najprej je bila v Dalmaciji (Patsch, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien u. d. Herzegovina VII, 1900., str. 79 s.). Pod Domicijanom je okoli leta 86. prišla v Zgornjo Mezijo (Moesia Superior), v Viminacium ali Singidunum; pozneje je bila v Singidunumu. Iz tega mesta je pod Markom Avrelijem prišla v Aquincum. Ta Gaj Kasij Silvester se je po dosluženem vojaškem roku verjetno naselil v Poetovionu. Zanimivo je, da imamo od istega veterana še en ptujski napis, CIL III 4056, ki so ga našli blizu dominikanskega samostana (sedanjega muzeja). Za III. legijo vidi P W R E Legio str. 1540 ss.

Levo in desno od napisnega polja je vdolben v profiliranem, 0,147 m širokem in 0,25 m visokem polju relief Viktorije, po tipu grške Nike. Na levi

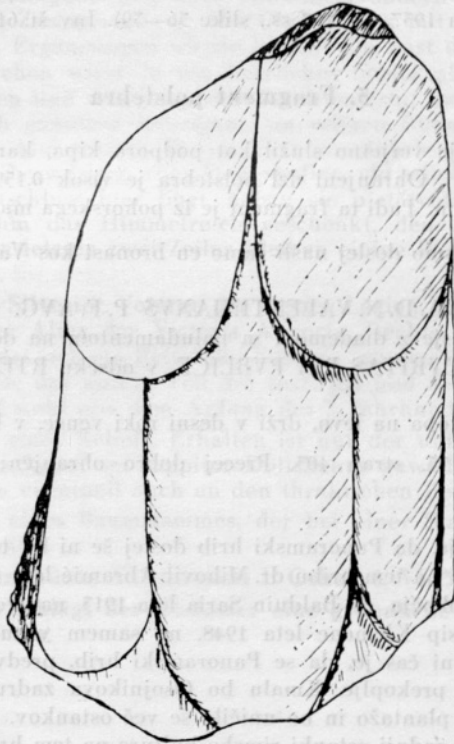
strani je relief do kolka dobro ohranjen, na desni strani pa je malone polovica odbita. Krilata boginja drži na levi strani v desni roki palmo, v levi venec, oboje znak zmage. Na desni strani drži venec v desni roki, leva roka manjka. Zgornji del telesa je gol, spodnjega pa, kolikor je ohranjen, pokriva obleka od kolka navzdol. Noge manjkajo.

Ohranjeni del oltarja, ki ima obliko polstebra, je visok 0,50 m, zgornji premer je 0,39 m. Zgornji profilirani del nad napisnim poljem je visok 0,186 m. Prednja stran je precej odbita, kar dokazuje, da je kamen bil v sekundarni uporabi. Spomenik je iz pohorskega marmora. Inv. št. 619.

4. Fragment reliefa

Ohranjen je samo majhen del zgornjega polja in malo večji del spodnjega polja. V zgornjem polju se jasno vidi goveji parkelj in desno od njega deblo ali oltar ali steber. V spodnjem polju, ki je z ozko, 1,6 cm široko progo oddeljeno od zgornjega, vidimo psa, ki teče na desno. Relief je širok 0,245, visok 0,149, debel 0,016 do 0,042 m; je tudi iz pohorskega marmora. Iz teh bornih ostankov je težko sklepati, kaj naj predstavlja relief. Po govejem

parklju bi mislil na Mitrov kult ali pa je predstavljen Iuppiter Dolichenus. Ta kult se je razširil iz Sirije v malone vse province rimskega cesarstva. Sledove tega kulta najdemo v obeh Panonijah, v Noriku, Dalmaciji, Meziji, Daciji itd. Da je Iuppiter Optimus Maximus imel svoje svetišče na Panoramskem hribu, dokazuje veliko število najdb.

Ta fragment se da tudi drugače tolmačiti. Pes bi nas mogel spomniti na Trakijskega konjenika. Pred konjenikom stoji včasih drevo ali pa oltar. Pod konjem dostikrat pes podi merjasca; redkeje se pojavlja lev, ki trga bika. (Prim. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, Dissertationes Pannonicae, Ser. II, fasc. 14, Budapest 1938, str. 92, št. 452, slika 245; str. 151, št. 750, slika 361; str. 138, št. 780, slika 391.*) V zvezi s tem tolmačenjem reliefa bi omenil to, da je bila Ala I. Thracum vsaj nekaj časa v Ptujju (Arheološki vestnik II/1 1951, str. 51 ss.). Tu je treba tudi omeniti, da je M. Abramić leta 1911 našel na Panoramskem hribu relief, ki ga imenuje kabirski (Abramić, *Poetovio, str. 156, št. 210, sl. 109*); *Oesterr. Jahreshefte 1914, Bibl. str. 94 ss., Tudor, I cavalieri Danubiani, Ephemeris Dacorumana VII, Roma 1937, str. 137 ss., slike 56—59. Inv. št. 617.*

5. Fragment polstebra

Ta fragment je verjetno služil kot podpora kipa, kar se more v grški plastiki često najti. Ohranjeni del polstebra je visok 0,159, večji premer je 0,095, manjši 0,056 m. Tudi ta fragment je iz pohorskega marmora. Inv. št. 620.

6. Od novcev smo doslej našli samo en bronast kos Valentinijana I. (364 do 375):

A. D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG.

Doprseje z diademom in paludamentom na desno.
R. SECVRITAS REI PVBLICE, v odseku RTERTIA

Viktorija stopa na levo, drži v desni roki venec, v levi palmo.

Cohen 1, VI, št. 55, stran 405. Precej dobro ohranjen; velikost 19 mm, inv. št. 5350.

Velika škoda je, da Panoramski hrib doslej še ni bil temeljito preiskan; do danes so kopali na tem hribu dr. Mihovil Abramić leta 1911. na spodnjem delu vzhodnega pobočja, dr. Balduin Saria leta 1915. na zgornjem delu istega pobočja in dr. Josip Klemenc leta 1948. na samem vrhu pri vodovodnem rezervoarju. Skrajni čas je, da se Panoramski hrib, predvsem vzhodno pobočje sistematsko prekoplje. Kmalu bo Osojnikova zadruha začela kopati jame za breskovo plantažo in bo uničila še več ostankov. Na ta način bodo za vedno propadli zadnji ostanki rimske kulture na tem hribu. Mestni muzej v Ptujju žal nima denarnih sredstev za izkopavanje.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Funde aus Ptuj

Der Verfasser berichtet über die neusten Funde aus Poetovio:

1. Im Mai 1952 wurde beim Umbau der Milchammer in der Probstei ein stark fragmentierter Aschenkistendeckel mit Inschrift gefunden. Die Inschrift dürfte wohl aus dem 3. Jahrhundert stammen.

Beim Pflügen auf dem Osthang des Panoramaberges kamen ausser einigen Kleinfunden auch zwei Inschriften, eine griechische und eine römische, zutage. Gepflügt wurde im Dezember 1952.

2. Die auf den ersten Blick als frühchristliche Inschrift aus dem 4. Jahrhundert erkennbare Platte ist stark beschädigt. Es fehlen wesentliche Teile, so dass eine Ergänzung beträchtlich erschwert ist. Der Verfasser versucht eine Ergänzung und bringt die Inschrift eventuell mit dem Bischof und Märtyrer Victorinus, der am 2. November 303 oder 304 als Opfer der diokletianischen Verfolgung fiel, oder mit einem andern hohen kirchlichen Würdenträger in Zusammenhang. Die Übersetzung mit den vom Verfasser vorgeschlagenen Ergänzungen würde lauten: Du hast das christliche Blut vergossen; erreichen wirst du ein herrliches Schicksal; dich werden die Heiligen erwarten und umarmen, auf das frommste; du wirst eingehen in das Himmelreich gnädiger Bewohner, im seligen Ruhm dieser Märtyrer. Professor Franc Alič schlägt die im Text angeführte Ergänzung und die entsprechende Übersetzung vor: Den sanften christlichen Leichnam, der nach Gottes Ratschluss hier liegt, haben sie pietätvoll beerdigt und die Götter haben ihm das Himmelreich geschenkt, den Aufenthaltsort der Seligen... In den letzten zwei Zeilen bleiben einige Worte als unverständlich unübersetzt.

3. C. Cassius Silvester, Veteran der vierten Legion, der Flavischen glücklichen, weihet den Altar der Victoria Augusta. Rechts und links vom Inschriftfeld befindet sich ein Relief der Victoria mit den üblichen Attributen, Kranz und Palme; der untere Teil der Inschrift und des Reliefs fehlt. Die Inschrift stammt wohl aus dem Anfang des 3. Jahrhunderts.

4. Fragment eines Reliefs. Erhalten ist nur der untere Teil. Der Verfasser meint, das Relief sei Iuppiter Dolichenus geweiht gewesen. Wegen des Hundes wäre eventuell auch an den thrakischen Reitergott zu denken.

5. Fragment eines Baumstammes, der bei einer Statue als Stütze gedient haben könnte.

6. Eine Bronzemünze Valentinians I. Cohen 1, VI, 55, Seite 405.

Zum Schluss schlägt der Verfasser eine gründliche Untersuchung des Panoramaberges vor.

NOV NAGROBNIK IZ EMONE

J. Šašel

Pri podiranju zastarelih zgradb v Ljubljani leta 1952 so našli v temeljnem zidu hiše Kolodvorska ulica 17 približno četrtino antičnega nagrobnika iz podpeškega apnenca (slika 1); nagrobnik je danes v lapidariju Mestnega muzeja v Ljubljani.

Kamen je čez polovico vertikalno presekan, manjka prav tako spodnji del, odklesanih je tudi nekaj centimetrov zgornjega roba. Zadnja stran nagrobnika je grobo lomljena in kaže, da je bil nekam vstavljen. Ohranjena desna stranska ploskev je obdelana grobo jamičasto; tako so bile verjetno obdelane tudi ostale stranske ploskve. Od napisa in pročelnega okrasa je ohranjena torej le zgornja desna četrtina, ki pa zadošča za sledečo oblikovno rekonstrukcijo.

Hrapavo napisno ploskev nagrobnika sta obdajala neokrašena, 5 cm široka pilastra z listnim kapitelom, ki sta nosila prečni tram, nad katerim je bil na 3 kolenca profiliran, trikoten zatrep z rozeto ali gorgoneionom v sredi. Kamen je imel torej poenostavljeno in stilizirano obliko nagrobne kapelice, ki se je v plitvem reliefu dvigala iz neobrobļjene ploskve.

Današnje mere kamna so tele: višina 79 cm, širina 32 cm debelina 24 cm; širina celega nagrobnika je morala torej meriti 60—70 cm, kajti zatrep je ohranjen skoraj do polovice.

Od napisa, ki se pričinja tik pod prečnim tramom, je ostalo 6 polovičnih vrstic, ki se neenakomerno približujejo ali oddaljujejo od ohranjenega desnega pilastra. Višina črk od zgoraj navzdol znaša: v prvi vrstici 5 cm, v drugi 4 cm, v tretji 4 cm, v četrti 3,5 cm, v peti 3,5 cm v šesti 3,5 cm; razmaki med vrsticami so široki po 2 cm. Črka »v« v prvi vrstici je visoka 3 cm, črka »T« v tretji pa 4,5 cm. Izdelava črk je razmeroma skrbna, vrezane so klinasto in imajo drobne, zaključne odebelitve. V glavnem do kraja izpisane besede so dosledno ločene s trikotno klesanimi pikami. Od napisa je ohranjeno naslednje:

[.....] L · PRIMVS / [.....] T · SIBI · ET / [.....] EX · F · PATR /
[.....] RETI / [.....] FRATRI / [.....] NDAE / [...

Ker je od širine nagrobnika ohranjena zgolj malenkost manj kot polovica, je ohranjena slaba polovica tudi od vsake vrstice.

V prvi polovici manjka nekako 8 črk. Prva na napisu ohranjena je ostanek okrajšane oznake za tribus, kateri je pokojni pripadal; če bi črka bila ostanek okrajšanega gentilnega imena, bi v vrstici ostalo preveč prostora. Pred črko »l« se dá pri natančnem opazovanju zaslediti še komaj vidno sled črke »E«. Približno enako število črk kot v prvi manjka tudi v

drugi vrstici, kjer pa izpolnitev teksta ni problematična. V tretji vrstici je treba praznino izpolniti z imenom; v četrti smemo zaradi vrstične simetrije domnevati, da manjka le 4–5 črk. Odlomek [...] reti bi lahko dopolnili n. pr. v [vete] r(ano) et I / [ngenuo] fratri, dopolnitev, ki bi obe vrstici sicer lepo razvezala, vendar ni verjetna, kajti v nobeni ohranjenih vrstic besede niso deljene; tako okrajšave kakor tudi besede so pa druga od druge dosledno ločene s pikami. Da bi pa bil odlomek [...] reti — ostanek nekega domačinskega imena n. pr. [Daza] reti je zelo neverjetno, najbolj zaradi tega,

ker bi ime moralo stati v dat., osebna imena po 3. deklinaciji so pa redka. Zato puščam vrstico nedopolnjeno. Dopolnitvi pete in šeste vrstice nista dvomljivi, za nadaljnje pa nimamo opor, ker ni od njih ničesar ohranjenega. Dopolnjeni nagrobnik bi se lahko glasil:

[.....ve] L(ina tribu) · PRIMvS / [vivus · feci] T · SIBI · ET /
 [...s] EX(ti) · F(ilio) · PATR(i) / [...] RETI / [.....] FRATRI /
 [secu] NDAE / [...]

Nagrobnike tega tipa — napis v navidezni fasadi stebraste ali pilastrne edikule — opredeljuje A. Schöber, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*, Wien 1923 (Sonderschr. d. OeAI, Bd. X) p. 156 ter slike 21, 22, 25 predvsem v legijska taborišča 1. stoletja; v 2. stoletju jih smatra že za redkejše, še mnogo bolj redki pa naj bi bili v naslednjem.

Hoffiller-Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien* (Zagreb 1938) navajata sledeče, oblikovno podobne nagrobnike iz Ljubljane in okolice: št. 185 (večji, zgoden¹); 192 (enako velik, zgoden); 209 (Sp. Gameljne, enako velik, zgoden); 216 (Kranj, večji, najbrž 2. st.).

Podobno stiliziran napis imajo v Ljubljani — po AIJ — sledeči nagrobniki: št. 181 (2. st.); 183 (2. st.); 185 (zgoden).

Oblikovno podobnost po črkah pa: št. 173 (1. polovica 1. st.; analogna celo mala črka »v«); 181 (2. st.); 183 (2. st.); 185 (zgoden); 189 (zgoden).

Od navedenih analogij so posebno pomembne: nagrobnik št. 185, ki novemu ni podoben le oblikovno, ampak ima tudi podobno stiliziran napis in podobno oblikovane črke, ter nagrobnika št. 181 in 183 (št. 183: Ljubljana; L. Cantius. L. f. / Vel. / Proculus / v. f. sibi et / L. Cantio. L. l. / Probato patr / Cantiae. L. l. / Cirratae. matr).

Ime Primus v ljubljanski okolici ni znano; kot kognomen ga na nagrobniku iz 2. polovice 2. stoletja navaja CIL III 3781 iz Bistre pri Verdu (D. m / P. Aelio. Primo / vixit. an. XXXX / P. Ael. Primianu. . / et P. Ael. Pr. . .), blizu vasi Golo na Barju pa je to ime ohranjeno na ari, posvečeni Jupitru (CIL III 3784).

Ker opredeljuje Schöber l. c. tovrstne nagrobnike pretežno v legijska taborišča 1. stoletja, ker spadajo navedeni, podobni nagrobniki iz emonskega okoliša, široko vzeto, v isto dobo, se naslanjam tudi pri dataciji novega nagrobnika nanje in ga postavljam v obdobje, ki leži med sredino in koncem 1. stoletja.

¹ Datirano aproksimativno, le zaradi široke orientacije; z »zgoden« mislim, da ni kasnejši od obdobja M. Aurela.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein neuer Grabstein aus Emona

Vom Grabstein (Abb. 1) aus Podpečur-Kalkstein ist nur das rechte obere Viertel erhalten; es fehlen einige Zentimeter des oberen Randes. Höhe 79 cm, Breite 32 cm, Dicke 24 cm; die geschätzte (errechnete) Originalbreite wäre 60—70 cm; Buchstabenhöhe 5—5,5 cm (Z. 1: >v< 3 cm; Z. 5: >T< 4,5 cm hoch). Am rechten Rande des Inschriftfeldes ist ein 5 cm breiter Pilaster mit Blattkapitell, das auf einem Querbalken den einfach profilierten Giebel trägt. Gefunden in Ljubljana-Emona beim Wegräumen des Hauses Kolodvorska ulica 17, im Fundament eingemauert.

Auf Grund der angeführten Analogien aus Emona und Umgebung setze ich den Grabstein in die zweite Hälfte des 1. Jh. n. Chr.

PREREZ SEVERNIIH UTRDB EMONE

J. Šašel

Poleti 1952. je Seminar za klasično arheologijo ljubljanske Univerze z denarnimi sredstvi Mestnega muzeja in arhiva v Ljubljani in pod pokroviteljstvom SAZU izvedel delna raziskovanja na severnem ozidju Emone.¹

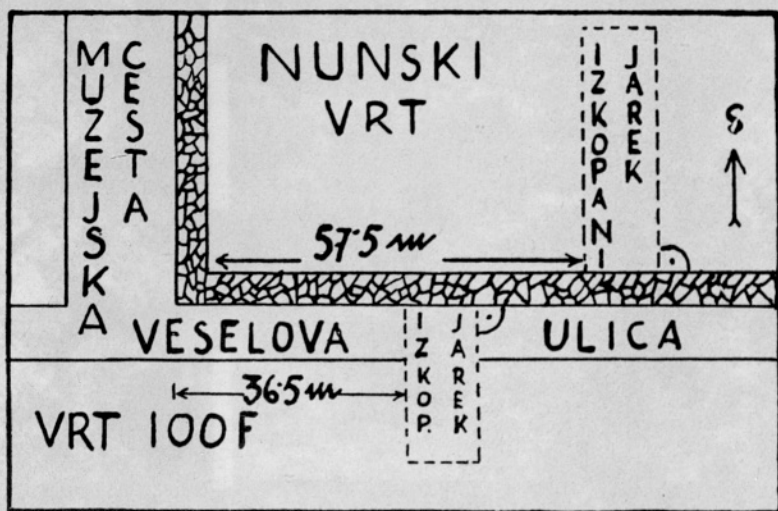
Pri izbiranju prostora za izkopavanje sem se oziral na to, da bi kar najmanj poškodoval nasade, da bi pa vendar dobil pravokoten prerez preko obrambnih jarkov Emone, njenega ozidja in najožjega prostora za njim, to je znotranjega mestnega obrambnega pasu.² Da bi izkopavanja ne zadela antičnih mestnih vrat ali kakega obrambnega stolpa, sem se pri preračunavanju oprl na W. Schmida tločrt mestnega obzidja (JfA VII Wien 1914, Taf. II; JOeAI XIX—XX Wien 1919, Beibl. 157).

Zaradi današnje izrabe zemljišča ni bilo mogoče izbrati takega prostora, kjer bi bila severno in južno od Nunskega zidu oziroma emonskega ozidja, ki je pod njim, izkopana jarka v eni črti; diferenca med njima je razvidna s situacijske skice ris. 1. Obeh profilov zaradi tega ne morem sestaviti, pač pa sem ju postavil drugega ob drugega. Jarka sta bila izkopana 2 m široko, oba sta 50 m dolga, segala sta do arheološko sterilnih plasti. Izkopavanje je bilo na mestni strani mogoče organsko zaključiti, doseglo je, kar smo želeli, namreč prve metre emonskih naselbinskih slojev. Na zunanji strani ozidja pa so denarna sredstva dovoljevala kopanje samo do sredine drugega obrambnega jarka. Ta del organsko torej ni zaključen, ni ugotovljena širina 2. jarka, kakor tudi ne njegova slojevitost, ki bi ga edina lahko časovno natančneje opredelila.

Ker pa so že doseženi rezultati zanimivi, pomembni za zgodovino Emone, za proučevanje njenega začetka, ker imajo prvič v hipotetičnih sporih o emonskem obrambnem sestavu neko znanstveno težo in verodostojnost, ker so v glavnem tudi v sebi zaključena, zato jih na tem mestu objavljam. Seveda nimajo še tiste splošne veljave, ki bi jo imeli, če bi bil izveden analogen odkop tudi na drugih straneh ozidja, predvsem na vzhodni strani.

¹ Kratko poročilo o delih je prinesel Ljubljanski dnevnik dne 15. XI. 1952.

² Da je bil izkop v razmeroma širokem obsegu omogočen, gre zahvala ravnateljstvu Šole medicinskih sester v Ljubljani ter tajništvu IOOF za Slovenijo, ki sta omogočila na upravljanem zemljišču kopanje dolgega jarka, kakor tudi Svetu za prosveto pri MLO Ljubljana, ki je preko Mestnega muzeja pokazal toliko zanimanja za tovrstna preiskovanja.

Risba 1. Situacijska skica

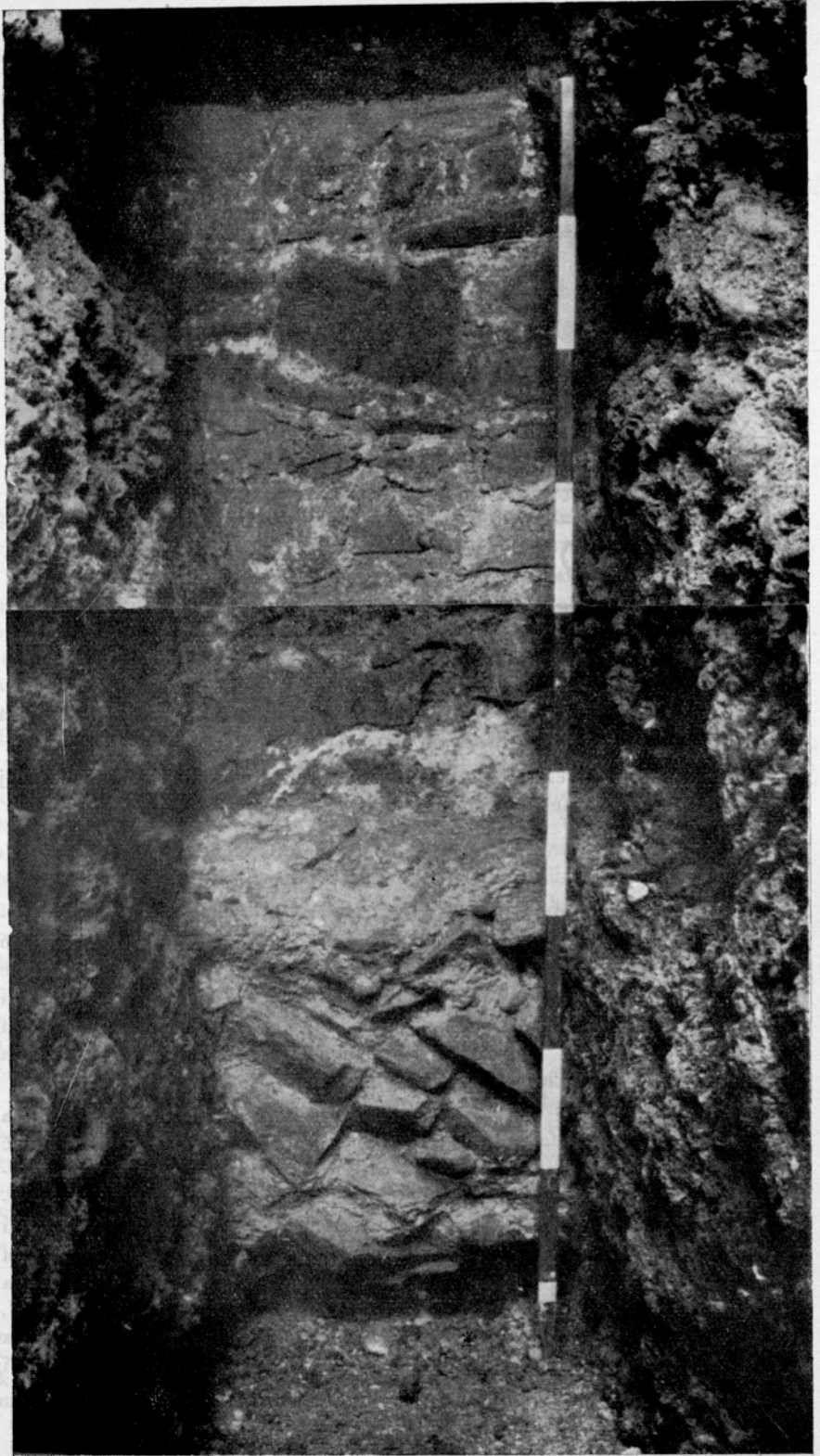
Ker je vsa teža ugotovitev na tolmačenju odkopanih plasti, objavljam risbo prereza slojev kar se da natančno.

Vsi odgovori v zvezi s tukaj načetimi vprašanji bodo izdelani posebej in v večjem sklopu, ker potrebujejo daljšega utemeljevanja.

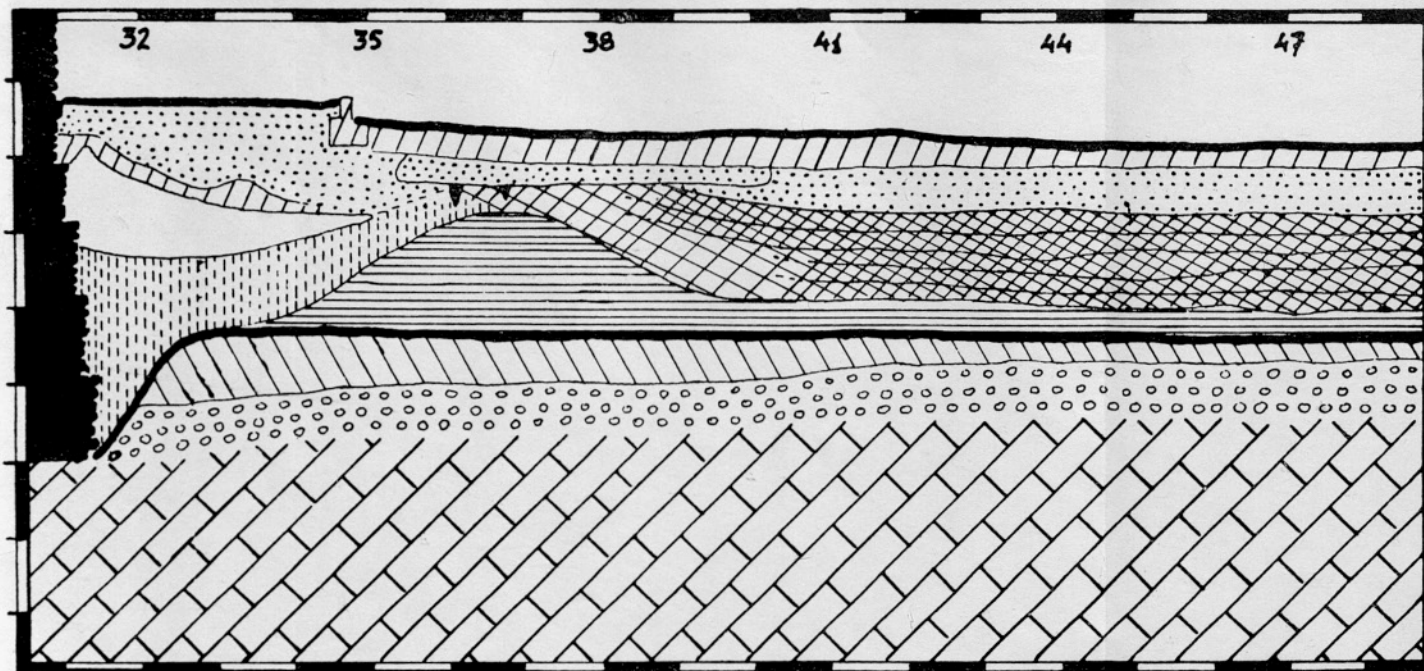
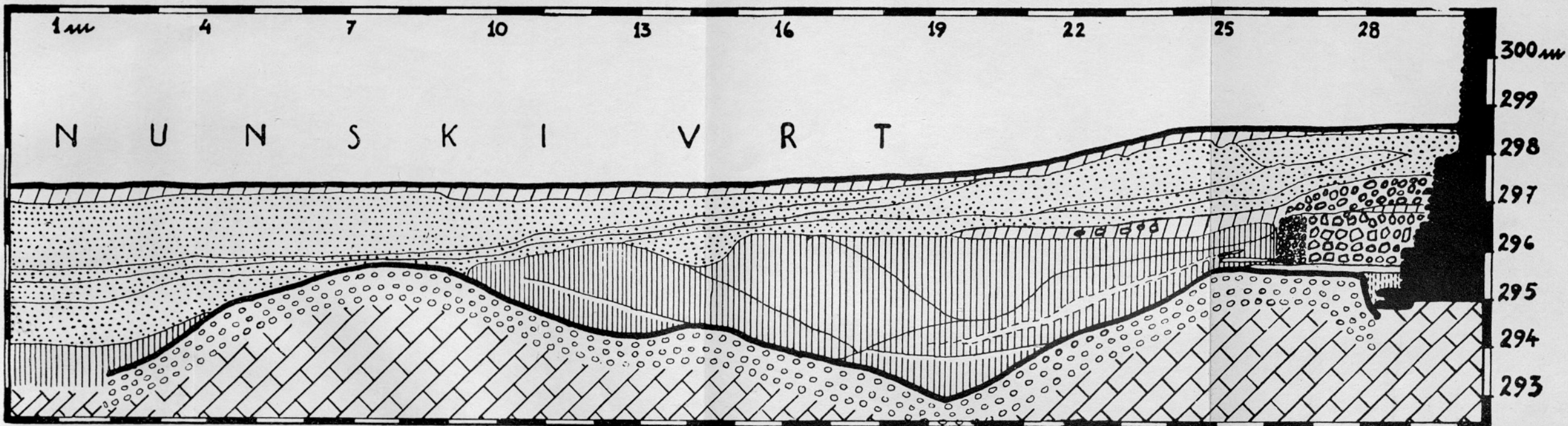
Profil (ris. 2)

Pri dnu rjave, ilovnato prodne plasti (11) na osnovnemrodu (1) arheoloških ostankov še ni. Šele posamični koščki oglja v sredini sloja pričenjajo negotovo kazati na človekovo bližino, ki jo pa sklenjene, enakomerno debele oglene črte na njegovem površju že jasno dokazujejo (med m 33—41). Na preiskanem delu Nunskega vrta ustreznih slojev ni, stara površina je bila tam namerno znižana; kjer bi se sloj morda zopet pokazal — onstran 2. jarka —, tam se preiskave še niso bile vršile.

Takoj na tej plasti leži — južno od poznejšega severnega emonskega ozidja (med m 28—31) — zaključen prodnato peščen nasip (sloj 9) z daleč nasutim hrbtiščem. K isti fazi spada stratigrafsko ustrezajoč, izrazito naselbinski sloj (10, glob. 297—297,2 m) za hrbtom nasipa z najzgodnejšimi najdbami (žebelj, 2 odlomka amfore, koščki zelene stekleničke s štirioglatim trupom; T II, 51, 54, 55), oglelenino ter ostanki ožganega glinastega oblepa sten, ki kažejo na lesene stavbe. Plast ima že na več mestih emonskega prostora globinske in časovne analogije (cf. J. Šašel, Arheološki vestnik I, Ljubljana 1950, 194 s.; II 1951, 221 s.). Material prodno peščenega nasipa (sloj 9) je bil nedvomno izmetan, ko so izkopavali jarek, v katerem temelji emonsko ozidje (prim. sl. 3).

Sl. 1. Južna stran severnega ozidja Emone od temelja navzgor (profil m 31)
Foto Sumi N.

**PROFIL
N - S**

LEGENDA:

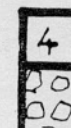
1 prod

2 ilovnati sloji

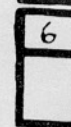
3 ozidje

4 ruševine

5 zid

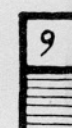
6 malta, tlak

7 nasuti sloji

8 zasip za ozidjem

9 nasip

10 naselbinski sloji

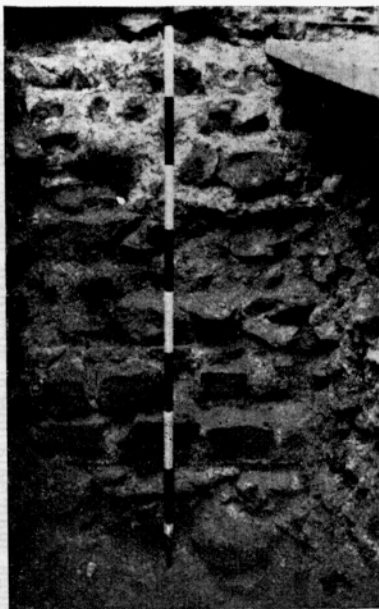
11 ilovnati prod

12 prst

13 neprekopano

Sl. 2. Severna stran severnega
ozidja Emone od temeljev navzgor
(profil m 29). Dobro vidna razlika
v malti

Sl. 3. Del zahodne stene jarka na
vrtu IOOF med m 54—40. V pro-
filu viden vrh nasipa

Foto Šumi N.

Vprašanje je samo, ali je bilo to ozidje pozidano istočasno z odkopavanjem jarka. Vsiljuje se domneva, da je ozidje (dograjeno leta 15 po n. š.: AIJ 170 a, b) fundirano v starejši, že izkopani obrambni jarek vojaškega taborišča Emona. Kajti več kot verjetno je, da je bilo vojaško taborišče — na strateško najboljš točki ljubljanskega prostora — tudi v času med utabitvijo legije ter dograditvijo časovno opredeljenega ozidja obdano z naglo izdelanim nasipom in jarkom (cf. B. Saria, *Laureae Aquincenses I*, Budapest 1938, sep. odt., p. 1 s.). Tolmačenje postaja po navedenem nekaj manj problematično. V nasipu (9) imamo prejkone opraviti z ostankom prvega taborišča.³ Tej razlagi ustrezajo tudi mere nasipa (debelina 5 m, današnja višina 1,2 m) in jarka (širina 4,5 m, globina ni mogla biti določena, vendar najmanj 1 m). Dalje bi povzročala drugačna razlaga logične težave v smotnosti jasno izoblikovanega nasipa ter ostro ločenega zasipnega materiala (8) za ozidjem, pod ploščadjo (sloj 6 med m 31—35), ki je iz velikih, s peščeno malto vezanih oblic.

Najbrž istočasno s postavitvijo severnega ozidja Emone⁴ v že izkopano jamo starega obrambnega jarka, so prostor pred ozidjem za $\frac{1}{2}$ m znižali, pozidali bermo (sloj 6 med m 26—29), ki je merila v širino nekaj več kot 3 m, in izkopali 1. obrambni jarek.⁵ Jarek ima silne dimenzije (širina 17 m, globina pod bermo 3 m); že z njimi kaže na solidnost in monumentalnost dela.⁶ Oblikovan je kot sproščena, polkrožna struga, z razmeroma nestrnimi stenami, s padcem proti Ljubljani; le najožje dno na preiskanem mestu je bilo izkopano v obliki koničastega žleba. Pretakajoča se voda v njem je kmalu začela odlagati umazanosivo ilovico (najnižji sloj 2 med m 11—14 ter 17—19), v katero so naseljenci odmetavali odpadke in nerabne stvari (črepinje rdečih amfor; T I 27; II 57). V glavnem pa je jarek še nadalje ohranjal svojo obliko, čeprav se je siva ilovica (2) oprijela tudi njegovih sten. Kamenje v njej bi pričalo o zanemarjenem ozidju, ki ga je zob časa

³ Ostanke preperelih, prišiljenih, močnih, vkopanih kolov na vrhu nasipa časovno ne spadajo k njemu, čeprav so na rimskem nasipu gotovo stale palisade.

⁴ Prereza ozidja ni bilo mogoče izvesti. Znotranja stena ima oblogo iz rezanih apnencev (sl. 1); sicer je brez posebnosti. Zunanja stena kaže, da je bil fundamentni del zidu zgolj nametan, sestavljajo ga večji lomljenci, malta je iz grahastega, prodnega peska in svetlosive barve. Nad njim je ohranjen pas kvadrov obloge; navzgor je ostalo od ozidja le nametano jedro iz lomljenecv z redkimi vmesnimi prodniki. Malta v višinski sredini ozidja (glob. 296,3—297 m) je bela, iz živega apna; više pa zopet mešana z drobnim peskom in je belosive barve (sl. 2). Na rimskem ozidju stoji južni Nunski zid.

⁵ Drugi obrambni jarek bom v naslednjem izpuščal iz obravnave, ker ga zaradi finančnih težav ni bilo mogoče v celoti izkopati, zato ga ni mogoče vključiti v relativno kronologijo slojev in najdb. Vprašanje je, ali sta bila oba jarka istočasno v rabi. Upoštevam ga šele s prvim, časovno utrjenim slojem.

⁶ Ker je bilo vprašanje vode in vrelcev, ki so ga hranili, v strokovni literaturi že načeto in reševano (poslednji pregled z literaturo podaja Melik, *GV V—VI*, Ljubljana 1930, 105 sl.), ga na tem mestu ne bom obravnaval. Sledov iz jarkov izkopanega materiala nisem ugotovil nikjer, morda so ga odvažali proti bregu Ljubljane.

počasi krušil. To si tem laže predstavljamo, ker je bila legija medtem že prestavljena na Donavo (Saria, GMDS XX, Ljubljana 1938, 120 sl.), v mirnem zaledju pa ni bilo potrebe sproti obnavljati nastalo škodo na ogromnem ozidju. Kako je prirodno razdiralno delo čedalje bolj napredovalo, kaže silen sloj ruševine (4) na bermi ob zunanem vznožju ozidja, ki ga sestavlja zidno kamenje in celi kosi malte (vmes nekaj drobcev antičnih opek, belih kosti, ogromno polžjih hišic). Ker so grozile ruševine težko izkopan jarek zatrpali, so zgradili na robu njegove znotranje stene varovalni zidec (5), ki je bil ob izkopavanju 1 m visok, pod njim pa 1 m široko, z malto tlakovano obhodno pot — bermo bi jo morda že težko imenovali. Cel meter debel sloj ruševin (4), ki so jih tako zajeli med ozidje in varovalni zidec (5) na robu 1. jarka, je povečal obenem obrambno silo utrdbe.

Medtem se je naselbina za ozidjem razvijala dalje, vojaške barake (najnižji sloj 10) so pogorele ali bile požgane (v sloju je bil pas oglenine ter ožganega hišnega lepa), čez planirane ostanke so prebivalci postavili nova poslopja (sloj 10, glob. 297,2—297,6 m; najdbe: zelo malo drobcev opeke, dno koščene ciste, precej drobcev črne in rdeče provincialne keramike, ki so si bili v enakem razmerju; T I 34; II 36—50, 52, 53); sloj govori za več gradbenih dob in faz.⁷ Profil ni zanje pokazal nobenega zidu; najbrž so se stiskale v bližini ozidja preprostejše in lesene stavbe, ki se njih sledovi izgubljajo na vznožju starega nasipa.

Stari nasip pa je bil skupno z močnim zasipom za obzidjem (8) ter ploščadjo (sloj 6 med m 31—35), namenjeno za branilce in za obhodno pot znotraj ozidja, spretno vključen v obrambni sklop Emone ter je ustvarjal kompaktno enoto, ki je ob ozidju za 2 m zvišala tla taborišča proti zunanjosti. O izpodkopavanju ozidja praktično ni moglo biti govora. Pa tudi tla naselbine, ki so bila ob začetkih nižja, so se sčasoma s planiranjem odmrlih građenj in z materialom preteklosti dvigala, višinska razlika med nasipom in njimi je plahnela.

Naselbinske plasti (10) v nadaljnjem sicer organsko rastejo, vendar jih je težavno podrobneje karakterizirati, ker so le dotaknjene, ne pa zajete v profilu.

V teku časa se emonski 1. obrambni jarek nadalje izpolnjuje z odpadki in usedlinami; pas dokaj razkrojene malte v njem (sloj 6 med m 20—25) bi pričal o ponovnih popravilih na ozidju; močan je namreč in ostro loči material starejših (najdbe: mnogo odlomkov večje, rdeče amfore, nekaj tegul in imbreksov, nekaj črne provincialne keramike, drobec zelenkastega stekla; na m 13, glob. 295,5 novec: GB, as s kontramarko, nečitljiv, iz prve polovice 1. stoletja; T I 10—15; II 56) in mlajših (najdbe: školjke, polžje hišice, konjska lobanja, kosi oglja, zdrobljena malta, nekaj tegul in imbreksov, okroglo obsekan kos iz ostenja amfore, odlomek rjave oljenke, ogromno odlomkov amfor in vrčev, nekaj odlomkov boljše rdeče provincialne keramike, nekaj kosov železne žindre, žebelj, skrilave plošče; T I 4

⁷ Te podrobneje niso določljive, ker je zajel profil, ki naj bi prikazal predvsem obrambni sestav v Emoni, le prve metre mestne naselbine za ozidjem, torej premalo za detajlnejše razlikovanje.

do 9) usedlin (sloj 2) v jarku. Te usedline so z maltnim estrihom tlakovano obhodno pot med jarkom in varovalnim zidcem (5) v nadaljnjem sicer tudi prekrile, vendar segle le do varovalnega zidu. Jarek se pa ni zatrpaval samo na svoji mestni strani, ampak tudi na zunanji, kjer izvirajo plasti delno enako od tekoče vode (sloj 2 med m 14,5—19,5), delno so celo umetno nasute (sloj 2 med m 11—17).

Za ozidjem pričajo o nadaljnji gradbeni fazi Emone ruševinski sloji 10, glob. 297,6—297,8 m (najdbe: odlomki tegul in imbreksov, nekaj odlomkov navadne, rdeče keramike, nekaj malega črne, žebelj, odlomek trinožne črne sklede; na m 44, glob. 297,8 m novce: MB Aurelianus, RIC V/1, p. 279, nr. 129; T I 32, 33, 35); kot vse kaže, je sloj 10, glob. 297,8—298 m (z odlomki pretežno antične keramike) še antičnodoben, medtem ko bi bila ta trditve za sloj 10, glob. 298—298,2 m (najdbe: odlomki imbreksov, črne provincialne keramike, nekaj tudi rdeče, 2 žebnja, 1 odlomek porcelana; T I 28—31) lahko sporna. Najbrž predstavlja časoven prehod v srednji vek; njegove plasti so bile prejkone tisočkrat prebrane in premetane, zato o njih ni mogoča čvrsta sodba.

Ko je bil v nadaljnjem — kot kažejo sloji — obrambni jarek prepuščen izključno prirodni sili, je morala voda razmeroma dolgo dobo nanašati debel sloj čiste rumene ilovice (vrhnji sloj 2 med m 17—26), ki nima, z izjemo nekaj drobcev antične opeke, sledu o človeku. Voda se je po emonskem mestnem jarku torej prosto pretakala v Ljubljano.

Kolikor je bilo omogočeno izkopavati 2. obrambni jarek, se je pokazalo, da je izdelan bolj strmo kot 1. in najbrž tudi globlje. V najnižji plasti izkopanega dela (2: plast ilovice z drobci antične keramike) je ležal velik, grobo obdelan apnenčast kvader; sloj je po vsem videzu še antičen; sloj nad njim (7) ima sicer tudi sedimentni značaj, toda — kot kažejo najdbe (drobci srednjeveške in moderne keramike) — ni več antičen. Medsebojna starost jarkov se zdaj še ne dá dognati; prav tako ne, ali sta oba istočasno propadla in kateri je bil bolj oskrbovan.

Po propadu je na opuščeno ploščad (6 med m 51—55) na znotranji strani obzidja jel legati ilovnato peščen pas (sloj 12) z nekaj lomljenci iz razpadajočega ozidja. Na zunanji strani ozidja pa so ruševine (sloja 4 in 12, glob. 297 m; najdbe: nekaj drobcev rimske opeke, rimskih črepinj, nekaj malega odlomkov srednjeveške keramike; novci: na m 20, glob. 296,4 m slabo ohranjen Honorius, PB; na m 22, glob. 296,4 m ar, Gordianus III, RIC IV/3 p. 25 nr. 95; na m 22, glob. 296,4 m zelo slabo ohranjen PB iz 4. stoletja; na m 24,5, glob. 296,4 m zelo slabo ohranjen PB iz 4. stoletja; T I 18—22) v dobah, ko je voda rimski jarek izpolnila z ilovico (2) in bila že napeljana drugam, padale preko ojačenja z varovalnim zidcem (5) na nekdanji bermi (sloj 6 med m 26—29), ter se razkotalile preko debelega sloja ilovice. V slojih 4 in 12, glob. 297 m so sem in tja že posamezni ostanki poantičnih dob, vendar antični absolutno prevladujejo, med njimi so celo kasnoantični novci.

Trenutno ni mogoče zagovarjati trditve, da bi bila omenjena sloja (4, 12, glob. 297 m) antična in da bi debeli sloj ilovice (2 med m 17—26) nastajal

Sl. 4. Odlomek z antičnega reliefa (srna) iz apnenca, ki je vzidan v zahodnem delu Nunskega zidu ob Veselovi ulici; širina = 57 cm, višina = 17 cm

Foto Sumi N.

v rimskem obdobju, da bi torej bil 1. obrambni jarek v poznoantični dobi že zatrpan. Vendar to ni povsem izključeno.⁸

Pri naslednjih slojih (7; najdbe: polpretekla, vmes tudi rimska keramika, skrilave plošče; novce: na m 4, glob. 296 m MB, Valentinianus 4, RIC IX p. 14 nr. 5 a; T I 1—3, 24—26, 31) njih časovno zaporedje ni problem; vsi so

⁸ V tem primeru bi bil v pozni antiki le 2. jarek vzdrževan, s tem pa bi nastala slika, ki je za pozno antične trdnjave p o g o s t o izpričana: obzidano mesto z obrambnim jarkom, ki je napeljan v razmeroma veliki razdalji okoli ozidja.

nasuti, časovno visoko srednjeveški in kasnejši, ter so imeli namen, prostor današnjega Nunskega vrta (oziroma vrta IOOF) planirati in asanirati (oziroma kultivirati). Svet je bil dokaj močviren, še danes je precej vódnat, kar je dediščina antike.

Razbite ostanke in sledove nekdanjega življenja prekrivata današnja ruša in obdelana prst (12).

V oblikovitosti današnje površine še marsikje lahko opazimo nekdanja dela. Svet obzidane Emone je od stoletnih ruševin tako narastel, da bi bil opazovalcu iz ptičje perspektive videti kot vzvišen pravokotnik na ravnem ali rahlo proti Ljubljani nagnjenem zemljišču. Na njegovem severnem robu so brez nadaljnega vidne naslednje značilnosti: Kjer prestopa Veselova (prej Nunska) ulica nekdanje rimsko obzidje na emonska tla, se vzpne svet skoraj za tri četrta metra. Ob primerni svetlobi se v napetosti njenega cestišča vidi celo vzpetina, kjer je po računih pričakovati rimski obzidni stolp. Severni rob emonskega vzvišenega prostora tvori nunski zid. Profil kaže, koliko je antični mestni prostor (Veselova ulica in vrt IOOF) dvignjen nad severnim okoljem, to je nad ravnino nunskega vrta. V oblikovitosti téga se dá vkljub obdelovanju še vedno določiti potek rimskega obrambnega jarka. Stari narisi Ljubljane kažejo na nuskem vrtu dva ribnika, ki sta zelo verjetno dediča nekih še ne preiskanih rimskih del (Melik, GV V—VI, Ljubljana 1930, 105 sl.). Da je nunski vrt še danes dokaj vódnat, kar je prav tako dediščina antike, sem že omenil; to notirata tudi Melik l. c. ter Saria, Laureae Aquincenses, I, Budapest 1938, sep. odt., p. 8). Nasip, ki je na nuskem vrtu viden vzdolž južnega zidu, je nastal zaradi ruševin pred severnim ozidjem Emone, medtem ko je Veselova ulica v vsej širini speljana po nekdanji ploščadi na znotranji strani ozidja. V vzhodni polovici nunskega zidu je na ulični strani vzdanih mnogo drobcev rimskih spomenikov iz apnenca, nekateri kažejo celo dele reliefa⁹ (sl. 4). Kako temelji nunski zid na rimskem, kaže sedaj profil. Sploh je obzidano Gradišče (v pravem pomenu besede) Ljubljane kot ruševinska celota začrtalo poznejšemu mestu marsikatero bodisi ulično bodisi parcelno mejo.

Gradivo

T. I (ris. 5)

- 1—5 Trije odlomki zgornjih delov črnih, novoveških loncev. Sloj 7, srednji pas med m 22—28.
- 4—7 Štirje odlomki rdečih, provincialnih rimskih posod (št. 4: $r = 10$ cm; št. 7: $r = 5$ cm).¹⁰ Sloj 2 med m 19—25 (nad slojem 6).
- 8 Odlomek rdeče amfore na topasti zaključek. V istem sloju kot št. 4.
- 9 Grlo in ustje rdečega vrča. V istem sloju kot št. 4.
- 10 Kovan, železen žebelj z okroglo glavico. Sloj 2 med m 18—25 (pod slojem 6).
- 11 Odlomek ustja rdeče posode lončaste oblike; $r = 6$ cm. V istem sloju kot št. 10.

⁹ Opozorilo konzervatorja Mestnega muzeja v Ljubljani, N. Šumija.

¹⁰ r = polmer ustja posode.

- 12 Odlomek ustja črnega, vrtênega lonca iz prečiščene gline; $r = 7$ cm. V istem sloju kot št. 10.
- 13 Rob rjavega poklopca. V istem sloju kot št. 10.
- 14—15 Odlomka spodnjih delov dveh rdečih vrčev. V istem sloju kot št. 10.
- 16 Odlomek ustja črne, kroglaste sklede; $r = 8$ cm. Sloj 7, spodnji pas med m 15—30.
- 17 Odlomek ustja imitirane posodice TS; $r = 4$ cm. V istem sloju kot št. 16.
- 18 Odlomek ustja rdeče, kelihaste posode z narezljanim robom; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 16.
- 19—22 Štirje odlomki zgornjih robov črnosivih loncev iz prečiščene gline (št. 19: $r = 7$ cm; št. 20: $r = 10$ cm; št. 21: $r = 6$ cm; št. 22: $r = 8$ cm). V istem sloju kot št. 16.
- 23 Odlomek ustja rumenkastega lonca; $r = 8$ cm. Sloj 7 med m 31—48.
- 24 Odlomek ustja črnega, grobo izdelanega lonca iz peščene gline; $r = 6$ cm. Vrhnji sloj 7 med m 0—20.
- 25 Odlomek ustja debelega, sivega lonca; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 24.
- 26 Odlomek ustja črnega lonca; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 24.
- 27 Dno rdeče amfore. Sloj 2, spodnji pas med m 17—21.
- 28 Odolemk dna koničaste, rdeče amfore. Sloj 10, vrhnji pas, glob. 298 do 298,2 m.
- 29 Odlomek koščene iglice. V sivem sloju kot št. 28.
- 30 Odlomek zgornjega roba sive sklede iz prečiščene gline; $r = 14$ cm. V istem sloju kot št. 28.
- 31 Odlomek ustja črnega lonca iz kremenaste gline; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 28.
- 32 Odlomek ustja črnega lonca iz kremenaste gline. Sloj 10, glob. 297,8 do 298 m.
- 33 Rob temnosivega poklopca, $r = 14$ cm. V istem sloju kot št. 32.
- 34 Rob rjavega, gnetenega poklopca, $r = 14$ cm. Sloj 10, glob. 297,2 do 297,6 m.

T. II (ris. 4)

- 35 Odlomek ustja rjave, položene sklede; $r = 9$ cm. Sloj 10, glob. 297,8 do 298 m.
- 36 Odlomek ustja črnega lonca. Sloj 10, glob. 297,2—297,6 m.
- 37 Odlomek rdeče sklede iz imitirane TS; $r = 12$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 38 Rob sivega vrtênega poklopca iz kremenaste gline. V istem sloju kot št. 36.
- 39 Rob rjavega vrtênega poklopca iz kremenaste gline. V istem sloju kot št. 36.
- 40 Okrogel ploščat predmet iz bronaste pločevine. V istem sloju kot št. 36.
- 41 Odlomek ustja rumenega lonca iz prečiščene gline. V istem sloju kot št. 36.
- 42 Odlomek ustja rdeče posode; $r = 12$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 43 Odlomek ustja zeleno položene sklede; $r = 7$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 44 Odlomek ustja rdeče sklede; $r = 13$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 45 Odlomek ustja posodice iz rumenkaste gline; $r = 6$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 46 Odlomek ustja črnega lonca iz peščene gline z gostimi horizontalnimi kanelurami; $r = 5$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 47 Odlomek ustja črnega lonca iz peščene gline; $r = 7$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 48 Odlomek ustja rdeče sklede; $r = 9$ cm. V istem sloju kot št. 36.

- 49 Odlomek ustja črnega lonca iz pečene gline; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 36.
 50 Odlomek ustja črnega lonca iz pečene gline; $r = 6$ cm. V istem sloju kot št. 36.
 51 Zelezen nož. Sloj 10, glob. 297—297,2 m.
 52 Odlomek ustja rdečega lončka; $r = 4$ cm. Sloj 10, glob. 292—297,6 m.
 53 Odlomek ustja rdeče sklede; $r = 10$ cm. V istem sloju kot št. 52.
 54 Bronasta fibula brez peresovine in igle; žig: CAR FIL. Najdena na m 41, glob. 297,1 m.
 55 Bronast obroček okroglega preseka. Sloj 10, glob. 297—297,2 m.
 56 Bronasta fibula. Najdena na m 26, glob. 296 m.
 57 Lesen korček. Sloj 2, spodnji pas med m 17—21.

ZUSAMMENFASSUNG

Schnitt durch die nördlichen Verteidigungsanlagen von Emona

Durch einen 50 m langen durch zwei Gärten von Ljubljana verlaufenden Graben (Situation T. II, 58), unter welchem sich die Nordmauer von Emona hinzieht, ist das Bestehen eines verschanzten Militärlagers erwiesen (Schicht 9: Wall).

Die Anwesenheit des Menschen in dem durchgegrabenen Raum ist zwar für eine frühe Zeit bezeugt (Schicht 11, besonders die Oberfläche), konkret und augenscheinlich jedoch erst mit den Arbeiten im Zusammenhange mit der Befestigung des Militärlagers von Emona bzw. mindestens mit solchen Arbeiten auf der Nordseite bewiesen. Die Nordseite wurde mit einem Wall (Schicht 9) und einem Graben befestigt, wo um das Jahr 15 u. Z. (Hoffiller-Saria, Antike Inschriften von Jugoslawien, Zagreb 1938, Nr. 170, a, b) die Lagermauern fundiert wurden. Die Stadtmauern waren solid und widerstandsfähig, im Grundteile 3 m dick, die Dicke des bis heute erhaltenen Oberteles beträgt 1,5 m und die Mauer ist in der Höhe 3,5 m erhalten; höher oben steht die heutige Mauer des Nonnenklosters. Die ganze Mauer wurde ehemals mit kleineren, geschnittenen Kalksteinstücken belegt. Im Kerne jedoch wurde nur Gestein aufgeschüttet und mit Mörtel ausgefüllt. Zwischen der Mauer und dem gleichzeitig ausgegrabenen ersten 17 m breiten und 3 m tiefen Schutzgraben wurde eine gut 3 m breite und mit Mörtel gepflasterte Berme erbaut (Schicht 6 zwischen m 26—29). Hart an den ersten stösst ein zweiter Graben an, der in seiner Gänze nicht durchforscht werden konnte.

Vom Scheitel des erwähnten Walles (9) bis zur Stadtmauer wurde eine innere Plattform für die Verteidiger errichtet (Schicht 6 zwischen m 31—35), der Raum unter dieser Plattform wurde verschüttet (Schicht 8). Zwischen dem Mauerbau und der Plattformerrichtung besteht eine ziemliche Zeitspanne.

Ein Stadtverteidigungsgürtel befand sich auch innerhalb der Mauern. Er war leer und bautenlos, strategisch verstärkt und in erster Linie den Wächtern und dem Militär zugänglich.

Da die vernachlässigte Mauer später abbröckelte, wurde auf der Berme längs des Stadtgrabens eine Nebenschutzmauer (5) zugleich mit einem schmalen und mit Mörtel gepflasterten Rondenwege aufgebaut. Durch diese Schutzmauer sollte das Vordringen des 1 m hohen Zerfallmaterials (Schicht 4) und dessen Abrutschen in den Verteidigungsgraben verhindert

werden. Durch diese Massnahme und die Mauerreparatur wurde die Abwehrkraft verstärkt. Etwas später musste eine erneuerte Mauerreparatur folgen, dafür zeugt eine Schuttmörtelschicht (6 zwischen m 20—25) im ersten Graben, durch die auch ältere und jüngere Schichten von Tonsedimenten scharf geschieden werden. (Bezüglich der Wasserleitung vergl. den slowenischen Text, Anm. 6).

Wenn man den verschiedenartigen Mörtel, der bei dem mittleren Teile der Mauerhöhe verwendet wurde, in Betracht zieht (zwischen Seehöhenm. 296,3—297), wodurch eventuelle Reparaturen oder Umbauten erwiesen sind, müssen diese Umbauarbeiten in die Zeit vor der Errichtung der Nebenschutzmauer (4) gesetzt werden.

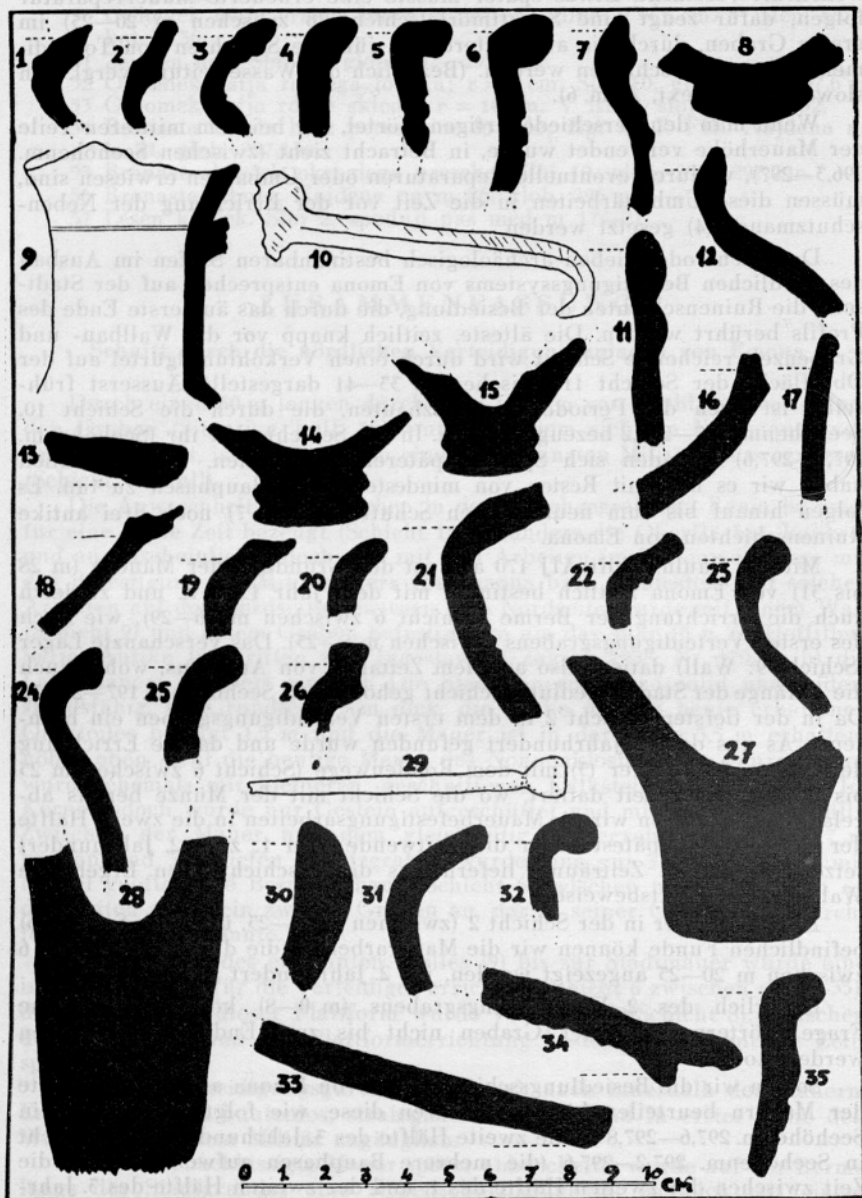
Den sechs oder sieben archäologisch bestimmbaren Stufen im Ausbau des nördlichen Befestigungssystems von Emona entsprechen auf der Stadtseite die Ruinschichten der Besiedlung, die durch das äusserste Ende des Profils berührt werden. Die älteste, zeitlich knapp vor die Wallbau- und Grabenzeit reichende Schicht wird durch einen Verkohlungsgrütel auf der Oberfläche der Schicht 11 zwischen m 35—41 dargestellt. Äusserst frühzeitig ist auch die Periode der Holzbauten, die durch die Schicht 10, Seehöhenm. 297—297,2 bezeugt werden. In der Schicht über ihr (Seehöhenm. 297,2—297,6) befinden sich Spuren späterer Bauarbeiten. Wahrscheinlich haben wir es hier mit Resten von mindestens zwei Bauphasen zu tun. Es folgen hinauf bis zum neuzeitlichen Schutt (Schicht 7) noch drei antike Ruinschichten von Emona.

Mit der Bauinschrift AIJ 170 a, b ist der Grundbau der Mauern (m 28 bis 31) von Emona zeitlich bestimmt mit dem Jahr 15 u. Z. und zugleich auch die Errichtung der Berme (Schicht 6 zwischen m 26—29), wie auch des ersten Verteidigungsgrabens (zwischen m 8—25). Das verschanzte Lager (Schicht 9: Wall) datiert also aus dem Zeitalter von Augustus, wohin auch die Anfänge der Stadtbesiedlungsschicht gehören (10, Seehöhenm. 197—297,2). Da in der tiefsten Schicht 2 in dem ersten Verteidigungsgraben ein bronzenes As aus dem 1. Jahrhundert gefunden wurde und da die Errichtung der Nebenschutzmauer (5) mit dem Rondenwege (Schicht 6 zwischen m 25 bis 26) aus einer Zeit datiert, wo die Schicht mit der Münze bereits abgelagert war, dürfen wir die Mauerbefestigungsarbeiten in die zweite Hälfte der ersten oder spätestens in die Zeitwende vom 1. zum 2. Jahrhundert setzen. Für beide Zeiträume liefern uns die geschichtlichen Ergebnisse Wahrscheinlichkeitsbeweise.

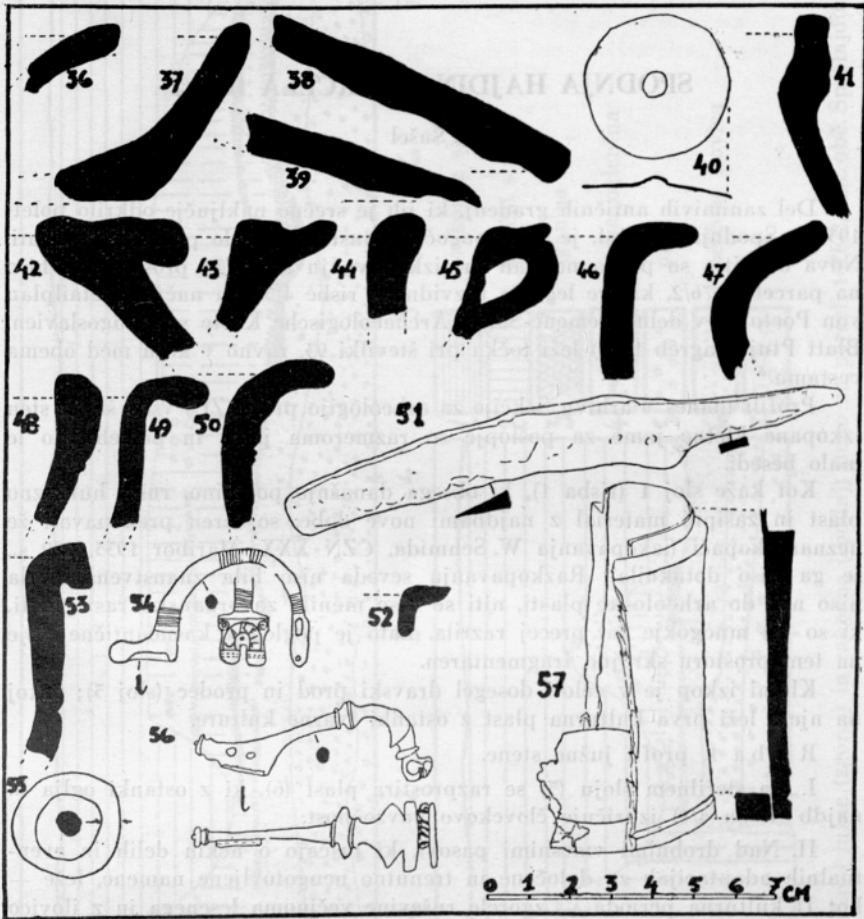
Auf Grund der in der Schicht 2 (zwischen m 20—25, über der Schicht 6) befindlichen Funde können wir die Mauerarbeiten, die durch die Schicht 6 zwischen m 20—25 angezeigt werden, ins 2. Jahrhundert setzen.

Bezüglich des 2. Verteidigungsgrabens (m 0—8) können wir keine Frage erörtern, da dieser Graben nicht bis zum Ende durchgegraben werden konnte.

Sofern wir die Besiedlungsschichten (10) von Emona auf der Innenseite der Mauern beurteilen können, gehören diese, wie folgt: die Schicht in Seehöhenm. 297,6—297,8 in die zweite Hälfte des 5. Jahrhunderts; die Schicht in Seehöhenm. 297,2—297,6 (die mehrere Bauphasen aufweist) nimmt die Zeit zwischen der zweiten Hälfte des 1. und der zweiten Hälfte des 3. Jahrhunderts in Anspruch, die Schicht in Seehöhenm. 297,8—298 gehört ins 4. Jahrhundert. Ebenso ins 4. Jahrhundert gehört die Schicht Seehöhenm. 298—298,2, insofern sie antik ist (10).

Risba 5.

Risba 4.

umetnostni predmeti (naravnih) stvari, ki so predmeti raziskovanja in opredeljevanja v zvezi s preteklo zgodovino in kulturo. Vse predmete, ki so predmet raziskovanja in opredeljevanja v zvezi s preteklo zgodovino in kulturo, so predmeti raziskovanja in opredeljevanja v zvezi s preteklo zgodovino in kulturo. Vse predmete, ki so predmet raziskovanja in opredeljevanja v zvezi s preteklo zgodovino in kulturo, so predmeti raziskovanja in opredeljevanja v zvezi s preteklo zgodovino in kulturo.

SPODNJA HAJDINA, PARCELA 1076/2

J. Šašel

Del zanimivih antičnih gradenj, ki jih je srečno naključje odkrilo poleti 1951 v Spodnji Hajdini, je bilo mogoče znanstveno le do polovice obdelati. Nova odkritja so prišla na dan pri izkopavanju kletnega prostora za hišo na parceli 1076/2, katere lega je razvidna z risbe 4/5. Na načrtu Detailplan von Poetovio v delu Klemenc-Saria, Archaeologische Karte von Jugoslawien. Blatt Ptuj (Zagreb 1936) leži točka pri številki 93, ravno v kotu med obema cestama.*

Profili (danes v arhivu Sekcije za arheologijo pri SAZU) vseh štirih sten izkopane kletne jame za poslopje so razmeroma jasni in potrebujejo le malo besedi.

Kot kaže sloj 1 (risba 1), ki obsega današnjo površino, rušo, humuzno plast in zasipni material z najdbami nove dobe, so teren prekopavali že neznan kopači (izkopavanja W. Schmida, ČZN XXX, Maribor 1935, 129 s., se ga niso dotaknila). Razkopavanja seveda niso bila znanstvena, segla niso niti do arheološke plasti, niti se niso menila za organsko rast plasti, ki so jih mnogokje žal precej razrila. Zato je pogled v kasnoantične sloje na tem prostoru skrajno fragmentaren.

Kletni izkop je v celoti dosegel dravski prod in prodec (sloj 5); takoj na njem leži prva kulturna plast z ostanki tvarne kulture.

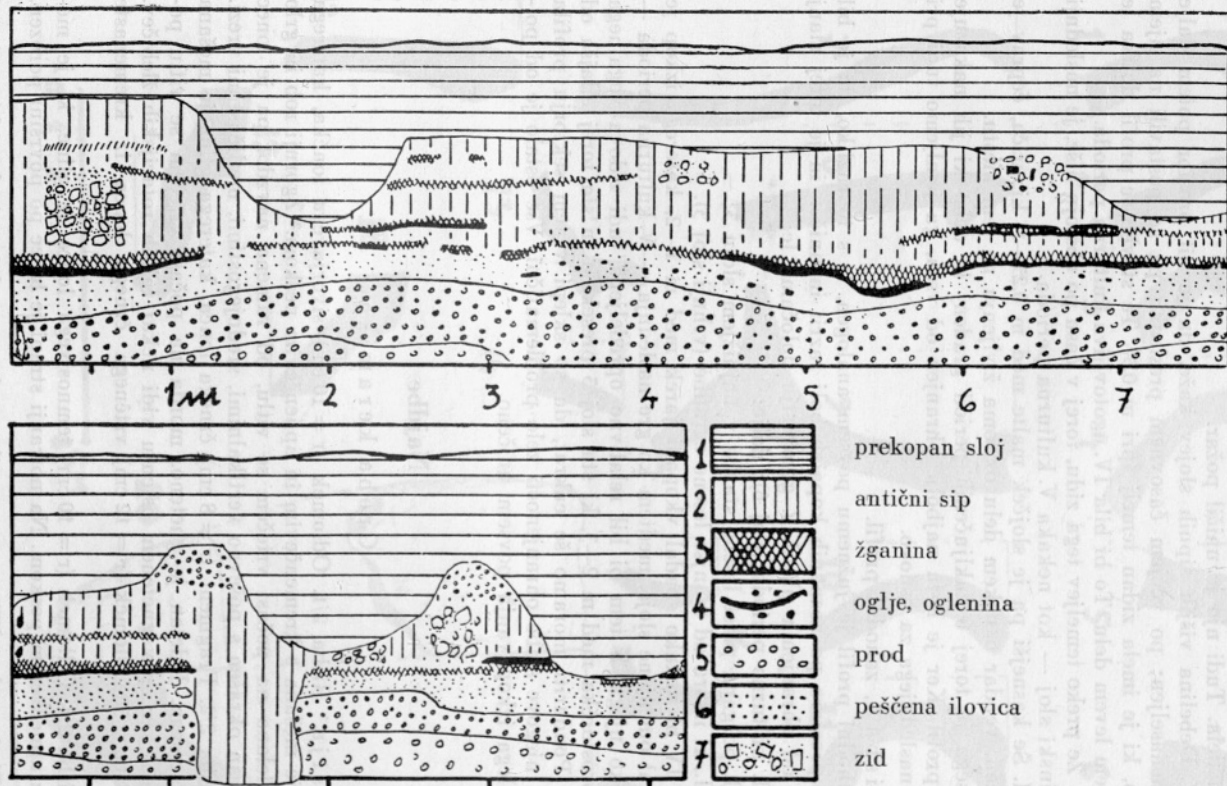
Risba 1, profil južne stene.

I. Na sterilnem sloju (5) se razprostira plast (6), ki z ostanki oglja in najdb (risba 4/1) izpričuje človekovo navzočnost.

II. Nad drobnimi vmesnimi pasovi, ki pričajo o nekih delih in eventualnih adaptacijah za določene in trenutno neugotovljene namene, leže — kot II. kulturna perioda — zgorele ruševine večinoma lesenega in z ilovico ometanega poslopja (najnižji sloj 5). V ruševinskem sipu nad tem pasom (sloj 2) je ležalo precej fragmentov grobe provincialne keramike (risba 2/1 do 20; risba 3/16, 17; risba 4/4) in drugih predmetov (med njimi tudi kalup za ulivanje fibul), na tlaku zgorele hiše pa novec divus Augustus, kovan pod Tiberijem.

III. Verjetno kmalu — kot moremo sklepati iz tenkega sloja planiranih ruševin in pogorelin ter tudi po tem, da prsteni sloji ne pridejo prav do

* Za vse podatke se zahvaljujem I. Gojkoviču, preparatorju Mestnega muzeja v Ptuj, ki ima glavno zaslugo, da je bilo pridobljenega čim več.

Risba 1. Plasti južne (zgoraj) in zahodne (spodaj) stene na parceli 1076/2, kat. obč. Sp. Hajdina

izraza — je sledila nad staro nova, slabša gradnja (srednji sloj 3) v istem načinu dela. Tudi njo je uničil požar.

IV. Debelina višjih sipnih slojev kaže, da je bil prostor potem dalje časa nenaseljen; po večjem časovnem presledku pa so postavili na njem stavbo, ki je imela zidan temelj (pri m 0,5). Te stavbe se profil dotika le v svojem levem delu. To bi bila IV. ugotovljiva kulturna perioda.

V. Že preko temeljev tega zidu, torej v času po obstoju hiše, je naslednji ožganinski sloj — kot nekaka V. kulturna perioda.

VI. Še kasnejši pa je slojček malte med m 0,25—1, ki priča, čeprav je neznan, vendar o nekem delu oziroma življenju na tem mestu.

Vsega je torej 6 zaključenih period gradenj in dela, ki jih nakazuje južni profil. Ker je le-ta najbolj ohranjen od vseh, ga jemljemo tudi pri opisu naslednjega za osnovo.

Risba 1, zahodni profil.

Zahodni profil je južnemu povsem analogen, le s to razliko, da je bil ta del prostora po neznanih kopačih bolj razrit in uničen in je torej manj ostalo od ohranjenih plasti. Z gotovostjo določamo le:

I. kulturno periodo (sloj 6); dalje:

II. požgana plast lesene stavbe v najnižjem sloju 3;

III., ki izvira od manjše lesene zgradbe (vrhnji sloj 3).

K IV. bi nekako spadal vkopani jarek med m 1—2, katerega izkop je presekala omenjene sloje, medtem ko gre naslednja — V. kulturna perioda — še preko njega. S tem bi bil relativno opredeljena tudi zidova vogalnega dela prostorčka med m 2—3, ki sta sloj 3 presekala in sta torej mlajša od njega. Poudariti moramo še enkrat, da so sklepi v tem sektorju profila zaradi njegove slabe ohranjenosti zelo problematični. Vse ostalo je od polpreteklega izkopavanja povsem uničeno.

Najdbe

Groba keramika

Ustja.¹ Risba 2/1. Odlomek ($r = 10$ cm) sivorjavega lončka, katerega glina je mešana s kremenčevim in apnenčevim peskom.² Zgornji rob in grlo sta izdelana na počasi vrtečem se vitlu, od ramena navzdol pa je lonec gneten in okrašen s poševno vertikalnimi, srednjegostimi, metličastimi vrezi.

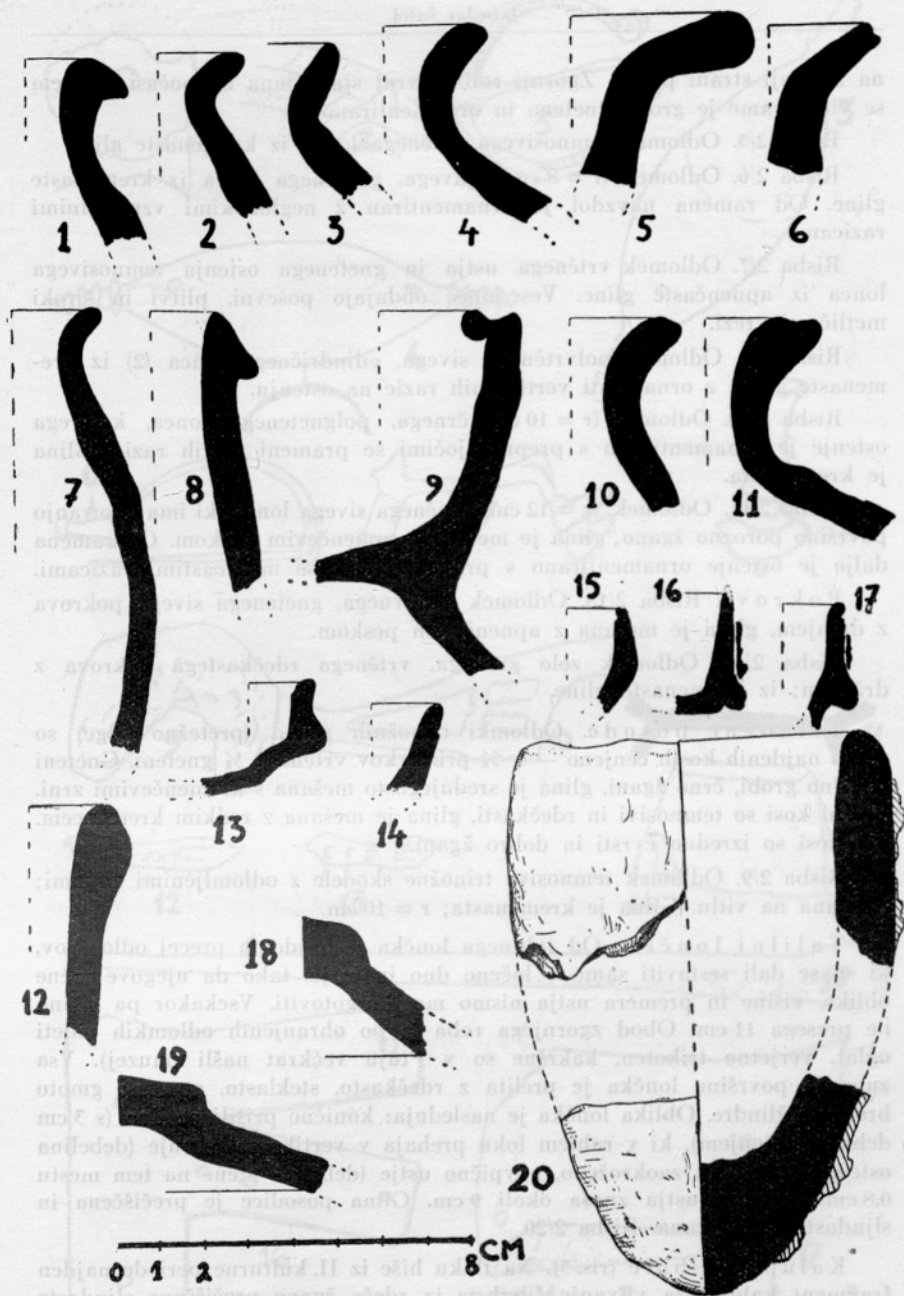
Risba 2/2. Fragment ($r = 8$ cm) črnega lonca, katerega glina je mešana s kremenecem. Izdelan je gneteno, morda na počasi vrtečem se vitlu popravljen, ker se v gnetenem ostenju vidi nekaj rahlih rotacijskih žlebičev.

Risba 2/3. Odlomek ($r = 12$ cm) vrténega črnega lonca iz kremenaste gline.

Risba 2/4. Odlomek ($r = 10$ cm) temnosivega lonca iz gline, ki je mešana z apnenčevim peskom. Na notranji strani je lonec po površini porozen,

¹ Glede nahajališča posameznih predmetov glej opis k risbi 1, južni profil. Vsi ostali predmeti so iz sipa.

² r = polmer ustja posode.

Risba 2. Keramični fragmenti

na zunanji strani pa ne. Zgornji rob in vrat sta delana na počasi vrtečem se vitlu, rame je grobo gneteno in ornamentirano.

Risba 2/5. Odlomek temnosivega vrténege lonca iz kremenaste gline.

Risba 2/6. Odlomek ($r = 8$ cm) rjavega, gnetenega lonca iz kremenaste gline. Od ramena navzdol je ornamentiran z neglobokimi vzporednimi razicami.

Risba 2/7. Odlomek vrténege ustja in gnetenega ostenja temnosivega lonca iz apnenčaste gline. Ves lonec obdajajo poševni, plitvi in široki metličasti vrezi.

Risba 2/8. Odlomek polvrténege sivega, cilindričnega lonca (2) iz kremenaste gline, z ornamentami vertikalnih razic na ostenju.

Risba 2/10. Odlomek ($r = 10$ cm) črnega, polgnetenega lonca, katerega ostenje je ornamentirano s prepredajočimi se prameni gostih razic. Glina je kremenasta.

Risba 2/11. Odlomek ($r = 12$ cm) vrténege sivega lonca, ki ima znotranjo površino porozno žgano, glina je mešana z apnenčevim peskom. Od ramena dalje je ostenje ornamentirano s prepletajočimi se metličastimi razicami.

Pokrovi. Risba 2/18. Odlomek masivnega, gnetenega sivega pokrova z držajem, glina je mešana z apnenčevim peskom.

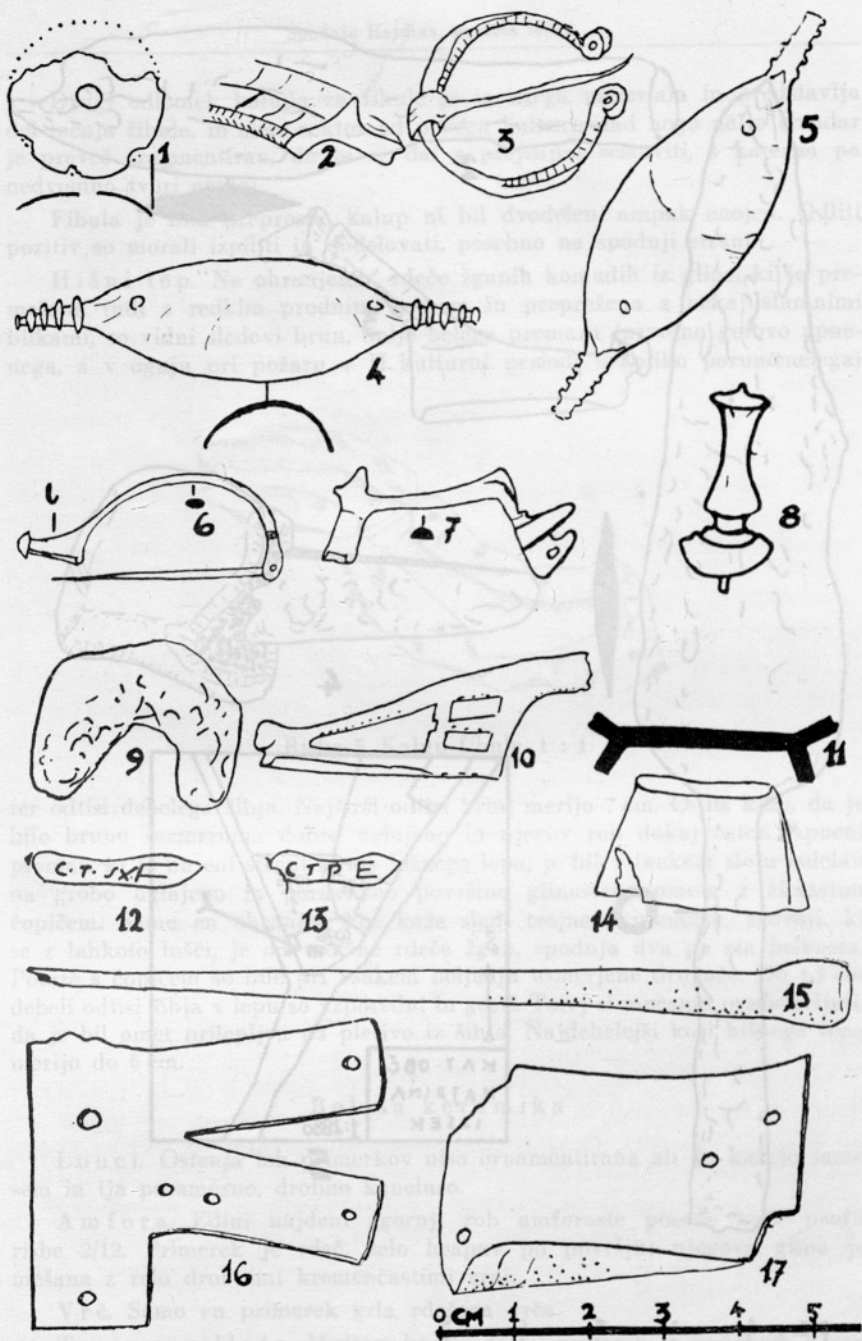
Risba 2/19. Odlomek zelo grobega, vrténege rdečkastega pokrova z držajem; iz kremenaste gline.

Trinožne posode. Odlomki trinožnih posod (pretežno noge) so — po najdenih kosih cenjeno — v $\frac{3}{4}$ primerkov vrténi, v $\frac{1}{4}$ gneteni. Gneteni so silno grobi, črno žgani, glina je srednjegosto mešana s kremenčevimi zrni. Vrténi kosi so temnosivi in rdečkasti, glina je mešana z redkim kremencem. Vsi kosi so izredno čvrsti in dobro žgani.

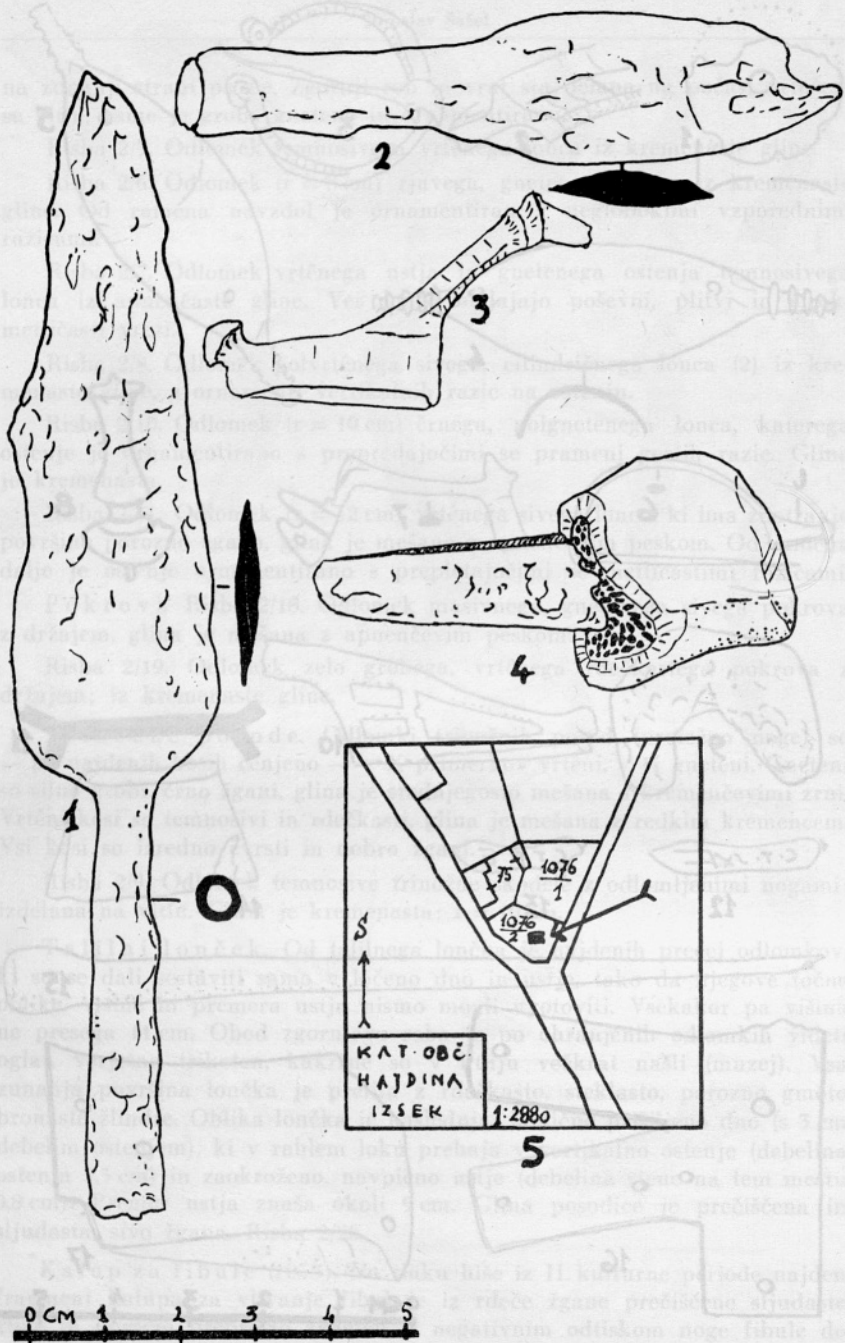
Risba 2/9. Odlomek temnosive trinožne skodele z odlomljenimi nogami; izdelana na vitlu. Glina je kremenasta; $r = 10$ cm.

Talilni lonček. Od talilnega lončka je najdenih precej odlomkov, ki so se dali sestaviti samo v ločeno dno in ustje, tako da njegove točne oblike, višine in premera ustja nismo mogli ugotoviti. Vsekakor pa višina ne presega 11 cm. Obod zgornjega roba je po ohranjenih odlomkih videti oglat, verjetno trikoten, kakršne so v Ptujju večkrat našli (muzej). Vsa zunanja površina lončka je prelita z rdečkasto, steklasto, porozno gmoto bronaste žindre. Oblika lončka je naslednja: kónično prišiljeno dno (s 3 cm debelim ostenjem), ki v rahlem loku prehaja v vertikalno ostenje (debelina ostenja 1,3 cm) in zaokroženo, navpično ustje (debelina stene na tem mestu 0,8 cm). Premer ustja znaša okoli 9 cm. Glina posodice je prečiščena in sljudasta, sivo žgana. Risba 2/20.

Kalup za fibule (ris. 5). Na tlaku hiše iz II. kulturne periode najden fragment kalupa za vlivanje fibul je iz rdeče žgane prečiščene sljudaste gline in povsem preprosto zgneten, z negativnim odtiskom noge fibule do prvega kolena. Dolžina ohranjenega negativja je 3,2 cm, dolžina celotnega fragmenta kalupa je 4 cm; debelina pa 2 cm.

Risba 3. Najdbe v sipu. Št. 1—8, 10, 14, 16, 18: bron; št. 9: železo; št. 11, 13: terra sigillata; št. 15: kost

Risba 4. Najdbe. Katastrski izris

Drugi odlomek kalupa za fibule je iz istega materiala in predstavlja del ločnja fibule, in sicer sektor od prvega kolenca nad nogu dalje (vendar je preveč fragmentiran, da bi se dal s prejšnjim sestaviti, s katerim pa nedvomno tvori enoto).

Fibula je bila preprosta, kalup ni bil dvodelen, ampak enojen. Odliti pozitiv so morali izpiliti in dodelovati, posebno na spodnji strani.

Hišni lep. Na ohranjenih, rdeče žganih komadih iz gline, ki je premešana tudi z redkim prodnim peskom in preprežena z nekaj slamnimi bilkami, so vidni sledovi brun, dalje belega premaza (prvotno gotovo apnega, a v ognju pri požaru v II. kulturni periodi nekoliko porumenelega)

Risba 5. Kalup fibule. 1 : 1

ter odtisi debelega šibja. Najširši odtisi brun merijo 7 cm. Odtis kaže, da je bilo bruno razmeroma dobro uglajeno in njegov rob dokaj oster. Apneni premaz, ki je na eni strani kosov hišnega lepa, je bil v tankem sloju izdelan na grobo uglajeno in poravnano površino glinastega ometa z žimastim čopičem. Samo en ohranjen kos kaže sledi trojnega premaza, zgornji, ki se z lahkoto lušči, je od vročine rdeče žgan, spodnja dva pa sta belkasta. Poteze s čopičem so bile pri vsakem beljenju usmerjene drugače. Do 1,5 cm debeli odtisi šibja v lepu so vzporedni in gosti. Torej si moramo predstavljati, da je bil omet prilepljen na pletivo iz šibja. Najdebelejši kosi hišnega lepa merijo do 6 cm.

Boljša keramika

Lonci. Ostenja teh primerkov niso ornamentirana ali pa kažejo samo sem in tja posamezno, drobno kaneluro.

Amfora. Edini najdeni zgornji rob amforaste posode kaže profil risbe 2/12. Primerek je rdeč, zelo hrapav po površju; njegova glina je mešana z zelo drobnimi kremenčastimi zni.

Vrč. Samo en primerek grla rdečega vrča.

Terra sigillata. Medtem ko sta doslej opisanih in podobnih kosov dve tretjini, je najdenih koščkov terre sigillate ena tretjina (od 3 do 13 različnih posod). Nekaj primerkov robov skodelic iz terre sigillate kaže

risba 9/13—17. Ohranjeni odlomki njih stojnih ploskev imajo tako imenovano prstenasto nogo. Izdelava je odlična. Niti enega odlomka ni imitirane terre sigillate, vse je dobra uvožena kvaliteta (prim. W. Schmid, ČZN XXX, Maribor 1935, 132).

Na odlomku oboda risbe 2/16 je aplicirana maska; na risbi 2/17 pa trolistna (lilijasta) rozeta (prim. W. Schmid, l. c., ter sl. 14—17). Ostali odlomki niso ornamentirani.

Analogne oblike prišteva M. Abramič, Ptuj (1924), sl. 41 na str. 97 k ital-skemu uvoznemu blagu iz 1. stoletja po n. š., ki je v Ptujju pogostno; podobne kose je našel tudi W. Schmid pri izkopavanjih na Spodnji Hajdini (l. c. ter sl. 14—17).

Risba 5/11, 12. Odlomek spodnjega dela posodice iz terre sigillate na prstanasti nogi; na znotranji strani planta pedis: C. T. SXF. Debelina stene 3 mm. Žig je v Ptujju pogost, navaja ga Abramič, l. c., in ga šteje v 1. stoletje po n. š.

Risba 5/15. Odlomek posodice iz terre sigillate s planto pedis: CTPE, ki doslej iz Ptujja še ni znana. Debelina stene 2,5 mm.

Terra nigra. Odlomki treh različnih komadov ostenja iz terre nigre so ornamentirani samo s pasovi kratkih ubodov.

Oljenka. Od oljenke je najden le en sam, neznatn košček rjavkaste barve.

Ostale najdbe stvarne kulture

Bron. Risba 4/5. Del fibule (noga, ležišče igle in polovica locnja): cf. J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki (Ljubljana 1950), sl. 31/1. Prva polovica 1. stoletja po n. š.

Železo. V košen držaj vdeleno dletasto, železno rezilce; risba 4/4.

Steklo. Odlomek kónično prevrtnega melonastega biserčka iz zelenkaste steklene mase; premer 1,5 cm.

Balzamarij brez zgornjega roba, iz zelenkastega stekla.

Odlomek ustja zelenkastorumene čašaste posode, ki ima pod robom tri (ozko-široko-ozko) kanelure.

Odlomek stene tanke, svetlomodre steklene posodice, ki je okrašena z belimi in rdečimi madeži.

Kost. Risba 5/15. Odlomljena koščena igla. Ohranjena dolžina 11 cm, največja debelina 0,5 cm.

Kamen. V sipu je bilo najdenih tudi več odlomkov nazobčanega dela arhitrava; vsi so iz apnenca barbara.

Novci. Velik bronast kos divus Augustus, kovan pod Tiberijem; najden na tlaku II. kulturne periode. (Izgubljen.)

Bronast Vespazijanov novc; Coh (ed. 1), p. 241, nr. 291.

Bronast novc Licin. fil. Ptuj, muzej, inv. št. 3501.

Bronast komad Konstantija II. Ptuj, muzej, inv. št. 5294.

ZUSAMMENFASSUNG

Spodnja Hajdina, Parz. Nr. 1076/2

Ein glücklicher Zufall verhalf bei den Grabungsarbeiten für die Kellerräume des Wohnhauses auf der Parzelle 1076/2 in Sp. Hajdina (Zeichn. 11/5; Klemenc-Saria, Archäol. Karte v. Jugosl., Blatt Ptuj, Detailplan von Poetovio bei Nr. 95) zur Aufdeckung einer Bautätigkeit, die noch in die Zeit Poetovios fällt.

Aus den Profilen (Zeichn. 1) ist ersichtlich, dass der antike Bau, der in der II. Kulturperiode (die zu unterst gelegene Schicht 5) sowohl starke Brandspuren als auch gebrannten Hüttenlehm zurückliess, den ganzen Kellerraum einnahm. Der Lehm Boden des ausgegrabenen Teiles der Behausung war gestampft. Zufällig wurden auch 5 Pfostenlöcher mit 12—20 cm Dm. entdeckt, die gewiss von den eingetriebenen Pfählen der Wand oder für den Dachstuhl stammen und von denen unzweifelhaft noch mehrere vorhanden waren.

Die Funde und Profile zeigen also, dass diesen Platz ein grösserer Bau einnahm, welcher mit sandigem Lehm beworfen war. Gefunden wurden aber auch mehrere Stücke von Wandbewurf, geglättet und mehrmals mit Kalk überzogen.

Der Bau wäre auf Grund der Funde in die Frühzeit des 1. Jh. n. Chr. zu setzen, womit auch die chronologische Einreihung der ältesten von W. Schmid ausgegrabenen Bauten auf den Nachbarparzellen zusammenfällt, die nicht nur analoge keramische Stücke erbrachten, sondern auch selbst analog gebaut sind (Časopis za zgodovino in narodopisje XXX, Maribor 1935, 131 s.). Besonders aber unterstreicht die Genauigkeit der angegebenen Datierung ein Divus Augustus-As, der auf dem gestampften Lehm Boden unter Verkohlungen des Gebäudes gefunden wurde. So können wir nicht zu sehr fehlgehen mit der Meinung, dass die Behausung in der Mitte des 1. Jh. oder nur wenig später vom Brande vernichtet wurde.

Weil in der Schuttschicht dieses Baues Bruchstücke von wenigstens 2 kleinen Schmelztiegeln lagen (Zeichn. 2/20) in denen Kupfer geschmolzen wurde; weil daselbst auch ein Stück Eisenschlacke lag und weil auch 2 Fragmente eines Tonmodells für den Guss eines Frühtypus der Fibel gefunden wurden — dürfen wir hier eine Handwerkswerkstatt zur Erzbearbeitung annehmen.

Das Beschriebene umfasst die II. Kulturperiode. Wie die Profile zeigen (Zeichn. 1), liegen die Reste der I. (Schicht 6) unter dem südlichen Teile des Baues aus der II. Kulturperiode. Die Funde sind spärlich, vor allem Kohlenstückchen und eine eiserne Lanzenspitze mit Dorn und langem breitem Blatte (Zeichn. 4/1). Der ausgegrabene Teil der Parzelle weist also vor der II. Kulturperiode keine Wohnspuren auf, obgleich er besiedelt war.

Falls wir berechtigt sind zu supponieren, dass der Bau der II. Kulturperiode wenigstens 50 Jahre gestanden hätte, fielen sein Anfang in die Augustus- oder Tiberius-Zeit. Die Verbindungen der ersten zwei Kulturperioden sind eng, wie aus dem Südprofil ersichtlich (Zeichn. 1); wahrscheinlich auch zeitlich nahe. Demnach kämen die Kohlenstückchen und die eiserne Lanzenspitze aus der I. Kulturperiode spätestens in die augusteische Zeit.

Nach einem kürzeren Intervall folgte der II. eine III. Kulturperiode, nämlich zwei ähnliche mit Lehm beworfene Bauten. Einzelheiten für diese wurden keine erworben, auch keine Reste der Materialkultur gefunden.

Die späteren Ereignisse auf diesem Platz sind wir leider nicht in der Lage zu verfolgen, da die oberen Schichten schon vorher einmal durchwühlt wurden.

Die eben beschriebenen Funde übermitteln uns zwar einen fragmentaren, doch interessanten Einblick ins Leben und die Besiedlung von Sp. Hajdina in der antiken Zeit. Die frühesten Funde reichen in die augusteische Epoche, dass heisst in den Anfang der römischen Besetzung dieser Gegenden. An vorgeschichtlichen Funden ist bisher an dieser Stelle zwar nichts zu verzeichnen, obwohl solche schon aus der nächsten Umgebung bekannt sind.

NOV RIMSKI NAGROBNIK IZ CELJA

Alozij Bolta

Pri obnovi Mestnega gledališča v Vodnikovi ulici v Celju so delavci v zidu nekdanjega srednjeveškega stolpa naleteli na rimski nagrobni kamen. Nagrobnik je sedaj v Mestnem muzeju v Celju.

Ohranjena je samo gornja polovica napisa. Po napisu, kolikor ga je ohranjenega, moremo sklepati, da sta ohranjeni približno dve tretjini napisne plošče.

Nagrobnik je nepravilne pravokotne oblike. Širi se od zgoraj navzdol. Zgornja širina znaša 44 cm, spodnja pa 59 cm. V višino meri ohranjeni del 62 cm. Napis je obdan z nepravilnim okvirom, ki je na levi strani širok 12 cm, zgoraj 17 cm, na desni strani pa 8 do 10 cm, računajoč od zgoraj navzdol. Notranji rob okvira je okrašen z dvema vzporednima, 1 cm globoko vdolbenima črtama, ki merita v širino: prva 2 cm, druga pa 1 cm. Na okviru, ki je rumeno pobarvan, je posvetilo DI MA. Ostali napis je v napisnem polju. Napis se glasi:

PRIM	Prim-
US FINI	us fini-
TI F VIVS	ti f(i)lius) viv(u)s
SIBI FECI	sibi feci-
T ET CON	t et con-
IVGI SVE	iugi sue
[P]...	

V sedmi vrsti je viden samo še gornji del črke, ki je lahko P ali B in je začetek ženininega imena.

Črke so zelo neenotno izklesane. Velikost črk variira v vsaki vrsti od 5,5 cm do 7 cm. Majhne so posebno črke I, medtem ko so črke s prevoji, n. pr. D, R ipd. večje.

Nagrobnik je iz nekristaliziranega apnenca. Značilno zanj je, da je okvirni rob pobarvan z okrastrumenom, napisno polje pa z opečnordečo barvo. Barvani nagrobniki v antični nagrobni arhitekturi so le redek pojav. V našem primeru si ga lahko razlagamo na ta način, da je kamnosek sicer skromno izveden nagrobnik z barvami nekoliko poživil.

Pogled na napis nam takoj pokaže, da je bil kamnosek slab poznavalec latinščine. Napake, kot n. pr. VIVS na koncu v tretji vrsti kažejo nato, da je napis napravljen površno. Na namerno okrajšavo v tem primeru skoraj ne moremo misliti, ker v drugih primerih izpisuje še besede, za katere so bile kratice splošno ustaljene, n. pr. SIBI, FECIT ipd.

Zanimivi sta tudi kratlici posvetila nad napisom: DI MA. D M se na nagrobnikih pojavi šele v drugi polovici II. stoletja n. e.¹ To dejstvo kaže na kasnejši datum nastanka napisa. Če dodamo še nenavaden način krajšanja (DI MA), smemo sklepati na še kasnejši datum nastanka. Tudi to nenavadno okrajšavo si lahko razlagamo z nepoznavanjem klasične latinščine. Skromnost v obdelavi, še posebno pa te jezikovne posebnosti nam nagrobnik tudi točneje datirajo. Na podlagi zgornjih ugotovitev moremo

sklepati, da je nagrobnik nastal v času, ko je bilo materialno stanje tistega, ki je nagrobnik postavil, zaradi kakšne nesreče precej omajano. Tu imam v mislih veliko elementarno katastrofo, ki je zadela Celeio konec III. stoletja n. e.² Napis je moral nastati, kot kažejo razni znaki (površnost napisa in nenavadna okrajšava DM), po vsej verjetnosti šele po tej katastrofi. Stare tradicije so se v tem času že bolj ali manj izgubile in kamnosek je delal brez pravega poznavanja latinskega jezika in običajnih formul in okrajšav.

RESUMÉ

Une pierre tombale de Celje

Dans le mur de la tour du moyen âge dans la rue Vodnik à Celje, les ouvriers ont découvert une pierre tombale avec l'inscription: DI MA / PRIM / VS FINI / TI F VIVS / SIBI FECI / T ET CON / IVGI SVE / P / ? / Cette pierre peut être datée avec le 2ème siècle de notre ère.

¹ Arnold Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923, str. 11.

² Josip Klemenc, O rimskem spomeniku boga Sedata v Celju. Posebni odtis Zbornika I Univerze v Ljubljani, str. 135 sl.

NOVA RIMSKA NAJDBA NA MARIBORSKI CESTI V CELJU

Alojzij Bolta

Razsežnost rimske Celeje še danes ni točno znana. Posamezne najdbe segajo še daleč v okolico. Žal še nimamo točnih podatkov, kako daleč gre strnjena naseljenost.

Pri kopanju temeljev za javno tehnico na Mariborski cesti 9 so delavci odkrili rimski grob, ki je vseboval dve celi posodi, bronast rimski novec in fragmente večje amfore in manjše rdeče žgane posodice.

Vsi naštetih predmeti so bili odkriti v sipu tik nad rimskim zidom, ki je bil tudi pri tej priliki odkrit. Žal takrat ni bilo mogoče zemljišča raziskati do sterilne plasti. Vse naštete najdbe so ležale v kulturni plasti 1,50 do 1,70 m pod sedanjo površino. V isti globini je bil odkrit tudi del zidu, ki sem ga zgoraj omenil.

Prva vaza (sl. 1) je iz rdeče žgane gline. Trebušasta največja periferija je pomaknjena daleč v spodnjo tretjino. Ustje je nekoliko razširjeno in polkrožno navzgor zavihano. Ustju sledi precej dolg, tanek vrat, ki ga na prehodu v ramo zaključuje majhno horizontalno plastično rebro. Rama se položno širi. Približno na sredini rame, 1,5 cm pod zaključkom ročaja, je globoka kanelura. Širok trakasti ročaj veže zgornji rob vratu z ramenom. Ročaj ni zaokrožen, temveč prehaja navzdol v ostrem kolenu. Okrašen je s tremi podolžnimi kanelurami. Posoda stoji na nizki prstanasti nogi.

Velikost: višina 19 cm, premer ustja 5,5 cm, premer vratu 3 cm, premer največje periferije 15 cm in premer noge 7 cm.

Schörgendorfer pozna več primerov posod z močno kaneluro na največji periferiji, n. pr. št. 482 in 491. Datira jih približno v drugo polovico I. stoletja n. e. Podobno datira tudi št. 480, ki po formi precej ustreza naši vazi. Profilirano ustje se zoži v nizek, precej ozek vrat. Rama preide v največjo periferijo. Oster prehod na največji periferiji v spodnji del posode daje vazi bikonično obliko. Tudi ta vaza ima, podobno kot naša, nizko prstanasto nogo (str. 160, T. 59).

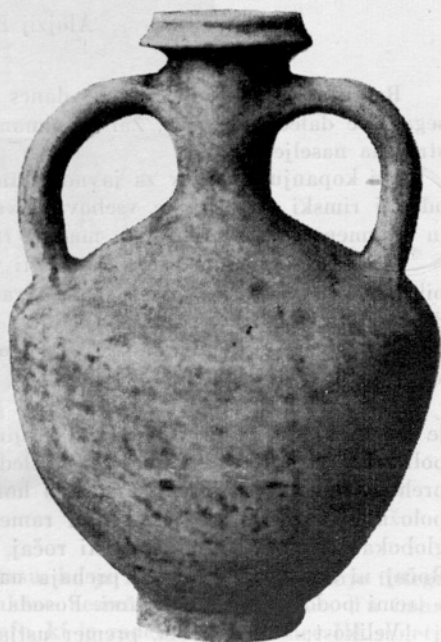
Druga vaza, odkrita na Mariborski cesti, je iz belo žgane gline (sl. 2). Profilirano ustje se žlebičasto navzdol razširi, nato se pa zoži v precej ozek, visok vrat. Rama polagoma preide v največjo periferijo, ki je pomaknjena v zgornjo tretjino posode. Od največje periferije do precej visoke cilindrične noge se polkrožno zožuje. Prehod iz ramena preko največje periferije v spodnji del posode je zelo oster. Zgornji del vratu vežeta s spodnjim delom rame dva polkrožna ročaja okroglega preseka.

Velikost: višina 21,2 cm, premer največje periferije 14 cm, premer ustja 5 cm, vrat (kjer je najožji) 3 cm.

Identičnega primera za to vazo Schörgendorfer ne pozna. Zelo blizu naši vazi pa je vaza št. 477 v njegovi razpravi. Prehod iz gornjega dela posode v spodnji del na največji periferiji je sicer pri tej vazi še ostrejši in vrat nekoliko daljši. Razlika je tudi v tem, da ima ta vrč samo en ročaj, naš pa dva, poleg tega je ta vrč brez poudarjene noge. Schörgendorfer ga datira še v I. stoletje n. e.

Sl. 1

Sl. 2

Delno je soroden našemu drugemu vrču tudi vrč št. 478 pri Schörgendorferju. Prehod na največji periferiji je pri tem vrču že močno ublažen. Poleg tega se pri tem vrču že opazi nizka noga. Schörgendorfer ga datira v I. stoletje n. e.

Poleg teh dveh vrčev, ki sta popolnoma ohranjena, smo pri tej priliki odkrili tudi večje amfore iz bele gline z delno ohranjenima dvema ročajema okroglega preseka in fragmentirano skodelico iz rdeče žgane gline. Skodelica ima precej tanko ostenje in nizko stojno ploskev.

Razen keramike smo našli pri tem delu tudi novce cesarja Nerve (32–98 n. e.).

A.: IMP NERVA CAES AVG P M TR P COS P P

Glavo z lovorjevim vencem ima obrnjeno na desno.

R.: CONCORDIA EXERCITVVM

Sklenjeni roki nad vojaškim znakom. Pod njimi v sredini napis: S C.

Novec nam datacijo naše najdbe še bolj zgovorno potrjuje.

Ta mala najdba, ki po svojem značaju verjetno pripada enemu grobu, kot sem že zgoraj omenil, priča o precejšnji razsežnosti rimske Celeie že v I. stoletju n. e. S to najdbo na Mariborski cesti št. 9 vidimo, da je rimska Celeia presegala kasnejši okvir srednjeveškega Celja.

Točnejšo situacijsko sliko razsežnosti rimskega mesta pa nam bo omogočilo šele obširnejše sistematično izkopavanje na periferiji Celja.

Literatura: August Schörgendorfer, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer. Brünn, München, Wien 1942.

RÉSUMÉ

Une trouvaille romaine dans la rue de Maribor à Celje

Lors des creusements dans la rue de Maribor à Celje les ouvriers ont déterré dans le déblai deux cruches romaines et une monnaie de l'empereur Nerva. Les cruches sont complètement conservées, l'une a une anse et l'autre en a deux. Selon le style elles appartiennent à la deuxième moitié du 1er siècle de notre ère. Le fixage de cette date est confirmé par l'inscription: A / IMP NERVA CAES AVG P M TR P COS III P P. R / CONCORDIA EXERCITVVM S C.

STAROSLOVANSKI GROB PRI CERKVI SV. PETRA V LJUBLJANI

Paola Korošec

Pri prezidavi fasade in polaganju električnih kablov za cerkev sv. Petra so leta 1937 izkopali nekaj jarkov. V enem od njih, na strani proti Ljubljanci poleg zakristije so po naključju naleteli na vrsto okostnjakov. Ložar nam o tej najdbi kratko poroča.¹ Ker pa Narodni muzej tedaj ni bil obveščen o delih in so šele kasneje najdeni predmeti dospeli v muzej, nam tudi ni mogel dati nikakršnih detajlnejših podatkov. Ložar le omenja, da so ob okostnjakih bili tudi lončeni predmeti, ki pa žal niso dospeli v muzej. Od kovinskih predmetov, ki obsegajo samo nakit, je pa objavil dva luničasta gravirana uhana, en belobrdski uhan in dva obročka s stožci na konceh, t. j. vse predmete, kolikor jih je Narodni muzej prejel.

Da bi se dobili vsaj nekateri podatki, je Arheološka sekcija SAZU 1955. leta naredila sondo na jugovzhodni strani tik ob cerkvi med cesto in cerkvijo. Pri tem se je moglo ugotoviti, da so prvi grobovi, ki pripadajo še staroslovanski dobi, ležali danes ca. 1,50 do 2 m globoko v gramozu, ki je pomešan z zemljo. Šele kasneje je bilo zemljišče tu nasuto vsaj na jugovzhodnem delu. Do kod sega to nasipavanje, še ni bilo ugotovljeno. Višina nasute zemlje pa je ca. 1 do 1,20 m. Prav tako doslej še ni bilo ugotovljeno, kdaj se je nasipavanje izvršilo. Ugotoviti se je pa moglo, da se v nasuti zemlji nahaja veliko število mlajših grobov, in sicer v etažah, kar bi tudi ustrezalo majhnemu prostoru. Pri enem, delno že uničenem okostju smo našli žebelj od krste, pri drugem svetinjico 17. stoletja. Krščansko pokopališče nekdanje župnije sv. Petra na tem mestu je bilo opuščeno relativno zelo kasno (leta 1779).²

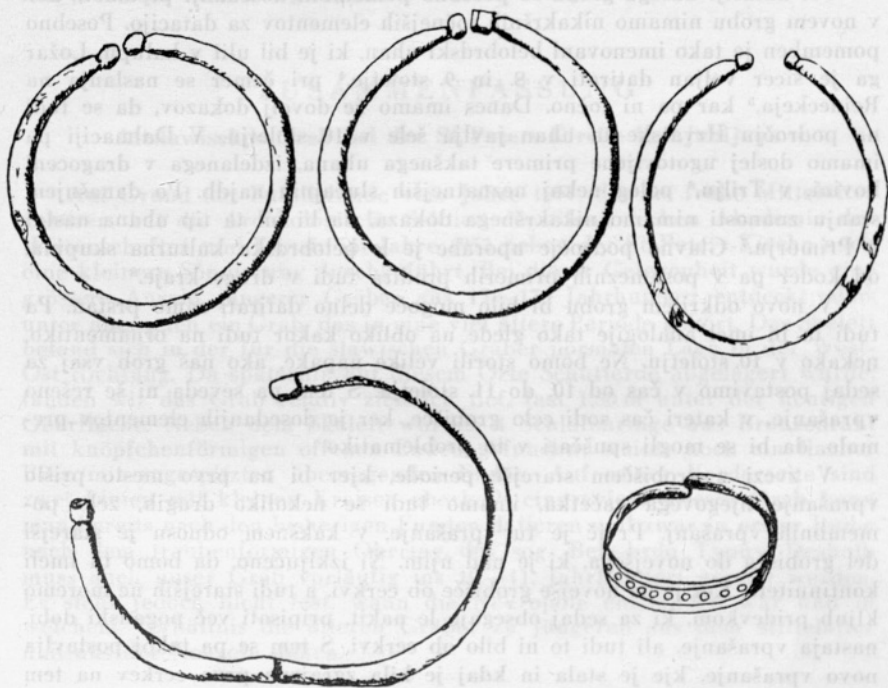
Najdbe 1937. leta so pokazale, da dobimo tu tudi veliko zgodnejše grobove. Lanskoletna sonda je to potrdila. Odkrilo se je le eno okostje, ki pripada starejši ženski osebi. Roke je imela položene vzdolž telesa, prsti so pa bili v krilu. Okostje je bilo delno uničeno. Tako so manjkali spodnji deli nog. Okostje je bilo usmerjeno točno Z—V. Ves prostor, na katerem je okostje ležalo, in tudi vsa okolica je bila prekrita z večjimi rečnimi oblicami, ki pa, kakor je soditi po vseh znakih, niso bile sem položene hote, temveč

¹ Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1937, 135 sl., sl. 1 (f—g).

² Vrhovec, Zgodovina šempetrške fare v Ljubljani, 1903. — Vrhovec, Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih (Zbornik Slovenske matice III, 1901), 181 sl., 187 sl.

so bile na tem mestu že poprej v nedotaknjeni plasti. Okostje je ležalo 1,78 m globoko, ohranjena dolžina pa je merila 1,36 m.

Poleg okostja je bilo tudi nekaj pridevkov. Na prstu desne roke je bil bronast prstan, ploščat, z nekoliko zoženimi in presežnimi konci. Paralelno z zgornjim in spodnjim robom tečeta na prstanu dve vrezani črti, med njima pa so majhni krožci (premer 2,1 cm, največja višina 0,6 cm). — Pod levo claviculo sta bila najdena dva obsenčna obročka iz debelejšje bronaste

Obročki in prstan iz staroslovanskega groba pri cerkvi sv. Petra v Ljubljani

žice s stožci na koncih (premer $4,1 \times 3,9$ cm in $3,7 \times 3,9$ cm; debelina žice obeh 2,5 mm). — Ob levem komolcu so našli podoben obroček, ki je danes nekoliko zvit (velikost $3,3 \times 4,1$ cm, debelina žice 1,5 do 2 mm). — Podoben obroček s stožci na koncih, danes poškodovan, je ležal tudi ob desnem humerusu (premer obročka je bil ca. 4,4 cm, debelina žice 2,5 mm).

Nikakršnega dvoma ni, da so obročki pod claviculo ter ob komolcu leve roke in humerusu desne dospeli sem zaradi sesedanja zemlje in delovanja vode. Premer obročkov izpričuje, da se niso mogli uporabljati kot zapestnice, ne glede na to, da so najdeni ob rokah, ne pa na rokah in da tudi kosti rok niso bile patinirane, medtem ko je kranij (lobanja) bil.

Nad grobom je bilo najdenih nekoliko fragmentov keramike, od katerih nekateri glede na izdelavo in debelino sten pripadajo verjetno času teh

starejših grobov, medtem ko so menda nekateri drugi fragmenti mlajši. Ne eni ne drugi pa nimajo nikakršnih posebnosti. Vsekakor pa v novem grobu keramičnih izdelkov niso našli. Ti starejši fragmenti pripadajo verjetno ali kakemu drugemu že uničenemu grobu ali pa so ostanki pogrebne kulta, kakor je to bilo tudi na Ptujskem gradu.³ To vprašanje bo mogoče rešiti z novim izkopavanjem, kolikor seveda grobovi niso bili uničeni od poznejših pokopov.

Pri dataciji našega groba so posebno pomembni dosedanji predmeti, ker v novem grobu nimamo nikakršnih točnejših elementov za datacijo. Posebno pomemben je tako imenovani belobrdski uhan, ki je bil ulit v kalupu. Ložar ga je sicer voljan datirati v 8. in 9. stoletje,⁴ pri čemer se naslanja na Reineckeja,⁵ kar pa ni točno. Danes imamo že dovolj dokazov, da se tudi na področju Hrvaške ta uhan javlja šele v 10. stoletju. V Dalmaciji pa imamo doslej ugotovljene primere takšnega uhana, izdelanega v dragoceni kovini, v Trilju,⁶ poleg nekaj neznatnejših slučajnih najdb. Po današnjem stanju znanosti nimamo nikakršnega dokaza, da bi bil ta tip uhana nastal v Primorju.⁷ Glavno področje uporabe je le belobrdska kulturna skupina, od koder pa v posameznih primerih prodira tudi v druge kraje.⁸

V novo odkritem grobu bi bilo mogoče delno datirati samo prstan. Pa tudi ta bi imel analogije tako glede na obliko kakor tudi na ornamentiko, nekako v 10. stoletju. Ne bomo storili velike napake, ako naš grob vsaj za sedaj postavimo v čas od 10. do 11. stoletja. S tem pa seveda ni še rešeno vprašanje, v kateri čas sodi celo grobišče, ker je dosedanjih elementov premalo, da bi se mogli spuščati v to problematiko.

V zvezi z grobiščem starejše periode, kjer bi na prvo mesto prišlo vprašanje njegovega začetka, imamo tudi še nekoliko drugih, zelo pomembnih vprašanj. Prvič je tu vprašanje, v kakšnem odnosu je starejši del grobišča do novejšega, ki je nad njim. Ni izključeno, da bomo tu imeli kontinuiteto. Ker je pa novejše grobišče ob cerkvi, a tudi starejših ne moremo kljub pridevkom, ki za sedaj obsegajo le nakit, pripisati več poganski dobi, nastaja vprašanje, ali tudi to ni bilo ob cerkvi. S tem se pa takoj postavlja novo vprašanje, kje je stala in kdaj je bila zgrajena prva cerkev na tem mestu. Če pa starejše grobišče ni bilo ob cerkvi, se zopet postavlja vprašanje, ali mogoče prva cerkev na tem mestu ni bila zgrajena že zaradi tu

³ Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950, str. 276.

⁴ GMDS 1957, 136 sl.

⁵ Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Antropo-Ethnologie und Urgesch., Berlin 1896, 469.

⁶ Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 1921, 3 sl., T. I. — Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1940, 21, sl. 21. — Ložarjevo gledišče, da dobimo ta uhan v večji množini v starohrvatskih grobovih Dalmacije v raznih variantah, ni točno.

⁷ GMDS 1957, 136 sl. — Schranilovo (Schranil, Vorgeschichte Böhmens und Mährens 1928, 298) mnenje, ki ga navaja Ložar, se pa ne nanaša na uhane belobrdskega tipa, temveč na obročke S.

⁸ Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, Ljubljana 1952, 278.

obstoječega grobišča, ki se je nato tudi dalje uporabljalo, oziroma se je ponovno začelo uporabljati. Po zgodovinskih podatkih naj bi se cerkev sv. Petra zgradila že zelo zgodaj, saj je pod to župnijo spadala Ljubljana vse do 1461. leta.⁹ Tako nikakor ni izključeno, da bi bila v času starejšega grobišča tu stala cerkev ali pa vsaj kapela. Ali je bila ta cerkev res tam in kateri dobi pripada, dalje, v kakšnem odnosu je bilo starejše grobišče do nje, kdaj so izginili pridevki iz grobov, kje so stanovali tu pokopani itd., bodo pa morala ugotoviti nova izkopavanja.

ZUSAMMENFASSUNG

Altslawisches Grab bei der St. Peters-Kirche in Ljubljana

Auf Grund der Zufallsfunde vom Jahre 1957, die ins frühe Mittelalter gehören, hat die Archäologische Sektion der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste im Jahre 1955 neben der St. Peters-Kirche noch eine kleinere Sondierung durchgeführt. Bei dieser Gelegenheit wurde eine grössere Anzahl jüngerer Gräber aus 15.—17. Jahrhundert entdeckt; darunter aber auch ein Grab, das in eine viel ältere Periode gehört. Das Skelett befand sich in der für die slawischen Gräber normalen Lage in der West-Ost Richtung. Da späterhin auf diesem Orte Schutterde abgelagert wurde, fanden wir das Grab relativ ziemlich tief, fast 1,80 m unter der heutigen Oberfläche. Neben dem Skelett wurden 4 Schläfenringe aus Bronzedraht mit knöpfchenförmigen offenen Enden gefunden; weiter noch ein flacher Ring mit zugespitzten überragenden Enden. Auf seiner Vorderseite sind zwei Linien mit kleinen Kreisen oberhalb eingraviert. Dieses Grab kann man bereits nach den bisherigen Funden datieren und zwar in erster Reihe nach dem traubenförmigen Ohring des sog. Belo-brdo Typus. Deshalb muss auch unser Grab vorläufig ins 10.—11. Jahrhundert gesetzt werden. Es steht jedoch nicht fest, wann die Nekropole entstanden war und in welchem Verhältnis die älteren Gräber zu jüngeren aus dem Mittelalter und aus der Neuzeit stehen.

⁹ Vrhovec, Zgodovina šempetrške fare v Ljubljani, 1 sl.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Vladimir Miložjić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin 1949, str. 1—140, T. 1—59, sa 3 sl. i dva priloga u tekstu i mnogobrojnim hronološkim tabelama.

Medju mnogobrojnim radovima iz oblasti preistorije egejske i prednjeazijske, koji se poslednjih godina pojavljuju u sve većem broju, pripada delu V. Miložjića zasebno mesto. Ono to zaslužuje iz više razloga: 1. po ogromnom obilju arheološkog materijala koji je autor zahvatio sa puno znanja, a koji se proteže na teritorije od Prednje Azije do Nemačke; 2. po izvanrednom značaju zaključaka od kojih su Miložjića dovele njegove hronološke studije a kojima su, manje-više definitivno likvidirane niz pogrešnih a dobrim delom i tendencioznih postavki koje su, osobito u godinama pred drugi svetski rat bile obvladale našom arheologijom; 3. najzad, po uzornoj metodološkoj obradi materijala koji je pisac u delu proučio.

Osnovni principi Miložjićevog metoda istaknuti su u vidu pravila već na završetku njegovog uvoda, u kome je autor podvrgao reviziji ranije »pouzdan«
datume u okviru evropske preistorije. Miložjić je pokazao da jedan deo ovih datuma nema vrednosti s toga što se objekti na kojima se oni baziraju u matičnoj oblasti ne nalaze ograničeni na jedno kraće vremensko razdoblje (na pr. perle od fajansa egipatskog porekla koje se nalaze na evropskim lokalitetima), dok se drugi opet, u nalazištima gde su otkriveni, nisu mogli bliže stratigrafski fiksirati (na pr. pehar iz Nienhagen-a). U vezi sa tim, a podvlačeći i važnost konvergenca, na koje se takodje dosada premalo pazilo, Miložjić zaključuje (str. 4—5), da se istovremenost dva nalazišta može ustanoviti samo kod potpunog poklapanja svih elemenata materijalne kulture na njima, dok se istovremenost dveju kultura može utvrditi samo na osnovu originalnog importa ili sigurnih imitacija stranih originala, pri čemu treba voditi još posebno računa o stratigrafiji.

No odlična metodska obrada dolazi do izražaja ne samo u doslednom sprovođenju ovako postavljenih principa, već i u smišljenoj kompoziciji samog dela, majstorskom povezivanju fakata i iznalaženju glavnih i za hronologiju bitnih činjenica. Autor je u svojoj knjizi pošao jednim zaista pravilnim putem: od sigurnog i poznatog ka manje sigurnom i nepoznatom. On se naime u prvom redu oslanja na istoriske podatke iz zemalja starog Orienta, Egipta i Mesopotamije, čime, vraćajući se ad fontes u onom smislu u kome je to u preistorijskoj arheologiji stvarno moguće, stvara solidnu bazu za dalje utvrđivanje važnih hronoloških fakata.

Poglavlja o Egiptu i Mesopotamiji (str. 5—14), zapravo samo daju sliku o najnovijem stavu nauke prema problemima hronologije ovih zemalja. Tako vidimo da danas otpada ne samo visoka. Borchardt-ova, već i niska Meyer-ova hronologija, kako je to pokazao H. Stock. Tako početak vlade I dinastije pada u vreme oko 2900 godina pre n. e. Nove studije mesopotamskih izvora pokazuju s druge strane da približno u isto vreme pada i vladavina prve dinastije iz Uruka. Ovaj sinhronizam potvrđuju s druge strane i

arheološka fakta, pošto je dobro poznata činjenica o vezi Djemdet Nasr kulture koja odgovara periodu I dinastije Uruka i Negade II i kulture I egipatske dinastije.

Pošto je na taj način nadjena baza za utvrđivanje pouzdanih datuma u hronologiji, Milojčić se osvrnuo na oblast koja je blagodareći svome geografskom položaju predstavljala teritoriju gde su se dodirivali politički, ekonomski i kulturni uticaji Egipta, Mesopotamije i Male Azije, teritoriju koja predstavlja most između ovih zemalja: Siriju i Palestinu (str. 14—21). Dodirujući i interesantne podatke koj pružaju indicije, da se ovde može ustanoviti kontinuitet između paleolita i neolita preko mezolitske faze, pisac prelazi na najranije pojave neolita ovih krajeva, nalaze iz Ras Shamra V i faze A u dolini Amk, koji se odlikuju monohromnom i grubom keramikom sa ornamentikom sličnom starčevačkoj, i one iz Jericho IX, gde se pored pomenutih vrsta materijala pojavljuje i slikana keramika. Naročito su važni nalazi iz doline Amk, čiji se materijal s jedne strane vezuje za Ras Shamra i mesopotamske kulture sa slikanom keramikom, a s druge strane za nalaze iz Mersin-a u Kilikiji, počev od sinhronizma Mersin XVII — Amk B. Pri tome Amk G odgovara periodu Djemdet Nasr, čiji se elementi nalaze u Mersin XIII—XII. Kako se Mersin XII može sasvim pouzdano vezati za pojave na zapadu Male Azije, dobijena je time i solidna baza za proučavanje hronologije ove oblasti na koju autor prelazi u sledećem poglavlju (str. 22—32).

Ovde velika zasluga pripada Milojčiću u tome što je uspeo da bolje osvetli hronološki razvoj predtrojanske kulture u Maloj Aziji, što mu je pošlo za rukom na osnovu tipološkog izdvajanja pojedinih grupa nalaza u Tigani-u, koje se na pojedinim nalazištima nalaze i odvojeno u zatvorenim nalazima, i hronološkog reda Kum Tepe Ia (Tigani I—II) — Kum Tepe Ib (Tigani III) — Kum Tepe II (Troja I). Nesumnjiva veza Tigani II — Mersin XII pruža osnove za absolutno hronološko datiranje, pošto se u Mersin XIII—XII, kako je već istaknuto, nalazi i Djemdet Nasr keramika, čime je za Tigani II dobijen datum oko 2900—2800 godina pre n. e. Za utvrđivanje hronologije Troje Milojčić se poslužio povezivanjem u tri pravca: ka unutrašnjosti Male Azije (Alishar Hüyük, Alaca, gde je u grobovima koji odgovaraju blagu Troje II nadjena i kama kakve su poznate iz kraljevskih grobova u Uru), što pruža datum oko 2500—2250 za uništenje Troje II, ka Kritu, gde nalazi daju naslutiti da je faza Tigani III doživela period prelaza EM I—EM II, koji se daje hronološki dosta tačno fiksirati, i ka Grčkoj na osnovu ranoheladskih nalaza u Troji, od kasnih slojeva Troje I.

Pošto je na ovaj način ustanovio jedan lanac srazmerno pouzdanih datuma od Mesopotamije preko Male Azije do ruba Balkanskog Poluostrva, Milojčić se trudi da ovu poslednju teritoriju poveže takvim lancem i sa Egiptom, posredstvom Krita (str. 52—57). Ovde je naročito važno što je autoru pošlo za rukom da pokaže potrebu snižavanja proizvoljnih datuma Evans-a i Pentlebury-a za kritski neolit, što je, kako smo već na drugom mestu podvukli od vanrednog značaja za razumevanje početaka vinčanske grupe.¹ Ovo snižavanje hronologije izvršeno je sasvim ubedljivo na osnovu nesumljivog uticaja koji su na kasno neolitske kamene vaze Krita imali kameni sudovi iz vremena Chasechemui-a i III dinastije, što za ovaj period pruža kao terminus post quem datum oko 2700 godina pre n. e. Datiranje ranominojskog perioda II utvrđuju nalazi kamenih sudova nastalih pod uticajem onih iz IV—V dinastije u grobovima u Mochlos-u, u vezi sa čim Milojčić početak faze EM II stavlja oko 2600 godina pre n. e. Napominjem da sam na drugom mestu, u vezi sa mojim datiranjem početaka Vinče i Troje I oko 2600 pre n. e. predložio za početak ranoheladskog perioda i ranominojskog II, datum oko 2550 godina pre n. e.,

¹ M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe (1951), 156 i d.

u toliko pre što 2700 pretstavlja terminus post quem za kasni neolit Krita, a izmedju ove faze i ranominojske II treba još interpolirati subneolitsku fazu i ranominojski period I. Datiranje ranominojske faze III utvrđuje činjenica da se na Kritu od kraja ranominojskog II do srednjeminojskog I nalaze dugmasti pečati (Knopfsiegel), koji se u Egiptu nalaze u periodu V—XI dinastije što za EM. III daje terminus post quem 2560 godine pre n. e. Hronologija srednjeminojske faze obezbedjena je od ranije poznatim vezama MM. II a—b sa nalazima XI—XII dinastije, koje potvrđuju i nalazi van Egipta i Krita, kao u grobovima iz Ras Shamra.

Naredno poglavlje (str. 37—45) posvećeno je Grčkoj. Ovde se Milojčić najpre zadržava na relativnoj hronologiji, izdvajajući pre obeju faza Sesklo grupe (Tsani Magula I — solid style, Tsani Magula II — linear style) i jednu presesklo fazu, vrlo srodnu sa najstarijim pojavama starčevačke grupe, a čije postojanje dokazuje samostalno pojavljivanje materijala ove vrste na nekim nalazištima (Argissa). Inače se autor naročito trudi da dokaže da posle Sesklo faze kulturne grupe Grčke idu sledećim redom: Dimini-Larisa-ranoheladska kultura. Osnov za ovaj zaključak pruža mu u suštini ispravno mišljenje da mešani slojevi na pojedinim nalazištima sa više slojeva ne moraju značiti istovremenost dveju kultura, a da se u zatvorenim nalazima pojedine ove kulturne grupe nalaze uglavnom izdvojeno. Za apsolutnu hronologiju pružaju mu osnove nalazi minijske keramike sa Kamares materijalom u Filakopi i Egini, kao i nalazi ranoheladskog materijala na ovom poslednjem nalazištu, zajedno sa kikaladskim importom Siros-grupe, koji se na Kritu javlja u fazi EM. II, što pruža paralelu EM. II — ranoheladska kultura. Autor takodje podvlači da ova visoka hronologija isključuje mogućnost Dimini migracije iz kompleksa Kukuteni, što sam, na drugom mestu detaljno razradio.²

Sa preistoriskom Grčkom stoji u tesnoj vezi i neolit i rano bronzano doba Makedonije, čiju hronologiju Milojčić u vezi sa tim obradjuje (str. 44—49). Osnovu za hronologiju pruža mu ovdje paralela ranoheladske kulture sa ranim bronzanim dobom Makedonije, koja je svakako nesumnjiva, dok mu terminus ad quem za kraj ranog bronzanog doba pružaju nalazi minijske keramike pri kraju ranog i u srednjem bronzanom dobu, i oni ranoheladske faze III i Kritsani VI. Na zanimljivo gledište autora da se izmedju Servia faze i tzv. late neolithic Makedonije koji u potpunosti odgovara Larisi i Vinči, umeće u celoj Makedoniji jedna srednje neolitska faza koju autor pokušava da dokumentuje stratigrafijom nalaza u Akropotamo na donjoj Strumi, gde sloj slikane keramike sa spiralom sleduje onom sa slikanom keramikom bez spirale.

Pošto je na taj način utvrdio hronologiju oblasti bliže vezanih za Egeju, prelazi autor na unutrašnjost Balkanskog Poluostrva. U prvom redu je obradjena Bugarska-južna Trakija (str. 49—59). Milojčić je ovde dao odličan sažet pregled stratigrafije nalazišta Veselinovo, Junacite i Sveti Kirilovo, uključujući kod ovog poslednjeg nalazišta i rezultate iskopavanja K. Bittel-a. U suštini slaže se Milojčićeva relativna hronologija potpuno sa mojim zaključcima koje sam o tom pitanju izneo na drugom mestu.³ Za apsolutnu hronologiju autor se oslanja na nalaze minijske keramike na Velikoj Humskoj Čuki gde se, kao u Junacite III, nalaze i sudovi sa šiljatim dnom, i na tesnu vezu ovih nalazišta sa ranim bronzanim dobom Makedonije i ranoheladskim kompleksom. Na vrednost podataka koje pružaju nalazi sa Humske Čuke vratićemo se u kasnijem izlaganju.

I pri obradi rumunskog materijala (Boian, Gumelnica, Salcuca, Kukuteni), slažu se Milojčićevi zaključci u potpunosti sa mojima, sem utoliko

² Isti, Ka problemu Dimini migracije, Glasnik Zemaljskog muzeja VII (1952), 27 i d.

³ M. Garašanin, Sveti Kirilovo-Buban, Starinar II (1951), 15 i d.

što on, po mom mišljenju, početke Kukuteni kompleksa datira previsoko, o čemu sam ponovljeno izneo dovoljno argumenata na drugim mestima.⁴

Materijal iz Srbije obradjen je posebno u poglavlju Moravsko-Vardarska dolina (str. 65—70) i severna Srbija i Banat (str. 70—81). Za Moravsko-Vardarsku dolinu osnovu proučavanja pružaju piscu nalazi iz Pavlova (nepublikovana iskopavanja A. Oršića-Slavetića), Bubnja, Gradca i Pločnika. Autor pravilno ocenjuje celokupnu relativnu hronologiju ovih grupa, pa i nalazišta. Naročito su odlično ocenjeni počeci Gradca u odnosu na vinčanski kompleks, u čemu sam potpuno saglasan sa Miložčićem. O pitanju Pločnika i završetka života na Gradcu, biće govora u daljem izlaganju. Obradjujući materijal iz Starčeva deli ga autor u četiri hronološki izdvojene faze, dok kod obrade Vinče zadržava podelu na stupnjeve A—E koju je dao F. Holste. Na drugom mestu naveo sam razloge zbog kojih ovu podelu, iako je ona u osnovi potpuno tačna, smatram podesnije da zamenim podelom sa drugim nazivima i to: vinčansko-tordoška faza (I—II) i vinčansko-pločnička faza (I—II). Za apsolutnu hronologiju Miložčiću pružaju značajne podatke import i uticaji ranog bronzanog doba juga u vinčanskom kompleksu za koje on ističe da počinju od njegove faze B2. Ovakvi elementi nalaze se zapravo i u samoj Vinči već u njegovoj fazi B1, t. j. od početka vinčansko-tordoške faze II. Time i datum oko 2600 godina pre n. e. za početak vinčansko-tordoške faze I postaje verovatniji od višeg datuma koji predlaže Miložčić, pogotovo uzme li se u obzir moj predlog za snižavanje početaka EM. II. (oko 2550), što povlači za sobom i isti datum za početak ranoheladske kulture.⁵

Srem i Slavoniju tretirao je Miložčić kao zaseban kompleks (str. 82 do 90). I ovdje su najstarije pojave starčevačke kulture, iako su stratigrafski podaci iz Sarvaša prilično nesigurni, kojoj sledeju kulturni kompleksi koji Miložčić s puno prava usko vezuje za Vinču i Lengyel, iako u njemu postoje i izvesne odlike koje ga unekoliko izdvajaju i povezuju sa Butmirom (u novije vreme i sa Miložčiću još nepoznatom Bilom). Za hronologiju značajni su nalazi kalupa za metalne kame u badenskom sloju Sarvaša, u kojima su radjeni predmeti kakvi su poznati iz ostave u Polyochni i pripadaju kraju ranog bronzanog doba u Egeji, kao i nalazi ljubljanske keramike u gornjim slojevima Vučedola, što omogućuje i povezivanje sa kompleksom zvonastih pehara koji su sa Ljubljanskog Barja dobro poznati.

Zaključci do kojih je došao Miložčić tretirajući probleme madjarskog neolita potpuno se poklapaju sa mojim rezultatima u tome pogledu.⁶ Oni se tiču neopravdanosti genetskog reda Bük-potiske kulture koji je postavio Tompa, kao i neizdvajanja lengyelskog kompleksa od potiske kulture, i povezivanja Lengyela sa nizom drugih kulturnih grupa (slikana moravska keramika, Aichbühl, Jordansmühl).

U daljim poglavljima: Moravska i Češka (str. 95—97), srednja Nemačka (str. 97—99), severozapadna Evropa (str. 100—105), ograničio se Miložčić na sumarne preglede u kojima iznosi samo veći broj pouzdanih nalaza značajnih za hronologiju. Ovdje ćemo dati samo glavne hronološke redove koje autor tom prilikom utvrđuje. U Moravskoj (slično tome i u Češkoj): trakasta grnčarija — Szelisz-ka grupa (starija keramika sa ubodima — Stichbandkeramik) — starija slikana moravska keramika (mladja kermika sa ubodima) — mladja slikana moravska i Jordansmühl (starija kultura levkastih pehara — Trichterbecher) — srednja faza levkastih pehara (starija badenska grupa) — mladja faza levkaste keramike i mladja badenska

⁴ Isti, Hronologija, 128 i d.; Glasnik Zem. muzeja, loc. cit., 54 i d.

⁵ Isti, Zur Frage des Beginns der Vinča-Kultur, Archaeologia Jugoslavaica I (u štampi), gde je razradjena i podela vinčanskih faza.

⁶ Isti, Die Theisskultur im jugoslawischen Banat, 33; Bericht der Römisch-germanischen Kommission (1943—1950), 125 i d., Hronologija, 116 i d.

grupa (vrvčasta keramika — Schnurkeramik). Slični su odnosi i u srednjoj Nemačkoj gdje treba dodati još i zapažanje da rössen-ska kultura odgovara münchhofen-skoj odnosno jordainsmühl-skoj grupi, dok se vrvčasta keramika nalazi tek u vremenu Walternienburg II, što odgovara badenskoj grupi. U severozapadnoj Nemačkoj također se vrvčasta keramika nalazi na kraju hronološkog razvoja neolita.

U završnom poglavlju (str. 106—111), izvodi Milojević zaključke koji proizlaze iz celokupnog ranijeg izlaganja. No, ovi zaključci ne tiču se hronologije u užem smislu: naprotiv, Milojević je sa puno prava svoje rezultate u pogledu hronologije upotrebio samo kao bazu za izvodjenje zaključaka o kulturnim odnosima i problematici porekla neolitskog doba. Ovi su zaključci potpuno ispravni: autor ističe da se poreklo čitavog niza kulturnih grupa Balkana koje delom prelaze i u srednju Evropu (Starčevo, Vinča, Lengyel, Jordansmühl, Bubanj, Baden i t. d.) ima tražiti u uticajima sa juga i jugoistoka, pri čemu mora ostati otvoreno pitanje u kojoj se meri ovde uvek može govoriti o migracijama, ili je nekad samo u pitanju prenošenje uticaja. Sa ovim kulturnim talasima stoji svakako u vezi i širenje metala u Evropi. Ovo gledište Milojevića izgleda danas, posle interesantnih rezultata Cl. F. A. Schaeffer-a, još verovatnije, pri čemu moram ponoviti da se postavlja pitanje u kojoj se meri može kod metalnih nalaza govoriti o importovanim predmetima, ili se radi o impulsu koji su sa sobom doneli oni koji su u Evropi tražili nova ležišta rude.⁷ Na vezu sa jugom ukazuje i kult boginje majke. Osvrćući se na problem Indoevropska Milojević je istakao nemogućnost vezivanja vrvčaste keramike za indoevropsku ekspanziju, sa kojom se ne mogu vezati ni kamene bojne sekire koje se u Prednjoj Aziji pojavljuju mnogo ranije no na severu, ni kuća tipa megarona. Tako se, kao kuća od karata, definitivno srušila čitava veštački iskonstruisana tvorevina nordiske teorije, kojoj je Milojević svojom hronologijom zadao jedan od najtežih udaraca. Analizirajući dalje problem Indoevropska autor sa puno prava konstatuje da bi se arheološki moglo zaključiti da se već u rano bronzano doba nalaze na Balkanskom Poluostrvu Indoevropski. No, koliko je god odlučno, sa neumitnom, rekao bih matematskom logikom, autor doprineo rušenju nordijske teorije, isto toliko je on, sa punim pravom obazriv u donjašnju suda o indoevropskom problemu. Milojević je pravilno ocenio da nam za rešenje ovoga komplikovanog problema još uvek nedostaje potreban materijal. S toga je i njegov zaključak da ćemo u tome pitanju moći govoriti tek onda kada nam postanu potpuno jasni etnički i kulturni odnosi preistorijskog doba pravilan, isto onako kako je bila pravilna i celokupna metoda i postavka njegovog dela.

Mnogobrojne i pregledne hronološke tabele olakšavaju praćenje piščevog izlaganja o hronološkim odnosima u pojedinim kulturnim grupama. Delo je popraćeno tablama na kojima su prikazani objekti koji pružaju čitaocu uvid u glavne odlike kulturnih grupa koje su u knjizi obradjene. Ipak, treba istaći da je ovde izbor možda mogao biti nešto potpuniji. Tako bi bilo veoma korisno da je jednom tablom prikazan i tipični materijal iz Sirije i Palestine koji je od tolike važnosti za pravilno razumevanje veza Male Azije sa drugim oblastima bliskog Istoka.

Potpuno je jasno da je Milojević, obrađujući onako ogroman i dispartan materijal sa jednog širokog područja, kakav nalazimo proučen u njegovoj knjizi, morao da ostavi po strani mnoge detalje i nerešena pitanja. Idući za stvaranjem jasnije celine, za opredeljenjem osnovnih crta jednog razvoja čijeg se proučavanja u tome obimu i toliko detaljno niko pre njega nije latio, autor je obradu morao izvršiti, da se tako izrazim, u izvesnom smislu stilizovano, tražeći prvenstveno ono što je tipično bitno, glavno. Da se u jednoj ovako stvorenoj slici mogu učiniti izvesni retuši,

⁷ Cl. F. A. Schaeffer, *Ugaritica II* (1949), 49 i d.

samo je po sebi pojmljivo: mnoga pitanja koja je pisac skicirao, moraju tek sada da se detaljnije prouče i razrade. Pisac se nije mogao upustiti u čitav niz problema koji, izgleda mi, u današnjem stanju nauke moraju ostati otvoreni. Isto tako bilo mu je nemoguće, da se upusti u izvesne druge probleme, kao pitanja retenzionih i retardirajućih pojava u materijalnoj kulturi izvesnih područja. Nesumnjivo da to za njega nije bitno. No s obzirom na činjenicu da ovakva pitanja mogu i moraju biti od značaja za rešavanje arheoloških problema užih područja, da oni predstavljaju i jedan od važnih zadataka regionalnih arheoloških proučavanja želeo bih da ovom prilikom ukazem makar na neka od njih koja su ili vezana direktno za tle Balkanskog Poluostrva ili pak za pojave materijalne kulture udaljenijih oblasti koje direktno ili indirektno stoje u vezi sa Balkanom.

Medju otvorenim pitanjima koja se postavljaju u vezi sa Miložčićevom knjigom istakao bih sledeća:

1. Probleme najstarijeg neolita u oblasti Sirije i Palestine. Jasno je da ova pitanja za dugo neće moći dobiti ni približno definitivnan lik s obzirom na još uvek neznatnu ispitanoost pomenutih teritorija i, s druge strane, na razvoj arheoloških istraživanja u ovim krajevima koja svakim danom donose sa sobom nove momente. Kao posebno važna pitanja istakao bih ovde sledeća:

a) Problem najstarijih neolitskih slojeva u Mersinu, pošto, prema najnovijim rezultatima na ovom nalazištu računamo danas sa punim XXVI slojeva,⁸ dok je Miložčić operisao samo sa XVII slojeva i dva ranija sloja A i B.

b) Pitanje odnosa izmedju Jericho IX, Ras Shamra V i Amk A. Miložčić je i sam u vezi sa pojavom slikane keramike postavio pitanje da li se možda u Jericho IX ne radi o jednom dužem zadržavanju ranijih oblika u jednoj kasnijoj fazi, gde se oni spajaju sa poznijim elementima. No, u vezi sa ovim, valja postaviti i pitanje Ras Shamra. Ako Ras Shamra V tipološki odgovara Amk A, što izgleda bezuslovno tačno, vremensku paralelu Amk C, Ras Shamra IV b potvrđuje pojava Samarra elemenata u oba kompleksa. Samarra elementi javljaju se i krajem faze Amk B (str. 18). No u svakom slučaju značilo bi da onda ovde moramo računati sa jednim prekidom u životu u Ras Shamra, sa kojim koliko mi je poznato ne računamo istraživač toga nalazišta.⁹ Ili je, takodje, moguće da Ras Shamra V, zadržavajući tipološke odlike ranijeg vremena, hronološki već pripada kasnijoj fazi, pri čemu bi ovaj sloj mogao brez prekida da prelazi u fazu Ras Shamra IV b. Ovo pitanje izgleda da zasada mora ostati bez odgovora.

2. Pitanje jednog kompleksa srednjeg neolitskog doba sa slikanom spiralnom dekoracijom u Makedoniji, koji je pretpostavio Miložčić, takodje bih ostavio otvoreno. U vezi sa ovim pitanjem ukazao bih na sledeće činjenice:

a) Izgleda mi nepouzdanu uopštavanje prilika na celoj makedonskoj teritoriji, koja u preistorisko doba nije morala činiti jednu nesumnjivu kulturnu celinu. Svakako je moglo biti i veće razlike izmedju centralne i istočne Makedonije, široko otvorene prema Egeji, bliske maloazijskom kompleksu, postavljene u samom pravcu vardarskog puta, preko koje je neminovno morao prelaziti svaki uticaj u pravcu jug—sever, i zapadne i južne Makedonije, planinske, van prometa, van glavnog puta, vezane za centralnu kulturnu oblast sporednim rečnim dolinama (Haliakmon, Crna). Na postojanje razlika u razvoju ovih oblasti, ako i za kasnije vreme, ukazao je i W. A. Heurtley.¹⁰

⁸ K. Bittel. Zur Chronologie der anatolischen Frühkulturen, Reinecke Festschrift (1950), 25.

⁹ Cl. F. A. Schaeffer, Ugaritica I (1959), 5 i d.

¹⁰ Prehistoric Macedonia (1959) 85 i d., 89.

b) Iz zapadne Makedonije nisu mi dosada poznati stratificirani nalazi koji bi potvrdjivali Miložićevu hipotezu.

c) Izvesne indicije, na koje ćemo se kasnije vratiti u vezi sa problemima retencionih pojava, kao da potvrđuju izvestan poseban razvoj u zabačenim oblastima zapadne Makedonije.

3. Miložićeva podela starčevačke grupe u 4 faze¹¹ je tipološki opravdana, zasnovana i na oskudnim podacima iz literature i na izvesnim opažanjima sa pojedinih nalazišta. Ipak, ona se u izvesnom smislu mora sačekat i potpunu obradu materiala iz samog Starčeva koja je još uvek u toku. Ovde treba primetiti sledeće:

a) Miložić je, izgleda mi, otišao predaleko u povezivanju izvesnih odredjenih pojava, detalja u tehnici i oblicima, za odredjene faze onog razvoja koji u Starčevu pretpostavlja. Ako je nesumnjivo sigurno da su izvesne pojave kao žrtvenici ili reljefne pretstave specijalno vezane za Kereš grupu (Starčevo IV), da će slikana dekoracija bez spirale primarno biti svakako starija od one sa spiralnom dekoracijom i dr., nejasno je na primer po čemu autor pojavu bradavičaste drške vezuje tek za fazu II,¹² ili izvesne tehnike pripisuje isključivo odredjenim fazama.

b) Treba voditi računa o tome da su kod nas sistematski koliko toliko ispitana samo nekoliko nalazišta sa starčevačkim materijalom, koji je međutim publikovan svuda sasvim nepotpuno. O nalazištima na kojima nije vršeno iskopavanje nemoguće je samo prema površinskim nalazima doneti definitivni sud i pripisati ih odredjenoj fazi.

c) Kod današnje nedovoljne ispitivosti starčevačke grupe i njenog poznavanja iz niza slučajnih nalaza, trebalo bi uzeti u obzir i regionalnu, ne samo hronološku razliku. Nesumnjivo je na primer da većina nalazišta iz Banata kao i ona u Madjarskoj, pripadaju najkasnijoj fazi. No možda bi iskopavanja na ovim nalazištima mogla pružiti i iznenadjenja. A takva iskopavanja nisu vršena. Izgleda mi na primer još uvek nedovoljno jasno da li se uvek u ovim oblastima nedostatak slikane keramike ima tumačiti pripadnošću jednoj kasnoj fazi starčevačke grupe, ili bi se tu moglo raditi i o regionalno uslovljenoj pojavi. Ne bi bilo isključeno da nova iskopavanja bitno prošire naša znanja u tome pitanju.

4. Mislim da treba ostaviti još otvorena i izvesna pitanja u vezi sa kompleksom Srema i Slavonije. Ovde je Miložić svakako sasvim pravilno ocenio kulturu Bapske kada ju je vrlo usko povezao za Vinču i Lengyel, koji su i sami međusobno veoma srodni. Autor je pri tome istakao izvesne specifične elemente koji Bapsku i njen kulturni kompleks izdvajaju od Vinče. Takvi su oblici pehara na nozi i piriformni sudovi, kao i gruba, t. zv. Muscheltonkeramik. Veću starost ovog poslednjeg kompleksa svakako potvrđuju nalazi iz Sarvaša. No ne izgleda mi sigurno da se dvama gore pomenutim oblicima sudova može pripisati onako velika starost kako to želi Miložić. Protiv toga izgleda mi da govore sledeće činjenice:

a) Ako je naselje u Bapskoj živelo vrlo dugo, tako da vremenski odgovara celokupnoj vinčanskoj kulturi, morala bi se ovde očekivati i izvesna evolucija u keramičkim oblicima. Setimo se samo da u vinčanskoj kulturi oblik bikonične zdele koji je u osnovi uvek isti, vremenom doživljuje takvu evoluciju, da se menja čak i u toku jedne iste faze vinčanske kulture. U Bapskoj izgleda da to ne bi bio slučaj sa pomenutim oblicima, jer se Miložić i za raniju i za stariju fazu, kao na ilustraciju svoga iz-

¹¹ Detaljno obradjeno u Körös-Starčevo-Vinča, Reinecke Festschrift (1950), 108 i d.

¹² Ibid., 110.

laganja, poziva na iste predmete (str. 86—87, T. 38, 1, 2, 5, 6). Več ova pojava izgleda malo verovatna.

b) Iz izlaganja R. R. Schmidt-a o Bapskoj¹³ ne dobija se onakva slika kakvu nam o tome pitanju iznosi Miložčić. O peharima na nozi Schmidt doslovno kaže (op.cit., 121): »Sie haben einen niedrigen, die aus den oberen Lagen auch einen hohen durchbrochenen Fuss«, a o piriformnom sudu: »Als Leitform der späten Bandkeramik erscheint die... knaufförmige Butmirvase«. Ovo bi govorilo u prilog kasnijeg datiranja ovih pojava u okviru kulture Bapske.

c) U svojoj Hronologiji vinčanske grupe datirao sam nalaze koji nas ovde interesuju u period vinčansko-pločničke faze, navodeći u vezi sa tim i svoje argumente.¹⁴ Ovakvu hronologiju danas još jednom potvrđuju nalazi iz Neba. Ako i dopustimo da se u Bapskoj može računati sa izvesnim vremenskim prioriteto u odnosu na pojave butmirskog kompleksa, ipak je to još uvek nedovoljno za izvodjenje zaključaka o njihovoj previsokoj hronologiji. Otuda ostajem sklon da i dalje po tome pitanju zadržim svoje ranije izraženo mišljenje. Da ovde nisam potpuno afirmativan jedini je razlog u tome što Schmidt u svome izlaganju često nije dovoljno precizan i siguran, a Miložčić, kao učesnik iskopavanja u Bapskoj možda iz autopsije poznaje izvesne činjenice koje kod Schmidt-a nisu sasvim precizno prikazane.

Nameravam da se u kratkim potezima osvrnem i na pitanje retardiranja i retencionih pojava u materijalnoj kulturi izvesnih oblasti. Pri tome ponovo podvlačim da ovim izlaganjem želim da u prvom redu dam potstrebka za sistematska ispitivanja u tome pravcu. Zaključci koje izvodim ostaju u današnjem stanju nauke bar jednim delom spekulativni i ne mogu se shvatiti ni kao definitivni predlog za rešenje pojedinih pitanja. Sa retencionim pojavama mogli bismo računati u sledećim slučajevima:

1. U izvesnim krajevima obuhvaćenim kompleksom Tigani kulture. U tome smislu ukazuje sledeće:

a) Sam Miložčić podvukao je da se verovatno ima računati da je Tigani grupa doživela period prelaza u ranominojsku fazu. Bez obzira na moj predlog izvesnog apsolutno hronološkog snižavanja ranominojske faze II, pouzdana vremenska paralela EM II — početak ranoheladske faze — kraj Troje I, nameću u tom slučaju zaključak o izvesnoj vremenskoj paraleli Tigani-Troja I.

b) Miložčić je podvukao (str. 24) da je u Herajonu I, koji odgovara Troji II nadjeno i materijala tipa Tigani, što se po njemu može objasniti ili zaostacima jedne ranije kulture ili poremećajima u sloju. Ako bi bilo tačno ono prvo došli bismo opet do zaključka o izvesnom dužem vremenskom održavanju Tigani kompleksa, makar u pojedinim krajevima.

2. U kompleksu Dimini-Larisa-ranoheladska kultura. Gledište V. Miložčića u tome pogledu razlikuje se od stava mnogih istaknutih preistoričara. Na drugim mestima naveo sam i svoje razloge zbog kojih smatram da se izvestan, makar i regionalno uslovljeni paralelizam pomenutih kompleksa mora uzeti u obzir.¹⁵ U ovom pogledu učinio bih sledeće primedbe i dopune:

a) Argumentisanje sa mešovitim slojevima ne može se stvarno smatrati sasvim sigurnim, kako je to podvukao i Miložčić. Ovde bi bile potrebne revizije na osnovu potpuno moderno vodjenih iskopavanja. Medjutim mi ipak slučaj Canglija gde se keramika tipa Gla 2 i Gla 3 javlja u slojevima IV

¹³ Die Burg Vučedol (1945), 121 i d.

¹⁴ M. Garašanin, Hronologija, 92 i d.

¹⁵ Ibid., 156. Up. moju kritiku rada F. Schachermayr-a, Die orientlich-mittelmeerischen Grundlagen der europäischen Chronologie, Acta Archaeologica (Ljubljana), II, 2 (1951), 243 i d.

do VII izgleda od značaja. I sam Miložčić ne može za njega naći potpuno sigurno objašnjenje: dok u svojoj *Chronologie* smatra da se ovde radi o importu iz oblasti u kojima cveta kultura ovoga tipa (>donauländisch<) (str. 42 i nap. 53), dotle kasnije ističe mogućnost da se radi o poremećajima u sloju.¹⁶

b) U vezi sa mojim novim datiranjem početaka vinčanske grupe u odnosu na Troju I (Troja I = početak vinčansko-tordoške faze), otpada mogućnost posrednog dokazivanja izvesne istovremenosti Dimini-ranoheladske doba. No, pri tome ostaje u važnosti izvesni vremenski paralel za rane vinčansko-tordoške faze i Diminija, pošto se sud Dimini tipa javlja u Vinči krajem perioda Vinča — Tordoš I — posle čega nastaju i jasni uticaji ranog bronzanog doba juga. Time opet indirektno dolazimo do zaključka o izvesnom vremenskom paralelizmu Dimini-Larisa.

c) Argumenat koji navodi Miložčić da se u slojevima i jamama grčkih nalazišta nikada ne nalazi zajedno materijal tipa Dimini i ranoheladske faze (str. 59, br. 5), ali da se prvi može pojedinačno naći zajedno sa keramikom tipa Larisa, takodje ukazuje na izvesne, možda i lokalno uslovljene retencione pojave.

d) Možda na izvestan duži život tesalske Rachmani kulture u izvesnim delovima Tesalije ukazuje i materijal iz Crnobuki, ukoliko bi se ovde sigurno imalo računati sa jednim kasnoneolitskim slojem mladim od makedonskog late neolithic.¹⁷ Crusted ware iz Crnobuki tesno se vezuje s jedne strane za onu iz Bubnja a s druge za keramiku Rachmani faze u Tesaliji. Između ove i relativno mladog nalazišta u Bubnju postoje i druge pojave koje kao da ukazuju na vezu, možda čak i import.¹⁸ Uzimajući u obzir kao stalnu činjenicu izvestan vremenski prioritet pojava na jugu nad onima na severu ipak bismo morali doći do zaključka o izvesnom snižavanju završnog datuma Rachmani kompleksa.

5. Zanimljiv je i slučaj sa slikanom keramikom iz Vinče, koji bi ukazivao na izvesne retencione pojave u kompleksu slikane keramike severnog Balkana. Miložčić je sklon da pojave starčevačkih elemenata u slojevima Vinče mladim od 8 m dubine objasni poremećajima u sloju. No u vezi sa tim treba primetiti da je broj nalaza slikane keramike iznad sloja zemunica srazmerno prilično veliki.¹⁹ S druge strane iz sloja zemunica poznato je veoma malo slike keramike koje bi verovatno bilo više da je materijal poremećajem slojeva dospao u više niveo.²⁰ Otuda sam skloniji da ovde pretpostavim dodir sa izvesnim kompleksom retencionog karaktera, kakav je na jugu Olint a u Rumuniji kompleks slikane erdeljske keramike. Da li su vinčanski komadi poreklom iz ovoga ili možda nekog drugog još nedovoljno poznatog kompleksa zasada je teško odlučiti.

Pored ovde učinjenih primedbi kojima je zapravo cilj da ukažu na niz problema koji se u vezi sa preistorijom jugoistočne Evrope postavljaju, postoje izvesni manji detalji u hronologiji i argumentaciji V. Miložčića sa kojima se ne bih mogao složiti. Takvi su slučajevi:

1. Slika koju kratko iznosi Miložčić o karakteru neolitskih nalazišta u N. R. Makedoniji nije u potpunosti tačna. Autor se morao često služiti po-

¹⁶ Gnomon 22 (1950), 18 i d.

¹⁷ M. Garašanin, Preistorijski nalazi iz Crnobuki kod Bitolja, *Acta Archaeologica* III, 2 (1952).

¹⁸ A. Oršić-Slavetić, Bubanj, Eine vorgeschichtliche Ansiedlung bei Niš, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften* IV, 1—2 (1940), 52, Abb. 21.

¹⁹ M. M. Vasić, *Preistoriska Vinča II* (1956), 129 i d. i odgovarajuće slike.

²⁰ Vasić publikuje svega jedan komad, *ibid.*, sl. 275.

dacima o materijalu koje su dali drugi pisci, ne nalazeći se u mogućnosti da materijal upozna iz autopsije. Tako se za Makedoniju (str. 65) autor uglavnom oslonio na Fewkesa, čiji su podaci dobrim delom netačni. U vezi sa tim treba primetiti:

a) Netačno je da u Makedoniji postoje rano neolitski idoli. Predmeti na koje misli Milošević zapravo su idoli Rachmani tipa iz Crnobuki, koje je Fewkes prikazao pogrešno, ne dajući njihove reprodukcije.

b) Milošević se poziva na pojavu crusted ware, ali ne navodi da je ova keramička vrsta znatno redja od tipične keramike tipa Gla I, koja zapravo primenjuje motive koje pominje Milošević. I ovde greška potiče od Fewkesa koji izgleda nije razlikovao postojeće vrste slikane keramike.

c) Lokalitet Zemljanik kod Roštana koji pominje Milošević, stvarno se zove Zmejanik.

2. Iako je Milošević odlično ocenio početak naselja na Gradcu kod Zlokućana, ne bih se složio sa njegovim datiranjem završetka ovog naselja, kao i sa svim njegovim razmatranjima u pogledu vremenskog odnosa Gradca i Pločnika. U tome pogledu upućujem na svoju detaljnu obradu toga materijala na drugom mestu.²¹

3. I ocena Humske Čuke koju daje Milošević, sledjući u tome dobijenim podacima nije potpuno tačna. Svakako je tačan podatak o debljini sloja koji navodi autor. No već je onda sumnjivo da se na 6,40 m kulturnog sloja nalazi jedan jedini kulturni horizont. Inače, materijal je daleko od toga da bude onako jedinstven kako to misli Milošević i da pripada uglavnom fazi Bubanj-Hum II. Na Humskoj Čuki obilno je zastupljen i materijal faze Bubanj-Hum I. Svakako da definitivno rešenje ovoga problema, pogotovu u vezi sa tim što na Humskoj Čuki nedostaje crusted ware Oršičevih stupnjeva II b—c, mogu da pruže samo nova iskopavanja, pošto dnevnik radova na ovom lokalitetu nije sačuvan. No, u vezi sa tim, nalazi minijske keramike sa Humske Čuke ne mogu imati onu vrednost koja bi im inače pripadala. Nalaz iz Vrtača čini verovatnim da ona stoji u vezi sa bubanjsko-humskom fazom II, te takvo datiranje možemo danas ipak uslovno primiti, iako će i ovde odlučno rešenje doneti dalji radovi.

4. Kod kratke ocene zapadnobugarskog kompleksa slikane keramike (str. 55), potkrala se Miloševiću greška, pošto, kako vidimo iz dela Gaul-a (17), ovde i kod slikanja belom bojom postoje krivolinejni ornamenti, što je svakako od interesa.

Da su se u delu ovako velikih razmera javili i nekoliko lapsusa (na str. 60 u listi rumunskih nalazišta na kojima je ustanovljen hronološki odnos Boian A — Gumelnica, umesto Tangaru spominje se Petru Rares), sasvim je razumljivo. Činjenica da autor obradjujući materijal iz Rumunije operiše sa pojmovima Gumelnica A—C (str. 60—64), dok u završnoj hronološkoj tabeli upotrebljava naziv Gumelnica I—III, nije od bitne važnosti, iako kod nedovoljno upućenog može da stvori izvesnu konfuziju.

Uzeto u celini i u detaljima delo V. Miloševića daleko prevazilazi značaj običnog priručnika u kome čitalac može naći osnovna obaveštenja o čitavom nizu problema i pojava. Svojom koncepcijom, obradom i zaključcima, ono predstavlja osnovu za svaki ozbiljan dalji rad na polju preistorijske hronologije jednog velikog područja. U tome je delo, neophodno i nezamenljivo za svakoga preistoričara koji se trudi da izlazeći iz domena običnog publikovanja materijala, zahvati i pitanja šireg značaja koja treba da pruže potpuniju sliku o preistoriskom životu i kulturi oblasti koju ispituje. Neophodno i nezamenljivo ostaće ono svakako za dugi niz godina. Knjiga V. Miloševića predstavlja datum u istoriji arheološke nauke u Evropi.

M. V. Garašanin

²¹ M. Garašanin, Hronologija, 100 i d. (Gradac); 104 i d. (Pločnik).

Hans Bott, *Bajuvarischer Schmuck der Agilolfingerzeit, Formenkunde und Deutung* (Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte, izdaja Kommission für bayerische Landesgeschichte bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 46), München 1952, 241 str., 21 tabel.

Bavarska akademija znanosti je v svoji seriji izdal bavarske zgodovine izdala sedaj 46. zvezek, v katerem Hans Bott obravnava bajuvarski nakit iz Agilolfingovskega časa, to je iz časa, ko so Bajuvari naselili Bavarsko in tik po njih naselitvi. V svojih izvajanjih se je avtor omejil le na ženske grobove ter na njih nakit. Ni pa uporabil vsega gradiva, temveč samo posamezne objekte, ki pripadajo raznim vrstam nakita. Tudi velik del raznih oblik nakitnih predmetov je prav tako pustil ob strani (na primer razne jagode ogrlic, zaponke itd.), ker jih v svojih sklepih ne smatra za dovolj karakteristične.

Celotno gradivo je avtor razdelil v nekoliko glavnih oddelkov po vrstah obravnavanega nakita, kakor fibule, okrasni brakteati, zlati križčki in podobni predmeti, uhani, ostali predmeti in prebite okrasne ploščice. V vsakem od teh oddelkov pa v pododdelkih razpravlja o posebnih tipoloških vrstah, ki jih je zbral v celoto. Tako pri fibulah obravnava 5 različnih vrst.

Ločne fibule (Bügelfibeln) v bajuvarskih grobiščih pripadajo raznim skupinam. Razložki se vidijo v obliki glave, ki je lahko polkrožna ali pa štirioglasta, dalje v obliki noge in v obliki ornamentike. V večini primerov pa ti izdelki pripadajo etnično drugim izdelovalcem ali so nastali vsaj pod njihovim vplivom (Alamanov, Frankov, Gepidov in Langobardov). Imamo pa tudi še nekaj posameznih elementov na nekaterih fibulah, ki jih avtor pripisuje Vzhodnim Gotom, dalje skandinavskemu vplivu, a v najstarejših fibulah tudi türinško-markomanskemu vplivu. Najbolj izrazit je na vsak način langobardski vpliv ali celo import, posebno v nekoliko kasnejšem času, medtem ko drugi elementi stopajo v ozadje.

Ptičje fibule, najdene na Bavarskem, se po avtorjevem mnenju ne morejo še pravilno oceniti.

Fibule S so našli v večjem številu. Avtor med starejšimi razlikuje dve skupini, od katerih je ena okrašena v globinskem rezu, druga pa s prečnimi vrezi. V glavnem so iste kakor langobardske. V skupino fibul S spadajo tudi nekatere živalske fibule z nazaj obrnjeno glavo in s podvitim repom. Po avtorju so te frankovskega izvora. Vpliv na razne fibule S opažamo tudi od strani alamanskih delavnic. Mlajše fibule te vrste so navadno okrašene z almandini v celicah. Sčasoma se te fibule po celi površini izpolnijo s steklom oziroma almandini, ki so vloženi v celice. Tudi takšne imajo prvenstvene analogije v langobardski ostalini. Vendar pa imajo nekatere fibule te vrste iz kasnejših časov, ko so postale že izredno enostavne, paralele tudi v frankovskih krajih.

Vrtinčaste fibule (Wirbelfibeln) so prav tako dosti pogostne. Imamo fibule s tremi ali pa štirimi glavami. Starejše fibule te vrste so ornamentirane v globinskem rezu, a mlajše z vloženim steklom. Največ analogij imamo med langobardskim gradivom.

Ploščate fibule (Scheibelfibeln) kažejo večjo enotnost kakor fibule S in vrtinčaste fibule. Starejši tipi, okrašeni s ploščatimi almandini, in nekatere druge vrste imajo skupne stične točke z raznimi merovinškimi formami. Največ analogij je med alamanskim in frankovskim gradivom. Na področju Bavarske imamo dokaj importiranih primerov. Avtor domneva, da spadajo sem vsaj tisti objekti, ki so okrašeni z almandini. Tako naj bi bile ptičje fibule z almandini delno importirane z zahoda, delno pa iz vzhodnogotske Italije. Tudi langobardska zlatarska obrt je dala nekaj elementov. Kot posnemanje dragocenih fibul v zlatu so nekatere fibule lite v bronu z navadno geometrijsko ornamentiko.

Okrasne brakteate je razdelil avtor na 7 pododdelkov, kjer se pa v mnogo primerih zadržuje le na posameznih kosih oziroma fibulah. Ti se javljajo v splošnem relativno kasno, ko so se razne starejše gotško-frankovske forme že izživele. Brakteati, ki so jih našli na Bavarskem, so se izključno nosili kot broše.

Med najbolj karakteristične takšne fibule spada brakteat »A« iz Giesinga z odtisnjeno ptičjo figuro na sredi, dalje brakteat iz Inzinga z dvema levoma ob križu; v njem vidi avtor zvezo s koptskimi vzori (koptski pečat za odtiskovanje hostij). Za brakteat »B« iz Giesinga s tremi figurami, od katerih srednja razprostira roke na ostali dve, ki sta narejeni nekoliko nižje, išče avtor izvor v bizantinskih in kasno rimskih vzorih. Bronasta ploščata fibula iz Auinga ima narejeno glavo en face, brez brade in z lasmi, ki se zvončasto uvijajo okoli glave. Ta fibula ima svoje analogije v renko-hessenski deželi in verjetno pripada neki tamkajšnji delavnici.

V mnogih brakteatih te vrste vidi avtor tudi prve stopnje krščanstva na bavarskih tleh. Tako sodi, da bi fibula iz Auinga in podobne lahko predstavljale Kristusovo glavo, ki bi bila v tem primeru tudi najstarejša predstava Kristusa severno od Alp. Prav tako bi, ne glede na izpovedovanje krščanske vere, v takem primeru lahko pomenila kak krščanski simbol tudi fibula iz Inzinga in brakteat »B« iz Giesinga, poleg nekaterih drugih, ki jih pa avtor ni detajlno obravnaval.

Po tehnični izdelavi stoje zelo blizu zgornjim brakteatom tudi nekateri obeski, ki so bili prav tako odtisnjeni in imajo razne likovne predstave. Vendar se pa ti vsebinsko razlikujejo. Takšna sta obeska iz Altessinga, ki imata podobo človeške glave z brado, in priveska iz Regensburg-Sallerna s stilizirano štirinožno živalsko podobo, ki ima oko izdelano iz almandina. Posebno v zadnjih obeskih vidi avtor langobardski vpliv.

Obeski, ornamentirani v filigranu, pa nimajo nič skupnega z brakteati, toda avtor jih je uvrstil v to skupino v glavnem zaradi njihovega izvora in njihovega značaja. Obeski so zvončasti ali pa v obliki lista in v obliki lire. Ornamentirani so s filigranom. Po avtorjevem mnenju so langobardskega izvora. V zvezi s takšnimi obeski se rade uporabljajo tudi razne jagode iz ametista v obliki mandeljnov ali pa vodne kapljice.

Med relativno dokaj česte predmete spadajo tudi križci, izdelani iz zlate pločevine. Svoje analogije in svoj izvor imajo v langobardski kulturni ostalin. V zvezi z njimi se avtor spušča tudi v vprašanje širjenja krščanstva med Bajuvari. Sodi pa, da je namen takšnih križcev bil omejen le na uporabo v grobovih.

Uhane deli avtor tipološko na nekoliko skupin, od A—F, ter na uhane zahodnega izvora. Med prvimi imamo uhane v obliki dvojnega tetraedra z granulacijo, filigranom in almandini. Dalje imamo grozdaste tipe z zvončastim, koničnim ali cilindričnim vratom, s filigranom in granulacijo, prebite luničaste uhane, uhane s cvetličasto jagodo in uhane s košarico. Ti uhani imajo svoje analogije na vzhodu v Bizancu in avarski ostalini Panonije, nekateri pa tudi na jugu (uhani s cvetličasto jagodo).

Veliko manjše je število uhanov, ki so po obliki ter materialu veliko bolj skromni in ki so nastali pod zahodnim vplivom. Prvenstveno so to obročki s petljo na obročku ali pa z delno ploščato kovanim in nekolikokrat preluknjanim delom obročka. Včasih so tu tudi razni priveski. En tip uhanov pa ima na enem koncu tudi kocko.

V oddelku ostalih nakitnih predmetov se je avtor zadržal na zapestnicah, prstanih in lasnicah. Med zapestnicami ne vidi nikakršnih posebnih oblik in tudi ne možnosti kakega posebnega razvoja. Pod vzhodnim vplivom so odprte votle zapestnice z ljakastimi konci in zapestnice z zoomorfnimi konci. Masivno lite zapestnice z razširjenimi konci in vloženimi almandini so pa po avtorjevem mnenju nastale pod frankovsko-gotskim vplivom. Domačo izdelavo pa predstavljajo navadnejše zapestnice, kakor so na primer

zapestnice s kijastimi konci in zapestnice z razširjenimi konci v obliki pečata.

Podobno mnenje kakor o zapestnicah ima avtor tudi o prstanih. Nekatere oblike imajo svoj izvor še v antični ostalini, druge naj bi bile zahodni import (prstani z monogrami), nekateri pa naj bi bili južnega izvora.

Dokaj pogostne so lasnice, ki se razlikujejo po obliki glavice, od katerih avtor nekatere pripisuje zahodnemu vplivu po antičnih vzorih, druge pa tudi vzhodnemu vplivu, ker izhaja iz predpostavke, da so lasnice, najdene v Panonski ravnini, avarska ostalina.

V ženski noši zahodnega dela jugovzhodne Nemčije zavzemajo posebno mesto prebite in okrogle bronaste ploščice, ki so rabile kot okrasni okovi na žepih, pa tudi na drugih mestih obleke. Vzori za takšne ploščice so za bavarske primere nekje na zahodu. Ploščice so izdelane v obliki različno narejenih koles, tudi dveh do treh koncentričnih koles, ki so bila linearno geometrično prebita. Poleg teh najdemo pogosto tudi druge bogatejše forme, v katerih avtor vidi živalske in človeške podobe. Avtor sodi, da te ploščice predstavljajo simbolične in magične predmete v zvezi s simbolom sonca. Posamezne pa skuša tolmačiti tudi na druge načine, posebno v zvezi s krščanstvom.

V zvezi s temi ploščicami stoji še nekaj drugih prebitih nakitnih objektov. Predvsem so to deli prebitih členov verižic. V isti tehniki je izdelan tudi križ.

Avtor nam je podal na temelju bajuvarskih grobnih ostalin odnos in karakter predvsem ženskih grobnih najdb od zgodnjega 6. stoletja do začetka karolinške dobe. Sklepa, da ni mogoče ugotoviti etničnih različkov, temveč da lahko govorimo samo o čisto umetnostno-obrtnih pojavih. Vendar pa se tudi na temelju teh elementov dajo ugotoviti posamezni detajli, ki so v ozki zvezi z raznimi zgodovinskimi momenti. Tako avtor sklepa, da so najstarejše fibule, najdene na Bavarskem, še pod vplivom zgodnjelamanskih izdelkov. Bajuvari so pri doselitvi prvotno uporabljali še predmete oziroma nakit, izdelan v sosednji alamanski deželi. V celi vrsti fibul z globinsko vrezanimi ornamentami se opaža močan odraz zahodnega frankovskega kulturnega kroga. Avtor v tem primeru sluti nek zgodovinski vzrok. Ker so frankovske importirane fibule omejene na prvo polovico 6. stoletja, naj bi naselitev Bajuvarov v vzhodni Retiji bila izvršena po izrecni želji merovinškega kralja. Med izredno zanimivimi skupinami fibul so fibule iz Straubinga; te pripadajo trem kulturnim krogom: frankovskemu na srednjem Renu, gepidskemu v Donavski dolini in zgodnjelangobardskemu, ki je bil verjetno še na Češkem. Najdbe objektov zgodnjelangobardskega kulturnega kroga kažejo po avtorjevem mnenju na možnost posredovanja Bajuvarov pri zamenjalni trgovini med Alamani in Franki na eni ter Langobardi na drugi strani, posebno tedaj, ko so Langobardi živeli v Panonski ravnini. Prav tako se med gradivom Bajuvarov nahajajo predmeti, ki kažejo na langobardski kulturni krog s področja Čedada. Avtor misli, da je šla zveza med Italijo in Bavarsko čez Brenner, dalje skozi doline Inna, Isara in Salzacha. Po tej poti naj bi po avtorju dospeli na Bavarsko tudi bizantinski luničasti in košarkasti uhani. Še močnejšo zvezo z langobardsko državo v severni Italiji oziroma s čedadskim okrajem potrjujejo tako imenovane fibule S in nekateri drugi objekti. Vendar je pa bil istočasno dotok tudi še z vzhoda.

Avtor sklepa, da Bajuvari, ko so stopili na zgodovinsko področje, niso imeli še nikakršnih lastnih tipov fibul, temveč so uporabljali tuje izdelke. Šele v 7. stoletju, v času politične samostojnosti imamo tudi pri Bajuvarih samostojne umetnostno-obrtno izdelke. Vendar pa imamo tudi tedaj v mlajših grobiščih z grobovi v vrstah (Reihengräber) frankovsko-langobardski vpliv oziroma tuje importirane izdelke. Poleg tega se dokaj močno odraža tudi bizantinsko-bavarski vpliv, ki se drugače v alamansko-frankovski ostalini, razen nekaj importiranih predmetov, ne opaža. Bajuvarski uhani se dele lahko v dve glavni skupini. Ena kaže na bizantinske delavnice, druga pa na

pontske, obe sta pa prodrli po Avarih na Bavarsko. Avtor misli, da se nekateri objekti, kot so luničasti, grozdličasti in košarkasti uhani, lahko tolmačijo že kot tipičen bajuvarski pojav. Vpliv avarskih okrasnih predmetov pa ni viden pred odhodom Langobardov iz Panonske ravnine. Pisani viri ne povedo nič o vprašanju prodiranja Avarov in Slovanov proti zahodu. Samo skromne najdbe, pravi avtor, nam govore o njih naseljevanju. Dokaj izrazito je pa v mlajši bajuvarski ostalini tudi čisto merovinško oblikovanje. Vendar se opaža splošno osiromašitev tako v tehnični izdelavi, kakor v iznajdljivosti izvajanja novih tipov. Zato sklepa avtor, da so lokalnim potrebam mlajšega časa zadoščale le vaše delavnice.

Ženski bajuvarski grobovi, katere je uporabil tudi avtor, imajo nekaj okraskov, ki dajejo možnost sodbe tudi o duševnem življenju in verovanju tedanjega časa. Medtem ko cela vrsta grobov daje vtis čistih poganskih pokopov, imamo tudi nekoliko krščanskih motivov in likov. Predvsem so tu križci iz zlatih lističev, dalje križ v prebiti tehniki itd. Med vsemi temi predmeti pa nimamo nobenega, ki bi ga mogli pripisati zgodnjekrščanskemu delu provincialno rimskega izvora. Skoraj vse objekte te vrste stavi avtor v 7. stoletje, najstarejše pa v čas prihoda Bajuvarov. Sam avtor pa priznava, da je danes na temelju le dosedanjih najdb izredno težko ugotoviti, kateri veri naj bi pripadali nosilci teh krščanskih znakov. Avtor misli, da so ti znaki verjetno predstavljali nekdanjim lastnikom le magično moč. Zdi se, da je pri Bajuvarih še dolgo časa trajalo poganstvo, ki je bilo le postopno izrinjeno po krščanstvu. To dokazujejo cela grobišča, ki nimajo nikakršnega krščanskega znaka. Po sodbi avtorja bi najdene podobe nove vere mogle imeti kako vlogo mogoče le v življenju posameznih rodbin. Mogoče je tudi, pravi avtor, da je v Bavarski v tem pogledu plemstvo bilo nosilec novih idej, ker v 8. stoletju postane prvi borec krščanstva.

Avtor je v svoji razpravi povezal sicer že v glavnem znano gradivo v celoto in nam tako podal izredno zanimivo sliko, ki se, kakor sam pravi, pač lahko nanaša le na umetnostno-obrtno izdelke tedanjega časa. Kljub temu je v mnogih momentih skušal pritegniti tudi zgodovinska dejstva in tolmačiti z njimi pojav posameznih posebnosti v umetnostno-obrtniških izdelkih. Kolikor so seveda zgodovinska sklepanja točna, toliko bodo točna tudi sklepanja o takšnih pojavih, vzrokih raznih vplivov, vzrokih posameznih importiranih primerov itd. Vendar pa vsaj za sedaj tudi avtor ni mogel razjasniti posameznih momentov tam, kjer nima podlage v zgodovinskih virih. Kljub bogatim najdbam je gradivo vendar še preskromno. Zato so nekateri sklepi, vključno tudi nekatere, ki so podkrepljeni z zgodovinskimi dejstvi, še vseeno premalo dokumentirani, čeprav so lahko dokaj verjetni. Vsekakor je pa avtorju iz danega gradiva uspelo izluščiti vse, kar se je dalo dobiti. Ne samo za arheologa, prav tako tudi za zgodovinarja zgodnjega srednjega veka je avtorjeva razprava izredno koristna, ker razjasnjuje že marsikake momente medsebojnih stikov raznih kulturnih krogov na področju Bavarske.

Josip Korošec

Rad vojvodjanskih muzeja, 1, Novi Sad 1952, 256 str.

Letos je v Novem Sadu izšla prva številka inega periodičnega glasila, ki je posvečeno raznim muzejskim vejam in ki ima nalogo, da kot glasilo podaja rezultat znanstvenega, terenskega in muzejskega dela muzejev v Vojvodini.

Gradivo, obravnavano v tem glasilu, ki je deljeno na razprave, poročila in gradivo, lahko razdelimo na posamezne veje, ki predstavljajo zaključeno celoto. V zelo velikem številu so zastopane razprave in poročila arheološkega značaja, ki kažejo veliko zaanimanje in delovanje vojvodinskih muzejev na tem področju.

Iz predzgodovine nam podaja Rastko Rašajski poročilo o raziskovanju predzgodovinske naselbine na »Matejskem Brodu« v bližini Novega Bečēja.

Najstarejša tu odkrita perioda, kateri pripada ena stanovanjska jama z ognjiščem, spada k starčevski kulturni skupini. Tej dobi sledi nekoliko hiš štirikotnega tlorisa, ki menda pripadajo tiški kulturni skupini. Poleg tega so tu v neolitiko plast vkopane jame, ki imajo bronastodobno gradivo. Prav tako so tu ostaline tudi železne dobe ter dve ognjišči s tipično slovansko keramiko.

Draga Garašanin podaja razpravo o predzgodovinskih posodi v obliki ptice, ki so jo našli v Starčevu. V istem članku razpravlja tudi o kultnem pomenu takih posod ter o vlogi močvirnih ptic v kultu plodnosti. Časovno postavlja avtorica vazo iz Pančeva v bronasto dobo. — Na konec bronaste dobe stavlja Rajko Veselinović depot kovinskih predmetov, najden v Gaju v Kovinskem okraju; tega tu objavlja. Depot so odkrili po naključju 1948. leta in obsega 242 kosov; med njimi so tuljaste sekire, noži, žagice, gumbi, zaponke, priveski, torkvisi in zapestnice. Posamezne skupine predmetov pa tipološko niso enake, temveč obsegajo večje število podvrst in tipov. Avtor je poleg tega podal tudi nekoliko kemičnih analiz najdenih objektov, po katerih se vidi, da zlitina najdenih objektov pripada tako imenovani klasični zlitini glede na razmerje med bakrom, svincem in cinom. Nekateri objekti tega depota pa imajo po tipološki strani dokaj sorodnosti z železnodobno ilirsko kulturo in celo z japonsko. — Isti avtor objavlja tudi predzgodovinsko zapestnico. To nekateri tolmačijo kot kultni objekt. Našli so jo pa, kakor večino doslej znanih, v severni Srbiji.

Keltsko dobo obravnava Branko Gavela v članku »Keltski oppidum Židovar«, v katerem podaja glavne ideje po svoji disertaciji.

Rimsko dobo in selitve narodov obravnava večje število razprav in poročil. Tako obravnava Borislav Jankulov utrdbe Rimljanov in barbarov iz časa selitve narodov v Bački in Banatu. Poleg zgodovinskega dela, v katerem se avtor bavi z rimsko okupacijo Panonije, dalje z rimsko in civilno vojno upravo, z rimskimi fortifikacijami in cestami, podaja tudi možen tok Donave za časa Rimljanov. Nato nam podaja sliko limesa v baranjskem, sremskem, mezijskem in banatskem odseku. V posebnem oddelku obravnava avtor utrdbe iz časa selitve narodov, predvsem tako imenovane rimske nasipe, ki jih uporabljajo Rimljani, Germani, Slovani in drugi. Banatske in Bačke nasipe, ki se razprostirajo na desetine in desetine kilometrov, pripisuje Slovanom. Omenja pa tudi gradišča in gomile v Bački in Banatu; te pripadajo raznim dobam.

Mirko Šulman objavlja sarmatsko-jaziške grobove, ki so jih odkrili v Tavankutu in Masarikovem. Leta 1951 so se tu vršila sistematska raziskovanja, ki so v Tavankutu odkrila nekaj grobov, katere avtor datira v prvo do tretje stoletje in ki pripadajo sarmatsko-jaziški skupini. Manj plodna so bila dela v Masarikovem; tu so odkrili en grob bronaste dobe ter en grob tretjega stoletja n. e.

Marija Slavnić podaja v razpravi »Predmeti iz antičkih grobova kod Kuzmina u Sremu« nekaj ohranjenih objektov, ki so bili najdeni pri graditvi avtomobilske ceste Zagreb—Beograd; datira jih v četrto stoletje. Novo gradivo rimske dobe objavlja tudi Rajko Veselinović, in sicer nove najdbe iz Rakovca blizu Petrovaradina v Sremu. Tu so našli rimski vodovod, rimsko opeko, en polukapitel in rimsko keramiko. — Nestor Vukov poroča o najdbah iz antičnega časa in selitve narodov v Molu in Adi, kjer sta raziskovala Subotički in Somborski muzej. Najdeni objekti pripadajo predzgodovinskemu času, provincialni rimski periodi in pa tako imenovani nomadski keramiki slovanskega časa. — O kulturnih ostalinah rimske dobe iz Karlovcev in Karlovačkih polj poroča Kosta Petrović.

Izredno zanimiva so tudi poročila, ki obravnavajo slovanski zgodnji srednji vek. Tako objavlja Rajko Veselinović novo odkritje zgodneslovanske peči, ki so jih našli pri sistematičnih raziskovanjih v Mošorinu v Bački. Odkritje teh peči je izredno pomembno za našo arheologijo, ker gre tu za prve lončarske peči v Jugoslaviji, ki doslej pri nas sploh niso bile znane.

Datacija peči je pa omogočena že zaradi večje množine slovanske keramike, ki se je nahajala okoli teh peči ali pa je bila uporabljena celo pri tlakovanju dna v pečeh. Poleg tega so tu odkrite tudi ostaline iz zgodnejših obdobij od neolitske, halštatske, latenske pa vse do jaziške dobe. Nedaleč od tega mesta so odkrili tudi novo grobišče belobrdske kulturne skupine. — Pavle Wellenreiter podaja začasno poročilo o avaro-slovanski nekropoli v Bogojevu; tu je leta 1950 raziskoval Somborski muzej. Ob tej priliki so odkrili pet grobov z zanimivimi, posebno koščenimi najdbami. — Biserka Nadj je objavila štiri grobe, ki so jih našli pri Aradcu v Banatu in pripadajo avaro-slovanski dobi. — Šandor Nadj pa objavlja rezultate poskusnega raziskovanja pri Tarašu, kjer so odkrili tri grobove belobrdske kulturne skupine; našli so pa tudi ostaline neolitskega časa.

V večjem obsegu je poleg arheologije zastopana v »Radu« tudi etnografija. Tako obravnava Vera Milutinović lectarske modele, ki se nahajajo v vojvodinskih muzejih; Aleksander Stefanović obravnava žigosanje živine v nekaterih vaseh severnega Banata. Sofija Dimitrijević lončarstvo v Somboru. Rada Jovančić tipe in način gradnje kolib v južnem Sremu. Stevan Degral okraševanje velikonočnih pisank pri Madžarih Čango v Vojvodini in ljudsko izročilo v Debeljači o ubijanju starih ljudi pri Madžarih. Mirko Šulman poroča o sejmu deklet, Marija Djurić o izdelovanju »Djule« pri Srbkinjah v Vršču in okolici. Arsen Ilić o treh banatskih preprogah, Milan Milošev o življenju in delu obrtništva v južnem Banatu v 18. in 19. stoletju.

Zgodovinske razprave imamo samo v člankih Koste Milutinovića, ki obravnava Novi Sad kot žarišče socialističnega pokreta 1872. leta, in v razpravi Luke Nadlačkega o desetini žitaric v vasi Majdan 1842. do 1844. leta.

Umetnostno zgodovino obravnava Milenko Filipović v članku »Ikone na steklu pri vojvodinskih Srbih«; botaniko imamo v poročilu o usodi herbarija Andrije Volnija v karloški gimnaziji in v razpravi Nadežde Babić, ki obravnava odnos raznih pojavov življenjskih oblik na hidrofilnih livadah v okolici Novega Sada.

Poleg teh člankov, poročil in razprav prinaša glasilo tudi pregled dela raznih muzejev in zbirk v Vojvodini, obiske muzejev, tečaje in poduk v posameznih strokah, delo pri varstvu kulturnih spomenikov, delo za konservacijo posameznih objektov, ocene in poročila ter bibliografijo Vojvodine.

Glasilo »Rad vojvodjanskih muzeja« je tako po vsebini kakor po temah, ki jih obravnava, izredno pestro. Želeti bi bilo, da bi glasilo redno izhajalo in da bi tako tamkajšnje bogato gradivo in delo vojvodjanskih muzejev bilo čimbolj dostopno znanstvenim in drugim krogom. Večina razprav in člankov ima tudi angleške povzetke, so pa izredno kratki.

Josip Korošec

Draga Garašanin, Neolitska kamena plastika u Srbiji (Starinar, Organ Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, knjiga II, 1951, str. 7—12, 9 slik v tekstu, nemški prevod).

Glede na doslej slabo znano koščeno in kameno plastiko neolitskega obdobja v Jugoslaviji je avtorica v tej svoji razpravi zbrala vse zadevne kamene objekte s področja NR Srbije, jih skušala pojasniti, postaviti v zvezo z drugimi plastičnimi likovnimi izdelki v kamnu izven Jugoslavije in tudi datirati posamezne primere. Tako navaja avtorica več lokalitet, kjer so našli po enega ali več primerov, bodisi antropomorfnih ali živalskih figur iz alabastra, kalcita in marmora. Vse lokalitete, kjer so doslej našli takšne figure, pripadajo le vinčanski kulturni skupini in so drugod, kakor se vsaj zdi danes, neznane.

Večino živalskih figur, ki so jih doslej posamezni znanstveniki različno tolmačili, kakor konja, šakala itd., tolmači avtorica sedaj kot figuro psa. Te figure pa naj bi bile kultnega pomena. Pri tem se avtorica opira na to, da so na lokaliteti v Botošu vse tri tam najdene figure v obliki psajh glav, bile najdene v grobovih. Omenil bi pa, da ni nujno, da so takšni primeri

dospeli v grob kot nekakšen poseben kulturni objekt, ampak so lahko prišli tja tudi kot čisto navadni amuleti, ki so jih v grobovih pokopani nosili tudi že za svojega življenja. Glede nastanka takšnih plastičnih figur sodi avtorica, da pripada ta lokalna plastika vinčanski kulturni skupini in da se tudi analogije z njo ne morejo najti na drugih mestih izven nje. To stališče je vsekakor popolnoma pravilno.

Kamenih statuet, predstavljajočih človeka, je pa vsaj do sedaj bilo najdenih le neznatno število. Na vseh lokalitetah je danes znanih samo pet primerov. Avtorica sicer navaja le štiri, vendar pa Vasić omenja, da so v Vinči našli tri in ne dva primera (Vasić, Vinča II, 140), čeprav je sam objavil le dva primera. Avtorica večino teh marmornih človeških statuet povezuje z različnimi marmornimi statueta, ki so jih našli na Kreti in Hagia Triddi ter v Tesaliji v Dimini fazi. Vendar pa pravilno pripominja, da so zadnje časovno toliko oddaljene, da ne morejo priti v poštev. Za en primer, ki so ga našli v Gradcu pri Prokuplju, pa smatra, da je imel vzore v koščenih idilih iz Bolgarije, ki so pa zopet bili izdelani po vzorih bolgarskih marmornih idolov. Proti tej predpostavki, ki jo je izrekla avtorica, pa bi govorilo nekoliko momentov. Tako v vinčanski kulturni skupini nimamo nikakršnih koščenih idolov, ki bi bili vsaj približno podobni bolgarskim, kljub vsej bližini, ako sploh moremo med koščenimi predmeti posamezne označiti kot podobo antropomorfnih figur. Že na drugem mestu sem v tem pogledu izrazil svoje mnenje in mislim, da so posamezni predmeti, čeprav stoje drugi na negativnem gledišču, lahko predstavljali tudi koščene idole, ki se pa popolnoma razlikujejo od bolgarskih. Medtem pa velik del znanstvenikov takšne objekte tolmači kot spatulae in smatra, da nimajo s plastiko nič skupnega. Dalje nam je mogoče statueto iz Gradca tako stilistično kakor tipološko povezati z marmornimi statueta, najdenimi v Vinči. Tako je mogoče dobiti vsaj relativno kronološko bazo. Od vinčanskih so eno našli 6,1 m, drugo pa 5,8 m globoko, ki pripada isti plasti in verjetno tudi istemu stanovanskemu horizontu kakor prva. Tudi statueta iz Gradca časovno menda ni preveč oddaljena od teh dveh; lahko celo sodimo, da je istočasna z njimi. Podobnost statuete iz Gradca z bolgarskimi koščenimi figurami je le navidezna, glede na izdelavo v drugem materialu. Tudi avtorica vinčanskih primerov ne povezuje z bolgarskimi, temveč s Hagio Triado. Tako bi se tudi ta iz Gradca dala povezati z istim izvorom kakor vinčanske. Sicer sem pa mnenja, da so analogije v Hagia Triadi preveč oddaljene ter da je treba izvor tem marmornim statueta iskati prej v sami vinčanski kulturni skupini med terakotami; tako ga avtorica pravilno predpostavlja za statueto, najdeno v Beogradu, vendar pa pravi, da je ta lokalnega značaja in delana po domačih vzorih v glini. Statuete iz Gradca brez najdenih sorodnih marmornih primerov v Vinči skorajda ni mogoče pravilno časovno opredeliti, ako se oslanjamo le na terakote. Tip glave te statuete je tip glav tako imenovane »Vidovdanke«, ki se v Vinči javljajo že okoli 8 m globine, ne pa, kakor avtorica trdi šele na globini 6,2 m (str. 11). Da ta statueta ne more biti starejša od najdenih v globini 6 m, za to govori tudi drugo gradivo.

Josip Korošec

Alexander Randa, *Der Balkan. Schlüsselraum der Weltgeschichte (Von Thrake zu Byzanz)*. Verlag Anton Pustet, Graz-Salzburg-Wien. Erste Auflage 1949.

Klasična arheologija se je preveč držala samo antičnih virov. Isto velja tudi za bizantologe in klasične filologe; ti so vsi preveč zanemarjali problem Tračanov na Balkanu. Še najgloblje sta prodrli v to vprašanje dva dunajska učenjaka, Slovana Jireček in Tomašek. Ogromno znanstvenega materiala, ki zadeva ta problem, je zbral Karl Patsch, ki je dolgo časa služboval v naših krajih (Bosna). Francozi so sicer pričeli z raziskovanjem materialne kulture Tračanov, vendar so pričeli ta problem kmalu zanemarjati. Domači

raziskovalci so deloma pod vplivom zunanjih učenjakov, deloma pa tudi zaradi sedanje etnične razdelitve Balkana v tri skupine, slovensko, romansko in grško, skoraj prenehali s svojim delom na tem področju. Avtor omenja od domačih raziskovalcev edino K. Patscha in njegovo delo »Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa«. Omeniti moramo še tudi Patschev članek: »Thrakische Spuren an der Adria«, ki je izšel v Oesterr. Jahreshfte X, 1907, str. 107 qq. V tem članku zastopa Patsch mišljenje, da so bili po vsem Balkanu najprej naseljeni Tračani. Drugače sodi N. Zupanič, namreč, da so bili prastanovalci na Balkanu Hetiti oziroma Pelazgi (Etnogeneza Jugoslavena v Radu Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu, št. 222, str. 149, Zagreb 1920. Isti, Les premiers habitants des pays yougoslaves. Etnologie paléolithique et néolithique de l'Illyricum, Pariz 1919 v Revue Anthropologique. Isti, »Tragom za Pelazgima«, Narodna Starina I, Zagreb 1922, str. 211. Z vprašanjem Ilirov se je bavil v zadnjem času D. Rendić, ki je obdelal ilirska imena tako na latinskih, kakor tudi na grških spomenikih (D. Rendić, »Ilirska onomastika na latinskih napisima Dalmacije«, Split 1948. Isti, »Iliri u natpisima grčkih kolonija u Dalmaciji«, Split 1951). Oboje je izšlo v »Vjesniku za arheologiju i istoriju dalmatinsku«. Tudi Barić se bavi s tem vprašanjem (»Ilirske jezične studije«, Rad št. 272, Zagreb 1948).

Avtor omenja v delu vso bogato literaturo, ki se bavi z ilirskim ali pa traškim problemom. Ugotavlja, da so starejši raziskovalci polagali preveliko važnost na rimski element in da so se šele mlajši, n. pr. Parvan in drugi pričeli bolj ozirati tudi na prejšnje etnične skupine, predvsem na traška plemena. Pisatelj hoče obdelati traški element, ki je poleg Balkanskega polotoka živel tudi na prostoru severno od Donave in ki je nekdanj pripadal Getom. Pisateljevo delo ne obstoji v tem, da nam najde nekaj novih detajlov k traškemu problemu, ampak hoče na novo poživiti in osvetliti to vprašanje. Na ta način bo postal objekt, ki so ga poskušali vedno tolmačiti z zunanjimi okvirnimi silami, nenadoma subjekt, s katerega pomočjo bodo rešeni še mnogi drugi problemi. Po pisateljevem mišljenju so stali pod silno močnim tračanskim vplivom Grška, Rim in Bizanc, ki so pa zopet vplivali nazaj na Balkan.

Vse delo je razdeljeno na 5 knjig, katerih prva nosi naslov »Zibelka (se. Tračanov)«. V poglavju »Izvor in etnos« misli avtor, da pripadajo Tračani indoevropski skupnosti. Po mišljenju Kazarova in Oberhummerja se je ta tip ohranil v kasno antiko. Tračani spadajo v skupino satem. V zvezi s naselitvijo ima avtor Ilire za njihove zahodne sosedje, vendar pa poudarja, da je točna razmejitev zelo težka, ker je bil prehod iz ene skupine v drugo skoraj neopazen, tako da so antični pisatelji prištevali isto pleme zdaj k Ilirrom, drugič pa k Tračanom. Daorsi so po Stefanu Bizantincu Tračani, Apijan in Plinij jih pa imata za Ilire.

V tretji knjigi »Hellas« dokazuje pisatelj posebno močan vpliv tračanskega verstva na grško religijo. Predvsem opozarja na traški kult Dioniza, ki je nedvomno traško božanstvo, in na njegovo delovanje med drugim tudi na orfični kult.

»Rim« (četrti knjiga) obsega predzgodovinsko razdobje in čas do propada rimskega imperija. Pisatelj omenja pri naselitvi italjskih plemen tudi Ilire, ki so prišli deloma čez Jadransko morje v Italijo. To so našim Japodom sorodni Japigi in Mesapijci v južni Italiji. Velik del severne Italije so pa zasedli ilirski Veneti. V poglavju »Traški bojevniki proti Rimu« omenja pisatelj Pyra, Teuto, opisuje boje Makedoncev in Mitridatove vojne proti Rimu. Teuta je bila na vsak način vladarica Ilirske države. Mnogo bolj zanesljiv je traški element v osebnosti voditelja upornih sužnjev, v Spartaku; ta je mogoče iz plemena Špartakidov, ki so prišli do vladarske časti v Pantikapeionu. V boju proti Rimu sta Spartak in Mitridat podlegla, ker nista imela vsega ljudstva za seboj.

Boerebista je pričel osvoboditev Getov z moralnim dvigom naroda in s sodelovanjem svečenika Decăncusa. Svojo državo je razširil do mej rimske države in nedvomno bi prišlo do boja s Cezarjem, da nista oba hitro drug za drugim umrla. V državi Boerebista je bil tudi večji del traških plemen. Po njegovi smrti je njegova ogromna država, ki je segala od Črnega morja do rimskih mej, razpadla.

Rimljani so razmeroma hitro opravili s posameznimi traškimi plemeni in njihov kralj Roemetalkes je bil zvest rimski zaveznik. Posebno se je izkazal v uporu Ilirov v času 6.—9. po Kr. Avtor premalo poudarja važnost tega ilirskega upora, ki je povzročil, da so ostale meje rimskega imperija na reki Renu in da se niso pomaknile na Labo, kar je Avgust nameraval. S tem uporom je bila tudi zlomljena moč upornih in svobodoljubnih ilirskih plemen in oblast nad njimi je bila Rimu zagotovljena. Tudi Tračani so se še enkrat uprli, toda zaman. V prvem stoletju je bila sinteza Tračanov z Rimljani izvršena.

Dalje opisuje pisatelj počasno asimilacijo obeh plemen z Rimljani, ki je sčasoma tako napredovala, da so ilirske legije, ki so bile jedro rimske armade, izvolile svojega poveljnika Maksimian, s pridevkom »Tračan«, za rimskega cesarja (255—258). Iz Bubalije pri Sirmiju je doma naslednji Ilirec na rimskem prestolu, cesar Decius. Težišče rimske armade je prešlo od Rena na Donavo, kjer so morali braniti prehod čez to reko pred ponovnimi barbarskimi napadi. Pisatelj plastično riše pomen zadnjih ilirskih cesarjev-reformatorjev, predvsem Dioklecijana, ki je s svojimi reformami podaljšal življenje rimskemu imperiju vsaj za 150 let.

Po razdelitvi rimskega imperija v dve polovici je pripadlo tračansko ozemlje vzhodni polovici. Tudi v tej polovici vlada še nekaj vladarjev Tračanov (Marcijan, Leon Veliki itd.). S pričetkom sedmega stoletja je pa bilo to ozemlje zaradi preseljevanja narodov popolnoma odtrgano od rimskega imperija. Toda ti, ki so se v najtežjih časih ohranili, so vzdržali še celih sedem stoletij.

Peta knjiga, »Bizanc«, obravnava usodo raznih balkanskih držav pod njihovimi vladarskimi hišami, dokler ne pride ves Balkanski polotok pod turško oblast. V glavnih potezah podaja avtor tudi karakteristiko te dolgotrajne turške vladavine, ki je bila vzrok mrtvaškega spanja vseh balkanskih narodov.

Delo zaključuje zadnje samostojno poglavje »Vstajenje Tračanov«; v njem govori pisatelj o osvoboditvi Balkana izpod turškega jarma, ugotavlja vitalnost traško-ilirskega elementa, ki se je posebno izkazala v zadnji svetovni vojni in je bila zaslužen kronana z uspehom.

Delo samo je pisano zelo zanimivo. Kakor pisatelj sam pravi, je zelo težko ločiti traške elemente od ilirskih. Pisatelj se v svojem delu ne ozira na keltske vplive, ki sicer niso tako vitalni kot prej omenjeni, so pa na posameznih krajih, kjer so sicer dokazani Kelti, le še precej močni.

Opombe, kjer so naznačeni viri, literatura in včasih tudi pisateljovo mišljenje, so ločene od teksta. Vsega skupaj jih je 55 strani in zelo dobro izpopolnjujejo tekst. Med tekstom je tudi sedem prilog s slikami.

J. Klemenc

Bulletin of the Department of Anthropology, Vol. 1, No. 1 (Jan. 1952), Calcutta, Indija 1953. (V angleščini.)

Prvi zvezek te nove antropološke revije obsega 160 strani teksta, 18 fotografskih prilog ter nekaj slik v tekstu. Čeprav bi si želeli zaradi fotografskih reprodukcij boljši papir, je pa vsebina prav zanimiva. Revija dokazuje, da imajo Indijci že precejšnji kader antropologov raznih specialnih strok. Vsekakor je ta Bulletin dobrodošla obogatitev antropološke literature. V naslednjem naj podam le kratek pregled in vsebino prispevkov.

B. S. Guha poroča o raziskovanju prebivalcev Andamanskih in Nikobarskih otokov v letih 1948—49. Tako imenovana prijazna plemena Andamancev izumirajo (leta 1779 še ca. 10.000, 1951 še 70, zdaj 57 ljudi), medtem ko so tako imenovana sovražna plemena skoraj nepoznana. Posrečilo se je, da je ekspedicija našla nekaj koč in prebivalcev, toda števila Andamancev Onge ni mogla ugotoviti. Živijo predvsem ob ribištvu in lovu in so menda zdravi, medtem ko sta »prjazna« plemena učili zlasti tuberkuloza in sifilis. V somatskem pogledu so zanimivi svaljkasti lasje in steatopigija.

S. S. Sarkar in D. K. Sen poročata o nadaljnjih raziskavanjih o krvnih skupinah pri Santal Parganih, ki imajo razmeroma visok odstotek B in AB.

U. Bose: Krvne skupine Bhilov.

U. Bose: Krvne skupine plemen v Travankoru.

S. S. Sarkar: Krvne skupine na Andamanskih in Nikobarskih otokih. Pripadniki plemena Onge imajo zelo visok odstotek A (skoraj $\frac{2}{3}$). B pa je nižji od AB (N je samo 54). Tudi Andamanci imajo visok odstotek skupine A (preko polovice), vendar ca. 25 % B. Nikobarci pa imajo 86 % skupine O! Na podlagi teh ugotovitev se spušča avtor v zanimiva historična ugibanja: Negriti, Avstralci in Polinezijci imajo izredno visok odstotek skupine A, tako da je grupa B dosegla te otoke verjetno po preseljevanju Polinezijcev v začetku našega štetja.

U. Bose in P. C. Ray: Uporaba delovnega tésa pri Bhilih Centralne Indije. Gre za neverbalne teste, tako da se čim bolj izključi vsakršno šolsko in sploh priučeno znanje. Izkazalo se je, da so mestni ljudje dosegli boljše uspehe kakor podeželski, moški so pa le v enem tésu slabši od žensk, in to tako v mestni kakor v podeželski populaciji.

V. Elwin: Duhovnica Saorov. Posebnost tega indijskega plemena je, da tako visoko ceni žensko, medtem ko obdajajoča jih plemena ne poznajo duhovnic. Ženske plemena Saora (ki šteje nad milijon pripadnikov) se gibljejo prosto, so zveste in nedolžne, srečne so in vesele, smejejo se in pojejo preko polj in vrtov, se udeležujejo vseh plemenskih in vaških dogodkov, so zelo pridne in delavne, samostojne in spoštovane od mož in otrok. K temu je pomogla tudi duhovniška institucija »Kuranboi«, kati ženske, ki ji pripadajo, so v očeh Saorov v živem stiku z nadnaravnimi silami, temeljito skrbijo za bolnike in pomagajo potrebnim, živijo v prepričanju, da se gibljejo na meji med naravnim in nadnaravnim, mirno, dostojanstveno, kakor v snu; ta sestre, prijateljci in vodniki v življenju drugih. Vsekako je zanimiva ta izjemna družbena pozicija ženske v Indiji; dokazuje pa tudi izredno pestrost te zemlje in njenega štiristomilijonskega prebivalstva.

U. Chowdhury: Ženitveni običaji Santalov so označeni po simboličnih obredih in žrtvovanjih, ki naj zagotovi plodnost novega zakona. Zanimivo je dovoljenje spolnega občevanja, samo v poročni noči, med ženinom in najstarejšo svakinjo (medtem ko je kasneje prepovedano celo vsakršno družabno občevanje z njo), kar bi dokazovalo nekoč običajni sororat; prav tako je dovoljeno spolno občevanje med najstarejšim svakom (ženinovim bratom) in nevesto, kar se dá tolmačiti kot ostanek levirata. Psihoanalitiki vidijo v tem poročnem običaju, da predstavljata najstarejša svakinja in svak ženina oziroma neveste mater in očeta.

A. Bhattacharyya: Kult Dharma, Zahodna Bengalija. Študij tega kulta odkriva staro protoavstraloidno kulturo, prekrito z budizmom in hinduizmom. Dharma je, pravi avtor, brez dvoma sanskrtizirana oblika neke avstro-azijske besede, ki pomeni sončnega boga.

Kratek pregled indijske antropološke literature v letih 1946 in 1947 zaključuje prvi zvezek nove revije. Ta pregled pa ni samo naštevanje, temveč je podan v obliki članka, ki podaja tudi kratko vsebino.

B. Škerlj

Führer durch das Parkmuseum. Klagenfurt 1952. Im Selbstverlag des Landesmuseums für Kärnten. 8°. 48 strani.

Pred zgradbo Koroške deželne vlade ter ob straneh Koroškega deželnega muzeja v Celovcu je zasnovan lapidarij na prostem, imenovan Parkmuseum. V njem so prijetno razporejeni pretežno antični napisi (74 kosov) in reliefni (25 kosov) spomeniki. Razstavljeni so zgolj dobro ohranjeni ter proti vremenskim neprilikam preparirani kosi, predvsem taki — kot piše uvodna beseda vodiča —, ki govorijo o domačinskem prebivalstvu rimskega obdobja v Celovski kotlini.

Spomeniki so v knjižici popisani po tekočih številkah razstave. Poleg tega je v tekstu pri vsakem navedena njegova inventarna številka, besedilo napisa oziroma opis reliefa, izboren prevod, eventualno komentar (ki je daleč preskop) ter najdišče. Čeprav je vodič pripravljen za razstavo, se pravi prilagodljivost, ima vendar širšo koncepcijo, kajti razstava nosi, kot rečeno, poudarek na domačinskem elementu. Delo ima torej težnjo, vzbujati misel na tisto prebivalstvo, ki ga ljudje skorajda pozabljajo, kadar govorijo o rimski dobi teh krajev. Posebno s tega vidika bi bili komentarji pri napisih potrebni v širši obliki.

Z znanstvenega stališča je škoda, da pri objavljenih napisih ni zabeležena delitev na vrstice, ki bi jo toliko prej pričakoval, ker imajo teksti z oklepaji točno upoštevana dopolnjena in razvezana besedila, poleg tega jih je pa cela vrsta, ki prinašajo večjo ali manjšo korekturo napram Corpusu inscriptionum Latinarum (n. pr. številke: 3; 7; Pfeiler II a, c, f; Pfeiler III d, i, l, p; Pfeiler IV j, k; Pfeiler V c, i, j; Pfeiler VI f, i; 29; 30; 37) — s čimer dobiva publikacija znanstveno ceno, ki mora biti upoštevana.

V naslednjem dajem koordinacijo med napisi v vodiču (druga oznaka) ter napisi v CIL III (prva oznaka).

4741 — 14	4849 — Pf. VI i	4958 — 37	5711 — 9
4775 — 22	4853 — Pf. V c	4953 — 4	5712 — 11
4779 — 33	4867 — Pf. V e	4954 — Pf. VI g	5728 — 8
4786 — Pf. VI a	4868 — 36	4959 — Pf. II h	6528 — 7
4791 — 21	4870 — Pf. II f	4961 — Pf. III o	11481 — Pf. III n
4796 — Pf. VI f	4878 — 30	4965 — Pf. V k	11497 — Pf. III a
4797 — Pf. VI d	4880 — Pf. III q	4965 — Pf. IV l	11551 — Pf. II i
4804 — Pf. VI b	4888 — Pf. V b	4972 — Pf. V d	11558 — Pf. IV i
4806 — 6	4899 — 26	4982 — Pf. III i	11561 — Pf. IV g
4807 — 3	4899a— Pf. III m	4983 — Pf. IV k	11562 — Pf. V g
4808 — 1	4908a— Pf. III e	4985 — Pf. III k	11564 — Pf. IV b
4809 — 2	4909 — Pf. III d	4990a— Pf. VI	11571 — Pf. IV d
4813 — 23	4914 — Pf. II c	4992 — 15	11578 — Pf. IV h
4832 — Pf. VI h	4924a— Pf. IV e	4997 — Pf. III g	11585 — Pf. III h
4837 — Pf. II g	4926 =	4998 — 28	11587 — Pf. III b
4839 — Pf. V j	11517 — Pf. III f	5026 — Pf. II a	11596 — Pf. III c
4842 — Pf. III p	4927 — 29	5074 — Pf. IV j	11601 — Pf. V h
		5091 — Pf. III l	14101 — Pf. IV c
		5099 — Pf. V i	15205d— Pf. V j
		5709 — 10	

Ideja, ustvariti muzej na prostem, je zanimiva. Taka rešitev razstavljanja antičnih kamnov ima posebne prednosti; bolj kot polni muzeji približajo antiko. Modro nebo, ki se pne nad današnjim obiskovalcem in razstavljeno starino, ustvarja v iluziji povezavo z odmrlo dobo. Pa vendar prevzamejo le redki muzeji odgovornost, izpostavljati starodavne spomenike vremenskim neprilikam.

Celovski Parkmuseum je štet v Avstriji med edinstvene. Nekaj podobnega je za srednjeveško kamenito gradivo ustvaril Mestni muzej v Ljubljani (malo dvorišče Križank). Mirje, kjer bo razstavljen antični kameniti material, pa se še oblikuje.

J. Šašel

Šestdesetletnica profesorja Srečka Brodarja

Dne 6. maja 1895 se je v Ljubljani rodil univerzitetni profesor, akademik, dr. Srečko Brodar, uspešni odkrivalec slovenskega paleolitika. Njegovi življenjski podatki so kratko tile: V Ljubljani je dovršil klasično gimnazijo ter se potem vpisal na Dunaju na filozofsko fakulteto. Študiral je prirodopis kot glavni, fiziko in matematiko pa kot stranska predmeta. Prva svetovna vojna je prekinila njegove študije, kajti od 1915 do 1918 je bil mobiliziran. Po končani vojni je naš jubilent diplomiral na filozofski fakulteti v Zagrebu, medtem pa že služboval na »Poljanski« gimnaziji v Ljubljani, dokler ni leta 1921 postal profesor v Celju.

Vedno je hodil rad po planinah ter brskal po naravnih lepotah slovenske zemlje. Ta njegova ljubezen ga je v poletju 1928 pripeljala tudi na Olševo, kjer je, iščoč vodo v ogromni Potočki zijalki, odkril sledove o kulturi iz ledene dobe. To odkritje je zanj postalo usodno. Z neverjetno marljivostjo in redkim idealizmom pravega raziskovalca je odkrival paleolitik najprej v Potočki zijalki, se nenehno poglobljal v probleme paleolitika sploh in dosegel že pred izbruhom druge svetovne vojne mednarodno priznanje strokovnega sveta. Treba je bilo dati temu priznanju doma in v tujini samo še formalno obliko in tako je bil leta 1939 promoviran na ljubljanski univerzi za doktorja geologije. Tako je bil pripravljen tudi za poklic akademskega učitelja, ko se je istega leta preselil v Ljubljano, kjer je služboval najprej na bežigrasjski gimnaziji.

Šele po vojni, leta 1946, je bil izbran in imenovan za izrednega profesorja ter uredil Institut za prazgodovino človeka na tedanji filozofski, kasneje prirodoslovno-matematični fakulteti. Kmalu nato je bil izbran za dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, imenovan za rednega profesorja, izvoljen za dekana prirodoslovno-matematične fakultete za študijski leti 1950/51 ter 1951/52 in končno 1953 potrjen tudi za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, s čimer je prav v času svojega življenjskega jubileja dosegel vrhunec priznanja svojega dela.

Brodarjeva delovna sila je bila vedno izredna, ustrezna njegovi znanstveni požrtvovalnosti in veliki osebni skromnosti. Pred delovanjem profesorja Brodarja je bilo le malo znano o paleolitiku Jugoslavije; svetovno slavo je dosegla le znamenita Krapina, medtem ko sta bili paleolitski postaji Lokve pri Delnalah in Pod Kalom pri Trstu le manj pomembni. Šele Brodar je začel sistematično raziskovanje paleolitika v Sloveniji in pri tem dosegel ogromne uspehe, ki so mu postavili zlasti v Potočki zijalki in Betalovem spodmolu pač najtrajnejši spomenik. Poleg teh dveh svetovno pomembnih najdišč pa je odkril in opisal še vrsto drugih, važnih za celotno podobo slovenskega paleolitika (Špehovko, Mornovo zijalko, Njvice, Kostanjevico, Postojnsko jamo, Otoško jamo itd.). Znanje o slovenskem paleolitiku stoji po Brodarjevi zaslugi na trdnih temeljih, dasi seveda še ni popolno. Toda kdaj vemo dovolj? Z novim znanjem nastajajo novi problemi in nihče tega ne vé bolje od profesorja Brodarja, ki v podrobnem, neumornem študiju na terenu odkritih dokumentov delovanja in življenja naših davnih prednikov trči na vedno nove uganke med ugotavljanjem trdnih dejstev.

Brodarjevo vestno znanstveno delo se zrcali v njegovih temeljnih publikacijah, ki jih je že lepo število in ki so dosegle mednarodno pri-

znanje. Bibliografija njegovih del do okrog leta 1950 je zbrana v Letopisu SAZU za leto 1950 in jo je treba samo izpopolniti še s temi deli:

O stratigrafiji Potočke zijalke. Glasnik Muz.dr. za Slov. 20, 66—95, Ljubljana 1959.

Z Betalovega spodmola pri Postojni. Varstvo spom. 5—4, 118—122, Ljubljana 1949.

Iz prazgodovine človeka. Koledar PK, 221—227, Ljubljana 1950.

Prerez paleolitika na slovenskih tleh. Arh. Vest. 1, 5—11, Ljubljana 1950.

K odkritjem novih paleolitskih postaj v avstrijskih Alpah. Ibidem 2, 111—123. Ibidem 1951.

Otoška jama — paleolitska postaja. Razprave SAZU, 205—242, Ljubljana 1951.

Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ibidem 245—284, Ibidem 1951.

Prispevek k stratigrafiji kraških jam Pivške kotline, posebej Parske goLOBINE. Geogr. Vest. 24, 43—76, Ljubljana 1952.

K odkritju kamenih industrij ob Usori. Glasnik Zem. Muz., n. s. 8, 225 do 235, Sarajevo 1953.

L. Zotz: Altsteinzeitkunde Mitteleuropas. (Recenzija.) Arh. Vest. 4, 148 do 151. Ljubljana 1953.

O Potočki zijalki in njenem pomenu. Plan. Vest. 9, 406—414, Ljubljana 1955.

Profesor Brodar je od ustanovitve Arheološke sekcije SAZU tudi član njenega znanstvenega sveta ter glavni urednik Arheološkega vestnika. Zato je le prav, da mu uredništvo v imenu vseh članov Arheološke sekcije ter vseh sotrudnikov Arheološkega vestnika iskreno čestita k njegovemu jubileju. Poleg zdravja in zadovoljstva želimo jubilarantu, naj bi vztrajal še mnoga leta v neomajnem veselju do raziskovalnega in znanstvenega dela, da bi tako proslavljali s svojim imenom tudi svojo ljubljeno slovensko domovino doma in po vsem znanstvenem svetu!

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI K JUGOSLOVANSKI ARHEOLOGIJI 1952

Kratice časopisov in inštitucij, omenjenih v bibliografiji

Arheološki vestnik, Ljubljana	= Arheološki vestnik, izdaja Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
Dnevnik, Ljubljana	= Ljubljanski dnevnik, Ljubljana
Glasnik, Sarajevo	= Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu
Jadran, Koper	= Slovenski Jadran, tednik, Koper
Kmečki glas, Ljubljana	= Kmečki glas, tednik, Ljubljana
Književne novine, Zagreb	= Književne novine, revija, Zagreb
Narodna knjiga, Cetinje	= Narodna knjiga, izdavačko preduzeče, Cetinje
Narodni list, Zagreb	= Narodni list, dnevnik, Zagreb
Naučna knjiga, Beograd	= Naučna knjiga, izdavačko preduzeče, Beograd
Ponedeljski poročevalac, Ljubljana	= ponedeljska izdaja Slovenskega poročevalca, Ljubljana
Poročevalac, Ljubljana	= Slovenski poročevalac, dnevnik, Ljubljana
Pravica, Ljubljana	= Ljudska pravica, dnevnik, Ljubljana
Spomenici BiH, Sarajevo	= Srednjevekovni nadgrobnji spomenici Bosne i Hercegovine, izdaja Zemaljski muzej u Sarajevu
Tovariš, Ljubljana	= Tovariš, ilustrirani tednik, Ljubljana
Vjesnik, Split	= Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, organ Arheološkog muzeja u Splitu
Vjesnik u srijedu, Zagreb	= tedenska izdaja dnevnika Vjesnik, Zagreb
Živa antika, Skopje	= Živa antika, izdaja Filozofski fakultet na Univerzitetu, Skopje
Bd.	= Band
br.	= broj
C.	= pisano v cirilici
sl.	= slika
str.	= stran
sv.	= svezak
št.	= številka
T.	= Tabela

Abramić Michael: Antike Kopten griechischen Skulpturen in Dalmatien. Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 305—326, T. I—VI, sl. 1—6.

Andrović Edvin: Analiza sadržine stare kutijice iz zadarskog Arheološkog muzeja. — Analisi del contenuto di una scatola d'osso ora nel Museo Archeologico di Zadar. Vjesnik, Split, 1952 (1950—1951), str. 207 do 208.

- Basler Djuro: **Ivanjsko polje (Bosanski Brod). Gornji tok Ukrine (Kulaši-Kremna).** Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 412—424, 2 zemljevida.
- Baš Franjo: **Der Ringwall von Bubenberg.** (Novine.) Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 527—536, sl. 1—2, 1 plan.
- Benac Alojz: **Način stanovanja u prehistoriskim periodima Bosne i Hercegovine.** — *Les habitations de la Bosnie et de l'Herzégovine préhistorique.* Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 121—158.
- Benac Alojz: **Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture.** — *La station préhistorique de Nebo et le problème de la culture butmérienne.* — Thèse de doctorat. Univerza v Ljubljani — Arheološki seminar, Ljubljana, 1952, str. 1—164, 1 plan, sl. a—h, T. I—XXV.
- Benac Alojz: **Široki Brijeg.** Spomenici BiH, Sarajevo, 1952, sv. III, str. 1—59, T. I—XXXVII, 1 zemljevid, plan I—IX, Résumé.
- Degmedžić Ivica: **Arheološka istraživanja u Senju.** — *Archäologische Forschungen in Senj.* Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 251 do 262, sl. 1—7.
- Degmedžić Ivica: **Panonija u ogledalu arheoloških istraživanja u god. 1951.** Narodni list, Zagreb, 1952, 25. I.
- Degmedžić Ivica: **Rezultati putovanja arheološke ekipe Jugoslavenske akademije po Slavoniji.** Književne novine, Zagreb, 1952, 1. III.
- Di Plinio Fraccaro: **La via Postumia nella Venezia.** Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 251—275.
- Efremov: **Vinko Pribojević, O podrijetlu i zgodama Slavena.** Živa antika, Skopje, 1952, god. II, sv. 1, str. 119—125.
- Fisković Cvito: **Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo.** — *Influence du Mausolée de Dioclétien sur l'architecture ultérieure.* Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 181—195, T. XIV—XV, sl. 1—5.
- Fisković Cvito: **Romaničke kuće u Splitu i Trogiru.** — *Maisons romanes à Split et à Trogir.* Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 129—178, sl. 1—71, 2 plana.
- Fisković Cvito: **Rušenje i raznošenje solinskih spomenika.** — *Démolition et enlèvement des monuments de Solin (Salone).* Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 197—206.
- Gabričević Branimir: **Liturgijsko značenje prikaza na reversu Mitrine kultne slike.** — *Le sens liturgique de l'image au revers du relief de Mithra.* Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 19—25, T. I.
- Gabričević Branimir: **Dva priloga poznavanju urbanističkog razvoja antike Salone.** — *Due cenni per la conoscenza dello sviluppo urbanistico dell'antica Salona.* Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 155—162, 1 slika.
- Garašanin Draga: **Jedan primjerak monumentalne preistorijske plastike. Glava neolitske figure iz Prištine.** — *En exemple de plastique préhistorique monumentale. (Tête d'une figure néolithique de Priština.)* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 14—23, sl. a—d.
- Garašanin Milutin: **Ka problemu Dimini migracije.** — *Sur le problème de la migration de Dimini.* Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 27 do 40. C.
- Gavela Branko: **Keltski oppidum Židovar. Prilog kulturnoj istoriji naše zemlje protoistoriskog doba.** — *L'oppidum celtique Židovar. L'époque de la Tène dans le domain des Celtes balkaniques.* Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1952, str. 1—70, 1 karta, sl. 1—44, 2 skici, 5 planov.

- Gavela Branko: **Osnovi preistoriske arheologije. (Paleolit-Neolit-Bronza-Halštat.)** Naučna knjiga, Beograd, 1952, str. 1—94.
- Gorenc Marcel: **Antikna skulptura u Hrvatskoj. — Sculpture antique in Croatia. — Antique sculpture in Croatia.** Zora, Zagreb, 1952, str. I do XXXV, 80 tabel, 12 slik.
- Gunjača Stipe: **Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji. — A propos de la quatrième église vieille-croate de Biskupija, près de Knin, et du cimetière qui l'entoure.** Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 57—79, sl. 1—27, sl. 1—7.
- Gunjača Stipe: **Muzej hrvatskih starina od oslobodjenja do danas.** Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 221—232, sl. 1—24.
- K. K.: **Ob zadnjih dveh številkah »Arheološkega vestnika«.** Poročevalec, Ljubljana, 1952, XIII, št. 151, str. 4.
- Karaman Ljubo: **Osvrti na neka pitanja iz arheologije i povijesti umjetnosti. — Remarques sur quelques problèmes d'archéologie et d'histoire d'art.** Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 81—104.
- Karaman Ljubo: **Pregled umjetnosti u Dalmaciji. (Od doseljenja Hrvata do pada Mletaka.)** Matica Hrvatska, Zagreb, 1952.
- Kastelic Jože: **Arheološka izkopavanja pri Sv. Antonu.** Jadran, Koper, 1952, I, št. 17, str. 8.
- Katić Lovre: **Tragovi starokršćanske nekropole u Cisti. — Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 267—268, 1 slika, Résumé.**
- Katić Lovre: **Vjerdostojnost Tome Arcidiakona i poslednji dani Solina. — Veracité de Thomas d'Archidiacone et les derniers jours de Salona.** Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 99—120, sl. 1—2.
- Klemenc J.: **Bronast medaljon M. Aurela iz Ptuja.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 508—509, 2 sliki.
- Klemenc Josip: **Ein gotisches Frauengrab aus der Umgebung von Subotica.** Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 337 do 342, sl. 1—7.
- Klemenc Josip: **Figuralni fragment kasnoantičnega reliefa iz Celja. — A figural fragment of a late roman monument from Celje.** Arheološki vestnik, Ljubljana, III/1, str. 99—107, sl. 1—6.
- Klemenc J.: **Prof. dr. Balduin Saria, Poetovio.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 331—334.
- Knez Tone: **Antične najdbe v Šentpetru.** Pravica, Ljubljana, 1952, XII, št. 29, str. 15.
- Kolšek Tone: **Arheološka izkopavanja v Šempetru.** Poročevalec, Ljubljana, 1952, XIII, št. 172, str. 7, 2 sliki.
- Kolšek Tone: **Celje in okolica v rimski dobi.** Dnevnik, Ljubljana, 1952, II, št. 211, str. 4, 2 sliki.
- Korošec Josip: **Fragment vaze kulturne skupine Bükk, najden v Vlaški jami (?) — Fragment einer Vase der Bükk-Kultur, gefunden in Vlaška jama (?)** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 289 do 295, sl. 1—4.
- Korošec Josip: **Ljudske statuete iz Ripča. — Statuettes de Ripač.** Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 231—239, T. I—II.
- Korošec Josip: **Neki elementi slovenske materijalne kulture VI i VII veka. — Quelques éléments de la culture matérielle slave du VI-e et VII-e siècles.** Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 5—17.

- Korošec Josip: Statuete s posebej izdelano glavo v vinčanski kulturni skupini. — Statuette of Vinča culture with heads made apart. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 5—15, sl. 1—2.
- Korošec Josip: Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka. Univerza v Ljubljani — Arheološki seminar, Ljubljana, 1952, str. 1—405, sl. 1—199.
- Korošec Josip: Miloje M. Vasić, Kroz kulturni sloj Vinče I i II. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 145—146.
- Korošec Josip: Djordje Mano-Zisi, Izložba materialne kulture doba seoba naroda na teritoriji AP Vojvodine. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 146—147.
- Korošec Josip: Miloje M. Vasić, Barbotine-keramika. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 147—149.
- Korošec Josip: Miloje M. Vasić, Problem bronzane sekire iz Vinče. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 148—149.
- Korošec Josip Miloje M. Vasić, Deo inventara jednog groba iz Vinče. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 149—150.
- Korošec Josip: Milutin M. Garašanin, Potiska kultura u Banatu. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 150—155.
- Korošec Josip: Milutin M. Garašanin, Die Theiss-Kultur im jugoslawischen Banat. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 155.
- Korošec Josip: Milutin M. Garašanin, Ka najstarijim slovenskim kulturama naše zemlje i problemu porekla izvesnih njihovih oblika. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 155—157.
- Korošec Josip: Djurdje Bošković, Problem slovenskog hrama u Ptuju. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 157—158.
- Korošec Josip: Draga M. Garašanin, Nova nalazišta okoline Beograda u dolini Save. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 158—159.
- Korošec Josip: Miodrag Grbić, Gradište kod Kikinde. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 159—161.
- Korošec Josip: Djordje Mano-Zisi, dr. Rastislav Marić, Milutin Garašanin, Iskopavanje na Orašju. Prethodni izveštaj o radovima u 1947 godini. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 161—165.
- Korošec J.: Zdenko Vinski, Zwei kahnförmige Ohringe aus Erdut in Kroatien. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 315—317.
- Korošec J.: Milutin Garašanin-Draga Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 317—320.
- Korošec J.: Novak Grga, Izveštaj o prehistorijskim istraživanjima otoka Hvara. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 320—321.
- Korošec J.: Milutin Garašanin, Venera iz Starčeva. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 321—322.
- Korošec J.: Zdenko Vinski, Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 322—325.
- Korošec J.: Jovan Kovačević, Prilozi rešavanju postanka i razvoja južnoslovenskog zlatarstva i zlatarskih proizvoda u ranom srednjem veku. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 325—351.
- Korošec Paola: Srednjevjekovne nekropole okoline Travnika. — Nécropoles médiévales dans la contrée de Travnik. Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 375—407, T. I—II, sl. 1—8, 1 zemljevid.
- Leben Franc: Najdba antičnih grobov v Ljubljani. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 310—314, risba 1—5.

- Mano-Zisi Djordje: Čarobna zemlja arheologije. — The fascinating land of archaeology. Jugoslavija, Beograd, 1952, Makedonija, str. 21—28, 15 slik.
- Marović Ivan: Novi antikni nalazi u okolici Splita. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 269—270.
- Mazalić Djoko: Stari grad Jajce. — Jajce, un vieux château bosnien. Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 59—100; sl. 1—26.
- Mayer Anton: Illyrisches bei Homer. Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 347—355.
- Mirosavljević Vlado: Nalaz heladske kulture u spilji Pokrivenik na Hvaru. — Une découverte de culture helladique dans la grotte de Pokrivenik sur l'île de Hvar. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 123—134, T. I—V, 1 slika.
- Mlakar Štefan: Arheološki muzej za Istro v Pulju. Jadran, Koper, 1952, I, št. 47, str. 8, 2 slike.
- M. S. Š.: Nalazi u Trogiru i okolici. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 268.
- P. J.: Arheološki radovi u Zadru 1950 i 1951 god. — Recherche archéologique en Zadar nel 1950 e 1951. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 263 do 266, sl. 1—2.
- Pahič Stanko: Ranoilirsko žarno grobišče na Pobrežju pri Mariboru. Tovariš, Ljubljana, 1952, VIII, št. 49, str. 1016, fotoreportaža.
- Pavlovac R.: Nova paleolitska najdba. Izkopavanja ljubljanskih študentov v Šajovčah. Jadran, Koper, 1952, I, št. 35, str. 8, 1 risba.
- Petricioli Ivo: Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu (Zapažanja pri topografskom rekognosciranju). — Monuments de l'architecture médiévale dans l'île de Pag. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 105—111, 2 slike.
- Posedel Josip: Predromanički spomenici otoka Šipana. — Monuments préromaniques de l'île de Šipana. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 115—128, 10 risb, sl. 1—11.
- Posedel Josip: Zadarski žrtvenik carice Faustine. — Un'ara di Faustina trovatta in Zadar (Jader). Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 165—166, 1 slika.
- Prijatelj Kruno: Kameni akordi. Naša Istra — vanredno izdanje ilustriranog lista »Duga«, Beograd, 1952, str. 24—30, 17 slik.
- Prijatelj Kruno: Nekoliko rimskih nadgrobnih portreta u Arheološkom muzeju u Splitu. (Prilog portretnoj umjetnosti antikne Dalmacije.) — Un groupe des portraits romains sépulcraux dans le Musée archéologique de Split. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 155 do 154, T. VI—XIII, sl. 1—5.
- Radojčić Svetozar: Die »Porta speciosa« in Gran und deren serbische Parallelen. Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 356—366, sl. 1—3.
- Rakovec Ivan: Bizon iz mostiščarske dobe na Ljubljanskem barju. — On Bison of the Lacustrine Age from the Ljubljansko barje in Slovenia (NW Yugoslavia). Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 257—287, T. I—II.
- Renard Marcel: Josip Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki. Latomus, 1952, XI, str. 426.
- Rendić-Miočević Duje: Iliri u natpisima grčkih kolonija u Dalmaciji. — Les Illyriens sur les inscriptions des colonies grecques en Dalmatie. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 25—57.

- Rendić-Miočević Duje: **Novi i neobjelodanjeni natpisi iz Dalmacije.** — *Inscriptiones Dalmaticae*. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 211—232, sl. 1—7.
- Rendić-Miočević Duje: **Tri povijesna natpisa iz Dalmacije.** — **Tre iscrizioni storiche dalla Dalmazia**. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950 in 1951), str. 167—180, T. XVI—XVII, 1 slika.
- Saria Balduin: **Römische Grabara in Celeia**. Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes, Wien, 1952, Band XXXIX, str. 77 do 84, sl. 22, 23.
- Sergejevski Dimitrije: **Kasno-antički spomenici iz Šipova.** — **Monuments de la basse antiquité trouvés à Šipovo**. Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 41—57, sl. 1—15.
- Sergejevski Dimitrije: **Ludmer**. Spomenici BiH, Sarajevo, 1952, sv. IV, str. 1—59, T. I—XLVIII, sl. 1—2, 1 zemljevid, plan I—III, Résumé.
- Sergejevski Dimitrije: **Srednjevjekovna nekropola kraj crkve Sv. Petra u Nikšiću.** — **La nécropole médiévale pres de l'église de Saint Pierre de Nikitch**. Narodna knjiga, Cetinje, 1952.
- Stare F.: **Bronasta sekira iz Kranja**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 298—299, risba 1.
- Stare F.: **Kamnitno kladivo iz Velikega Kamna**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 296—297, risba 1 a, 1 b.
- Stare France: **Dekoracija pravokotnih pasnih spon na Kranjskem.** — **Dekoration rechteckiger Gürtelschnallen aus Krain**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 173—213, risba 1—6, T. I—VI, priloga 1.
- Stare Vida: **Pozno antično grobišče na Ravnem brdu**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 137—144, risba 1—4, sl. 1—5, 3 situacijski plani.
- Stele France: **Vorromanisches aus Slovenien**. Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1952, Bd. I, str. 367—582, sl. 1—15.
- Stupica Anton: **Nova najdba antičnega templja v Sloveniji**. **Arheološko najdišče v Št. Petru pri Celju**. Poročevalec, Ljubljana, 1952, XIII, št. 111, str. 6, 1 slika.
- Suić Mate: **Liburnski nadgrobnni spomenik.** (»Liburnski cipus.«) — **Monumento sepolcrale liburnico**. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 59—97, sl. 1—18.
- Suić Mate: **Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije.** — **Inscriptiones Dalmatiae Septemtrionalis**. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 233—248, sl. 1—8.
- Šašel J.: **Pogled v rimsko stavbno dejavnost ob Gorupovi ulici**. Dnevnik, Ljubljana, 1952, II, št. 255, str. 6, 1 slika.
- Šašel J.: **Severni obrambni sistem v Emoni in manjše letošnje najdbe v Ljubljani**. Dnevnik, Ljubljana, 1952, II, št. 270, str. 4.
- Šašel J.: »Skrivnostna« arheologija. **Notice ob koncu letošnjih raziskovanj v Emoni**. Dnevnik, Ljubljana, 1952, II, št. 247, str. 6, 1 slika.
- Šeper Mirko: **Neolitičko naselje na Kormadinu.** — **Neolitische Station »Kormadin«**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 24—98, sl. 1—8, T. I—XII.
- Škerlj B.: **Orientacija grobov v nekaterih srednjeevropskih nekropolah Slovenije.** — **The orientation of graves in some medieval necropoles of Slovenia**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/1, str. 108—136, 1 nomogram, diagram 1—2, T. I—XIII.
- Škerlj B.: **Prispevek k srednjeevropski demografiji.** — **Contribution to the Middle Ages Demography in Slovenia**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 250—256, T. I—II.

- Vego Marko: Zlatnik vizantiskog cara Mihaila III. — Une pièce d'or de l'empereur byzantin Michel III. Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 409 do 410, 2 slike.
- Vinski Zdenko: Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu s posebnim ozirom na nosioce srebrnog nakita Cadjavica. — Ohrgehänge mit sternförmigen Ansatzstücke und ihre Beziehung zu den Trägern der Silberfunde von Cadjavica in Kroatien. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 29—56, sl. 1—26, 1 slika.
- Vinski Zdenko: Nekropola u Vukovaru. Otkriveno je groblje iz željeznog doba i ranog srednjeg vijeka. Vjesnik u srijedu, Zagreb, 1952, br. 25, str. 5, 7 slik.
- Vinski-Gasparini Ksenija: Ranosrednjovjekovan slavenski zlatni nakit u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Résumé. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1952, III. serija, sv. 2, str. 19—28, T. I—IV, 1 slika.
- Vučković-Todorović Dušanka: Tetovska menada. — The Bacchante of Tetovo. Jugoslavija, Beograd, 1952, Makedonija, str. 29, 2 slike.
- Zganjer Branimir: Kelti u Iliriku. — Die Kelten in Illyricum. Vjesnik, Split, 1952, LIII (1950—1951), str. 13—25.
- Arheološka izkopavanja v Savinjski dolini. Kmečki glas, Ljubljana, 1952, 30. VII, str. 4.
- Izkopavanja v Šempetru se nadaljujajo. Tovariš, Ljubljana, 1952, VIII, št. 39, str. 752, fotoreportaža.
- Izvor Slovanov in njihova prvotna domovina. Ob izidu zanimive knjige »Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka«. — Nastanek »zgodnje slovanske narodnosti« na področju nekdanje lužiške kulture. Dnevnik, Ljubljana, 1952, II, št. 220, str. 6, 2 slike.
- Zanimive izkopanine v Št. Petru pri Celju. Na starem grobišču so izkopali že nad 130 nagrobnih kamnov. Dnevnik, Ljubljana, 1952, II, št. 248, str. 4 2 slike.

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

- Amersfoort.* **Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek:**
Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheid. bodemonderzoek in Nederland. III, 1, 2, 3, 1952; IV, 1, 1953.
- Bad Godesberg.* **Deutsche Forschungsgemeinschaft:**
Gnomon. Band 25, Heft 3, 4, 5, 1955.
Prähistorische Zeitschrift. Band XXXIV/V, 2. Hälfte, 1955.
- Bad Homburg.* **Staatliches Saalburgmuseum:**
Führer durch das Römerkastell Saalburg. 1955.
Saalburg Jahrbuch X, 1951; XI, 1952; XII, 1953.
- Basel.* **Historische und Antiquarische Gesellschaft:**
Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde.
51. Band, 1952.
Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:
Ur-Schweiz. Jahrgang XVII, 1953, Nr. 2, 3/4.
- Beograd.* **Srpska akademija nauka — Arheološki institut:**
Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji. I. Zapadna Srbija. (Gradja — knjiga IX, Arheol. institut, knjiga 2), 1955.
Posebna izdanja. Knjiga 198/2, 1952.
Povremena izdanja, sveska 1, 1955.
Starinar, god. I, br. 3, 1884; II, br. 4, 1885; V, br. 2, 3, 4, 1888; VI, br. 1, 2, 3, 4, 1889; VII, br. 1, 2, 1890; IX, br. 2, 1892; br. 3, 1893; 5. serija: knjiga V, 1950; X—XI, 1956.
- Berkeley.* **University of California:**
Anthropological records. Vol. 15, No. 1, 1952; Vol. 12, No. 5, 1955; Vol. 14, No. 2, 1955.
Publications in American Archaeology. Vol. 40, No. 7, 1951; Vol. 44, No. 2, 1947.
Publications in Classical Archaeology. Vol. 2, No. 4, 5, 1946; Vol. 3, No. 1, 1946.
- Bologna.* **Istituto di archeologia dell'Università (presso il Museo Civico):**
Ducati Pericle: Brevi osservazioni sul ceramista attico Brigo. 1904.
Ducati Pericle: Nota partenonica. 1940.

- Ducati Pericle: Su alcune fiaschette bronzee di provenienza etrusca. 1952.
- Emilia Preromana. Rivista del Centro emiliano di studi preistorici. No. 1, 1948; No. 2 (1949—50), 1950.
- Zuffa Mario: In museo civico a Vienna per il IV. Congresso internazionale di antropologia ed etnologia. Estratto da »Bologna«, No. 8, 1952.
- Bonn.** **Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte. Band 57, 1953.
Rheinische Vierteljahrsblätter. Jahrgang: 17, Heft 5/4, 1952; 18, Heft 1/2, 1953.
- Bordighera.** **Museo Bicknell — Istituto Internazionale di studi Liguri:**
Rivista di studi Liguri. Anno XVIII, Nr. 1/2, 5/4, 1952.
- Bremen.** **Museum für Natur-, Völker- und Handelskunde in Bremen:**
Veröffentlichungen aus dem Museum für Natur-, Völker- und Handelskunde in Bremen. Reihe B, Heft 1, 1950.
- Brno.** **Moravski muzei v Brne:**
Časopis Moravského musea v Brně. XXXVII, 1952.
- Buenos Aires.** **Redakcija Archivos Ethnos:**
Archivos Ethnos. Vol. I, entrega 2, 1952.
Universidad de Buenos Aires — Instituto de Antropologia:
Runa. Archivo para las ciencias del hombre. Vol. V, Part. 1—2, 1952.
- Cambridge.** **American School of Prehistoric Research:**
Bulletin 17, 1953.
Archaeological Institute of America:
American Journal of Archaeology. Vol. 57, No. 2, 3, 4, 1953.
Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University:
Papers of Peabody Museum of Amer. Archaeol. and Ethnol. Vol. XXXVII, 1952; Vol. XLVI, No. 2/5, 1952.
S6 — report of Peabody Museum of Archaeol. and Ethnol., 1951—52, 1953.
Old World Bibliography. No. 3, 1950; 4, 1951; 5, 1952; 6, 1953.
- Cambridge.** **Cambridge University Press (Anglija):**
Pârvan Vasile: Dacia. 1928.
University Museum of Archaeology and Ethnology:
Proceedings of the Prehistoric Society for 1952, New Series. Vol. XVIII, part 1, May, part 2, December, 1953.
- Cardiff.** **The National Museum of Wales:**
Grimes W. F.: The prehistory of Wales. 1951.
Nash-Williams V. E.: The Roman Legionary Fortress at Caerleon, Monmouthshire. 1952.
- Columbia.** **Redakcija Archaeology:**
Archaeology. Vol. 6, Nr. 1, 2, 3, 1953.
- Columbus.** **Ohio State Museum:**
Museum Echoes. Vol. 26, No. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 1953.

- Darmstadt.** **Amt für Bodendenkmalpflege:**
Veröffentlichungen des Amtes für Bodendenkmal in Regierungsbezirk Darmstadt. Heft 2, 1955.
- Dublin.** **Royal Irish Academy:**
Proceedings of the Royal Irish Academy. Vol. LV, Section C, No. 6, 1955.
The Royal Society of Antiquaries of Ireland:
The Journal of the Roy. Soc. of Antiq. of Ireland, for the year 1955, Vol. LXXXIII, part 1, 1955.
- Eisenstadt.** **Landesmuseum:**
Burgenländische Heimatblätter. 14. Jahrgang, Heft 2, 3, 4, 1952; 15. Jahrgang, Heft 1, 2, 1955.
- Firenze.** **Redakcija Rivista di scienze preistoriche:**
Rivista di scienze preistoriche. Vol. VII, Fasc. 1/2, 3/4, 1952; Vol. VIII, fasc. 1/2, 1953.
- Frankfurt am Main.** **Deutsches Archäologisches Institut:**
Germania. Jahrgang 30, Heft 3/4, 1952; Jahrgang 31, Heft 1/2, 1953.
Mitteilungsblatt. Nr. 3, 4, 1955.
- Frauenfeld.** **Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte:**
Dreihundvierzigstes Jahrbuch, 1955.
- Gent.** **Universiteit te Gent — Seminarie voor Archaeologie:**
Dissertationes archaeologicae gandenses. Vol. I, 1955.
- Groningen.** **Biologisch-Archaeologisch Instituut, Rijks Universiteit te Groningen:**
Palaeohistorica. Acta et communicationes Institutis bioarchaeologici Universitatis Groninganae. Vol. I, 1951.
- Hallstatt.** **Museum in Hallstatt:**
Innerebner Georg: Die Sonnenuhr von Hallstatt. Sonderdruck aus den Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines, Band 98, 1953.
Mitteilungen aus dem Museum in Hallstatt. A: Vorgeschichtliche Reihe. Nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20.
Morton Friedrich: Das Goldarmband von Hallstatt. Sonderabdruck aus Germania, Jahrgang 28, Heft 1/2, 1950.
Morton Friedrich: Hallstatt und die Hallstattzeit. 1955.
Morton Friedrich: Hipposandalen aus Hallstatt, Oberösterreich. Sonderdruck aus den Jahreshften des Österreich. Archaeol. Institutes, Band XXXVIII, 1951.
Morton Friedrich: Neues aus der römischen Niederlassung in der Lahn bei Hallstatt. Separat aus Jahreshften des Österreich. Archaeol. Institutes, Band XL, 1953.
Morton Friedrich: Neue Bronzefunde aus dem Salzkammergut. Sonderabdruck aus Germania, Jahrgang 28, Heft 1/2, 1950.
- Hamburg.** **Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte:**
Archeologia geographica. Jahrgang 3, Heft 4, 1952.
Museum für Hamburgische Geschichte:
Hammaburg. Heft IX, 1955.
Hamburger Beiträge zur Numismatik. Heft 6/7 (1952/53), 1955.

- Staats- und Universitätsbibliothek:**
Schulten A.: Tartessos. (Abhandlungen 54/50, 1950), 1950.
- Heidelberg. Universitätsbibliothek:**
Kähler Heinz: Die Gebälke des Konstantinsbogens. Römische Gebälke, II. Teil, Lieferung 1, 1953.
- Helsinki. Suomen Muinaismuistoyhdistys:**
Finska forn-minnesföreningens Tidskrift. LII, 1953.
- Jerusalem. Ministry of Education & Culture, Departement of Antiquities:**
Bulletin of the Departement of Antiquities of State of Israel. Number: I, 1949; II, 1950; III, june, 1951; IV, january, 1953.
- Kiel. Seminar für Ur- und Frühgeschichte an der Universität:**
Offa. Band 11, 1952.
- Klagenfurt. Geschichtsverein für Kärnten:**
Carinthia I. Jahrgang 143, Heft 1/2, 1953.
- København. Nationalmuseet:**
Nationalmuseets Skrifter. Arkaeol.-hist. Roekke. I, 1945; II, 1948; III, 1949.
- Krefeld. Verein Linker Niederrhein:**
Niederrheinisches Jahrbuch (Festschrift für Albert Steeger). Band III, November 1951.
- Leiden. Rijksmuseum van oudheden te Leiden:**
Oudheidkundige medelingen uit het Rijksmuseum van oudheden. Nieuwe reeks, XXXIII, 1952; XXXIV, 1953.
- Leipzig. Sächsische Akademie der Wissenschaften:**
Berichte der Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Band 99, Heft 33, 1952.
- Linz. Oberösterreichisches Landesmuseum:**
Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines. Band: 96, 1951; 97, 1952; 98, 1953.
- London. British Institute of Archaeology at Ankara:**
Anatolian Studies-Journal of British Institute of Archaeology at Ankara. Vol. III, 1953.
- Society for the Promotion of Hellenic Studies (Hellenic Society):**
The Journal of Hellenic Studies. Vol. LXXIII, 1953.
- The Royal Anthropological Institute:**
Man. A monthly record of anthropological science. Vol. LIII, 53—71, 72—96, 97—124, 125—149, 150—171, 172—201, 1953.
- University — Institute of Archaeology:**
Annual Report. 3 (1946), 1947; 4 (1946—47), 1948; 5 (1947—48), 1949; 6 (1948—49), 1950; 7 (1949—50), 1951; 8 (1951), 1952; 9 (1951—52), 1953.
- Lublin. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej:**
Annales Univ. Marii Curie-Skłodowskiej. Sectio F, Volumen IV, 1949.

- Marburg a. d. Lahn. Vorgeschichtliches Seminar:**
Nass Karl: Die Nordgrenze der Urnenfelderkultur in Hessen.
1. Teil: Oberhessen. 1952. — 2. Teil: Niederhessen. 1952.
- München. Südost-Institut:**
Preidel Helmut: Die vor- und frühgeschichtliche Siedlungsräume in Böhmen und Mähren. 1955.
- Universität-Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Grosser Historischer Weltatlas. Erster Teil: Vorgeschichte und Altertum. Erläuterungen. 1955.
Holste Friedrich: Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter Bayerns. (Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Band 4), 1955.
Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 2, 1952.
Mildenberger Gerhard: Studien zum mitteldeutschen Neolithikum. 1955.
- Napoli. Società Nazionale di Scienze Lettere ed Arti:**
De Francisais Alfonso: Il ritratto romano a Pompei. Memorie, I, 1951.
Gigliolo Giulio Quirino: La colonna di Arcadio a Costantinopoli. Memorie, II, 1952.
Pompeiana. Raccolta di studi per il secondo centenario degli scavi di Pompei. 1950.
- New Haven. Yale University, Library:**
Yale University Publications in Anthropology. Nr.: 40, 1949; 41—42, 1949; 45, 1950; 44—45, 1951; 46, 1951; 47, 1952.
- New York. American Museum of Natural History:**
Anthropological Papers of the Amer. mus. of natur. history. Vol. 41 (1947—49), 1952; Vol. 45, part 4, 1952; Vol. 44, part 5, 1952.
- Columbia University in the City of New York:**
Mc Bain H. L., L. Rogers: Proportional Representation. 1922.
- Novi Sad. Matica Srpska:**
Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka, 4, 1952.
- Osijek. Muzej Slavonije:**
Buntak Franjo: Osječki gradski muzej. 1940.
- Oslo. Universitetets oldsaksamling:**
Blindheim Charlotte: Vikingetiden. 1948.
Fischer Gerhard: Middel alderen. 1948.
Gjessing Gutorm: Die wikingers Schiffsfunde. 1951.
Hougen Bjørn: The migration style in Norway. 1956.
Norske Oldfund — avhandlingar utgit av det norske arkeologiske selskap. III, 1920; IV, 1925; V, 1925; VI, 1935; VII, 1955; VIII, 1947.
Universitetets oldsaksamlings skrifter. Bind III, 1946; IV, 1955.
- Oxford. Ashmolean Museum (University of Oxford):**
Ashmolean Museum — Report of the Visitors, 1952.
- Bodleian Library:**
Collectanea Hierosolymitana. Band I. Rephaim. 1925.
Gardner P.: Classical Archaeology at Oxford. 1889.
Istanbuler Forschungen. Band 10, 1959.

Orme di Roma nel mondo. IV, 1940.
Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie. Neue Folge, 15, Heft 1/2, 1941.

*Padova.***Università di Padova — Istituto di antropologia:**

Acamfora M. Ornella: Le statue antropomorfe dell'Alto Adige. 1955.

Battaglia Raffaello: La «vecchia col fuso» e la filatura del Lino nelle tradizioni popolari. 1950.

Battaglia Raffaello: L'origine delle feste delle strenne. 1949.

Battaglia Raffaello: Nuove statue antropomorfe scoperte nell'Alto Adige. 1955.

Guarnieri G. M.: Le antiche popolazioni della regione Trentina. 1955.

Guarnieri G. M.: Osservazioni sulla statua delle antiche popolazioni italiano. 1951.

*Praga.***Československa akademie věd — Archeologický ústav:**

Anthropozoikum. I, 1951; II, 1952.

Archeologické rozhledy. Ročník I, 1/2, 3/4, 1949; II, 1/2, 3/4, 1950; III, 1, 2/3, 4, 1951; IV, 1, 2, 3/4, 5, 1952; V, 1, 2, 3, 4, 5, 1953.

Böhm Jaroslav: Naše nejstarší města. 1946.

Československo. Číslo 9, Ročník 5, 1950.

Dubský Bedřich: Pravěk jižních Čech. 1949.

Eisner Jan: Devínska Nova Ves. 1952.

Filip Jan: Počátky slovanského osídlení v Československu. 1946.

Filip Jan: Pravěké Československo. 1948.

Památky archeologické. Ročník XLIV, sešit 1, 1955.

Památky archeologické. skupina pravěka. Díl XLII (1959 do 1946), 1946.

Památky historie. Díl XLIII, 1948.

Památky. Pravek. XLIII, 1947/48, 1950.

Poulik Josef: Jižní Morava země dávných Slovanu. 1950.

Praha pravěka. Díl 1, 1949.

Praha romanska. Díl 2, 1948.

Slovenské dejiny. II, 1951.

Svoboda Bedřich: Čechy a římské Imperium. 1948.

Šolle Miloš: Počátky helenské civilizace. 1949.

Turek Rudolf: Posvátný háj na Chocholíku. 1948.

Turek Rudolf: Prachovské skaly na úsvitě dějin. 1946.

Význam objevu nejstaršího kostelíka na Pražském hradě. 1951.

*Pretoria.***Transvaal Museum:**

Report for the year ending, 31 st. March 1955.

*Princeton.***American School of Classical Studies:**

Hesperia. Journal of the Amer. School of Class. Studies at Athens. Vol. XIX, Nr. 1, 2, 3, 4, 1950; Vol. XX, Nr. 1, 2, 3, 4, 1951; Vol. XXI, Nr. 1, 2, 3, 4, 1952; Vol. XXII, Nr. 1, 2, 3, 1953.

*Roma.***Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte:**

Bollettino dell'Istituto nazion. d'archeol. e storia dell'arte. Anno XI, 1948.

Rivista dell'Istituto nazion. d'archeol. e stor. dell'arte. Nuova Serie, anno I, 1952.

- Sarajevo.* **Zemaljski muzej u Sarajevu:**
Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Nova serija, sv. VIII, 1953.
Sergejevski Dimitrije: Ludmer. 1952.
- Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture:**
Naše starine. Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture. I, 1955.
- Stockholm.* **Kungelige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien:**
Handlinger. Del 82, 84, 1953.
- Stuttgart.* **Württembergisches Landesmuseum:**
Fund-Berichte aus Schwaben. Jahrgang: VI, 1898; VII, 1900; VIII, 1901; IX, 1902; X, 1905; XI, 1904; XV, 1908; XVI, 1909; XVII, 1910. — Neue Folge. Jahrgang: II, 1924; III, 1926; IV, 1928; V, 1950; VI, 1951; VII, 1952; VIII, 1955; IX, 1958; X, 1941; XI, 1951; XII, 1952.
- Sydney.* **University of Sydney, Nicholson Museum:**
Handbook to the Nicholson Museum. Second edition, 1948.
- Warszawa.* **Panstwowe Muzeum archeologiczne:**
Materiały wczesnosredniowieczne. II (1950), 1952.
Sprawozdania P. M. A. Tom V, zeszyt 1/2, 1955.
Wiadomości archeologiczne. Tom XIX, zeszyt 1, 1955.
- Wien.* **Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität:**
Archeologia Austriaca. Heft 12, 1955.
- Numismatische Gesellschaft:**
Numismatische Zeitschrift. 74. Band, 1951.
- Österreichisches Archäologisches Institut:**
Sonderdrucke aus den Jahreshften des Österreich. Archäol. Institutes, Band XXXIX, 1952.
1. Bakalakis G.: Grabaltar aus Komotini.
  2. Barb A. A.: Mensa sacra.
  3. Betz A.: Ein neues Fragment der Lex Lauracensis.
  4. Detschew D.: Ein zusammengesetzter Beiname der Göttin Hera.
  5. Egger R.: Epikureische Nachklänge aus Aquincum.
  6. Hell M.: Römischer Grabtempel in Obendorf a. d. Salzach.
  7. Hild A.: Ausgrabung Villa Zardetti in Bregenz.
  8. Kaff L.: Die Cornu-Fragmente von Ovilaba.
  9. Keil J.: Skulpturengruppen in Ephesos.
  10. Noll R.: Ein Verwahrfund aus Seewalchen am Attersee.
  11. Polaschek E.: Zwei Steindenkmäler in Tulln b/Wien.
  12. Praschniker C.: Das Basisrelief des Parthenos.
  13. Saria B.: Römische Grabara in Celeia.
  14. Sunkowsky R.: Zur Schwärzung von Bucchero-nero.
  15. Swoboda E.: Eine tessera militaris aus Carnuntum.

16. Thaller H.: Fragment eines Militärdiplomes von Mautern.
17. Velkov I.: Ein Pferdeparadeschmuck aus Moesia inferior.
18. Vetter E.: Die vermeintliche Gliederung der Bürgerschaft von Alt-Iguvium.
19. Veters H.: Ein neues Denkmal des Sicherheitsdienstes in den Provinzen?
20. Zontschew D.: Ein neues Denkmal des donauländischen Reiters.

Wroclaw.

Polskie Towarzystwo Archeologiczne:

Archeologia. Rocznik Polskiego Tow. Archeol. IV, 1950—51, 1953.

Biblioteka archeologiczna. 3, 4, 1952.

Zagreb.

Muzej grada Zagreba:

Vijesti Društva muzejsko konzervatorskih radnika NRH.
God. II, br. 3, 4, 5, 6, 1953.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

IV/2

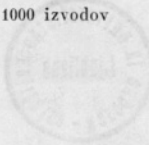
Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v februarju 1954

Naklada 1000 izvodov

**ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 52 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports, Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 5 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 254 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Acta Archaeologica II/1. Ljubljana 1951. 87 pp. 8°.
- Acta Archaeologica II/2. Ljubljana 1951. 191 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1. Ljubljana 1952. 168 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/2. Ljubljana 1952. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1. Ljubljana 1953. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/2. Ljubljana 1953. 176 pp. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts. Poštni predal 525, Ljubljana, Yugoslavia.